

102

SCHITE

DE

ISTORIA LITERATUREI ROMÂNE

DE

8 - OCT. 2019

V. A. URECHIĂ

Profesor la facultatea de litere din București. Membru Academiei etc.

CARTE DIDACTICĂ SECUNDARĂ

TIPĂRIȚA DE MINISTERUL DE CULTE ȘI INSTRUCȚIUNE PUBLICĂ

PARTEA I^a

15 JUN 1973

163
104283

BUCUREȘCI

TIPOGRAFIA STATULUI, STRADA BRANCOVEANU, 9

1885

SCHITE

DE

ISTORIA LITERATUREI ROMÂNE

DE

V. A. URECHIA

Profesor la facultatea de litere din București. Membru Academiei etc.

CARTE DIDACTICĂ SECUNDARĂ

TIPARITA DE MINISTERUL DE CULTE ȘI INSTRUCȚIUNE PUBLICA

PARTEA I^a

Univ. "Petru Maior" Tg. Mureș

097795 2613

LIBRĂRIA
SOCECŪ & C.
BUCUREȘCI

BUCUREȘCI

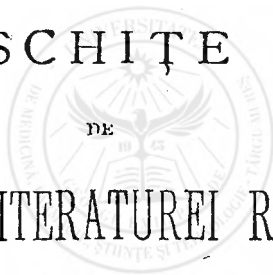
TIPOGRAFIA STATULUI, STRADA BRANCOVEANU, 9

10/12.232
1965 INST. PED.

SCHIȚE

DE

ISTORIA LITERATUREI ROMĂNE.

PREFAȚĂ

Manualul de față este un extras din cursul meu de la facultatea de litere din București. Acest curs l'am creat la 1858, la facultatea din Iași. De atunci s'au răspândit în câte-va rânduri de studenți vederile și aprecierile mele asupra istoriei literaturii noastre. Am avut mulțămirea d'a constata, în mai multe cărți tipărite în țară și peste munți, amintiri numeroase din cursul creat de mine la Iași și de la 1864 continuat la București.

Publicând deci eu mai în urmă lucrarea de față, nimeni nu se va supăra deacă mi-am păstrat dreptul de proprietate asupra multor teorii, deja publicate și de alții.

Acastă constatare de prioritate în concludiuni istorice-literare, nu mă împiedică d'a recunoște cât de neperfect este manualul de față. Eu însumi mă acuz, eu însumi constat, că n'am isbit să păstrez drepte proporțiunile la reducerea în acest manual a cursului meu de la facultate. Pe alocuirea forfecelor aș tăiat prea scurt și pe alocuirea iubirea de tată a făcut să întârzie prea mult jocul

acestora. S-ar însă că această erore de estindere va fi îndreptată la o nouă edițiune, împreună cu unele erori de fond, căci de cele de tipar nici mai grăesc!

Manualul era destinat să coprină istoria literaturii până la 1821. Vădând că, dat la tipar din 1884 Decembre, din cauza aglomerării de lucru în lunile de iarnă la tipografia Statului, nu am ajuns a vedea, în un an, imprimat de cât până la secolul al XVII-lea, am creșut util—considerând și estinderea luată de carte—de a încheia cu finea secolului al XVII-lea materia acestui volum și a da restul materiei în un al duoilea volum.

Să nu uît de a adăogi aci și înștiințarea aceasta, că manualul meu nedând, de cât în forțării casurii, estrase din scriitorii români, este indicată D-lor profesorii respectivii folosința, în același timp cu manualul, și a crestomatiilor deja esistente ale D-lor Stoicescu și Gaster.

V. A. URECHIA.

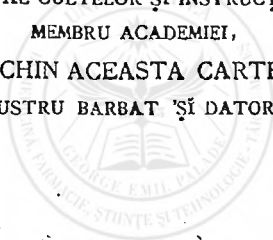
DOMNULUI G. CHIȚU

FOST MINISTRU AL CULTELOR ȘI INSTRUCȚIUNEI PUBLICE,

MEMBRU ACADEMIEI,

INCHIN ACEASTA CARTE,

CARE ACESTUI ILUSTRU BARBAT ȘI DATORESC EȘISTENȚA.

SCHIȚE

DE

ISTORIA LITERATUREI ROMÂNE

CAPITULUL I

I. *Definițiuni.* — *Filologie* se dicea, la Greci și la Romani, studiul literelor umane. Φιλολογοι se cheamă bărbații, cari se ocupă cu istoria literaturii.

Pentru a desemna bărbații, cari se ocupă cu studiul limbii, Grecii aveau anume vorbă: ei numiau λογοφιλοι. Romanii și ei dăseră logofililor, *Grammatici* *).

Vorba «*filologie*» cu timpul primi și mai mare extensiune la Romani. **Seneca** **) scrie: «*quae philosophia fuit, facta philologia est*». **Suetoniū** ***) numește filologia «*eruditione varia*», orî numai absolut «*eruditio*».

Mai recent, «*filologia*» a revenit mult la ceea-ce

---

*) Vezi **Ioannes Wowerius**: Polymath. C.XV, p. 148. **Caspar Scioppius**: De arte critic. p. 2. Amst. 1662. Apud **Camus** in Prolegomena.

**) Epistola CVIII.

***) In vita Aug. Cap. LXXXIX și în Vita Calig. CLIII.

era altă dată «*Logofilia*» adevăci s'a redat de scop: *studiul limbilor* *).

II. *Filologia*, în estensiunea cea largă romană, o dividem în *generală* și *specială*. Cea *generală* se ocupa de limbă; cea *specială* o constituia studiul gramaticii, al retoricii și poeticii și al artei critice.

Mult sémănă, — dar în mare, — filologia comparată, — acea știință nouă, născută mai dăunăci din studiile sanscritice, — cu *filologia generală*. La acesta se numără marele lucrări din epoca renașterii, esplicând autorii vechi, cercetând semnificațiunea adevărată a vorbelor «*ut linguis conservetur dignitas et ut in intelligendis auctoribus accendatur lumen*» **).

III. Dacă la *filologia specială* se număra gramatica, retorica și poetica, cu toate tratatele speciale relative la stil și la genurile literare, nu ne rămâne să ne întrebăm despre acele, ci despre *arta critice*.

Critica este ori strict *filologică* ori *estetică*.

Filologică, critica studiază prefacerile introduse în *palemește*, de timp, de copisti, de tipografi, etc. Criticul filolog judecă acele *variante* sevă *lecțiunii*, cu sagacitate, cu prudență și le aprobă ori le desaproabă.

Critica estetică judecă o operă literară din respectul valorii lăuntrice, adevăci a *cugetării*, dar și din aceea a organului exterior al *cugetării*, adevăci în limbă, în formele esterne.

Se știe critica *absolută*, decât ponderază opera cu balanța ficsă a principiilor estetice; ea este *disă relativă*, decât, independent de nemutabilele legi ale frumosului, opera este apreciată numai în com-

*) „Nunc vocis hujus is usus est, ut tantum partem litterarum significet, eam quippe, quae linguarum naturam earumque culturam docet ac declarat. Camus, in *Litterarum Latinarum institution*.”

**) Camus. Prolegomena, pg. 9.

parafrune cu altă operă, orî că la judecata ei se ține sémă de locul producerei, de timpul publicării, etc.

IV. Filologia specială, cu tóte ramurile ei, constituie ceea-ce se mai chiamă și «studiul literar», orî numai «literatura» *).

Prin «*literatură*» nu se înțelege numai *operele scrise*, cum s'ar putea presupune, știindu-se că vorba *literatură* vine de la «*littera*», adecă semnul scris al unui sunet din limbă; literatura mai cuprinde și orî-ce manifestări nescrisă a cugetării unui popor.

Așa fiind, cu dreptate a zis *Gill de Zarate*, că «fie-ce națiune are literatura sa, trebuie să aibă literatura sa» **). Nu există națiune fără de o cultură literară, fie cât de mică, fie chiar nescrisă, căci de îndată ce o colectivitate de ómenî aú o limbă comună, acé limbă duce șilnic, de la om la om, expresiunii de bucurii, de jale, de iubiri, de ură..... Apoi aceste sunt fondul orî-cărei literaturî, repetim, fie scrisă, fie nescrisă.

V. Aci este explicarea definițiunei ce se dă literaturii de mai mulți scriitori moderni. Ei dic, că *lit. este expresiunea fidelă a societăței*. Va să dică, cum este poporul, așa e literatura sa. Francesul Buffon a zis, că «stilul este omul». Cam același lucru a fost scris de Cicerone în «*talís oratio qualís vita*». Apoi decă operele scrise ne amintesc pe autorii lor, urméză că totalitatea operelor constituind o literatură, oglindește însăși societatea și

---

*) „La Romanî, dice D. Frollo, vorba *litteratura* din *litterae*, se identifică și în etimologie și în aplicațiune cu *γραμματική* a Grecilor și.... un *litterator* la unî, nu mai puțin de cât un *γραμματικός* la alții, nu era numai acela care propunea declinările și conjugările, ci unul care se îndeletnicia cu esplicarea poeziilor.“ Utilitatea stud. neo-latine. Buc. 1878, pag. 19.

**.) Cursul seú de literatură, Madrid.

decî națiunea din care fac parte autoriî acelor opere.

Nicăieri însă nu se reflectă mai complet caracterele unui popor, ca în literatura sa nescrisă, ca în povestile (basmelor), cimiturile, cântecele, bocețele, baladele, doinele, horele....., atâtea directe producțiuni ale creierului popular.

Studiul acestora mai cu siguranță de cât al operelor scrise, dă cercetătorului adevărata măsură a culturii, a întregii ființe a unei națiuni.

VI. Dăcă în loc d'a mărgini studiul nostru la diversele opere literare, clasificate după categorii ori genuri, ne propunem a studia în mod cronologic și în filiațiunea lor acele opere, controlând influința fie-căreia asupra dezvoltării și culturii naționale, atunci ne-am propus de obiect: «*istoria literaturii*». Numai acest studiu ne pôte da caracterul particular al diverselor epoce ale limbii și o idee justă de spiritul, de misiunea și de influința scriitorilor fie-cărui secol *).

VII. Dăcă este preciosă istoria unei literaturii care ne dă cunoștința de toate producerile inteligenței unui popor, apoi fără de preț ar fi — dăcă am vedea-o posibilă, — o istorie a tuturor literaturilor; această ar fi cea mai neîntrecută și mai domirrit grăitoare istorie a întregii omeniri!

Numai la finea secolului din urmă au început unii bărbați culți din Europa a simți necesitatea de a culege și de a coordona elementele unei «*Istoriî generale a literaturilor*». Un jesuit spaniol, refugiat în Italia, *Don Juan Andres*, a scris o «*Storia d'ogni litteratura*». Mai recent de cât acesta învățatul profesor german *Buterwek* a început a stabili perioadele cele mari ale istoriei literarii a *tuturor* po-

---

*) Veđi *Henry de Burigny*. Préface de la France littéraire.

pórelor. *Buterwek* voi să scrie «*Analele spiritului uman prin istoria limbilor și a literaturilor naționale* »*).

Nici astăzi o lucrare ca cea visată de Juan Andres și de *Buterwek* nu s'a realizat. De ce? Pentru că încă nici istoria literaturii fie-cărei națiuni nu este scrisă, și fără de prealabila existență a acestor istorii literare particulare, nu este posibilă scrierea unei istorii generale a literaturilor.

CAPITULUL II

I) Istoria literaturii române are în vedere toate producerile scrise ale inteligenței poporului român. Manifestațiunile nescrise ale acestei inteligenței, cel puțin acele care încă nu au fost culese și asigurate prin scriere contra pierderii, uitării, seú alterațiilor, aceste nu pot fi obiectul unei istorii a literaturii române.

II) Producerile scrise orî culese prin scriere, nu toate, d'altmintrelea, intră în cadrul unei literaturii propriu zisă. Dacă o istorie a literaturii și-ar propune să facă bibliografia completă a operelor scrise, atunci de sigur, că ar înregistra, ca material al seú, orî ce scriere și decî de domeniul seú ar fi de la cea mai elementară aritmetică până la . . . până la cartea de rețete de bucate a cutăreia Dómnă! . . . Dar asemenea cărți nu constituiesc scopul urmărit de o literatură și de istoria ei. Operele literarii se deosebesc de cele neliterarii, prin aceea că ele, la citire orî audire, ne dau o emoțiune particulară, ce o numim *emoțiune estetică*. O aritmetică, o algebră, un tratat de astronomie, au în vedere *sciința*, au de

---

*) Veđi *A. Jarry de Mancy*, în prefațiunea *Tablelor chronolog. Univer. litter. Paris 1831.*

scop *adevărul*; sunt opere cari au în vedere ceva mai puțin nalt ca adevărul, adecă numai *utilul*. Un contract de închiriere de case, ori o poliță de bancă sunt lucrări numai *utile*. Dar nici operele ce urmăresc *adevărul*, nici acele *utile*, nu se impun scriitorului unei istorii a literaturii naționale. Cel mult asemenea categorii de opere, decât ele au o mare vechime, pot servi la cercetările asupra istoriei limbei*); nici de cum însă, repetim, ele pot sta alătura cu creațiunile estetice ale unui popor.

III) Elementele constitutive ori căreii literaturii sunt: *cugetarea și limba*, cu care se exprimă cugetarea.

Două literaturii diferesc între ele după cum limbile lor traduc mai mult sevă mai puțin bine cugetarea.

Armonisarea perfectă a acestor două elemente se nasce din aceea însușire a limbei, ce se chiamă *sinteticitatea* și care e semnul ordinar și neîndoios al necorumperei unei limbi.

Limba românească, grație desinenților de casurii, este, dintre limbile, neo-latine, una din cele mai sintetice și deci corespunzătoare cugetării.

IV) De îndată ce am recunoscut două specii de opere în câmpul literar, urmază necesaria constatare a esistenței și a două specii de limbă la un popor. Aceste sunt:

- a) Limba științifică și usuală, și
- b) Limba literarie.

Limba *științifică*, este aceea a operelor ce urmăresc știința, adevărul. In limba acesta n'ăi ce căuta acele figurii de stil, ce sunt propriii a ajuta nascerea *emoțiunii estetice*. De sigur că de limba științifică îngrijesce aceeași gramatică ca și de

---

*) Veđi „*Cuvente din betrăni*“ de D. Hasdeu.

limba literară, dér prima nu admite nici o podóbă de stil. Cu atât mař puțin le admite limba compunerilor usuale. În un *contract de arendare de moșie* nimeni nu laudă frumuseța peisagiului. Vătaful orî îngrijitorul moșiei nu descrie domnului seü, un lan de grâu, cum îl descrie un cõdeiu de literat.

V) Literatura propriü ñisă are decî în vedere *limba literară*, ce admite mijlócele stilistice proprii a sensibiliza mař viu obiectele orî faptele, adecă figurile oratorice orî de stil, cum sunt: comparațiunile, metaforele, iperbolele, prosopopeele, iperbatele, orî numai epitetele viu colorande....

VI) *Limba literarie* se subdivide în douë categorii: prosă și versuri saü limbagiü mësurasat.

Dë îndată amintim aci, că prin versuri nu tot dë una înțelegem *poesia*. «*Sola vocum mensura non absolvitur poesis*» și «*aliud est versus pangere, aliud carmen fingere*»; sunt bine cunoscute aceste definițiuni ale scriitorului latin, dând diferența dintre poezie și versificațiune.

Istoria literaturii române se ocupă egalmente de producerile limbei literarie, în prosă și în versuri.

Prima cestiune însă ce trebuie să șî pună asemene istorie literară, este acea relativă la *limbă*, adecă la acela din cele douë elemente constitutive, care dă vieță cugetărei, care este vehicul al acesteia.

CAPITULUL III

I) Prima condițiune impusă orî-cărei opere literarie este, ca *limba* ei să *cugete*. Altmintrelea opera este un «*status vocis*» de care grăi Albert cel Mare, orî este de natura acelor creațiuni de carî ne grăesce «*Poetul romantic*» când ñice:

«Ieău o cușmă, vîr la literi, ca o mână și mai multe,
Scutur tare și pe măsă, calde-calde le-arunc iute!»

Armonisarea perfectă a limbei cu cugetarea este semnul *geniului*, căci geniul este tocmai o percepțiune instantanee și sigură a dreptei proporțiuni dintre *cugetare* și *forma* ei, adecă limba ce-î servă pentru a se manifesta.

II) Instrumentul principal al unei literaturî e *limba*. O literatură nu nasce de cât din ziua când limba a ajuns de *sine stătătoare*. Limba înlesnesce manifestațiunea cugetărei; unde nu există, cugetarea móre seú se nasce încurcată, nedeplină, confusă.

Aú Româniî o limbă literară?

«Primul titlu al Românilor, cel mai viu și mai necontestat, ăice Edg. Quinet, este limba lor... Ea este marca lor de nobleță în mișlocul barbarilor *).

Cu tóte aceste, este răspândită în capetele unora opiniunea, că Româniî nu aú încă o limbă. Aceia cred așa, pentru că, înamorați de vr'o limbă streină, vor a'si măsura limba proprie cu acea limbă streină. Obligați d'a ne face educațiunea și instrucțiunea în țeri streine, ignorând mai adesa limba nóstră nașională, noi am voit să dăm limbei române forme proprii limbei în care am învățat. Eacă ce făcea pe Cipariu să scrie:

«In Ardeal, până la 1837 n'a fost nici măcar o fôe românescă; de atunci avem două, una în Brașov cu slove, alta în Blaj cu litere. Bine că pot să se afe într'amendouă multe bune pentru popor; dar nu's în limba lui!

«Invetați și bine crescuți avem, adevărat, mulți, ci decă *crescerea nu le a fost pe temeiul românimeî, nu se află toți de o părere nici măcar în limba și modul scrierei*».

*) Les Roumains.

În adevăr, nu numai dicționarul limbei, dar ce este mai grav, însăși sintaxa ei, s'a resimțit de influințele diverse ce au avut asupra ei, crescerea noastră în limbă streină. În România limba franceză a alterat frasa română, ce, în Ardél, suferi influință și mai grele de la limba germană, prin Sași, și de la cea maghiară. Școla literară din Iași, ținută « *Noua direcțiune* » are meritul mare d'a fi stăruit să se revină la construcțiunea română, la vechile forme ale limbei, îndepărtându-se cele streine de curând introduse și neperdându-se din vedere, că « Usul, cum scrie Varron, este *doctorum modus loquendi*. »

III) Dar chiar și în această școală literară, se află bărbați, cari, în momente de nemulțămire, au expres înțocma: « *ore avem noi Români, ori nu avem o limbă literară?* »

În tot-dé-una s'au aflat asemenea bărbați desiluzionați și la alte popore. În secolul XV Italia avea pe Dante, pe Petrarca... și cu toate aceste Pozițian scrie, ca și contemporanul său Saunazar: « *noi nu avem limbă maternă* » ! Ba încă zice că acesta într'o limbă italiană cu totul elegantă și pură!

Nu numai marele poet Alecsandri, crede că limba românească o s'o *facseze un geniū viitor*, dar și regretatul Eliade era gata, nemulțămît cu limba română, să primescă a se decreta, că limba literară română să fie limba italiană!

Scriitorii de geniū, cari consacrară limba română cu nemuritorile lor opere, Alecsandri și Eliade, desperați de limba în care ș'au înscris nemurirea! Acești bărbați au uitat că *ei n'ar* fi existat decât nu exista limba română. Nu, geniile nu nasc înainte de limbă! Nu geniile fac limbile, ci poporele; geniile numai cât le consacră. « Poporul nu depinde în materie de limbăgiu de cât de sine și fie-care depinde de popor », scrie Varron (p. 26).

«Când Dante 'și-a scris poemul seü toscan, fiți siguri că Florența 'și făcuse limba înainte de poetul seü» *).

«Numai **) după ce o limbă s'a făcut capabilă de a exprime orî-ce specie de idei, de a se acomoda la orî-ce categorie de afaceri, atunci numai, ca prin farmec, nasc ómeniți, cari iéu a mâna acel instrument și produc opere numuritoare. Creațiunea unei literaturî e un fenomen ce probă că limba a ajuns la perfecțiunea ei.»

Da, limba crește, se dezvoltă cu însuși poporul ce o vorbește; cu el se perfecționează și primește una după alta întipărirea prosperității seü a misiunilor sele ***). Nimenui decî nu este permis să nege existența limbei române ca organ literar și dér nu mai încapă dubiü despre existența și a unei literaturî în raport direct cu dezvoltarea acesteï limbi, adecă cu dezvoltarea proprie a însuși poporului român!

IV) Décă admitem că limba se perfecționează, se modifică, conform cu dezvoltarea poporului ce o vorbește, nu negăm că influința scriitorilor mari asupra ei este reală. Când nu admitem că unui geniü viitor e lăsată gloria d'a ne da limba literară și noi afirmăm că acesta ne-a dat'o deja poporul, nu înțelegem a nega, că «*usul* nu'l constituie «nicî plebea, nicî sclaviü, nicî Baviü, nicî Meyü, nicî pedanțiü, nicî scriitorashi..., ci Valeriü Flac, Pompeiu Festu, Noniu Marcus, gramaticü ilüstri ai lui Suetoniü, și însuși Horațiü.» *Usul* la care ne referim este acel relataț de Varone: *doctorum modus loquendi*; este

---

*) Lamartine. Cours de littérature.

**) Gill de Zarate, curs de liter. spaniolă, Madrid (poetica).

***) Egger.— Grammaire comparée.

acel al lui Quintilian, care scrie: «*Consetudinem sermonis vocabo consensum eruditorum* »*).

CAPITOLUL IV

Vechimea limbei române. — «Ca să putem, țice D. Cipariu**), defige începutul literaturii române (fie scrisă, fie nescrisă), se cere neapărat mai întâiu de tôte a defige cu precisiune timpul de când limba românescă începu a forma o limbă de *sine stătătoare*, va să țică de când ea scăpă de sub aripele limbei mame, orî de sub protecțiunea unei limbi sorori . . . .»

· Când fu acesta?

Quinet, pôte mai nainte de cât alt scriitoriu, a susținut părerea, că limba română nu este fiică a limbei latine, ci însăși limba rustică a Romanilor. Acesta a probat'o *Quinet* cu esistența în limba română de cuvinte și forme streine dicționarului și sintacsei latinei culte, limbei lui Virgil și a lui Cicero***), cuvinte și forme însă comune limbei române și *cutăror* altora din limbile neo-latine orî cutăruia dialect, *patois*, din țerile neo-latine, limbi și dialecte neo-latine, formate mai târziu de cât limba română și fără nici o influință istorică asupra acesteia.

Isidor****) ne-a vorbit de o limbă «*priscă*» latină. El ne-a arătat că au esistat 4 limbi latine: «*Latinas linguas quatuor, esse quidam dixerunt, idest: Priscam, Latinam, Romanam et Mixtam*».

---

*) Los doctos, los eruditos, son los unicos que tienen voto, los unicos que pueden constituir uso en materia de language escrito. Zarate.

**) In notița literară din Chrestomatia seü analele literare (p. IX).

***) Latinesce s'a țis mult timp *saxum* și numai târziu *petra*. In tôte limbile neo-latine avem nu vorba *saxum* ci *petra* pierre, pe-dra etc. (Bian).

****) In orig. Lib. IX cap 1, 6, 7.

«*Prisca* est qua vetustissimi Italici sub Iano et Saturno sunt usi incondita, ut se habent carmina saliorum. «Cicerone vorbesce și el de un *sermo plebeius*. Era acest «sermo plebeius» tot ceea ce era și «sermo quotidianus» în opunere cu cuvântarea gramaticală.»

«*Latina*, quam sub Latino et regibus Tusciae caeteri în Latio sunt locuti, in qua fuerant XII tabulae scriptae.

«*Romana*, quae post Reges exactos a populo romano coepta est. . . .

«*Mixta*, quae post imperium latius promotum simul cum moribus et hominibus in romanam civitatem irrupit, integritatem verbi per soloecismos et barbarismos corrumpens.»

Invasiunea barbarilor a curmat funcționarea limbii culte, din ziua când guvernul barbar se substituie la cel latin. Atunci rămase în picioare numai *limba populară*, care din acea zi începu a se desvolta cu spor și cu putere.

La care din aceste patru limbi este a se reporta limba română?

T. Cipariu nu identifică limba românească cu limba latină din nici una din aceste patru epoci. Ilustrul filolog susține numai, că, «limba românească pe timpul descinderii Romanilor în Dacia era în viață ca dialect italic, vulgat în mai multe provincie romane și de o asemenea vechime cu limba latină, cuminată cu latina, nu coruptă din ea, măcar de a și simțit influința acesteia, ca și alte dialecte*).

D. Tocilescu sprijinind teza că colonizarea Daciei s'a făcut numai cu cetățenii romani, ceea ce este cu totul esact, a mai susținut și teza lui Petru Major — negreșit cu argumentații noi, epigrafice, — că

*) Principie de limbă și de scriptură. Blasiu, 1866 pag. 21.

coloniștii «ex toto orbe romano» s'au substituit cu totul Dacilor, cari s'au desființat prin morțe și espatriare, transportați ca legionari în țeri depărtate. Dupe D. Tocilescu rezultă că limba română poate fi avut de a înriuri ori de a primi înriuriri de la limba Daco-Geților (Conferința la Ateneu, în Decembrie 1884).

Nu mai puțin ilustrul nostru filolog D. B. P. Hasdeu a bine-voit a ne comunica opiniunea D-sale asupra vechimeii limbei române. D-sa ca și Ascoli crede «că limba română nu e de cât latinitatea provincială supra-pusă sub-stratului indigen daco-tracic, tot așa cum se urma în Galia sub Celți, în Spania cu Iberii, în Italia cu Etruscii.

Va să șică D. Hasdeu diferă de D. T. Cipariu și dă limbei române o vechime mai mică făcând'o fiica a limbei latine și a celei Daco-Getice*).

*) Eată părerile unor iluștri filologi străini:

F. Diez: Gramatik der romanischen Sprachen, vol. I ed. 3-a, 1870 p. 135—136.

«In Sud-ostul Europei, de a lungul ambelor maluri ale Dunărei de jos, vorbește o populațiune numerosă un idiom care se dovedește că s'a desvoltat din limba latină, atât prin construcțiunea gramaticală, cât și prin elementele materiale. Ori cât de amestecată și desorganizată ar apare acastă limbă valacă, totuși în considerațiunea pozițiunei sale că într'o parte însemnată a întinderii este limba statului, a bisericeii și a literaturii, apoi din punctul de vedere intern, din cauza mai multor trăsuri arhaice, nu putem să nu i acordăm un loc între limbile romanice literare.»

Aiurea Diez, aflând că dintre limbile neo-latine numai cea română au urme de *supinele* latine, conchide la marea *latinitate* a limbei române.

Tot Diez resumă opiniunea lui *Miklosich*, în modul următor: (ibid. p. 138).

«Coloniștii rumanii, și ei nu *romanii* curați, ci adunați de prin totă lumea, s'au amestecat cu Dacii de pe malul

CAPITULUL V

I. *Locul ce ocupă limba română între limbile neo-latine.* — Filologia neo-latină a început a înțelege, că studiul limbei române 'i este indispensabil pentru explicațiunea multor dificultăți din limbele neo-latine. «*Romanologia* propriu zisă se nascu în urma glotologiei indo-europee prin inițiativa nemuritorului Diez, care avu însă două precursori meritoși, adică pe francesul Raynouard și pe germanul Diefenbach*). De la Diez încôce, toți filologii străini au recunoscut importanța limbei române, ca factor de înmulțire a luminei asupra cestiunelor rămase obscure în cercetările filologice, asupra celor-l-alte limbă neo-latine.

Studiul limbei române va da explicațiunii precioase nu numai la întrebări filologice, ci și de multe alte categorii. Așa, din istoria moravurilor, din acea a dreptului, din archeologie, etc. Dreptul roman a fost trecut în limba română așa, că Românii n'avură

---

drept al Dunărei și cu Geții (în Moesia). Românii din secolul IV și V trebuie deci considerați ca Daci și Geți romanizați. Mai târziu, cam de pe la secolul VI înainte se mai adause și elementul slav, mai ales cel slavinesc cu acel amalgam al elementului autocton cu cel roman. După totă probabilitatea au fost împinși Românii de pe malul drept al Dunărei de către Slavenii mai înspre Nord, acolo unde se află acuma. Tot cam atuncea se vor fi așezat Românii la Sud (în Macedonia). Nu se poate preciza caracterul idiomului getic sau dac, cu care s'a amestecat cel roman, de ôre ce ne lipsesc monumentele; dar din ôre cari particularitățile ale limbei valache se poate conchide, că era esențial identic cu idiomul Albanjilor, descendenții vechilor Illyrienii, pe cari îi putem admite ca înrușiți cu Thracii».

*) *Frollo* în „utilitatea studiilor neo-latine în România. — Bucuresti, 1878 pag. 4.

mulți secolii legi scrise, ci codicele lor îl ficsa însăși limba lor. Nicî o lege, de exemplu, nu a stabilit lă noi Româniî diferența dintre un «*Dominus*» și dintre «*Imperator*» și «*Pater Patriae*», și cu tôte aceste *Domn* însemna *de facto* ceea ce era la Roma *Rex*, ear «*Voevod*» ceea ce însemna «*Imperator*» și *părintele Patriei* nu era la noi, cum nu era nicî la Roma, o calificare a Domnilor bunî, a amorului lor de părinte al poporului, considerat ca fiî luî, ci o amintîre a autorităței ce legile romane dădeaî părintelui asupra fiului. Lipsa, repetim, de o lege pozitivă stabilind atributele Domnului și Imperatorului, nu aî împedicat ca Româniî să manțină vechile lor atribute, cel puțin prin limbă, care nu numi pe nicî un *principe* al nostru cu titlu nou, ci cu acel de *Domn* *), *rex* și *Voivod-Imperator* **) și mai apoi și *părintele Patriei*.

Un alt exemplu:

Voiesce cineva să-și esplice ce însemna la Romanî legăturile de înrudire seî foedus *per cruorem* si *per confarreationem*.³ Intrebe limba românescă. In ea vor afla «*frăția de cruce*» și ea va spune tôte formalitățile esterne ale acesteî înfrățiri ***)).

II. Caracterile distinctive ale limbey române, comparată cu alte limbî sororî, sunt:

a) *Maleabilitatea* fraseî, grație *desinenților* părților variabile, carî arătă, ca și la limbile clasice, în mod plastic, relațiunile vorbelor dintre ele, în interesul cugetărei.

b) *Sinteticitatea*, care și ea nasce din faptul că

---

*) Veđi în Bulet. instr. publice din Ianuarie 1867 articolul de B. P. Hasdeu.

**) *Voivod*, cuvânt slav, însemnează: voi-ostire și vodite a conduce, deci: *Imperator*.

***) Veđi Buletinul instrucțiunei publice, Octombre 1866.

limba posedea asemenea desinențe, cari esclud însirarea de mai multe cuvinte nedeclinabile, ca să se exprime o singură cugetare. Cu toate aceste limba română din 6 cazuri latine nu mai are de cât 2 séu mult 3: Nominativ, genitiv și vocativ.

c) Intrebuirea articolului *lu-le a-i-le* la finea numerelor, și nu la început și separat, cum se face la limbele neo-latine *).

Sunt filologi cari vor să esplice întroducerea *articolului* în limbele neo-latine, ca o influință germanică. Acastă aserțiune nu e documentată. În orice cas limba română nu putu să primescă asemenea influință germanice, decât ele fură reali.

d) Intrebuirea ca auxiliar a verbului *a voi*, la futur, cum face și italianul în „*Te voglio amare*“. Românul are și futurul cu verbul *a avea* ca francesul în *Aimer-ai*, și italianul în *amero*, unde *ai* și silepticul *ero* este tocmai din verbul *a voi* și *avere*. Așa și românul nu numai „*voiă face*“ ci și „*am să fac*“, „*am să scriu* etc. **).

e) *Claritatea și precisiunea*, mulțămită conjugățiunii analitice, sunt și ele lesne de dobândit în limba română și-și constituiesc calități distinctive. Limba română ca mai toate limbele neolatine, au înlocuit mai adese formele simple ale timpilor, cu forme compuse, cari *analizează* cugetarea în toate părțile ei și o precisază.

f) *Plasticitatea*. — Cuvintele latine în limba română s'au materializat adese, ceea ce arătă lucrarea poporului, care mai adese concretizează cugetarea. *Salutarea* latină, a devenit *Sărutarea* română;

---

*) Despre articolul românesc vezi Cipariu. Albanezii au articolul ca și Românii, la finea cuvântului. În dialectul Friulan se întâlnește același lucru în *Sorile*, etc. (Vezi Ascoli).

***) În *Rumanche* se dice și „*Iou veng ad haver*“; asemenea în dialectul sard. *hapo ad amare*: am să iubesc, etc.

Hostis = neamicul latin, a devenit *Oaste*, în genere. Aşa, astăzi, vorba «*muere*» ca nume generic tinde a dispărea sub plasticul «*femea*».

Mulţămărită unor asemenea calităţi, limba română este instrument admirabil pentru toate genurile literari. Periodul oratoric află elementele necesare desfăşurării sale, în facilitatea cu care se pot face *iperbatele* cele mai mari, fără de dauna clarităţii. Frasa întretăiată, care caracterizează aşa de bine vivacitatea spiritului frances, nu împină nici ea vre-o dificultate d'a servi cugetarea română, nu mai puţin de multă vioiciune. *Sinteticitatea* face ca frasa română să poată urma cu mult succes rapediţiunea simţimentului, a pasiunii. *Claritatea* ce dă limbei conjugarea analitică, o face proprie la scrieri didactice şi în genere la orice compunere ştiinţifică.

II. Cu începere din secolul al IX-lea Germanii au început a răspândi în Europa numele *Valach*. Controversată este originea acestei numiri. De la afirmaţiunea unora că *Valach* vine de la *Flacus*, acel duce Roman sub care, cum ştie Ovid, a stat liniştit poporul de pe ţermit Istrului, până la aceea aserţiune că *Valach* înseamnă, *strein*, oră *pastor*, câte alte versiuni, unele mai absurde de cât altele!

Cu denumirea acesta, cu totul necunoscută popoului român, se vorbeşte despre limba română în curs de secol. Acest nume îl aflăm dat încă şi la alte popoare romanice. Aşa *Valonilor*, în Belgia, cari grăesc limba *Walsch*. Multe popoare Europene au dat acest nume cândva şi Italianilor, locuitorilor din Principatul de Gal (Wales) *) etc.

De unde vine vorba, nu ştim, dar aceea ştim bine că *Walach*, sub toate formele înseamnă *roman*.

---

*) *Galwalas* şi numesc o cronică din 640.

De când își dăce *românul* cu acest nume?
Numele de *romanus* este vechi în limba latină, dar el nu a servit pentru a designa limba latină. E posibil ca dialectele populare, ori limba vulgară, să se fi numit *romană*, de ore ce acest nume a rămas la multe limbi neo-latine. În Elveția există dialectul *Romanch* (în Engadina); la sudul Franței era dialectul *Romans*, adică ceea ce nu era limba latină. În *Italia* se numi *Romanzo*, literatura în dialectul nelatin și tot un gen de literatură în limba populară (nelatină) luă în Spania numele de *Romancero*. Denumirile de *langue d'oïl* și de *langue d'oc*, nu escludeau *termenele* comun tuturor limbilor neo-latine.*)

CAPITULUL VI

I. *Sub ce influință s'a dezvoltat limba românească*—
Limba noastră este ca un fel de deposit în care, pe lângă tipul latinesc, au lăsat rămășițe invederate idiomele tracice, turanice, slavice, grecesci și germanice, iar într'un chip indirect, idiomele altor neamuri încă mai disparate, cari la rëndul lor avuseră, într'un sens ore-care, înrîurire asupra celor numite, și într'altul primiseră în sine înrîuriri multiforme ale unor factori mai mult ori mai puțin necunoscuți **).

Așa grăesce escelintele profesor de filologia limbilor romanice, D. Frollo.

Eată diversele stratificațiuni din limba ro-

*) Veđi M. Costin, Letop. I, cao. IV.—Veđi P. Maior.—Nestor cronicarul rusesc din secolul XI, încă citează pe *Vlachi* în legiunile cari au bătut pre Daci. Veđi și *Katancsich*. — Sunt cari vor să afe originea vorbel „Valah“ în rădăcia V-l-h. În gotica vor să fie fost vorba *Val* cu semnificarea: a domni, a stępâni.— Ori cât de ingenioase explicări s'au dat acestei vorbe, destul că ea însemnă: *latin*. Cronică anonimă (cea dîst de D. Hasdeu că este scrisă de Milescu) mai bine face că declară, că nu scie originea vorbel *Valah!*

***) Frollo. Utilitatea studiilor neo-latine, pag. 14.

mânescă, născute sub influința diverselor popore cu care RomâniŃi au stat în relaŃiuni, fie de vecinătate, fie de subordonare, fie de predominare *).

a) Substratul *daco-tracic*, unul din principalele elemente constitutive limbey române. Cât de important este acest substrat, numai un studiu special va demonstra. De sigur că la fuzionarea substratului indigen din Dacia cu dialectul latin adus de coloniști, rolul precumpănit a urmat să fie al *romanității*, Roma având predominarea politică. În privința acestui substrat este d'a se observa, că multe din vorbe ce se par de origine grăcă, aparțin lui. Așa cuvintele: pădure, drum, telégă, dârz, etc., filologii vor să fie daco-tracice.

b) Resturi puțin importante, afirmate de unii dér nesuficient constatate, din idiomul Avarilor, încă ar constitui un mic substrat. Predominarea politică a Avarilor, la Dunărea; gróza ce ChaganiŃi lor inspiră până în Bizanțu, sunt de natură a legitima bănuéla înrîurirei limbey Avarilor asupra limbey române.

c) MarŃi urme, un substrat important a lăsat în limba românească relaŃiunile Slavilor și Bulgarilor cu RomâniŃi; aceste relaŃiuni fură, cum se scie, când de predominare a Bulgarilor, când egalitariŃi, când de superioritate a Românilor, ca popor mai cult.

d) Un substrat care se limită la Moldova și care denotă influința relaŃiunilor cu Polonia. În Muntenia și Ardél mai ales acest substrat e înlocuit cu acel al înrîurirei UngurescŃi **).

e) Raporturile Moldovenilor și ale Muntenilor

---

*) Veđi scrierea mea: *Patria română*—Bucuresci, 1868.

***) Despre înființa limbey unguerescŃi să se citescă: „*Das Magyarische im Romänischen...* in *Romanische Studien*, de Dr. E. R. Roesler, p. 347—352 Leipzig 1871.

Veđi Fr. Miklosich. *Die Slavischen elemente im Rumänischen*, Wien 1861. Cihac. Dict. d'etym.

cu Turcii, aŭ occasionat intrarea în limba română a unui destul de mare număr de cuvinte turcesc, mai cu sémă la Românii din România cis-carpatină *). Acest substrat a dispărut în mare parte și din el puține urme o să rămână cu timpul, după completa schimbare ce a primit relațiunile noastre politice și comerciale cu Pórta **).

f) *Relațiunile Românilor cu Grecii* sunt mai vechi de cât le arétă uniť. Ele nu încep cu Nicolae Mavrocordat, cu epoca ȕisă a fanarioșilor. Înă imediat cu căderea Constantinopoli sub Turci, ca și în Apusul Europei, aŭ imigrat și în principatele române familii grece, cari, prin cultura lor superióră, aŭ esercitat o deosebită influință asupra culturei și decí asupra limbei Românilor. Din neogreca ne-aŭ venit mai cu sémă mulți termeni bisericesci. Vom proba chiar, că în lupta limbei române contra limbei slavice, în biserică, ea a fost secondată de limba Grecă. Mai toți primii traducători și tipăritori de cărți bisericesci la Români, începând de la Corezi, fură de seminție Grecă ***).

În interesul înlăturării din limbă a acestor elemente neo-grece, aŭ lucrat întregele generațiuni de la 1821—1848 și ele aŭ reușit a împuțina mult substratul neo-grec din limbă. Eliade, la Munteni, C. Negruți și Alecsandri la Moldoveni, aŭ condus cu victorie resbelul contra neo-grecismelor. *Filotimia* ca și *sindrofia* s'aŭ dus cu *necoherabile* și cu *arhondalele* culturei fanariotice!

g) O subțire pătură rusescă, mai esistă în limbă, occasionată de relațiunile noastre cu Muscalii, de la

---

*) Veđi scrierea lui *Miklosich*: despre elementele turcesci din limba română.

***) Veđi Dr. E. R. Roesler. *Die griechischen und türkischen Bestandtheile im Romänischen*. Wien 1865.

****) Veđi memoriul meu: „Grecii ca factori ai culturei naționale române.“

1711 încóce, mai cu sémă după 1828, și anume prin legislațiunea ce țerile române dobândiră cu conlucrarea, orî numai sub influința invaziunilor rusescî în Moldova și Muntenia. Reacțiunea contra elementelor muscălescî din limbă a fost fôrte energetică de la 1848, și astă-đi, în urma noilor nóstre instituțiuni politice și socialî, substratul rusesc a dispărut mai în totalitate, cum dispare un mël lăsat de o inundațiune pe câmpie și care uscându-se de razele sóreluî se transformă în pulbere ce o suflă vântul, desgolind cu timpul câmpia ce rămâne liberă să reinverđescă și înfloréscă. Din vorbele muscălescî mai persistă unele numai în cărțile bisericescî. Cele ce persistă în limba poporului, aũ primit multe caracteristica satirei și a desprețuluî, tocmai ca cele ce a pus francesul în unele vorbe streine, precum în *habler*, din spaniolescul *hablar*, a vorbi și în germanul «ross», armăsar, din care făcu pre *Rosse* = *mărțogă*!

II) Caracterul comun al tuturor substraturilor de o importanță mai mult séu mai puțin însemnată, este acesta: fie-care din ele reprezintă nu numai importanța influenței poporuluî ce le-aũ trecut în limba română, dar și anume sorgintea séu caracterul influenței. Așa sub stratul *dacic* n'a înlocuit elementul roman séu primitiv al idiomei vulgare, în nici unul din numele lucrurilor cu care Românul colonist a venit în Dacia, fie din provinciile orientale, fie din Italia orî Spania. Ceea ce a adus limbei colonistuluî elementul dac sunt: a) câte-va nume de localități; b) unele nume de persóne; c) nume de obiecte, obiceiuri etc., proprii Dăcilor.

D. Tocilescu negând amalgamarea Dăcilor cu coloniî romanî, pare că înlătură și ipoteza altoirei limbei daco-getică în limba romanică a Coloniștilor. In orî-ce-cas geografia limbei române, ne a-

rétă că «romanisarea», decă romanisare a fost, a limbei dacice, s'a făcut în apusul Daciei, în Oltenia și Ardeal până spre câmpia Turdei. În acea parte era Sarmisagetuza (Ulpia-Trajană), astă-đi *Gradiștea*, cum numiră slavii locurile unde a esistat cetății, «Goroduri».

Déca am sci în ce raporturii numerice erau Daco-Geții față cu coloniile, față cu «infinite copiae hominum» aduse de Trajan, ad agros et urbes colendas» am afla mai lesne de ce natură fură influințele limbelor ce se isbesc în pământul Daciei, limba daco-getică *) și cea vulgară latină.

Substratul bulgar, am đis că fu mai important. Importanța lui vine de acolo, că o parte din dezvoltarea proprie politică a Românilor s'a făcut sub scutul dominațiunii politice a Bulgarilor, în urma predominirei Avarilor și Slavilor, cari 'și împărțiseră mai înainte de Bulgarii domnia Daciei-Trajanice. Până în acel timp coloniștii români avéu municipii, cari ascultau de Romani de Bizanț; guvernământul lor era al imperiului de Răsărit și limba latină era limba de guvernământ.

Bulgarii primiră de la Români, influință mare de cultură; românii 'i civilisară **); Metodiū și Chiril 'ei creștinară. Dar și Români, când Imperiul de Bizanț încetă d'a fi roman și începu a se numi

---

*) Am fost primul scriitor român care a susținut că limba daco-getică era asemenea cu cea tracică. Se pare că Albanzii au conservat ceva din acea limbă.

***) „Nu slavii... au activat prima noastră eunoscință cu creștinismul. Sublima doctrină a Evangeliului a străbătut la Dunăre o dată cu legiunile Romei, sub a căror așină se luptau braț la braț Romani pângari și Romani creștini, unii cu Joie, cu Mercur, cu Venera, cu saturnalele, cei-l'alți cu Christ, cu îngeri, cu sântii, cu Sâmbăta, cu Dumineca, cu Pascele...“ *B. P. Hasdeu* (articolul: „Nu e în toate zilele Pascele“, în istoria limbei române, București 1883, pag. 96.

D. G. Chițu, a probat în revista „Columna lui Trajan“ că primul strat bisericesc din limba română este pur latin.

chiar *romănesc*, adecă deveni grec, — Românii, dicem, primiră de la Bulgarii influințe necontestabile. Relele relațiuni ale statului romano-bulgar cu Bizanțul, îndepărtază pre Românii de la influințele Bizanțului, și necesitățile lor politice ȳ aduc să compeze mai mult cu Bulgarii. De aci — pe lângă alte rațiuni ce s'au espusă aiurea *) — limba bulgară deveni limba oficială și pentru Românii. Și cum limba română, n'ave scrisore proprie (căci nu fusese limbă scrisă, pe cât timp limba scrisă și de Stat, la Românii, în trecut, fusese limbă latină), Românii se vedură nevoiți a adopta limba bulgară și ca limbă scrisă **). De aci vine că substratul bulgar din limbă, amintea-tot-odată influința Românilor asupra Bulgarilor cât și influința ulterioară a acestora asupra Românilor. Românii dădură Bulgarilor tradițiunile lor, instituțiunile ce ei aduseseră din Roma; Bulgarii dădură acestor instituțiuni nume *bulgăresc* și Românii, în ziua când nu mai putură numi acele instituțiuni pe latinesce, le numiră bulgăresce. Așa de exemplu se esplică înlocuirea numelor *Dominus* prin *Hospodar* și a vorbeii *Imperator* prin *Voievod*. Ideea este romană, numele e slav.

De sigur că substratul bulgar mai aduse limbei române o nomenclatură topică slavă, care persistă și până astăzi în mare parte, cum și numele acelor lucruri, instrumente, obiceiuri etc., ce erau proprii Bulgarilor.

Substratele polone, unguresci, neo-grece, sunt formate de nume de lucruri, stofe, haine, unelte, mărfuri, etc., ce Românii împrumutară de la acele popore. Un scriitor român de spirit, neamic al fanarioșilor, făcu un curios catalog al vorbelor grece

*) Cursul meu : *Istoria românilor*.

***) *Miklosisch. Vita Sancti Methodii*, Viena 1870.

trecute în limbă. De la Greci, ȳicea el, ne-a venit «lipsa» și ca vorbă și ca lucru!... De la Turci avurăm, vom adăogi noi: *buclic* și *calabalic*!

III) Reacțiunea contra fie-cărui element strein din limba română începu din ȳiua chiar când Româniî înclinară spre cutare séu cutare vecinătate. Reacțiunea triumfa în ȳiua când limba română redeveni limba oficială și a bisericeî, sub Vasile Lupu și Matei Basarab *).

Dar cu această afirmațiune atingem o mare întrebare, ce și adî se agită între Români: *curăți-rea limbei române de vorbele streine*, în interesul purității ei.

Din acest punct de vedere există în câmpul nostru filologic două direcțiuni opuse: a *conservatorilor* și a *neologisților*.

Ambele scoli aũ și vederi bune și erori grave.

Conservatoriî nu numai că vor să țină în limba românească tôte vorbele cu cari împrejurările mai sus înșirate aũ împestrițat'o, dar cercă să desgrópe și vorbele streine eșite din limbă de sute de ani și le galvaniză cât pot, cercând să le facă a mai trăi.

Neologisții, mai ȳiși și *purisți*, fac resboiũ crâncen tuturor vorbelor streine, ba adese, din ignoranță, și la vorbe curat romane, dar cari lor li se par de o origină îndoiósă. «Multum illis temporibus verborum cavilatio, după cum ȳice Seneca, captiosae disputationes, quae acumen irritum exercent. Nectimus nodos et ambiguum significationem verbis ligamus, ac deinde dissolvamus. Tantum nobis vacat?»

---

*) D. B. P. Hasdeu arătă că limba română *curgătoare*, adecă cea de tôte ȳilele din popor este aprópe esclusiv *latină* și numai cea a celor puținî era împestrițată de vorbe slave, etc. D-lui e de părere că inteligența poporulul român se manifestă numai cu graiũ de origine latinesc. In poesiã populară elementul strein e fórte redus.

Cine are dreptate dintre conservatorii și dintre puriști?

Limba noastră pe totă ziua, amăsurat cu dezvoltarea poporului, trebuie să primască și ea dezvoltare, lărgire*), ca să nu fie strîmtă pentru cugetările moderne. «Limbele se formază natural, țice Rousseau**), dupe necesitățile ómenilor.»

Apoi decă moșii noștri ș'aú format limba după necesitățile lor, aú drept puriștii să-ı țină de rěu? Decă moșii noștri avěu lipsă de cuvinte ca să pótă da nascere cugetărei, și decă acele cuvinte nu le luară din limba latină, — care póte nicı le-ar fi putut da pre tóte, — urměză că noi astă-đi să sărăcim dintr'un condeiu limba de ele, sub cuvěnt că sunt *barbare*? «Ce ne pasă, țice Fenelon, că cutare vorbă este născută în cutare țeră! . . . Gelozie puerilă! de óre ce totul se reduce d'a mișca în cutare orı cutare mod buzele și de a isbi aerul.»

Vorbele streine, orı care fie originea lor, nu pot fi ínlăturate din limbă de căt atunci cánd în ea aflăm sincronistice esistând termene equivalente. Cánd avem noi pe *Domn*, nu vom mai țice «*jupan*», nicı *blagoslovenie* în loc de «*bine-cuvěntare*». *Dér vitěz* nu se traduce cu *braw*, nicı «*dragă*» cu *ma chère!* . . . De la sine aú eșit din uz o sumă de vorbe streine, numele objectelor și trebuinților timpilor trecuți. Cu șalvariı și ișlicul, cu *ispravnicii* și meterhanelele, cu oțnoșenia și doprosul. . . nu mai avem d'a ne íntâlni de căt în istoria limbei, în glosarul cărților vechı.

Puriștii ínsă carı fac resboiú vorbelor streine, ce vorbe ne vor da pentru lucrurile și ideile moderne? Cum vor numi *latinesce*: *tramvaiul*, *raliile*

*) Deja primii traducători ai bibliei lui Șerban se tânguiau de „strîmtarea limbei romănesel“.

**) *Essai sur l'origine des langues*, Chap. XX.

și vagónele etc. ale căilor ferate; parlamentul și toate instituțiunile constituționale moderne?

Vom permite, ba chiar vom cere Academiei noastre, să introducă în limbă, amăsurat cu trebuința, vorbele, terminii ce ne vor lipsi. Negreșit, când o vorbă ne trebuie, vom cerca mai întâiu să o avem din propriul material al limbei, vom avea apoi recurs la dictionarul limbei latine și în cas când acesta nu ne o poate da, o vom primi fără hezitare de la chiar poporul la care *lucrul* ș'a primit și numele. Rău fac *conservatorii* decât se opun înavuțirei limbei române cu noi terminii, căci atunci ne obligă să recurgem la *perifrasă*, care ucide cugetarea seii cel puțin o manifestă în mod trăgănat, neprecis, necomplet. A se opune la primirea termenilor noi, este a incatena propășirea națiunei.

Dar iarăși a sărăci limba, în numele patriotismului, cum cercară a face puriștii, este a suprima cugetarea, căci ea nu nasce decât nu află vehicula ce'i este proprie. Tot asemenea periculos este ceea ce neologiiștii au cercat să facă: îngrămădirea în limbă de vorbe, fie cât de latine, dar de popor nepricepute. «De am năbuși limba de la o laltă și dintr'o dată, țice Fénelon, cu vorbe străine, noi am face din limba francesă o adunare grosieră și diformă a altor limbii . . . Așa e cu elementele nemistuite, ce depun în sângele unui om părți eterogene: ele îl viciéză în loc d'al conserva*).

O reacțiune contra neologiiștilor esagerați s'a făcut prin lucrările DD. Alecsandri, Alecu Rusu**),

---

*) Veđi minunatele consilii ce ne dă despre limbă Edg. Quinet in „les Roumains“ (pag. 56 vol V, VI).

**) In România literară publicată în Iași 1851, Șeđătorile la țeră de A. Rusu.

Odobescu, C. Boliac, T. Maiorescu, Iacob Negruzzi*) etc. Ca totdeauna reacțiunea depăși în anii din urmă scopul urmărit, mai ales sub condeiele mai june din direcțiunea antineologică. Așa D. Stefan Vergolică ajunsă la o limbă încarcată de vorbe streine, mai ales slave, cum nu era nici limba secolilor XVII și XVIII. De cât va timp însă par a fi împedicate de la mai mare esagerare, și reacțiunea contra *neologismilor* și acé contra *archaismilor*. În această direcțiune sănătósă a intrat Academia română.

CAPITULUL VII

I. Limbele în desvoltarea lor sufer alterațiunii. Aceste alterațiunii sunt orî în pronunțare orî în sintaxa, adecă, rânduirea vorbelor în frasă. Aceste alterațiunii, născute în modul de a rosti orî a lega vorbele, ale unuî individ, se întind la colectivități mai micî orî mai marî și constituesc ceea ce se chiamă *dialectul*. Filologia studiază împrejurările politice, climaterice, istorice, etc., constituitoare dialectelor.

Limba românescă are dialecte? — Românii au în limba lor un neprețuit *ciment* politic. Acesta, în lipsa d'ocamdată a formațiunei Statuluî român în otarele sale naturalî și istorice, manține în un mod mântuitor, *unitatea noastră națională*. În adevăr, în toate țările supuse domniei Austriei și Rusiei, ca și în România independintă, poporul român vorbește

---

*) Convorbirile literare.

Veđi A. de Cihac. Dictionnaire d'étymologie daco-romaine 1870. Francfort s./m. Eléments Slaves, Magyars, Turcs, Greco-Modernes et Albanais, par A. de Cihac. Francfort s./m. 1879.

în unul și același mod: *românesce* *). Sunt, neîndoios, mică deosebire de accent, ici coala chiar de vorbe și de forme sintetice, dar aceste nu sunt de natură a împedeca perfectă înțelegere între un Român, bună oră din Ardel și altul din Basarabia ori din Moldova proprie, etc.

II. Sunt însă Români, mai depărtați de basenul cis și transcarpatin, cari se servesc de o limbă română ce poate constitui un dialect. Așa e dialectul Macedo-Român, al Românilor din Turcia meridională europeană.

Un subdialect al acestuia poate fi limba românescă grăită de un mic număr de Români încă neslavizați, din Istria.

III. Caracterele principale ale acestor dialecte:

a) În *dialectul Macedo-Român*: Supresiunea vocalelor breve la finea substantivelor. *Omul* — în Macedo-Româna: *Om'lu* **).

b) Substrat greco-turc mai mare de cât în limba românescă, și

c) O mai mare latinitate în dicționar, etc.

Acastă calitate e comună și dialectului istrian. Mai are acesta, ca notă caracteristică:

a) Inlocuirea lui *n* prin *r*: *bire* = bine.

b) Un substrat slav din ce în ce mai putinte și tinzând a se substitui celui latin antic.

Despre Români din Istria, a scris repausatul profesor Maioreșcu, care 'i a fost vizitat, opul său «Itinerariul în Istria.— Se poate consulta despre ei

*) Veđi Emile Picot. Documents pour servir à l'étude des dialectes roumains, Paris. Maisonneuve et C-ie.

**) Veđi M. G. Bojadschi. Romanische oder Macedonowlahische Sprachlehre—Vienna 1813.— Veđi *Tascu Iiiescu*. Mostre de limbă. Săntele Evangeli publicate în 1891 în dialectul Macedoroman, la Bucureșel, prin ministerul cultelor.

jurnalul «Istria» al doctorului Kandler din Triest, etc. *).

IV. D. A. I. de Macy în «Mappemonde des langues ou tableau général des langues anciennes et modernes», este în eróre când ȃice, cã avem patru dialecte. Iatã ce scrie de Macy: *Valaque ou daco-latine*, langue parlée par les peuples *Roumanja* ou *Romouni*, plus connus sous le nom de Valaques, formés du mélange des descendents des anciens colons romains en Dacie et en Thrace, avec les Slaves et autres nations qui ont envahi et occupé les contrées.

Le Valaque propre ou Roumanique parlé en Valachie et avec peu de différence en Moldavie, en Bessarabie; quelques mil. de colons au Gouvernement de Iekaterinoslaw et de Kherson (Russie). Le plus pur.

Le Valaque hongrois (?) par les Valaques de Hongrie (plusieurs comtés); Transylvanie, Bucovine, confins militaires etc. (Autriche).

Le Macedo-Valaque, connu sous le nom de Zinzaren, en Hongrie (!), environ de Pesth etc.; beaucoup de mots grecs.

Le Kutzo-Valaque (Acesta e tot dialectul, singurul dialect: *Macedo-Român*) en plusieurs variétés, dans les provinces de la Turquie d'Europe, au sud du Danube. Le plus corrompu: en 16 mots, 8 latins, 3 grecs, 2 goths (!) slaves et turcs et 3 d'une langue analogue à l'albanaise» (!!!)

---

*) Veđi „Bibliografia istriana“ de V. A. Urechiiã. Veđi M. G. Bojadschi: Γραμματικη Ρομανικη ητοι Μακεδονοβλαχικη. — Wien. 1813. — F. Miklosich: „Die slavischen elemente im Rumunischen“. — „Ueber die Wanderungen der Rumunen in den Dalmatinischen Alpen und den Karpaten“. Wien. 1879. — Veđi: „Romunische untersuchungen. in Istro- und Macedo-Romunische sprachdenkmãler. Wien 1881.

La 1820 pastorul protestant Math. Conradi din Elveția, publică, la Zürich (la Orell, Fussli und compagnie), cartea: «*Praktische deutsch-Romanische Grammatik*» în care, la pagina VIII, aduce rugăciunea domnască în toate limbile neo-latine. Acolo Conradi pune «tătăl nostru» românesc sub două titluri: *Wallisch* și *Wallachisch*. Sub *Wallisch* este: «*Pärrinthele nostru, cela ce ești în Cher ...*»; sub «*Wallachisch*»: «Tătăl nostru cin erești (sic!) în ceriü...» Cuvinte rău despărțite, ca «*men tu jaste*», erori de litere ca în «*prerol*» în loc de pre noi... etc., iată ce ie Conradi ca o limbă alta de cât cea căreia Ți da numele *Walisch*. (!?)

Cu mult mai înainte de Conradi, la 1715, Ioan Chamberlaynio, publică orî edită la Amsterdam, cartea intitulată «*Oratio Dominica in diversas omnium fere gentium linguas versa et propriis cujusque linguae characteribus expressa, una cum dissertationibus nonnullis de linguarum origine, variisque ipsarum permutationibus.*» În această operă, la pagina 77, cu litere latine, este publicat «Tătăl nostru» în două variante, sub numele de «*Walachice*». Pline de erori tipografice sunt ambele variante, dar cea-ce este mai ciudat, este că la pagina 47, Chamberlaynio publică, ca în limba din principatul Galic (în Anglia) «*Wallice*» tot un tătăl nostru românesc! Acesta a fost copiat de Conradi, în 1828, sub «*Walisch*» și dat ca dialect românesc!

V. Dialectul ajuns vorbirea unei întregi națiuni constituie o limbă, mai ales decât ea devine organ de guvernământ. Acei cari împedică un popor d'ași grăi limba proprie, urmăresc criminala ștergere a aceluț popor din lista *națiunilor*.

CAPITULUL VIII

I. Dupe ce am studiat originile și formațiunea limbei române, atât cât îngăduie cadrul unei cărți secundare și mai ales titlul «*Istoria literaturii*» iar nu a limbei, e locul aci să 'y facem geografia ei.

Anexăm la finea cărții acesteia o hartă a limbei românesce. Din ea se poate vedea estensiunea ei. Inaintând de la Roma prin Tracia și Macedonia spre Istru, Românii 'și preșerară calea de coloniș cu mult mai vechi de cât cele ce Trajan aduce în Dacia *). Astă-șii de la Pind și Salonic la Dunăre aflăm însule etnice scumpe noue, unele mai estinse, altele mai puțin considerabile, locuite de așa dișii *Cutzovlachii*, de *Ar'mânii* macedonenii, cari *sboresc Ar'mănesce*, adecă dialectul românesc de care am tratat mai sus. Pe țermiti Adriaticeii, de bună sémă, numeroșe fură coloniile romane. Acele aș dispărut, mai tôte fiind slavizate. În Dalmația nu mai grăesc românesce Mauro-Vlachii. În Istria puține sate mai conservă graiul *romănesc*, adecă dialectul istrian, acelaș ce întâlnim la noi existând în codicele Mahacean și Voronețian.

Intre Dunărea (de partea dreptă, în o zonă mai îngustă, ce se întinde până în Negotinul sârbesc), Marea-Négră, Nistru, Tisa, până sus în vechia-Pannonie se întinde graiul romănesc, la vr'o 10.000.000 de ómenii, împărții politicesce în :

a) Regatul României ; b) Transilvania ; c) Bucovina ; d) Banatul Temișorei ; e) Maramoreșul, și f) Basarabia.

*) În evul mediu era foarte întinsă Româniea de aci: țera se și numia de Grecii: *Μεγαλοβλαχία*. Veșii: *Lenormand*-Les patres Valaques de la Grèce—Paris 1865.—N. Densusianu et F. Damé. Les Roumains du Sud.—Bucuresci.

Și peste Nistru se află respândite câte-va sate de Români. Aceștia sunt stremuțați pe acolo de Muscalii din Basarabia, și uniți au emigrat pe timpul domniei lui D. Cantemir, dupe bătălia de la Prut, la 1711 *).

CAPITULUL IX

I. *Grafia*. Coloniștii Români au adus cu ei în Dacia, ca *limbă scrisă*, numai limba latină. Aceasta era limba administrațiunei, limba guvernământului, iar limba românescă; seú cel puțin, limba care mai apoi va purta acest nume, nu era o limbă scrisă.

A ne ocupa de scrisórea veche a unei limbi, este a'í face *paleografia*.

Paleografia este studiul scrierei din diferite timpuri. Ea ajută *critica*; cu ajutorul ei, de multe ori, se póte judeca vechimea unei scrieri, mai ales ținându-se compt și de fabricațiunea hârtiei, observându-se semnele ei filigranice, etc.

II. Că limba latină era singura limbă scrisă a coloniștilor Români, ne stă dovadă *epigrafia dacică*.

Epigrafia e studiul inscripțiunelor vechi. Tóte inscripțiunile din epoca și în urma epocii colonișării romane în Dacia, sunt în limba latină.

III. Limba românescă fiind, cum se vedu, un idiom vulgár numai și limba oficială a Daciei persistând a fi mulți secolii cea latină, ea naturalmente, nu fu scrisă de cât fórte târziu, atunci adecă când ea deveni la rëndul ei limbă de sine-stătátore, când domnia limbei latine încetă, seú măcar se micșurá în o fórte însemnată măsură.

Când fu acésta? Numai fórte târziu, din causă

---

*) Veđi Neulcea-Letop. t. III, și *T. Burada* în Călétoria-sa în Basarabia.

că domnia limbei române în oficialitate nu succedă imediat domniei limbei latine, ci altor limbi ale neamurilor domnitore, cu deosebire a Bulgarilor.

Se scie că *grafia* primitivă a unei limbi nu e lucru arbitrar; ea se explică pururea din relațiunile politice, religioase, de cultură, etc., sincronistice formațiunei ei. Așa este explicațiunea grafiei ruse, a celei polone, boeme, maghiare. Tot așa e și cu *grafia* limbei române: limbă nescrisă mai mulți secolii, când, târziu, poporul român voi să scrie în limba sa, 'și luă *scrisórea*, nu sub influința grafiei latine, ci a celei bulgare. Acésta era născută din influința religioase de la imperiul bizantin, în care limba grécă urmasă în pređomnire limbei latine, nu numai de fact, dar și *de jure*, mai cu sémă după edictul lui *Foca*, imperatorele Bizantin, de la 602 de la nasc. lui Christ.

IV. *D. Cantemir* a afirmat în «*Descriptio Moldaviae*» că Românii au scris când-va limba lor cu litere latine și că în urma Sinodului de Florenția, din cauza desbinărei mai violente dintre biserica ortodoxă și cea catolică și spre a feri pe Românii de orî-ce influință a cestei din urmă biserici, *Alexandru Vodă* cel Bun ar fi ordonat abandonarea alfabetului latin din limba românescă și adoptarea celui Chirilian.

S'au aflat și în zilele noastre bărbați cari să încline a crede aserțiunea *Cantemiriană*. Până și regretatul profesor *Lambrior*, a primit, în cursul seii de literatură română la liceul din Iași, în parte nedocumentata părere a lui *Cantemir*.

«Așa dar, 'mă scriea acest regretat profesor, — credem că *scrisórea* latinescă a continuat nu numai în viața intimă dér chiar póte și în biserică, până când Românii au intrat în comunitata religioasă cu Slavi, dușmánindu-se pe acest teren re-

ligios atât cu Latiniî Apusenî, cu Catoliciî, cât și cu Greciî *)).

Noi nu ne unim cu aserțiunea lui D. Cantemir. Credem, susținem, că prima noastră grafie, — de am început a scrie în secolul VIII seî mai în urmă, — nu putu fi cea latină.

Ca resturi din grafia latină, care servi mulți secolî coloniștilor din Dacia Trajană, avem până astăzi numai semnele cu cari țeranul român scrie pe răbușe. Veđi « Despre creștăturile plutașilor pe cherestele, etc., de Teodor T. Burada, p. 19, Iași 1880.

Probă că alfabetul latin n'a servit limbei române, la acesta avem :

a) Lipsa până dăunăđi de grafie a dialectului Macedonian și Istrian;

b) Neesistența a nici un document ori inscripțiune, a nici o urmă de scrisore română cu litere latine;

c) Epistolele Imperatorului Ionițiu al Româno-Bulgarilor și ale Archiepiscopului Vasile din Zagora, prin cari spunea Papei Inocenție IV, că neavând cine să le citescă epistolele latine, ce acesta li trâmitea, ei îl rógă să primescă în scolî la Roma doi feciori români să învețe *littera latină* **).

d) Lipsa de începuturi literare din acea epocă în care se pretinde că se scrisese secolî întregi, până la Sinodul din Florenția. Nu e posibil ca din atâta timp să nu ni se pótă arêta nici un document, cinci rânduri măcar!

e) Procederea încă din timpul domniei Goșilor

---

*) Și în altă scrisore: „Decă ne raportăm la cele spuse de Cantemir, apoi e *probabil* că până atunci (Sinodul Florenției) Româniî s'au servit cu caractere latine.

**) „Misi autem ad tuam magnam sanctitatem pueros duos, unus vero nominatur Basilius alius Bethlehem; et dentur ex precepto ejus et addiscant in scholis litteras, quoniam hic gramaticos non habemus, qui possint litteras, quas mittitis, nobis transferre: et postquam ipsi addixerint, remittantur ad imperium meum. *Ionitii*. Veđi *Vetera monumenta Slav. meridion.* de Aug. Theiner. Tom I. Roma 1863.

în Dacia, a Episcopului Ulfila, care, ocupat d'a da Goșilor din Dacia o *grafie* în care să le traducă cărțile bisericești (care va să zică Româniș le avéu în usú), le dá un alfabet compus din runice și din litere grece, iar nu din latine, ceea ce de sigur făcea Ulfila, decât în limba română, limba creștinilor din Dacia, erau deja întroduse aceste caractere strebune.

f) Ce se mai șicem de netemeșnicia aserșionei lui Cantemir, când scim că Sinodul de la Florenșia nu se întemplă sub Alecsandru cel Bun, ci mai târșiu, la 1439! Cum dar Alecsandru Vodă putea el subsemna decretul ce 'y atribue Cantemir, când el e mort la data acésta de câșș-va anșș!!

V. Nu atinge în nimica latinitatea originilor nóstre, constatarea de mai de sus și este a da probă de patriotism, de românișm rēu înșeles d'a sprijini un neadevăr istoric.

Dér déca nu simșșirăm nevoia d'a ne uni cu asemenea eróre istorică, ne unim deplin cu acea părere, că mult a împedecat *grafia slavo-grecă* desvolta-rea limbei române. Edg. Quinet fórte just observă acésta șicend: «Il eut été peut être moins funeste pour les anciens Moldo-Valaques de ne pas savoir lire que d'avoir appris à lire avec les lettres *slavones* du moine *Cyrille*. Elles ont servi longtemps à leur voiler à eux-mêmes le génie indigène de leur propre idiome.»

VI. Acésta s'a înșeles de Româniș mai de mult timp de cât se bănușce. Incă din secolul XVII sunt încercări d'a scrie limba română cu litere latine, cari probéză tendinșa geniului românesc d'a se emancipa de grafia streină slavă. *Luca Stroiș* dá «Tatăl nostru» cu litere latine la 1593, în Moldova. Miron Costin asemenea a făcut, în Polonia, încercare de scriere a limbei române cu litere latine.

Cea mai vechiă carte română tipărită cu litere este catechismul dis de Heidelberg, tradus de Stefan Fogarasi, preotul din Lugos, în Banat, la anul 1647 și tipărit în Alba Julia la 1648 în 8° (48 fețe).

El pörtă trei titluri: unguresce, românesce, și latinesce.

Titlul românesc, cu ortografia proprie, este:

CATECHISMUS, ATSAJA EJ ATSAIA

Summa Szaù Meduha a uluitej si a kredinciej Christinaszkoe, kuprinsze en entrebari si reszpunzurj szkurtae; si ku adeveretury den skriptura szventae enterite. (Veđi Cuvente den betranj. II pag. 725).

În același secol al XVII apărură și alte opere, în țeri streine, tot cu litere latine. Așa: Secunda carte română cu litere latine, imprimată acesta de streinj, fu un catechism al călugherului min. Convent. *Vito Piluzio*, care a fost în prefectura catolică din Moldova până la 1679. Catechismul fu imprimat la Roma în 1677, sub titlu: Katekismo Kryjtinesco, dottrina christiana tradotta in lingua Valacha dal Padre Vito Piluzio.

A treia carte cu litere va fi psaltirea lui Ion Viski, descoperită de D. Dr. G. Silagi in Cluj. (veđi Columna lui Trajan. Anul IV 1884). Să mai înregistrăm și dicționarul Valachico-latinum, atribuit de D. Hasdeu unui anonim Lugosian, dintre 1600 până la 1700.

Un secol mai târđiu, pe la 1780 *), publicarea, la Viena, a primei gramatice române cu litere, de Samuil Clain sau Micul, a dat o impulsione putinte în direccțiunea introducerei în grafia română a alfabetului latin. Adevărata reacțiune contra alfa-

---

*) Din acestași an mai avem și o cronică scrisă cu litere latine.

betului Chirilian o făcu în Ardél *Petru Maior. Eliade*, în „Curierul românesc,” în Muntenia ; Asaki, Seulescu, în Moldova, împinseră lupta înainte contra **bucovnei** chiriliane și nu târziu Cipariu *), Kogălniceanu, C. A. Rosetti, Ión Ghika etc., fie ca miniștri, fie ca simpli jurnaliști, dădură ultima sfașiere *hainei* slavice a limbei noastre și provocară, ori dădură înșii *decretele oficială* în virtutea cărora alfabetul latin fu introdus definitiv în limba română, sub domina lui *Alecsandru Vodă Cuza* **). Magnific spectacul al unui popor, care a fost destul să *voléscă*, ca să rumpă cu un trecut de seculi, și să facă, ca în mai puțin de 20 de ani, scrierea latină să ajungă până în ungherele cele mai depărtate ale patriei, iar scrierea chiriliană să ajungă citită aproape numai de archeologi!

VII. În aplicarea literilor latine la grafia limbei române, se nasc două scoli, cât privesce modul de transcriere în limba latină a celor chiriliane. Aceste două scoli sunt: *fonetiștii* și *etimologiștii*.

Fonetiștii vor să se scrie cum se rostesc cuvântul. Etimologiștii vor ca cuvântul scris să amintescă prin forma esternă, vorba latină la care e corespunzător. Esagerări de ambe părți înregistrează istoria limbei române. În fruntea scolei etimologice născută în Ardeal este venerabilul D. Timotei Cipariu. Fruntașii *fonetiștilor*, sunt reposatul Aron Pumnul din Bucovina, V. Alecsandri, T. Maiorescu (cu întreaga scolară și Direcțiunea nouă) La mijloc este adevărul. Academia română a stabilit un compromis între ambele scoli (carî în fond

---

*) La 1848 D. T. Cipariu publică „Organul luminător” la Blaj, cu litere latine.

***) În ministerul de culte și instrucțiune din Moldova eă am aplicat mai întâi alfabetul latin, la 1860. Câte-va luni apoi D. I. Ghika, ministru președinte în Bucuresci, dădu ordin în favoarea întrebuirii alfabetului latin peste-tot în țară.

despre *ortografie* se certy), și de acela ne folosim la scrierea și tipărirea acestui curs.

CAPITULUL X

Alfabetul chirilian

I. *Metodiū* și *Chiril* fură propagatoriī creștinismului între Bulgarī și Moravī *). Unul din ei, *Chiril*, a lăsat numele său *alfabetului slav*, ce ne interesează și pe noi, căci a servit de grafiă și limbei românesce mai mulți secolī.

Chiril ca și Metodiū fratele său, e născut în Tesalonica, din părinți greci. Încă din copilărie avusesese ocaziune; pare, să învețe limba Slavică. Mai târziu fu la Constantinopol pe lângă Patriarchul Fotie, învățătorul lui celebru.

În secolul de mijloc esistaū trei limbi considerate sacre: evrească, grecă și latină. Acesta contri-buī mult a împedica născerea literaturilor religioase în limbele neo-latine. Și Româniī nu mai puțin din această cauză nu putură ași desvolta limba lor, servindu-se în biserică cu limba latină **). Când în secolul al IX-lea scaunul Papal, ca mijloc de a creștini pe Slavi, decretă și limba Slavă ca a 4-a limbă sacră, prin această imediat se subalterniză în cult limba română la cea slavă, în ziua când limba latină dispăru din biserică. Roma favorisă desvoltarea limbei slave ca mai lesne să atragă popórele slave spre Roma, scoțându-le de sub influința bisericeī patriarchale bizantine. Metodiū și Chiril sunt instrumentele acesteī politice a Romei. Ei au tradus biblia în limba slavonescă, creând

---

*) Moravia se întindea pe atunci mai mult ca astăzi; ea coprindea și Panonia și tot teritoriul dintre Dunărea medie și apa Tisei.

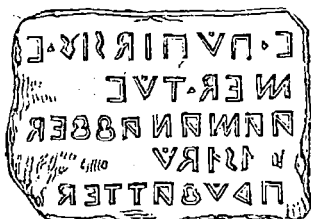
***) Veđi *Benkő* în Milcovia. Veđi articolul excelent al D-lui G. Chifu, despre elementele latine în nomenclatura religioasă la Români.

pentru acesta o grafie specială, așî numită «*alfabetul chirilian*».

II. De unde 'și-a luat Chiril semnele alfabetului său?

Décă între Români, conlocuitorii Bulgarilor, exista încă limba latină *), e de cređut că Chiril ar fi luat unele litere latine, cele mai multe, pentru noul său alfabet slavonesc. Neesistând, orî fiind-că 'și scrisă traducerea sa slavă în Constantinopole, sub influența literaturii Grecesci, marele civilisator al Slavilor, se folosi mai cu sémă de semnele alfabetului grec. Orî-care fie locul unde 'și scrisă biblia, apostolul slav, întroducënd litere grecesci de preferință în grafia sa, nu isbia de loc în cultura de atunci nici a Slavilor nici a Românilor. Literile grecesci pentru Români nu era o *grafie nouă*. Este probat că chiar în Italia, sincronistic cu grafia latină, se scrie limba latină, póte cea mai *priscă*, cu multe litere amestecate grecesci. Probéază acesta multe inscripțiuni din Pompeia. Védă-se numele acestui oraș cum s'a aflat incisat în rëndul al treilea, în marmoră în inscripțiunea acesta:

Să se citéscă de la drepta spre stânga și să se

*) Incă din secolul al V-lea se constată încetarea cultivării limbii latine dincoace de Dunăre. Intre condițiunile ce Atila le impune cu sabia Bizanțului, era și aceea ca să i se trimită *secretari sciutorii de latinesce*. Va să dică nime dintre „*Valachi*“ nu mai soie această limbă în secolul al V-lea. E probabil că și în biserica română, la această epocă, limba cultului fu dar cea grécă, conform direcțiunei ce se drde de la Bizanț și care se legitimă la 602, de Foca.

compare cu HOMINŢ în scrisore *chiriliană* *). Ce e de mirare? Nu ne spune Tacit **): «At in Italia Etrusci ab Corinthio Damaiato, aborigines Arcade ab Evandro *litteras didicerunt*****)» Din II de sus, din vorba *Pompeie*: «Ex II finxerunt ipsum P. latinum, facilius ductu, quod angulos in circulum mutaverint ****)»).

D. T. Cipariu aduce și D-luî în «Gramatica limbei romane» pg. 304, probe că limba latină seü cea română vulgară s'a scris cândva, în secolul al II-a după Christ, și cu litere grece: «Pe pământul Daciei, țice D-luî, antêia urmă istorică de limba romană vulgară, se află în tabla cerată din 160 după Christ, sub *Antoniu Piu* imperatorul, *însă scrisă cu litere grecesc*».

«O mulțime de alte documente de limba vulgară romană tot din secolul V—VII *scrise cu litere grecesc*, se află la Marini, între documentele de la Ravena (Papiri diplomatici, fol. Rom. 1805, pg. 116 seqq. No. 75, 90, 93, 110, 114, 121—122).

D. Cipariu e-gata a conchide că, coloniștii lui Trajan au adus cu sine, pe lêngă grafia oficială latină, și acea a dialectului vulgarîu, adecă similarie alfabetului grec.

Acéstă împrejurare adaoge a ne esplica preferința ce Metodiu și Chiril dădură caracterelor grece în combinarea noului alfabet slavic. Tocmaî cum

*) Veđi despre acéstă în *Pompée de Declarc și Breton*.

***) Annalium lib. XI c. 14.

****) Quicquid sit,.... suaviter in eo conspirant scriptores ad unum omnes, *Latinos a Graecis suas litteras accepisse*. *Camus*, Prolegom. pg. 71.

*****) Cine dorește să citească mai multe despre acéstă istorie a transformării alfabetului grec în latin, consulte pre *Polydorus Vergilius*, *De rerum inventoribus*, lib. I c. 6; *Hermanus Hugo*: De prima scribendi origine ex universa rei litterariae antiquitate; *Gaspard Sclopplus*, in arte critic.; *Bernard Montfaucon*, *Dissert. de priscis graecorum et latinorum litteris, ad calcem paleographi. graec.* Apud. *Camus* in *Prolegomena*, pg. 73 etc.

Ulfi la se conduce de preferință, de alfabetul latin și *runele* existente sub ochii lui la locuitorii Români și la Goții cărora voesce a le da o grafie, tot asemenea Apostolii Slavilor, ieșu pentru alfabetul lor în mare parte elementele grafiei ce află în us la popórele în mijlocul cărora au să predice Evangelia.

III. Alfabetul cirilic este din secolul al IX-lea.

Când l'au adoptat Români? Nu avem o dată precisă încă, dar de sigur foarte de timpuriu, în afacerile intime ale lor. Déca nu avem monuminte din secolul IX și până târziu, este căci limba românescă a rămas depărtată și de la afacerile publice, din ziua când limba slavă fu considerată de limbă sacră. O dată declarată limbă sacră, limba românescă fu introdusă și în cancelariu, cum limba latină deveni limba cancelariei la Catolici, tot pentru că era limbă sacră. Suveranii, guvernele, creșdând că dau mai mare tãrie și valóre *actelor lor publice, le investirã în limba sacrã.*

IV) Alfabetul Chirilian avea acea însușire, că ne dádea un semn deosebit pentru aprópe fie-care sunet al limbei. Tóte dificultãțile ce încă întempi-nãm în ortografia modernă vin de la neperfecta concordanță a literelor latine cu sunetele limbei române. Ortografia din urmă otãritã de academia română a înlãturat în mare parte dificultãțile și e de sperat că tóte vor fi învinse până în fine prin studiul și decretele învęțatului corp.

CAPITULUL XI

I. Alfabetul Chirilian nici el însuși nu a oferit primilor scriitori cari l'au întrebuintat tóte semnele corespunđetóre sunetelor. D-nii Cipariu, B. P, Has-

deu și regretatul Lambrior s'a u ocupat de această întrebare.

«Alfabetul chirilic e foarte încurcat, țice Lambrior; are o mulțime de litere, o mulțime de diftongi... și era un semn de erudițiune de a întrebuița tot alfabetul....»

II. Dintre sunetele ce nu aflară corespunzătoare semne în alfabetul chirilic, au fost sunetele **Ц**, **З**, **Ъ**, **Л**.

Sunetul **Ц** neesistând în limbile slave, a fost mai întâi înlocuit cu **Г** și une ori prin **Ж**. D. Lambrior citează așa vorbele **Цриш** (ce se mai află și sub forma **Цръиш**); **Жържа** = jurja:) Cetitu-s'a aceste vorbe *Argiș* ori *Argliș*; *Giurgia* ori jurja? — Nu am sci lesne determina.

Când fu inventat semnul **Ц**?

Acest semn este, dic filologii noștri, din secolul al XVI, cam de la 1536. Lambrior credea că inventatorul acestui semn să fi fost un *Coresi*, predecesor al Diaconului Coresi, traducătoriul mai multor opere bisericesci între 1577—1582 *).

Destul că **ц** e introdus după Lambrior în cărțile românesce numai din secolul XVI și mai întâi în Muntenia și apoi în Moldavia. D. B. P. Hasdeu îl crede mai vechiu, căci l'ar fi aflat încă pe la 1400 în un alfabet scris pe o fôe din evangeliarul de la *British museum*.

III. Sunetul **З** avea în alfabetul Chirilian două semne diferite, și anume pre zalo și pre zemne. În alfabetul chirilic slav **З** era utilizat la scrierea numerelor și însemna 6, pe când cel d'ânteiu însemna 7. Ambele le aflăm regulat numai în cărțile ecle-

---

*) D. Stef. Neagoe crede că **ц** a fost scos din **ц**, prin mutarea odeli de la capet la mijloc. Gram. românesce, ediția 1884. pg. 202.

siastice moldovenesci și în opera de la Măhaci. În cărțile tipărite la *Orestia* și la *Sibiă* întrebuintarea lor este mai neregulată. În nici o carte de la Brașov sevă din Muntenia nu se află litera *z* (zalo). Pare că această literă se punea de preferință pentru *z* provenit din *D*, în cleu (*z*Ѡ8), *đi*=*z*и etc.

Este óre acesta o probă că scriitorii moldoveni și mähăcenii avéu în vedere o întrebare *etimologică*? Nu, de bună sémă; ei se mähginesc a represinta cu un semn anume sunetul *dz*, care și astăđi se aude în Moldova în vorbele *Deu*, *đi*.. etc. Acel semn urma să fie *đ*, de óre-ce, după cum ne spune *Miklosisch*, și la Slavii această literă avea asemenea valóre, de *dz*.

IV) Semnele *z*, *ж* și *л* nu devin otărít în trebuite în scrierea română de cât de la finea secolului al XVII-lea, de la tipărirea bibliei lui Șerban încóce. D'atunci *z* a fost represintatoarele lui *ă* iar *ê* orí *î* prin *л*.

Anterior bibliei lui Șerban, *ă*, era reproduc în mod neregulat cu *z*, *ж*, *ь*, *ы*, iar *î*, când prin *л* *н*, când numai prin *л* *).

V) Litera *л*, ce nu esistă în alfabetul chirilic, a dat ocaziune de vorbă filologilor și Români și streini. Diaconul bănățén Loga crede că această literă s'a format din un *i* asupra căruia s'a aruncat litera *н* (*н*^и) și că caligrafii au ajuns s'o transforme în *л*.

D. Miklosich a scos pre *л* din semnul ius, *ж* prin transformare caligrafică.

Deasemene părere era și profesorele Lambrior, care a declarat, că nu póte otărí la ce epocă scriitorii români au inventat această literă: «Atât înainte regulărei ortografiei chirilice, la 1688, cât

*) Lambrior opinéază că sunetul *ă* n'a intrat în limba română de cât în secolul al X-lea. Cursul sevă, aproposit de numele „*Романос*“ dat de C. Porfirogeneta poporului Român.

și după, scribiți (de documente sau acte oficial) nu disting de loc vocala *ž* de *z* și nu le înfățișează de cât prin un singur semn *z*, dar toți ne înfățișează prin *z* pre *zn* inițial. »

VI. Esista pentru *i* două semne *ı* și *и*. Ba se mai punea și semnul *ы* drept *i*, care semn *ы* servi mai adese pentru *z* și *ž*. — Alocurea aflăm și pre *ь* înlocuind pre *ž* (scurt).

Se întrebuița i: a) înainte de alt *i* scris prin *и* decât al doilea *i* nu începea un diftong. Se scrie *прїи́ми* = priimi; *вїи́ндъ* = viind; *кїемъндъ* (diftong); *фїюль* (diftong); b) la începutul cuvintelor: *Іаков*, *Іванъ*, *Ісдѣа*; c) înainte de *а*: *апронїа*; *къртїа* etc.

ю avu în cărțile bisericescї valórea lui *iu*.

VII. Esistară două semne pentru *o* și anume *o* și *w*.

Nu pare să fie existat o normă pentru scrierea lui *w* și *o*. Totuși s'a scris *долw* = două; *воaw* = voue; *w* se pune une ori la începutul vorbeı: *wмъ*, *wмwрь* etc. Nu se punea la mijloc de cât când cădea sub accent: *сѹнагwгьрї*. Nu aflăm pre *w* în diftongı, ci pre *o*: *оу*, *оа*, totuși ca inițial este și în diftongul *оа*: *wарѣ карѣ* etc. dar nu *twатѣ*, ci *тоатѣ*. Totuși, repetim, puțin stabile sunt aceste norme.

Asemenea se întrebuița *ѣ* = ea și *ia*.

Uneorı se află *ѣ* în loc de *ѣ*. Inșă în traducțiunea lui Corezi și în genere în cărțile bisericescї imprimate la Brașov sub direcțiunea lui, aflăm pre *ѣ* drept *ea* și pre *ѣ* tot drept *ei*, inșă numai unde era preces de un *i*. Se scriea decı *взрїѣ*, *нсіа*, *ѣпзрїцїа*.

VIII. *ѳ* se întrebuița în vorbele grecescı unde era în inșăși gréca. Se scrie *ѳеодоръ* = Teodor.

De la Grecı era și *ѳ*, din *оу* = *s*. De preferință *оу* este la începutul verbelor: *оученичїй*, *оумвљндъ* etc.

Uneorı *ѳ* este drept *i*: *сѹнагwгъ*. Sunt mai rare asemenea întrebuirı a lui *ѳ*.

tenia Eliad, și în Moldova Săulescu și Asaki. În anul în care a intervenit decretul domnului I. Ghika, introducând obligator alfabetul latin, nu mai rămăseseră în alfabetul cirilian decât 27 de litere și anume: А, Б, В, Г, Д, Е, Ж, З, І, К, Л, М, Н, О, П, Р, С, Т, С, Ф, Х, Ц, Ч, Ш, Щ, Ъ, Ы, Ү.

Chiar și din aceste litere unele erau de Eliad înlocuite cu caractere latine, precum f, s, r. În multe scrieri se furișă, fie în titluri, fie în note, scrierea întregă latină, pregătindu-se așa poporul român la primirea definitivă a grafiei străbune.

CAPITULUL XIII

I. Déca limba românescă nu are de cât târziu manifestațiune în opere proprie, esistența ei este totuși constatată cu mult mai înainte. Aducem aci în șir chronologic monumintele în cari se potă urmări vechimea limbei române.

a) Cele mai vechi monuminte în cari avem document despre esistența unei limbi deosebite de limba latină, sunt unele inscripțiuni aflate în Dacia în contestul cărora se află forme gramaticale îndepărtate de la cele ale limbei latine. Așa în tablele cerate găsite în Transilvania *) aflăm vorba *segnai*. Aci aflăm, așa dar, în loc de perfectul latin *signavi* pre perfectul român *semnai*. Tot acolo este *secundo* în loc de *secundus*.

Acéstă primă urmă de limba romanică în Dacia este de la 160 după Christ, din timpul imperatorului Antonin Piu.

---

*) Tablele cerate aflate în minele de aur de la Abrud la 1786 și 1855. Ele tratéză despre cumpărări de sclavi în seculul al douălea după Christ. Vezi I. Massman, Libellus aurarius, sive tabulae ce ratae.... Lipsiae 1841.— Dr. I. Erdy, De tabulis ceratis in Transilvania repertis. Pesta 1856.—Cipariu, Gramatica, pagina 304.

b) Mențiune despre Români, aflăm pe la 400 în viața *S-tului Teodosie, la Pagi*. Episcopul Nicetas a ridicat în Moesia bisericii, în care se făcea leturgia în limba Grecă, în cea Română (?) și în limba Beșilor de curând creștiniți.

c) Al treilea document al vechimei limbei Române, vor uni să 'l afle în informațiunea adusă de *Prisc Pretorele*, unde spune, că la curtea lui Atila, din apropierea Tisei, se grăia, pe lângă limba Hunică și una ce o numesce *ausonică*. Apoi *ausonica* să fie fost tocmai limba română. Ce este adevărat din această aserțiune?

d. Poemul German «*Nibelungenlied*» încă menționează cu laudă pre Români pe timpul lui Atila. (Vers. 1339 — 1343). Aci este vorba de «*Vlachenlant*» și despre Domnul acestei țări «*Romunc*» care cu oștenii săi, când dădeau din arcuri, întuneacău Sorele.

e) Alt document al vechimei limbei îl aflăm în scriitorii bizantinii Teofilact Simocata și Teofan. Documentul este din anul 587 după Christ. Acestași fapt este raportat de Anastasie Bibliotecarul. Toți aceștia povestind despre o luptă dintre soldații Imperiului Roman de la răsărit cu Avari, care locuia o parte din apusul Daciei Trajane, narază următorul episod eroi-comic: Chaganul avarilor făcuse prizonier pe Castu principe al Romanilor răsăriteni. Atunci Comentiolu și Martinu, alți două bărbați, eșiră din muntele Emu, spre a se răpeși contra Avarilor. Ci ei n'au reușit în expedițiune, din o cauză pe cât neprevădută, pre atâta de ridiculă. Un sărcinar cu proviziuni, trecând cu catării săi încărcăți, prin oște, cădură sarcinile după unul din catări. Atunci unul din oșteni începu a striga către sărcinar, în limba lui: «*Torna, torna fratre!*» Soldații creșură că li se spune să întorcă

spatele, să fugă, ceea ce și făcură. Anastasie Bibliotecarul în loc de vorba «*fratre*» pune «*frater*». Teofilact dice: «*Retorna*». (Vezi Sincai. T. I. pag. 113).

Din citațiunea acésta, apare că nu în limba latină grăiaū oștenii, ci în altă limbă. Ca să pótă înțelege o întrégă óste vorbele: «*Torna, torna fratre*» urma ca limba să fie fost vorbită de toți, orî măcar de marea majoritate a oștirei. Limba acésta, nu era decî o creațiune nouă a coloniștilor din Moesia, ci o limbă în cea mai mare parte venită cu coloniștii din aceste locuri. Acésta limbă era a coloniștilor din Moesia (*Ἐπιχωριῶ γλωσσῆ* și *τῆ πατρῶα φωνῆ*) și decî și a celor din Dacia.

f) În secolul al X-lea Imperatorele Constantin Porfirogenetul a scris o carte Despre administrațiunea Imperiului, în care vorbește de o populațiune ce o numesce «*Ρωμαῖοι*» și spune că populațiunea acésta 'și întindea stăpânirea până la Dunărea. Cine erau acei «*Ρωμαῖοι*» de nu moșii și stre-moșii noștri?

Tot de la C. Porfirogenetul mai este un document relativ la limba română. El spune că Sêrbii când au venit în Imperiul Bizanțului se numiaū între dênșii *Σέρβοι* (Serbli), vorbă care, dice Porf. în limba unui popor din Imperiū, va să dică *robi, șerbi*. Românii, cari au și ađi vorba *шербн-serbi* robii, au trebuit să fie poporul menționat de Porfirogeneta. În vorba acésta avem deja articolul *lu-li=i: serb-li*, cum dic și ađi macedonenii în *ómen'li, lup'li* etc.

g) Pot fi documente despre limbă și numele unora din prelații, cari reprezentară Dacia creștină în diversele prime sinóde universale. Așa numele lui «*Lupul*» are valórea lui filologică;

h) Roesler citéză un scriitor bizantin, în care se

află pe la 1013 existând un *Kimpalongu* dincolo de Dunăre.

i) Sub domnia limbei slavone, limba românească nu se manifestă, mai mulți secolii, începând cu al XIII-lea decât prin citațiunile de nume proprii în diverse urice domnesci. Asemenea urme de limbă sunt și de a stânga și d'a dreapta Dunărei.

În *Miklosich* aflăm un document de la anul 1200.

D. B. P. Hasdeu (Arhiva istorică t. III. 1867) ne aduce importantul document de la Stefan Dușan Domnul Serbilor, din 1350. Aci aflăm nume ca *Горпага, Оурага*.

Din anul 1231 există un document, din Transilvania, în care se găsesc numele *Bujul, Stoje* și *Boje* (sat) apoi și vorba *Zumbethel*—Sâmbetele *).

În Arhiva istorică și în „*Cuvente den bătrâni*“ D. B. P. Hasdeu ne a adus iărăși multe asemenea vorbe românești din urice slavone. Așa aflăm numele de localități: Valea-Aduncă, Valea-Sacă, Peatra, orî nume proprii ca Limbă-dulce, Șerpe, etc. În un document din 1392 de la Roman-Vodă **) se conține vorba *boliar*—*boier*, tot cu *l* nemuiet, ca în *Ureclia*, aflat în un document din 1442 ***).

Nu numai cuvinte diverse putem afla, din limba română în documentele slavice, ci și forme gramaticale numeroase. Scriitorii acelor documente, nu tot-d'a-una posedau perfect limba Slavonă și deci adese nu făcură de cât a traduce literarmente cu

---

*) Veđi despre ea I. Nadejde. Gram. limbei române. Iași 1884 în *Fonetica*. Veđi Lambrior. Epistola, unde vorbesce de satul Sumbath (Sambată) la Sud de la Olt, din același document, de la 1231, probând din el că *u* era drept *î*, care deja exista în limbă.

**) Archiva istorică T. I, p. 1, pg. 18.

***) Între documentele siliseei Marcoviceni se'u Bozienii Dumanii a St. Spiridon din Iași, (plicul N. 4).

vorbe Slave cugetări cu totul românesce, în forme chiar cu totul streine limbei slavone *).

CAPITULUL XIV

Tipografia.

I. De la ziua în care limba românească triumfă asupra limbei slavone, înlocuind-o, în biserică mai întâi și în afaceri private și apoi în cancelarie, și până în ajunul evenimentului fanariotului N. Mavrocordat la tronurile românesce, sunt câteva opere ori documente de înregistrat în istoria literaturii Române.

Aceste opere ajunseră la noi sevă în manuscrise sevă în tipar. E locul, deci, să însemnăm aci câte ceva despre primele tipografii.

Primele tipografii introduse între Români au fost:

La 1533, în Brașov, tipografia adusă de Ioan Honter, care a imprimat multe cărți latinesce și a durat mult timp. Lângă Brașov, la Stupini esista, la 1539, și prima fabrică de hârtie a lui Ioan Fuchs și Ioan Benkner.

Alături cu ea, înființată ceva mai târziu, a funcționat în Brașov și o altă tipografie a lui Michail Fronius. Primele cărți românesce a eșit din aceste tipografii. Pe timpul acesta există și în Cluj o imprimerie de cărți latinesce, unde mai târziu se imprimară și câte-vă cărți române.

Pe la 1575, aflăm în Sibiu o tipografie de cărți latine, în care se tipăriră și unele cărți românesce.

La 1581 se constată existența unei tipografii în Orăștia.

Dară numai la 1638 se înființează în Ardeal o tipografie, în posesiunea directă a bisericii române, prin mitropolitul Belgradului Ghenadie, care aduce un tipograf din țera românească, numit popa Dobrea.

În adevăr în Muntenia, unde se pretinde că deja la 1512 s'ar fi adoptat tipografia (Iarku pg. 9. Catalog general de cărțile românesce), exista de vr'o patru ani (1634) tipografie cu numele de „*tipar-nița prea luminatului Domn Io. Matei Basarab*” așezată în mănăstirea Govora, sub egumenul Meletie. Imediat, la 1640, se înființă și în Moldova prima tipografie, la Trei-Erarchi, în Iași.*) Acésta este tipografia domnescă a lui Vasile Lupu, înființată cu ajutorul lui Petru Movilă, mitropolitul Kievului. Dece ani dupe acésta, celebrul mitropolit Dosofteiu mută tipografia de la Trei-Erarchi la Mitropolie, la 1650, și ea purtă de atunci numele de tipografia mitropoliei. Sunt istorici cari afirmă că tipografia mitropoliei este o tipografie nouă, funcționând în același timp cu tipografia domnescă de la Trei Erarchi.

II. Nu este aci locul să continuăm istoria imprimeriei române, căci studiul nostru era interesat numai să ficseze datele de la care avem de înregistrat tipăririi de opere române (**). Vom nota că în secolul în care încep a funcționa tipografiile în țările românesce, ele există în Polonia și Rusia, lucru ce n'a fost fără influință de sigur la grăbirea introducerii invențiunii lui Guttenberg între Români. Se pune data de 1490 pentru înființarea tipografiei la Polon; iar prima carte imprimată în Rusia pare să

---

*) D. B. P. Hasdeu așii tipărită în Moldova deja la an. 1512 o evanghelie slavonă. În registrele de socoteli ale Brașovului se așii informațiunea, că în Iuniu și în Decembre 1573 aș venit acolo, mai întâi preotul *Alexandru* și apoi *diaconul* unui episcop din România, ca să trateze despre cumpărarea unei tipografii.

**) Se pôte cerceta de doritori lucrarea: „Despre tipografiile românesce de la începutul lor și până astă-zi de Vasile Popp. Asemenea *Analele* domnului T. Cipariu.—Asemenea „*Revista română*” în diverse articole ale D-lui Odobescu. — Domnu membru al academiiei, Papadopolu-Calimach va da în curând cea mai complectă istorie a tipografiei române. Veđi și Iarea.

fie din 1564. În această din urmă țără, anume la Uniow, în Galiția, a fost imprimată în 1673 o Psaltire în versuri și cel mai vechi acatist românesc, de Metropolitul Dosoftei, adică chiar atunci când de mai mult de 30 de ani funcționaseră în principate tipografi naționale.

CAPITULUL XIV

Secolul XVI

L u c r ă r ă n e t i p ă r i t e

I. În o carte tipărită la Praga **) se afirmă că cea mai veche carte românească ar fi o traducere de liturgie din secolul al XII-lea. Țice scriitorul bohem: «Nam etsi recentissimis quoque temporibus, i. e. vix ab hinc sesqui seculo, Dacia Valachi slavicam graeci ritus liturgiam ante apud se quoque usitatam sensim in vernaculum suam converterunt, tacente et connivente ut videtur, aut vel ignorante et inconsulta matre Constantinopolitana, etc.» Apud Iarca, p. 9.

Despre această pretinsă publicațiune nu șcim nimic și ne este tēmă să nu fie vre-o informațiune eronată, cum sunt atât de multe în analele biografice române ale reposatului Dimitrie Iarcu.

Reposatul profesore Lambrior înregistră și el această operă, care deca există unde va, va fi remas până astă-zi tot în manuscris. Cât de precios ar fi el pentru istoria limbei, orî-cine înțelege, dar încă odată, noi ne îndoim de veridicitatea informațiunei ce mai sus aduserăm.

II. Tot la literatura ne imprimată se cade să numărăm și tratatele în limba română schimbate în-

*) Pagina 12 nota 12 din opera „Casavo Emmanskoe Sveatoiu Blagovestvovania“ citată de Dimitrie Iarcu în „Repertoriu cronologic său catalog general de cărțile române“ Bucureși 1865.

tre Domniî moldoveni cu regii poloni, încă din secolul al XV. Despre aceste tratate menţionează « *Codex diplomaticus* » a lui Doghiel *) dîcînd într'o notă: « Scrisorile de omagiu ale domnilor Moldovei sunt scrise în limba Valachică, care scrisori le am reprodus în prescurtare, fiind-că n'am aflat la Cracovia pe nimene sciutori de limba acésta, atunci când făceam colecţiunea de monumente originale. »

Suntem înclinaţi a pune în îndoeală esistenţa acestor documente în limba românescă, din secolul al XV. Dorinţa lui Doghiel de a proba, că domniî moldoveni făceau omagiu regilor poloni, neputînd tocmai fi servită de testul slavon ori latin al tratatelor dîşilor domni, ni se pare că dînsul a preferit să ne spună, că erau în limba românescă, ca să nu ne aducă însuşii testul lor, din care ar fi rezultat convingerea, că numai vasali nu erau domni, ca acei cari impuneau regilor poloni să nu trecă prin Moldova cu oşiri, să primescă ca judecăţile dintre supuşii ambelor ţeri să se facă la fruntaia ţerei, ca guvernul polon să plătescă până într'o para ori-ce proviziuni ar importa din Moldova, etc.

O scriere recentă**) publicînd un: « *Inventarium, privilegiorum, litterarum, diplomatum etc. p. E. Rykaczewski editum,* » aduce lista din nou resumată a tuturor actelor diplomatice, atît acele citate de Doghiel, cât şi multe trecute cu vederea de acesta, şi nu ne vorbeşte de *nici un tratat de omagiu în limba românescă*, ce s'ar fi aflînd în arhivele polone.

D. B. P. Hasdeu a cercetat principalele archive din Polonia austriacă şi n'a dat de acele documente în limba românescă;

---

*) Imprimat la Viena 1658.

**) Vedy „Sprawy Woloskie za Jagiellonow. Akta I. Listy, wydali Szkiecem Historycznym poprzedzil Aleksander Jablonowski. Warszawa 1878.

D. Nicolae Cretulescu a aflat la Petersburg fondul vechiului archiv polonez și a și trimis Academiei foarte precioase și multe copii, ba și fotografii dupe tratatele de orî-ce natură, chiar și de omagiū ale domnilor moldoveni cu regiū poloni. Nimic în românesce!

III. Un precios document ar fi, prin vechimea lui: «Cronica lui *Huru*», care se pretinde că a fost scrisă sau tradusă dupe latinesce pe limba românescă la 1495 de către Petre Clanău, fost spătariū al lui Stefan cel Mare.

Acéstă scriere se declară că a fost descoperită într'o casă boerescă, la Iași, în 1856. Guvernul de atunci a numit o comisiune care să studieze autenticitatea ei, dér bărbați ca D-niū Kogălnicenu, Negruzzi etc. nu au dat neci o părere în scris, ci par a fi fost de acord în conclusiunea, că cronica era o născocire falsă literarie. Reposatul Georgie Săulescu a susținut însă cu multă stăruință autenticitatea *Izvodului* lui Clanău. P. S. Episcop Melchisedec, ca și răposatul Heliad, încă până astăzi se pare înclinat a'l crede autentic, pe când «*Convorbirile literare*» ale D-lui Negruzzi, «*Revista Română*» a D-lui Odobescu și «*Revista pentru istorie, arheologie și filologie*» a D-lui Tocilescu, au fost orî sunt adversari neîmpăcați, alătura cu D. B. P. Hasdeu, ai autenticității operei de care ne ocupăm. Déca manuscrisul nu ar fi dispărut îndată dupe 1856, paleografi noștri ar fi putut, și din cercetările externe să afe sprijin cercetărilor ce au făcut filologii noștri moderni asupra limbei lui atât de contestată de ei.

«Limba este imitată ca din vechi dar imitată de cei cari n'au înțeles'o bine. Așa e frasa «tând se știre deate la împărăție» adecă «când se dete știre de la împărăție», unde *tând* e în loc de *când*. G. Său-

lescu și alții au găsit în cărțile bisericești *tând* și au socotit că este egal cu *când*: de pildă în «*Cazanania*» Mitropolitului Dosoftei se găsește *tând* ca conjuncțiune corelativă, iar nu pentru timp. «*Tând la dreapta, tând la stângă*», care reproduce pe *tantum..... quantum*».

Apoi o mulțime de alte greșeli cari se cunosc că sunt ale unui imitator a limbei vechi.» Această ne scria regretatul Lambrior despre cronica lui Huru (Clanău).

Nu ne putem totuși uni cu motivul ce aduce Lambrior, ca să probeze mobilul falsificării acestui cronic. El dice, că acesta s'a făcut cu scop de a proba în contra lui Roesler, că Românii au persistat a locui tot-dé-una în Dacia Trajană. Apoi cum putea *falsificatorul* din 1856 să prevadă și să combată teoriile Roesleriane ce mai târziu numai vor avea curs?

IV. Lambrior numără ca al 4-lea document din istoria limbei române, cronica tipărită de Bălcescu în «*Magazinul istoric p. Dacia*» pe numele lui Const. Căpitanul. Noi vom vorbi despre ea mai târziu, căci n'o consideram ca aparținând la primele monumente literari.

Al 4-lea document — deca nu numerăm cronică de sus — este opera atribuită lui Neagoe-Vodă Basarab cu titlu: «*Învățaturile bunului și credinciosului domn al țerei Românesce Neagoe Basarab Voevod către fiul său Teodosie Voevod*».

Această operă s'a publicat în 1843, la București, după o copie din 1654, fostă proprietate, între 1714, până la 1716 a lui Stefan Vodă Cantacuzino. D. B. P. Hasdeu a utilizat-o la edițiunea ce ne-a dat în 1865 în Archiva Românescă. Ea ar fi scrisă între 1511—1520. D. Gaster 'i contestă autenticitatea ei.

Lambrior încă a fost isbit de neconcordanța sta-

diului limbei scrierei cu epoca înapoetă la care aparține. El însă dădu acesta pe sēma copiștilor.... «Stilul, țice, al acestei lucrări este *întinerit*, în cât nu ne reproduce limba de la începutul veacului al XVI-a, și întinerirea ei se esplică căci ea fiind o carte de morală, a fost trebuitoare tutulor veacurilor».

Nu este de a se mira că limba acestei scrieri s'a modernizat mult: chiar în edițiunea de la 1843, editorele, Sf. sa Părintele Ion Eclesiarcul Curței, se laudă, în prefață, că «*a îndreptat-o*»!

Domnia lui *Neagoe-Vodă* este cunoscută ca una din cele mai ilustre, din cele mai escepționale, în care, între anii 1512—1521, țera Românăscă făcu serioși pași *în cultură*, în diverse direcțiuni. Artele innemuriră prin Curtea de Argeș domnia lui Neagoe. Se țice că Domnitorul a fost scris el însuși biografia sa. Pecat că această autobiografie n'a ajuns până la noi!

V. Scrierea lui Neagoe-Vodă e un model de logică, de etică și de cunoscinți politice-sociale. Acastă operă e împărțită în «*învățături*» adecă tratate speciale. Eacă titlurile unora:

«*A lui Neagoe-Vodă învățatură către fiul său Teodosie și către alți domni.... cum se cade Domnilor să ședă la mēsă și cum vor mânca și vor bea etc.*»

O altă învățatură: «*Învățătura lui Neagoe Vodă către iubitul său cocon și către alți domni, cum și în ce chip vor cinști pe boicri și pe slugile lor cari vor sluji cu dreptate*». Dar iată una din învățăturile cele mai frumoșe și însemnate prin frumuseța stilului, prin puterea logicei și prin mulțimea detalielor asupra datinelor; Acăsta se întitulază: «*Învățătura lui Neagoe Vodă către fiul său Teodosie și către alți domni, ca să fie milostivi și odihnitori*».

Neagoe Vodă arè stilul limpede, curgător, de multe ori duios, plin de icônē, limba cât se pôte

de românească, cu puține vorbe streine relativ la timpul în care a trăit. În un loc ține că inima omului e ca sticla, *căci decă se strică cu ce vor drege-o?* Ține, așa, îndemnând pe fiul său să nu întristeze pe cei ce 'l încunjoară, să fie bine-voitor. Aiurea ține că: *«lacrimile sunt aripele pocăinței»*, și îndemna să nu se lase omul a fi luat înainte de patimi, să reziste lor, căci alt mintrelea *«se înfășură de trupurile noastre smola cea neagră și rece și adaoge că „dacă vom lăsa smola să stea lipită mult timp de trupurile noastre, mă tem că nu se va mai deslipi până ce ne va face rane și ne va întuneca sufletul și ne va înegri ca și ea»*.

Dar să cităm un pasagiū ales din frumosul său tratat asupra milosteniei. Neagoe Vodă ține: *«De-ți va va mai prisosi venit din venitul Domniei, «acel venit să nu gândesci că este câștigat de tine, «ci iar l-ai luat de la săraci și de la ceia ce sunt «sub biruința ta, car' 'i-a dat Dumnezeu sub mâna ta.*

«Pentru aceea să socotesci și să tocmești țera ta, «ca să ai și aceea dreptate și pacea odihnei inimii tale.

«Că într'această vreme ce am ajuns noi, nu prea «cred, nu prea ascult omeni faptele cele bune și dulci «ci tot-dé-una poftesc a fi plini de avuție.

«Drept aceea cum o luați de la săraci, așa se cade «să și dați pentru dănsii și să le faceți odihnă și «pace».

Acest Domn Neagoe Vodă, care ast-fel înțelege datoriele Domnilor către popor, îndemna pe fiul său Teodosie să nu asculte de curtezan; el 'i dicea: *«să nu cum-va să iei cinstea și boeria de la vre-un «om care va fi harnic și înțelept, și să dai altuia, «căci 'ți-va face glume și veselie și râsurî.*

«Ci pentru căci 'ți va face vesela și glume să'l «mulțămesci de a mâna cu ce 'i vrea, iar să nu dai

«boeriile mărsăricilor și celor ce fac risuri, ci să le
«dă celor ce vor fi harnici de cinstea și slujba ta».

VI. Din timpul acestei scrieri mai este și o alta, cam de la 1525, și care scriere se află lipită de manuscrisul lui Neagoe Vodă de la biblioteca Statului. Acestă scriere e o biografie a patriarhului Nifon, care a fost părintele sufletesc al lui Neagoe Vodă. Biografia e scrisă de Gavriel egumen de la Muntele Athos (Avramis). Numai această biografie se poate să fie fost scrisă mai întâiu în grecește și apoi tradusă în românește; de aceea nu vom aduce de la dânsa citațiunii, de și într'un stil foarte colorat, amintește pre al lui Neagoe Vodă.

VII. Tot la secolul XVI aparțin și cronicile de cari s'a servit Greg. Ureche la scrierea propriului său cronic și anume:

- a) Cronicul latinesc.
- b) Letopisețul moldovenesc, și
- c) Alte isvóde ale noastre.

Cronicul latinesc de care menționează Ureche se întindea până la Alecsandru cel Bun, adică până la prima jumătate a secolului XV. Din citațiunile aduse de Ureche din acest cronic, el s'ar putea restitui în mare parte, dar nu facem acesta ne fiind scrieri care să intereseze de cât istoria limbei române. Să spunem numai că acest cronic, pe care D. B. P. Hasdeu crede a'l fi reafiat întreg în așa dișă cronică *pútliană*, nu trebuie să fie confundat cu acel cronic latinesc de care face mențiune Simeon Dascăluș, la istoria lui Despot-Vodă, căci acolo citează cronică latină a lui Alecsandru Guagnini.

Letopisețul moldovenesc e citat de Ureche până la domnia lui *Tomșa Vodă* (1563), deci aparține secolului al XVI. Există însă o contradicere cu părerea ce Ureche dă despre acel cronic în

tectul lucrării sale și între aceea ce despre dînsul ne spune în «*predoslovie*» operei sale. Aci Ureche-
dice, că letopisețul moldovenesc merge pînă la
Petru Rareș (1527). Esistat-aũ mai multe redacți-
uni din *letopisețul moldovenesc*? Se pare că da, căci
scoliaștul Misail călugărul mai citează un cronic
vechiu pînă la *Petru Mircea*. D. B. P. Hasdeu este
de părerea acêsta, pe cînd D. Kogălniceanu o-
pinéză, că documentul de care ne ocupăm mergea
numai pînă la Petru Rareș.

Credința noastră este că Ureche a utilizat în scri-
erea sa mai multe redacțiuni de *cronic moldovenesc*,
carî tôte se referaũ la secolul al XVI-lea.

Este de dorit ca din citațiunile lui Ureche să se
reconstitue *cronicul din moldovenesc*, care așa, va
rămînea ca un monument separat, doveditor des-
voltării spornice a cugetării române și decî a li-
teraturei naționale.

VIII. Pe lângă *letopisețul moldovenesc*, Ureche
mai citează și alte scrieri istorice românesce, numin-
du-le: «*alte isvode ale noastre*».

Puțină sémă ne putem da despre aceste scrieri
dispărute și din carî ne a rămas numai câte-va ci-
tațiuni în cronica lui Ureche.

Cantimir nu ne aduce vre-o informațiune mai
precisă despre dînsule cînd constată că: «*pre-
cum cel întîi istoric al țerei Moldovei să nu si fost
Ureche vornicul, singur el mărturisesce*».

E probabil că «*acele isvode ale noastre*» sunt scri-
erile despre care amintește Miron Costin. că «*prin
monastiri se păstrează viețile și analele Domnilor
Ctitorî, atît în Moldova cît și în țera Muntenescă*».

IX. In opera sa «*Cuvente den bătrîni*» D. B. P.
Hasdeu, dă ca cel mai vechiu teest biblic în limba
română, un fragment din *Levitic* (verseturile 3—41
din cap. XXVI), ce aũ aflat în biblioteca națională.

din Belgradul Serbiei. Acest monument este o traducere de la circa anii 1560 *).

Ceea ce caracterizează acest monument literar este limba lui, în care sunt puține vorbe streine.

Moldovenescul χ и este alătura cu ϕ и; ψ (ier) este utilizat când drept $\hat{a}$ (Ψ), când drept $\hat{z}$: Ψ БЛЫНДОУ, ПЖМЪНТЪА; dar și Δ ЕСТОННИКЪ, ТЪРНЕ, etc.

Asemenea κ e întrebuit și pentru $\hat{a}$ și pentru $\hat{z}$. Îl vedurăm în vorba *pămêntul*; asemenea în ПЖНЪ. Mai arare ori aflam pe κ . La începutul vorbelor, $\hat{z}$ este prin Ψ fără de consona n^{**}), așa în vorba Ψ БЛЫНДОУ, de mai sus, Ψ НТРЕ etc.

O și w înlocuiesc diftongul oa : ТОТЕ, РОСТРЕ, УСТЕ; МОРТЕ.

Oу drept s : СОКОТИНДОУ. Finala s este lungă: СЪНТЪ (sum), КЪНДОУ, АМОУ. Asemenea z al nostru e dat prin z întreg séu lung.

Съ ca și latinul *sz*, în loc de *déca*: СЪ ЖРЪ НИЧИ КЪ АЧЕСТЪ НОУ ВЪ ВЕЦИ Ψ ВЪЦА—*déca* nici cu aceste nu vе veți învêța....

X. Pe lêngă monumintele aduse până aici, s'ar mai putea înregistra și altele, cari mai mult pot servi studiului istoriei limbei, de cât sunt opere de proprie literatură. Așa sunt diversele acte de afaceri particulare, scrise în limba română; zapise de vîndare, de schimb, t'estamente, foi de țestre, urice, întăririi ori sentențe, etc.

Se află egalmente însemnări cu mâna prin vechi cărți ori manuscripte slave. Asemenea însemnări priveau evenimente familiare, consemnate spre ne-

*) Mai vechiu ca Leviticul să fie esistat un catechism, de la 1546, tipărit (?) la Sibiu. Parochul Vurmloch de la Bistrița (Ardél) scrie că la data acésta 1546, s'a imprimat: „trâslatus est catho-chismus in linguam Valachicam atque impressus Cibinii caracteribus ut vocant romanis. Cine a vedut acel catechism pretins tipărit deja la 1546?

***) Ba și în corpul vorbeii: Ψ БЛГОРЕ—lîngoare.

uitare, un fel de cronologie a neamului, amestecată cu fapte din domeniul public. Asemenea însemnări sunt precioase din respectul limbei, căci nefiind traduceri, ci *frase* de cugetare liberă ori *proprie*, ni conservară mai bine și limba română și sintaxa ei.

Dar, încă o dată asemenea documinte precioase nu sunt opere literari și nu au loc în o istorie a literaturii ci în cea a limbei. D. B. P. Hasdeu în „Cuvente den bătrâni” a publicat, între altele, *notița* din Galați, după o psaltire veche, de la 1571. Asemenea a publicat destule *zapise* inedite, acte private, testamente, etc., și mai cu seamă întărituri domnesci precioase, etc.

CAPITULUL XVI

Documentele nescrise ale limbei

I. Din secolul al XV-lea la care aparțin documintele vechimei limbei românesce, — cari fost-au operele literaturii nescrise?

Pre când curțile române continuaū a grăi și scrie în limbă străină, poporul cugeta și simția românesce. Apoi cine se pôte îndoi că simțirea și cugetarea sale, *poporul* nu-i da manifestatiune esternă prin grai și că graiul cugetării și simțirii afla în memoria generațiunilor organul de transmitere din secol în secol. Decă filologia noastră află documinte în limba română relative la *afaceri*, *zapise*, testamente etc., literatoarele nu pôte însă numera documinte proprii a confirma legitima lui credință despre sincronistica esistență, cu acele acte de afaceri, și de manifestatiuni ale inimii și minții românului.

Putem totuși constata, fără temă de rătăcire, esistența în secolul al XV-lea și apoi în secolul al

XVI-lea, a unor genuri de compozițiuni, aparținând literaturii nescrisă, precum: cimilituri, proverbi, cântece, colinde.... Ar fi o interesantă lucrare aceea ce s'ar propune cercetarea și ficsarea în literatura noastră nescrisă populară a ordinii straturilor ce se supra-pun unul altuia, ca tărâmurile ce fac obiectul studiilor geologului.

II. Esistența cel puțin a unor *cântări* populare înainte de secolul al XVII-lea, o afirmă Miron Costin dicând, că «la mesele domnilor (lăutarii) *erau cântând cu nume bun și de laudă celor buni și de ocară celor răi și cumpliți* »*).

Putem dice chiar, că primii noștri cronicari fură poeții populari, în cât cu dreptul dis'a Văcărescu:

« ..... *Orî-ce neam începe*

Anteii prin poezie, sînța de 'și pricepe! »

III. Alături cu cimiliturile, proverbiile, cântecele și descântece populare, colindele...., se poate constata, în secolii al XV-lea și XVI-lea, existența și de lucrări oratorice în limba română.

Sub domnia lui Alecsandru-cel-Bun și-a rostit Țamblac orașunile sale, în catedrala de la Suceava. P. S. Melhisedec Episcopul Romanului**), dice că crede «că Țamblac a rostit în Moldova multe predici în limba română, dar din nenorocire limba noastră pe atunci neavând carte, nici scrisore, ele s'au perdut, afară numai de un mic număr, ce Țamblac le a *tradus* în limba sârbescă spre a le transmite posterității, fiind că această limbă avea literatură și era comună și cărturarilor români, atât bisericași cât și civili».

---

*) Tot așa era la Romanii: „Soluti.... sunt primis temporibus in epulis canere convivae ad tibicinem de clarorum hominum virtutibus“. Vezi Hințescu: Proverbiile Sibiu 1877:— G. D. Teodorescu.

**) Viața și scrierile lui Gregoriu Țamblac. Analele Academiei. 1884. pagina 9.

Opt sunt la număr *cuvintele* rămase de la Țamblac *), rostite în limba română: «căci altmintre-lea ele n'ar fi fost înțelese de poporul român, care nu înțelegea limba serbescă. Cum-că poporul român de la Suceava înțelegea predica lui Țamblac, mărturesce însuși predicatorul.... despre iubirea cu care era ascultată predica lui: d. e. pasagiul în care el laudă pre moldovenii zicând: «de câte ori am semănat în aușul vostru ceva din Dumneșească scriptură, voi, ca un pământ bun și gras, în puțin timp ați arătat răsărirea acelor semințe **»).»

IV. Cronicile noastre vechi mai probază *posibilitatea* sa se fie rostit și cuvântări politice la diverse ocașuni. Adevărat că nici Ureche, nici «letopisețul moldovenesc» nu aduc în întregime asemenea discursuri. Organizațiunea politică a Românilor fiind rezultat al suvenirilor, al tradițiunilor Romei, această organizațiune având la basă municipiul, oratoria, decât nu și elocința politică, n'a lipsit în țările române, la epocele cele mai vechi chiar. Domniș se încunjura de *sfaturi* și în acele sfaturi *cuvântul* resuna și tindea a persuade. Cronicarul Costin e dovadă la acesta: «Pentru acesta, zice el, au dat Dumneșeu, Domniș cei buni să aibă *sfaturi*, cu cari vorovind o trebă, se frământa cu vorba lucrul; *unul una, altul alta răspunșend*, se lămuresce lucrul care e spre îndemână.»

Nu zice și însuși Neculcea că M. Costin era: *om de trebă la vorovă***)*, ori «om de mirat la *înțelepciunea de sfaturi și de vorovă*», cum era numit de Costin celebrul ministru al lui Gaspar Grațian, anume Vornicul Bucioc?

*) P. S. Melhisedec află în numele lui Țamblac pe *Sam-voloh*, român neaoș, pagina 2.

**) P. S. Melhisedec.—Țamblac, p. 9.

***) Letop. pg. 285. Tom. II.

Când Ștefan Vodă, învingător, merge la Suceava și adună țera la locul ce se chiamă «dreptate», Cronicarul Ureche țice, că Ștefan Vodă a consultat-o, deca este cu voia ei să 'y fie Domn? Óre acéstă *consultare* o făcu Marele Domn numai în două vorbe? În țera în care se află un *Luca Carja*, care ca ambasador la Polonă, în 1523, ținu admirabilul discurs în limba polonă, care e reprodus în *Acta Tomiciana* *), vorbirea adecă cuvântarea era de sigur în uz țilnic.

V. La mórtea lui Ștefan-cel-Mare se țice că s'a ținut o orațune funebră. Este o asemenea orațune, cu adevărat originală, autentică? Ea a fost publicată mai ântêit în «*Arhiva Românescă*» redactată în Iași de D. M. Kogălniceanu **):

Acest document, oră-cât e de frumos, nu este din secolul al XVI-lea, ci cu mult mai nou. Principalele noastre doveđi la acéstă orațune sunt din însuși textul discursului:

a) Oratorul vorbesce de Ștefan că era Voevod **pămêntean**—Va să țică o cugetare opusă la domniș *streiñi*..... Autorul cunoșce epoca fanarioșilor.

b) «Insuși și până astăđi, țice oratorul, — țera acésta cu dreptele lui așeđări se ține.» — Decă cuvântarea nu este în fața cadavrului eroului, ci mult posterioră, de óre-ce constată, că „și până astăđi, — țera se ține cu legile lui“.

Și mai la vale esclamá panegiristul: «O vieță fericită! O obiceiuri de aur! O dulce stăpânire intru care stremoșii noștri aũ petrecut, óre 'ți mai veni vr'o dată? Óre ne vom mai învrednici și noi a vè avea?... Atâta 'y de dulce dreptatea la o stăpânire și atâta-ı strâmbătatea de amară, în cât noi

*) T. 6. p. 226—231. Veđi Arh. istorică T. I, partea I, pag. 9.

***) Pag. 34 și comentariș pg. 100.

după atâtea vécuri *pre un Domn drept plângem...*».

Deci cuvântarea este cu atâtea «*vécuri*» în urma morței lui Ștefan-Vodă.

Și în fine și mai jos: «Așa Ștefan în cât a trăit, cu armele ne aū apărat, și *după mörte sfintele acele rugă până astăzi ne țin*».

Opera acésta, frumoasă de altmintrelea, nu este așa dar a se număra la secolul al XVI-lea, ci, după noi, chiar la începutul secolului de față.

CAPITULUL XVII

I. Din secolul al XV-lea limba românească începe a străbate și în cancelaria domnescă. Incep a se arăta mai înteu ordine domnesc, seu țidule domnesc în ramurile administrative și judiciare ale țerei, rezervându-se limbei slavone numai actele cele de o mai mare importanță, precum uricile de moșit și chrisóvele de daniș *).

Așa este ordinul domnesc din 1526 către părăcálabul de Vasluiú anume *Cărăbuș*, ca să pună stavilă streinilor de a cumpăra proprietăți în Vasluiú. P. S. Melhisedec consideră acest document românesc, scris de uricarul *Movilă*, ca al 2-lea al limbei române, numărând ca I cronică lui Huru.

II. În Arhiva Epitropiei Sântului Spiridon din Iași, între documentele moșiei *Cotofanesciú*, se află un zăpis care este trecut în registre cu N. I. și ca avënd data de 7031, Martie 25. Acest zăpis ar fi decí din 1523, adecă documentul scris al limbei române cel mai vechiú. Din nefericire nu'l putem

---

*) Melhisedec. Cronica Hușilor pg. 20 din Apendice. Veți la *Apendicele* nostru cam ce feluri de acte se făcéu în limba română încă înainte de 1640.

da ca document cu dată certă, de óre-ce (cum înși-ne l'am vădut) nu este tocmai descifrabilă data de 7031, căci, din cauza îndoiturei hârtiei, cifra de lângă miț este aprópe de necetit.

Iată aci acest act de la Sântu Spiridon:

«Adecă eũ Ghincea Șoltuzul și 12 pãrgarĩ scriem și mărturisim cum aũ venit înaintea nóstră Lazãr feciorul Iacaei (?) nepotul lui Dragoșã Copaci, de nime silit nicĩ nevoit de ș'aũ vëndut partea mãne-sa ce 'ĩ-a venit lui din sat de Richesci din câmp și din silisce și dintrã apã și de pre decindẽ de apa Trotușului, unde se vor ajunge cu alte hotare și acea parte aũ cumpërat Cozma din Copãcescĩ.... talerĩ, banĩ de argint, dinaintea ce sunt mãi sus scrișĩ și dinaintea celor ce suntem sus-scrișĩ și dinaintea lui Atanasie din Copãcescĩ și lui Constantin Barli- baș de acole și a mulșĩ ómenĩ bunĩ și așĩșderea s'aũ scolat (sic) Constantin din Urechescĩ (УРЕЧЕСЦИИ) și aũ vëndut o curãturã subt cóstã pe locul Urechescilor de aũ cumpërat Cosma din Copãcesci drept 200 talerĩ banĩ bunĩ, iar dinaintea... ace sunt mãi sus scrișĩ și dinaintea lui Ploscoțan și dinaintea lui ТРИН (sic) din Milescĩ și dinaintea a mulșĩ ómenĩ bunĩ. Așĩș- derea iarășĩ aũ venit КРЪСТИНА fata ШАНДРАВЇ din Copãcescĩ și aũ vëndut o curãturã în dëlul Copã- cescilor Cozmei de acole pentru 200 talerĩ, dina- intea Lupului Burciolui și a lui Palade de acole. Și așĩșderea aũ venit dinaintea a ómenĩ bunĩ ГАВРИНА feciorul Oprei și nepotul ТОЛОШКЫ din Copãcescĩ aũ vëndut o sãpãturã (СЪПАТЪРА-sic!) în dubrava (sic!) pe locul Copãcescilor Cozmei deacole pentru 200 talerĩ înaintea Tomei din Mihailesci și înaintea lui Irimia ЦИМИРАШ... (douẽ linii cu scrisóre ștërsã. — Altã persónã a fost vëndut, și apoi se vede cã a în- tors vëndãrea).. sã fie moșie lui și feciorilor lui și

nepoșilor lui și au plătit Cozma deplin înaintea celor ce sunt mai sus scriși...»

ΠΙΣ ΟΥ ΤΡΓΪ Agiud-3...ΛΑ, III. ЦА Martie 23.

III. Rămâne până la o altă nouă descoperire, ca prea vechiul document original scris al limbei române, tot zapisul de la monastirea Bistrița (Vâlcea), relativ la facerea unui iaz de móră de Egu-menul Eftimie, la Băbeni, sub Alexandru Vodă, produs de D. B. P. Hasdeu în «*Cuvente den Bêtrâni*», din anii 1573, Decembre 21.

Iată ceea-ce caracteriséză acest act:

Scriitorul întrebuițéză Ъ drept Ѫ (ă), decî scrie: РЪМЪТОРН...

Asemenea Лоу = Лоун.

I final e întreg, precum în vorbele: РЪМЪТОРН
граши.

U e întreg după vocală, ca în ес.

Scrie O drept U final în АЛЕКСАНДРО.

Intrebuesce pre сз = déca: сз нс Бор кзѡта... etc. (veđi B. P. Hasdeu în «*Cuvente den Bêtrâni*, la acest document).

IV. A doua jumătate a secolului al XVI-lea a înavuțit limba românescă cu lucrări, din cari unele încă de atunci tipărite, iar altele rămase până în zilele noastre, până mai dăunăđi, cele mai multe în manuscrise.

Manuscrisele. De puțin timp Academia a intrat în posesiunea unor colecțiuni de scrieri vechi, cunoscute ađi sub numele de «*Codicele Măhăcén și cel Voronețian.*»

În Transilvania, mai sus de Turda, pe malul drept al Murășului, se află Satul românesc *Măhăciu*, în care trăi între 1580—1620 un preot numit Gregorie. Acest «*Popa Gregorie*» a făcut o colecțiune de scrieri religioase în limba română, parte copiind scrieri mai vechi, parte traducênd el în-

suși din Slavonesce, parte, — ȕice D. B. P. Hasdeu, *) — intercalând pe d'a'ntregul în volumul său o colecțiune analogă gata, compilată de către un alt popă, de tot anonim, cam pe la 1550.

Bucata cea mai veche din « *Codicele* **) *Gregorian de la Măhacș* » este din 1580.

O însemnată parte din *Codicele Măhacș* (de la pag. 21—126) coprinde bucăți scrise de altă mână, cam pe la 1550 ***), deci cele mai vechi texturi din limba românească. Aceste texturi par să fie de provenință din Muntenia ori cel puțin din Brașov și sunt cele mai multe nisce scrieri erețice, cunoscute sub numele de *scrieri bogomilice*. Acest nume vine de la numele unui călugăr, *Bogomil*, care trăi între 927—968 și respândi în Bulgaria eresul *Manicheic* ori al « *Paulicianilor* », sectă născută în Armenia. *Paulicianii* se consideraū ca urmași direcți ai celui mai liberal dintre discipolii lui Christ, ai apostolului *Pavel*, de unde și ȕiceaū : *Pauliciani*.

În secolul al X-lea, întemeiat în Bulgaria, el dură aci până târziu, neînving de preoții ortodocși din cauza ignoranței acestora. Literatura *bogomilică* din Bulgaria avu mare influință și între Români. Așa că, în cursul secolului XVI s'aū tradus românește o sumă de scrieri bogomilice ****).

Din aceste scrieri o bună parte se află adunate

---

*) Cărțile populare ale Românilor, pg. XLI.

**) *Codice* se numește lucrări manuscrise care ai o vechime ȕoare, în opozițiune cu „cartea“, lucrare tipărită. *Codice* vine de la vorba *Caudex*, codex, codicilus, vorbe cu care din vechime se numiaū actele, fie publice fie private, scrise pe o tăbliță de lemn. Cu timpul acest cuvânt se aplică și pentru actele scrise pe papir, membrane, etc.

***) Hasdeu. — Cărțile populare, pag. 247.

****) D. B. P. Hasdeu află și în poezia populară română urmele acestei influinți. D-sa număra bunăȕură, balada „*Cucul și Turturica*“ de origine persană și venită în literatura românească, ca și la Moravi, Provençalii, Rheto-romanii, prin bogomilii. (pg. 757 din Cărțile populare române. Veđi *Apendicele* relativ.)

în *Codicele Măhăcean*. Vom cita: «*Rugăciunea de scôtere a dracului*», «*Călătoria Maicei Domnului la Iad*» amestecată cu «*Epistolia și Visul Maicei Domnului*», «*Apocalipsul Apostolului Paul*», *Cugetări în ora morței* etc.

Limba lui *Popa Grigore* este caracterizată prin substituirea lui *r* la *n*, ca în dialectul istriian, de câte ori *n* este medial între două vocale: anema a devenit *înimă*, apoi *înimă* din cauza lui *i* din silaba următoare și din această formă a eșit la Mahaci *îrema*: *Intraremă* în loc de *întru inimă*. Ore a se *întrarma* însemnând a se *întîri*, a se ridica dupe o bôlă care te-aŭ slăbit rău, nu are legături cu acest fenomen din dialectul Măhăcean?

În dialectul Măhăcean *z* este tot-dé-una drept dz: ΔΟΥΜΗΖΕΪ.

Forma *seți*—*sunteți*, este pôte de aflat numai în Coresi. El țice: *nu credereti, nu vè asemănareți*..... la imperativul negativ. *)

V. Al doilea codice este cel Voronetian.

Acest important codice fu descoperit de D. profesor G. Crețu la monastirea Voronețul din Bucovina (apropo de gura Homorului). Numele de «*Voroneț*» al acestei monastiri se pare a nu fi străin de acel de «*Vorona*» ce'l pòrtă o mânăstire din județul Botoșani. Monastirea acesta se țice a fi zidită între 1468—1476 de Ștefan cel Mare **).

Codicele *Voronetian* a fost fotografiat și dat de Academie în studiul D-lui profesor Sbiéra. Pe cât scim, învțăatul profesor Bucovineanu îl consideră ca aparținând de pe la începutul secolului XVI-a, dar de la această dată n'ar fi chiar și materia ce cuprinde acest codice, ce cu mult maș veche. Va să

*) Veđi *Apendicele* tratând despre *rotacism*.

**) Veđi Neculcea, T. I. (ediția veche) pg. 130.

dică copistul de la începutul secolului al XVI-lea a avut de copiat dupe copii a unor lucrări cari erau foarte vechi, de prin secolul IX-lea. *Bogomiliți* nu sunt străini la aceste lucrări și e probabil, dice D. Sbiera, că originalele scrierei se făcură la *Ohrida*.

Codicele conține mai multe materii: a) Faptele apostolilor (fragment), b) Epistola sobornicească a apostolului Iacob (fragment), c) Epistolele I și II sobornicesci ale apostolului Petru.

Note caracteristice. Alfabetul chirilic de la acest codice nu are litera ψ , ci o scrie prin π și, ca în dialectul istriian, întrebuintează pe r în loc de n (rotacismul).

VI. Contimpuran cu textele Măhăcene, este *Tetravangelul* lui Radu Grămăticul. Această operă se păstrează în muzeul din Londra.

Radu Grămăticul era de loc din Teleorman; el merse în insula Rodos, după Pătrașcu-Vodă, fiind-că era de casa acelui Domn. Pentru acesta se puse Radu a scrie «Tetravangelul», pôte după un manuscript vechiu *). Manuscriptul a călătorit apoi cu Petru Cercel prin Italia, Francia etc. Rămas în mânilor fiului său Marcu, de la el a trecut în mânilor unei alte persoane, de la care apoi veni în posesiunea muzeului din Londra.

VII. La literatura netipărită sunt a se număra și primele cărți populare române.

Cea mai celebră din cărțile populare *incuibate*, după espresiunea D-lui B. P. Hasdeu **) între Românii în secolul al XVI-lea fu »*Alecsandria*», adecă «o *Alecsandrie* din Grecia ori dintr'alte limbi scosă pe limba românească, plină 'de basme și scornituri.» (Letopisețe, ed. I, t. I, p. 256). Vechimea acestei

*) Spune el însuși că l-a copiat după alt izvod.

**) Cățile populare ale Românilor p. XXXV. D. Bian așlă »*Alecsandria*» scrisă la 1620 în lucrările lui Popa Ion. Vești Colum. lui Traj. 1883, pg. 322.

cărți populare, care a circulat din om în om în manuscris înainte d'a fi tipărită, este mare, după D.D. B. P. Hasdeu și Gaster.*).

CAPITULUL XVIII

Tipărituri din secolul XVI

I. *Lucrările tipărite* din secunda jumătate a secolului al XVI-lea, constituiesc adevăratul început al literaturii orî *limbei literare*. Cu adevărat că aceste prime opere tipărite sunt numai traducțiuni de opere bisericesci, în care sintaxa streină n'a fost fără înrîuriri mari asupra limbei române.

Este de adaos că, tipărirea primelor cărți românesci se face și ca mijloc de propagandă între Români a bisericii reformate și deci cu punerea la cale a streinilor interesați la acesta și cu spesele lor. Așa « *Omiliarul* » lui Coresi de la Brașov, din 1580, se imprimă prin stăruința judeului de acolo *Luca Hirschel*; un alt *Omiliar*, prin *Forró Miklos*; *Biblia* de la Orestia cu cheltuiala lui Geszti Ferentz **). Mișcarea această literară, provocată de streini, cu scopuri religioase, deșteaptă îndată o contra-mișcare în *principate*, și îndată, în cei d'ânteu ani ai secolului al XVI, literatura religioasă românescă proprie, adecă condusă de chiar Români ortodocși, ia o desvoltare spornică și remarcabilă.

Din edițiunile de cărți bisericesci ce aparțin acestor îmbinate sorginți avem a nota:

a) Un *catechism* românesc. Brașov, 1560.

Despre acest catechism avem mențiune în *Analectele* D-lui T. Cipariu, dar D-lui țice, că a fost

---

*) Gaster. *Literatură populară română*, București 1883. p. 1—31.

**) *Limba rom.* e aplicată la scrieri bisericesci și mai înainte de Racotzi, sub Betlen Gabriel (1613—1629) și anume la traducerea *Bibliei* (Cipariu. *Arhiv.* p. 655).

***) *Analectele* lui T. Cipariu, pg XVIII.

imprimat în Sibiu, cu titlu: «*Învățătura creștină*».

Cartea acésta pare însă că fu imprimată la Brașov, după o citațiune din un cronic săsesc a pastorului *Simeon Massa* (mort la 1605 *). Ioan ori *Hans Benckner* județul de Brașov ca să dea Românilor catechismul pe limba lor, va fi pus să se traducă din slavonesce catechismul, cel tălmăcit de pe un catechism pe scurt grecesc făcut în Alexandria Egiptului în secolul VII-lea.

Se vede că pe timpul «*Popel Grigore*» cel cu codicele mähăcean, acest catechism nu mai era de aflat, de óre-ce acest scriitoriù, pe la 1607, se vede silit a'l copia întocmai în «codicele» seù, cu ortografia originală și fără urme de dialect.

D. B. P. Hasdeù, în prefața edițiunei academiéi, a «*Psaltirei*» lui *Coresi*, tom. I, pg. 1, susține că aù fost doué catechisme deosebite, unul din 1546, de la Sibiu, și altul din 1560 de la Brașov.

b) Altă carte bisericéscă tipărită și care mult timp fu considerată ca prima imprimată, fu «*Psaltirea lui Coresi*».

Până acum nu se posedă de cât doué esemplare din acéstă preciosă operă și nici acele complete. Mai cunoscém un esemplar în mânilor repausatului G. Săulescu. Ce a devenit?

II. Pare că familia *Coresi*, originară din *Chio* **) se stabilise în Muntenia cu mai mulți ani înainte de tipărirea psaltirei. Un *Coresi* aflăm gramatic domnesc pe la 1529 la Moisi Vodă și pe la 1532 până la 1539 la Radu Voevod.

Unul din *Coresi*, acel çis Diaconul, prin mijlo-

---

*) Eodem anno die 12 Martii Iohannes Bencknerus, iudex *Coronensis*, cum reliquis Senatoribus, reformavit Valachorum ecclesiam, et praecepta Catechescos discenda illis proposuit (apud Hasdeù pg. 92. Cărțile populare).

**) Veçi *Analetele* D-lui Cipariu, pg. XVIII. Veçi *Satha*: „*Neοελ-ληνική φιλολογία*“, Atena 1868, despre vr'o opt *Coresi*.

cirea lui *Milnea-Vodă* și a mitropolitului *Serafim*, a tradus «*Psaltirea*» și ajutat de «*Hrajiil Lucaci*» județul Brașovului, a tipărit-o acolo, în Brașov, la anii 1577 *).

Reposatul Lambrior se îndoia despre locul tipăririi: ore fu la Brașov ori în Muntenia?

Eată câte-va șiruri din această operă.

„*КѢ МНЛА АѢ ДОУМНЕЗЕѢ ЕѢ ДІАКОНѢ КОРЕСН. ДѢКА ВЗ-
ЗБИЮ КѢ МАИ ТОАТЕ ЛНМБИЛЕ АѢ КѢВЖИТЪЛА ДЕ ДѢМНЕЗЕѢ
А ЛНМБА, НѢМАН НОН РѢМЖИИ НАВЗМЪ ШИ ХС. ЗИЧЕ МА-
ДЕН. РѢ. ЧИНЕ ЧЕТЪЩЕ СЪ ДИЦЕЛЪГѢЖ ШИ ПАВЕЛЪ АПОСТОЛЪ
АКЖ СКРИЕ ЛА КОРНИАЪ, РИЕ КЪ АТРѢ БЕСЪРЕКЖ МАИ ВРЪ-
ТОСЪ, ЧИНЧИ КѢВИНТЕ КЪ ДИЦЕЛЕСЛА МІЕѢ СЪ ГРЪЕСКЪ, КА
ШИ АЛАЦИ СЪ АѢЗЦЪ ДЕ КЪТЪ ОУАТЪНЪРЕКЪ ДЕ КѢВИНТЕ
НЕ ДЦЕЛЪСЕ АТРАЛТЕ ЛНМБИ ДЕРЕПЪ АЧЪА ФРАЦІИ МІЕН
ПРЕОУЦНАОРЪ, СКРИСЪВАМЪ АЧЪЕСТЕ ФЪАТИРИ КЪ Ѡ ВЪТЪ.
ДѢМЪ СКОСЪ ДЕ А ФЪАТИРЪКЪ СРЪВЪКЪКЪ ПРЕ ЛНМБЖ РѢМЖ-
НЪКЪКЪ, СЪ ВЪ ФІЕ ДЕ ДЦЕЛЕГЪТЪРЪЖ ШИ ГРЪМЖИТИЧЛОРЪ **).*

Trei ani după «*Psaltire*» Coresi, la 1580, asociindu-și pre popa *Iane* și pre popa *Mihaliu* de la biserica Schiailor din Brașov, cu ajutorul bănesc al județului brașoven *Hrajiil-Lucaci*, publică în Brașov: «*Evangelia cu învățătura*.» Coresi a tradus cartea sa după un manuscris sârbesc ce devenise foarte rar și pre care l'a aflat *Lucaci* la Mitropolitul *Serafim*.

În prefața acestui op, «*jurâmul Хрѣшнлз Лоукачь*, județul Brașovului, spune că opul s'a făcut «*кѢ АПѢ-ТОРѢА АѢ ДѢМНЕЗЕѢ ШИ КѢ ВОА АЧЕСТОР ТОУТЪРОР* (a bu-

*) D. Cipariu dișese „l. 1580“, ceea ce este o eroré relevată în urmă do Săulescu, Hasdeu etc.

Între manuscrisele repos. Săulescu există, pare-ni-se un glosar de cărțile lui Coresi. În biblioteca din Iași există un manuscris cu titlu: „Γεωργίος τῆ Κορεσῶν ἱατρὸς καὶ θεολόγος τῆς μεγάλης ἐκκλησίας τῆ χίς ἐρήμοις εἰς τὸν προφήτην Ἠσαΐαν. Credem că mai sunt și altele.

**) Din epilogul psaltirei lui Coresi (Apud Cipariu. Principie de limbă p. 117).

nului creștin și Dulce Mihnea-Voevod atunci *des-puitor* în totă țera rumânescă și.... a marelui Serafim arhiepiscopul.... în zilele Măriei lui БѢТАРЪ КРИЖОВ КЪ МИЛА АЪ ДЪМНЕЗЪСЪ ВОЕВОДАЪ А ТОАТЪ ЦАРА СЪНГЪРЪСЪКЪ ШИ А ПРАБЪЛЪ.»

Limba acestei cărți nu este cu mult deosebită de cea actuală, de și coprinde un număr mai mare de vorbe neo-latine și câte-va forme dispărute din limbă, cum e întrebuirea lui «*Se în loc de decă* etc. Scriitorul traducând nu a isbutit tot-d'a-una să dea sensul adevărat al textului și frasa lui se resimte adese de limba din care a tradus, sârbescă ori slavonă. (Vezi la Bibliografie cel-lalte opere de Coresi.)

III. O dată ce cunoșcem primele cărți bisericesci tipărite în limba românescă și secunda jumătate a secolului XVI-lea, nu vedem necesitatea a face aci un catalog de toate asemenea cărți, căci o istorie a literaturii nu este o *bibliografie*. Ce înrîurire alta de cât «Omiliarul și Psaltirea au putut avea asupra dezvoltării limbei și cugetării române, cărțile ce s'au mai publicat în Ardeal la 1580—1581 bună-ora: Pravila (Brașov 1580), Telcul Evangeliilor (Brașov 1580) și Evangelia cu telcū (Brașov, 1580)?

În genere limba literară bisericescă a exercitat din capul locului influințe de două specii :

1) A contribuit la *unificarea* limbei scrisă între toți Români, și

2) A introdus în stilul românesc frasa cea plină de *conjunțiuni* și de repetițiuni pleonastice a pronumelor de dativ și de acuzativ. Conjunțiunea *Și*, ce se scie că se datoresce bibliei în traducerea septanților, numai de la ignoranța lor de limba evreescă (au luat un semn de punctuațiune

drept conjuncțiunea „și *”), a devenit o legătore frecventă în frasa populară, fie scrisă, fie grăită.

III. Traducerea bibliei în limba română nu se făcu în o singură dată. Mai întâiu la 1581, la Orestia se tipări «*Pabia*», cele două cărți ale lui Moisi. Acésta este «*Genesa*», imprimată sub auspiciile lui Mihaï Forgaș, episcopul Ardélului.

Acéstă traducere va avea influință în traducerea de mai apoi a bibliei în Muntenia, cum la locul cuvenit vom vedea.

IV. Aprópe sincronistice cu tipărirea primelor cărți religiose, erau introduse în popor și acele numeroase variante apocrife, fie bogomilice, fie de orice altă sorginte, ce constituiesc o ramură importantă a literaturii, nescrisă mai întâiu, apoi chiar scrisă **).

CAPITULUL XIX

I. Décă, înainte d'a cerceta în deosebii, operele literarii ce a produs secolul al XVII-lea, am voi să aruncăm și mai de sus o căutătură cercetóre a-

---

*) Veđi *Cohen*. Traducerea Bibliei. Veđi Buletinul instrucțiunei publice, articolul meu despre influințele cărților bisericesti asupra literaturii române. Veđi Philarète Chasles: Traduction de la bible. Acesta dice:

„Nulle de ces conjonctions ne se trouve dans l'original hébreu; seulement une ligne verticale, qui sépare les différents versets et les différentes phrases du texte, a pu être prise par les copistes pour le conjonctif *Vav* (et) dont la forme est précisément une ligne verticale: ainsi cet éternel *et*, qui se multiplie un million de fois devant le lecteur, n'est selon toute apparence, qu'un ie séparation caligraphique....

Cette répétition de la particule *et*, reproduite dans la *vulgate*, où toutes les phrases commencent par *Kaï*, a exercé sur le style des peuples modernes un moyen âge une influence étrange. La bible était alors le modèle unique...“ pagina 209. Philarète Chasles. Des influences intellectuelles.

***) Despre apocrifele religiose a se consulta „Literatura populară română, de Gaster. pagina 253.

supra totalităţii lui, am vedea că acest secol al XVII-lea, se presintă cu o fisionomie proprie, demnă de totă atenţiunea. E destul să ne amintim că e secolul triumfului limbei românesce asupra limbei slavice şi că este secolul în care şi arta a făcut unii paşi însemnaţi în istoria culturii românesce.

- Manifestaţiunea culturală nicăerei mai aparentă este, ca în istoria literaturii, căci operele literarii oglindesc cugetarea naţională cu propăşirile şi scăderile ei.

Dacă aruncăm, de la înălţime, privirea noastră asupra monumentelor literarii ce ne-au lăsat secolul XVII-lea, vedem că cu începutul acestui secol se isbesc în mod profitabil pentru a se face plastică individualitatea română, două curenţe de influinţi esterne, curentul slavice şi cel grec.

Strîmtórea cadrului unui manual ca acesta nu ne permite să facem istoricul améndurilor acestor curenţe încă din secolii anteriori. Vom spune numai, că sub domnia lui Vasile Lupu curentul slavice se paré definitiv ezit. Adevărat că acest însemnat Domn a organizat la 1639, la minunata sa Mănăstire Trei-Ierarchi o scóla superioră, care un moment urmări problema desvoltării limbei române paralel cu reîntărirea curentului cultural slavice *). Se scie în adevăr, că moldovenul Petru Moghila, Mitropolitul, conducătorul Bisericii de la Kiev şi al Romei au trimis după cererea Domnului Moldovei dascáli de limba slavonă pentru scóla din Trei-Ierarchi. Cu tóte acestea, în Moldova domnia limbei slavice era spre sfērşit. Mitropolitul de atunci, nemuritorul Varlam nu mai afla slaviştii în ţeră care să citescă la Biserică; şi acesta tocmai îl de-

---

*) Veđi „Cum s'a introdus slavismul în limba română?” de D. B. P. Hasdeu, Bucuresei 1876.

cide să tipărească în limbă românească cărți bisericesci. « *Cu nevoie este, dice el, a înțelege cartea altor limbi și pentru lipsa dascălilor și a învățăturii. Cât au fost învățând mai de multă vreme, acum nici atâta nu înveță nime* »*).

Ca să întâmpine această lipsă Vasile Lupu :

«Cu învățături ce'n țera sa temeliucesce
Nemuritor nume pe lume își zidesce».

Dar *învățături* în limba română nu erau proprii a revivifica curentul slav, căci poporul, alătura cu prelații se, făcea resboiul limbei slavone din Biserica cu puternica armă a sarcasmului. De atunci pare-se că *blagosloveniile* preotului devin *blasgorniele* poporului, *blagocistivii* se transformă în *becisnicii* și *zacónele* călugăresci în *bazaconii* !

Țică popa la liturghie tatăl nostru slavon « Ot ce nașă ia nebesă », căci Românul 'i răspunde rîcînd : Otce nașca tașca, bună ți-î budașca ; și când psaltul, din profunđimea nasului cîntă chenonicul :

---

*) Prefața la cartea predicilor de Varlaam. Ca document al ignoranței în care începuse a fi cancelaria domnească, de limba Slavonă, P. S. S. Melchisedec aduce un uric din 1636, de la Vasile Lupu, care uric, dice învățatul prelat, probază că această limbă slavonă „și sfârșesce domnia ei în Moldova și-că vine timpul ca ea să dea locul celei române.“ Cronica Hușilor, apendice pagina 58. Cu toate acestea primul *gîmnasiu* înființat de Vasile Lupu la 1639, este sub conducerea a câtor-va dascăli slavi trimiși de Metropolitul Petru Moghilă. Se vede deci că vorbele de mai sus ale lui Varlaam au fost scrise înainte de organizarea școlii, iar tipărirea cărții ori barem a paginei cu marca țerei se făcu după ce școala exista deja, de óre-ce Varlaam laudă pre Vasile Lupu, Țicînd de el :

„Cu învățături ce 'n țeră să temeliucesc,
Nemuritor nume pe lume 'și zidesce.“

Indemnător la facerea școlii, ori barem ajutător fu Petru Moghilă. După mórtea lui Vasile Lupu Grecii punînd mîna pe Egumenia Trii-erarhilor, pe care Vasile Lupu 'i închinase Sântului Munte, alungară dascălii slavi, și aduseră dascălii greci și apoi tot Grecii desființază școala ca să mînânce averile acestui institut. (Veđi și uricul de la Stef. Gheorghii, în uricarul T. Codrescu.

Ije! Ije!, băiatul român transformă chenonicul în formulă de joc: *Ije, Ije, panimatca, coșoberca, cușitele domnului, sabia curcanului, limburici, custurici**) etc.

Cum se vede modernii ca să ajungă a îndrepta ceea ce este de amendat în biserică, au regulamente și legi.. Altmintrelea *castiga* în trecut poporul român scăderile bisericești sale. El, când popa în care nu avea încredere, îi cânta *Kristos radjaetse slăvite*, el dicea: «Sterge dalta Filipe!» Bietul popă orî psalt răspundea: «o șterseiū și mă fripsei», și apoi bine cuvânta: «iaco, proslăvite». (P. S. Melhisedec).

II. Slăbirea curentului Slavon, mai ales în Moldova, în secolul al XVII-lea, proveni din două cauze: *Prima: încetarea inmigrărei* în Moldova de învățați slavonî, și *secunda: deșteptarea conștiinței naționale*, deșteptare provocată de influința culturală grăcă.

Să studiem pe scurt aceste două cauze:

a) *Inmigrarea* în Moldova de slavî învățați se esplică prin protecțiunea ce curțile domnilor români acordaū orî-căruî popor ortodox. Acastă *inmigrare* fu un moment foarte mare, fiind provocată de persecuțiunile turce ș'apoi de cele ce biserică ortodocsă pătimi în unele provincii polone, de la biserică papală.

Pe timpul lui Vasile Lupu aceste persecuțiuni încetaseră, căci Galitieniî ortodocși, ca să scape de ele trecuseră la *Uniație*, cum vor face mai apoi așa ceva și unî din bietîi români din Transilvania, ca să pótă trăi o viață mai de suferit.

Încetând *inmigrarea*, limba Slavonă perdu pe totă ziua din întrebuirea ei în Moldova.

b) Dér nu numai această încetare de inmigrare,

---

*) Veđi articolul P. S. Episcopului Melhisedec despre *Tamblach* în analele Academiei.

ci și deșteptarea conștiinței naționale adusă amuțirea graiului Slav în cult și stat la Români.

Deșteptarea presupune un indemn, fie subiectiv, fie obiectiv.

Națiunea, orî mai corect naționalismul român începu a fi conșciū sieși, provocat la acēsta de o influință, adecă de un curent cultural, care nu era nou în secolul al XVII-lea, dar care la acēstă epocă deveni fōrte putinte.

Acest curent fu cel *grec*.

Atâta esuberanță în manifestarea latinităței nōstre, în secolul al XVII, să fie ōre provocată numai ca reacțiune contra curentului Slav?

Eū înclin a atribui o mare parte din lucrare, la formarea acesteī convingēri naționale, chiar universităților poloneze, și anume faptului norocit pentru românism, că la aceste universități, Iagheloniū aū adus numeroși învățători din Italia. Chiar pe la 1647 aflăm mulți Italiani la Universitatea din Cracovia. Intre aceia, dise Sebast. Ciampi (Notizia despre Italiani din Polonia, pg. VI): «Trai professori italiani di quella Università merita speciale memorie Giovanini Leonicensi da Este.»

Miron Costin, în cronica sa despre prima descălecare a țērilor, mai ne arētă că el nu perdea ocașiunea a sta la vorbă, a întreține relațiunī cu italianii învățați. Așa el ne declară că primia în casa sa pe un episcop catolic, de la care a aflat multe informațiunī despre moravurile Italianilor, în asemēnare cu ale moldovenilor. Veđi Letop. I.

Dēr indefinitiv curentul cultural cel mai energetic fu cel *grec*; în secolul al XVII-a.

III. Nu am de gând să mai adaog câte-va trăsăturī de penel negru la tabelul deja atāt de posomorīt în care istoriciī și literatoriī nōștri, mai de la o l-altă

ne aŭ înfățișat relațiunile Românilor cu Grecii. A ajuns lucru un adevărat prejudiciu național. Orî scie x, y, z.... brumă ceva din a le trecutulî neamului românesc, orî numai cât îndrugă și ei din spusele nedomirite și nesebuite ale altora, toți se întrec, la aplausele publicului, să cresteze la răbușul Grecilor socóta tuturor mizeriilor și a tuturor calamităților, carî aŭ năpustit cândva asupra țerilor nóstre. Eliad cu spiritul sėu mușcător pune pe séma fanarioților până și filologia românescă. El dicea, că de la Greci a venit Românilor *lipsa* și ca *lucru* și ca cuvėnt.

IV. Nu este bine să mai lăsăm ne făcută răfuiala dréptă, adică istorică, a orî-căruia din factoriî externi, carî în diverse mėsuri, aŭ avut o înrîurire la desvoltarea orî cultura nóstră proprie, căci nime nu póte nega, că cultura orî căreia națiunî este purrea în mare parte resultanta relațiunilor internaționale.

De multe orî bagajul cultural al unui popor nici nu mai păstrėză etiqueta locului de provenință. În «*Mărióra Florióra*» lui Alecsandri câte cugetări și forme de întâlnit în cărți vechi, de carî iubitul nostru poet nici o scire n'a avut!... *Alchimus Avitus*, archiepiscop de Viena în «*Paradisul sėu perdut*» descrie, în secolul al V-lea după Christ, primul amor al lui Adam cu Eva și pune pre sóre, lună și stele să fie martore voióse ale primului matrimoniú :

«*Et letis gaudebant cum sidera fla. Mís*» Mărióra se da și ea în dragoste cu voinicul călėtor și atunci :

«Luna, stelelor semn făcea
Și stelele viú strălucea....»

Urmėză din marea asemėnare a cugetării și a formei, că *Alchimus Avitus* a fost inspiratorul lui

Alecsandri? Nu, ci că există un bagaj literar comun, o ereditate comună tuturilor popórelor.

Dar alături cu acest fond comun, mai este și acel ce se poate proba de la cine anume l'a împrumutat.

Când Alecsandri cânta :

«De-ași fi iubită pasăre mică
Ce printre frunze saltă ușor....» ;

Când C. A. Roseti cânta (a avut și acest erald al libertăților noastre *Ceasuri* de mulțămire!) când el cânta :

«De ce nu sunt dumberava
Ce séra pe rēcóre.....»

de sigur, și unul și altul cunoscéu «Si jétais l'oiseau qui passe» a lui Hugo și «*Que ne suis je la fougère*» a lui Ribouté (musica de Pergolèze).

Prin urmare manifestareii culturală a orî-cărui popor i se poate face *analisă* așa dîcînd chemică a elementelor intrate în compozițiune.

În secolul al XVII-lea, analiza ne dă, repet, între elemente, influința culturală grécă.

În cursul meii de istorie, la facultatea de litere, ba și aci, mai sus, am arătat că relațiunile noastre cu Grecii nu datéză, cum vor unii să scie, de la Nicolae Mavrocordat, de la fanarioții, ci sunt cu mult mai vechi. Acele relațiuni trebuiesc puse sub altă lumină de cât acea care atât de lugubru luminează secolul fanarioților.

V. Națiunea grécă are drept la stima tuturilor și ca și Zaloni nu o vom face răspunđătoare de grelele domnii ale unora din fanarioții.

Apoi Grecii și înainte de fanarioții au fost factorii de cultură, și nu numai pentru cutare epocă orî cu înriurire numai asupra unui anume popor.

Ce-î drēptul, asupra acesteii conclusiunii nu se

învoesc toți istoricii și literații Europei. Este o serie de învățați franceși, germani, englezi... cari, fileleni de la începutul acestui secol, atribuesc căderea Constantinopolei sub Mahomed, la 1453, multe folose, căci a provocat emigrarea Grecilor învățați din Orient și răspândirea lor în Europa, unde acei învățați ar fi ocazionat *renascerea literară și artistică*. Altă serie de scriitorii europeii nu admite, cum făcea Villemain, că influința imigranților Greci a ocazionat, ba a provocat ceea ce se chiamă «*renascerea*» în Italia, Franța, etc.

O scriere recentă: *Dossier à consulter pour la question d'Orient* (Paris 1870) voiesce chiar a proba, că Grecii imigranți n'aveau cel bagaj literar și artistic să ducă în Europa. «Que restait-il à ces illustres proscrits, que personne ne chassait de chez eux? La misère physique, morale et intellectuelle la plus complète; mille siècles de honte et d'ignorance; les tessons de statues et les chiffons de peintures émiettés par quinze générations d'iconoclastes, les discordes religieuses et politiques, le mépris de l'Occident, leurs querelles particulières qu'ils importaient sur le sol étranger».

Negreșit că autorul anonim al acestor rânduiri apesa prea mult condeiul său vedit rău voitor pentru neamul grecesc, dar iacă avem pre un profesor celebru, pre Egger, care contestă și el înfrurirea grecă prin imigrații din Italia, Franța etc: «*ils étaient peu nombreux, leur savoir était maigre*».

Eū tot nu mă pot deprinde însă cu această concludsiune, orī cât ea ese din péna unui mare bărbat, ci eū cred, cu Villemain, că acei puținii Greci, cu slabă sciință, tot aū dus în Europa cel puțin cultul literelor elene. Negreșit, e o pretențiune nejustificată aceea, că *Renascerea* este o consecință, *sine qua non*, a imigrării în Europa apusenă a fuga-

rilor din Constantinopole, cădută sub Mahomed: nu, renașterea nu începe cu 1453, căci atunci, «unde punem pre Dante, Petrarca, Bocaccio, artiștii de la Piza, erudiții din secolul XIII și XIV, inventatorii gravurii în lemn, arhitecții arabi, gotici și romantici, musicanții cari descoperiră bogățiile armoniei etc....?»

Dér decât «Renașterea» nu începe și n' o ocazionază Grecii de la 1453, ôre să n' o fi înteuțit ei, să nu-î fie dat chiar o directivă mai în sensul clasicității elene?

Și, în definitiv, decât, *per absurdum*, s'ar proba că în adevăr Grecilor immigranți în Europa apusună, la 1453, nu dătoresce nimeni nimic, aũ istoria n'ar proclama cu neamuțit graiũ, rolul lor precumpãnitor în desvoltarea culturală a omenirii Europene și mai înainte cu mult de 1453 și de «Renașterea»?

Ingrãdit de otarele manualului meu, nu voiũ să trec prin rischitorea penei tôte firele acelei seculare influinței elene la Roma, unde Grecii fură pedagogii Romanilor sub republică, mai apoi tutorii Cesarilor, așa că Orașiu scrie, că Grecia învinsă, se alege la urmă ea domnitore.

Nu voiũ să arêt asemenea ce învățatură bogat roditoare s'a reversat pentru omenirea născută din decompozițiunea lumii romane, tot din vechiul isvor al culturei elene; așa rîcâi grămădi de fapte deja scormonite și deslușite până în fund, de pene cu rêsunet neîntrecut, franceze, italiene, engleze, germane.....

VI. Voiesc mai puțin și mai cumpãnit cu chiar obiectul meu; voiesc să arunc o privire repede retrospectivă asupra istoriei *curentului Grec*, ca factor în cultura românescă.

Românii fiind rezultatul contopirii Daco-Ge-

învoesc toți istoricii și literații Europei. Este o serie de învățați francezi, germani, englezi... cari, fileleni de la începutul acestui secol, atribuesc căderea Constantinopolei sub Mahomed, la 1453, multe folose, căci a provocat emigrarea Grecilor învățați din Orient și răspândirea lor în Europa, unde acei învățați ar fi ocazionat *renascerea literară și artistică*. Altă serie de scriitorii europeii nu admite, cum făcea Villemain, că influința imigranților Greci a ocazionat, ba a provocat ceea ce se chiamă «*renascerea*» în Italia, Franca, etc.

O scriere recentă: *Dossier à consulter pour la question d'Orient* (Paris 1870) voiesce chiar a proba, că Grecii imigranți n'aveau cel bagaj literar și artistic să ducă în Europa. «Que restait-il à ces illustres proscrits, que personne ne chassait de chez eux? La misère physique, morale et intellectuelle la plus complète; mille siècles de honte et d'ignorance; les tessons de statues et les chiffons de peintures émiettés par quinze générations d'iconoclastes, les discordes religieuses et politiques, le mépris de l'Occident, leurs querelles particulières qu'ils importaient sur le sol étranger».

Negreșit că autorul anonim al acestor rânduiri apesa prea mult condeiul seii vedit rău voitor pentru neamul grecesc, dar iacă avem pre un profesor celebru, pre Egger, care contestă și el înrîurirea grecă prin imigrații din Italia, Franca etc: «ils étaient peu nombreux, leur savoir était maigre».

Eă tot nu mă pot deprinde însă cu această concludsiune, ori cât ea ese din péna unui mare bărbat, ci eă cred, cu Villemain, că acei puținii Greci, cu slabă sciință, tot aă dus în Europa cel puțin cultul literelor elene. Negreșit, e o pretențiune nejustificată aceea, că *Renascerea* este o consecință, *sine qua non*, a imigrării în Europa apusenă a fuga-

rîlor din Constantinopole, cădută sub Mahomed : nu, renaşterea nu începe cu 1453, căci atunci, «unde punem pre Dante, Petrarca, Bocaccio, artiştii de la Piza, erudiţii din secolul XIII şi XIV, inventatorii gravurii în lemn, arhitecţii arabi, gotici şi romantici, muzicanţii cari descoperiră bogăţiile armoniei etc....?»

Dăr decă «*Renaşterea*» nu începe şi n'o ocazionază Grecii de la 1453, ore să n'o fi întehit ei, să nu-î fie dat chiar o directivă mai în sensul clasicităţii elene?

Şi, în definitiv, decă, *per absurdum*, s'ar proba că în adevăr Grecilor imigranţii în Europa apusenă, la 1453, nu dătoresce nimeni nimic, aū istoria n'ar proclama cu neamuţit graiū, rolul lor precumpănit în dezvoltarea culturală a omenirii Europene şi mai înainte cu mult de 1453 şi de «*Renaştere*»?

Ingrădit de otarele manualului meu, nu voiū să trec prin rischitorea penei tôte firele acelei seculare influinţi elene la Roma, unde Grecii fură pedagogii Romanilor sub republică, mai apoi tutorii Cesarilor, aşa că Oraţiu scrie, că Grecia învinsă, se alege la urmă ea domnitore.

Nu voiū să arēt asemenea ce învăţatură bogat roditore s'a revărsat pentru omenirea născută din decompoziţiunea lumii romane, tot din vechiul isvor al culturei elene; aşi ricăi grămădi de fapte deja scormonite şi desluşite până în fund, de pene cu răsunset neîntrecut, franceze, italiene, engleze, germane.....

VI. Voiesc mai puţin şi mai cumpănit cu chiar obiectul meu; voiesc să arunc o privire repede retrospectivă asupra istoriei *curentului Grec*, ca factor în cultura românească.

România fiind rezultatul contopirii Daco-Ge-

ților cu Romaniș (veđi mai sus) și ambele aceste neamuri având primite anteriore seculariș înrîurii de cultură de la Greci, noi Romaniș inconșient avurăm în cultura noastră primă, urme vederate din cultura elenă.

Și nu numai Daco-Geții deosebii și deosebii și Romaniș avură relațiunii culturale cu eleniș, ci acele relațiunii continuară până târđiũ, când de mulți secolii era născut neamul nou al Romanișilor între Carpații și Pind. În adevăr, tóte periplele Mării Negre, ne arétă continuând a esiste până în secolul X—XII, în Basarabia, la gurile Dunărei și în Dobrogea, cetățile comerciale, odinióră *grecesci*, cu nume grecesci, ca și pe timpul Daciei independente *).

VII. Décă némul românesc chiar constituit continuă a primi înrîurii directe de la Grecii din Bizanții, acele înrîurii fură mai micii însă din ăiua când începu lupta Romanișilor, uniții cu Bulgariș contra Bizantinilor. Atunci cultura grecă cedă în parte pasul înrîuririi slavice între Romaniș.

Cine-va se întrébă: de ce și cum se face că în biserica română limba slavică domnesce atăția secolii? Istoria va răspunde, repetim ș'aci ceea-ce mai sus ăiserăm, că din causă că în ăiua când, prin despărțirea bisericeii răsăritene de cea de Apus se simți nevoie a se șubstitui altă limbă—la limba la-

---

*) În biblioteca națională (Rue Richelieu, Paris) esistă carte din secolul XIII—XIV, în care încă se oitese numele de Licostom (Chilia); Mavro-Castro (cetatea albă etc.) aprópe de Radu-Negru și Bogdan Dragoș.

Veđi la finea volumului două facsimile de carte; una e: *Carte dite Venitienne, du 13-e sièc e (gravée en 1791)*. Originalul ei este la St. Marc în Venetia. A doua e cea înregistrată la Paris cu No. 5.375 a 4), cu titlul *Pac-simile d'une carte en 9 feu l'es, de la Méditerranée et d'une partie de la côté de l'Océan portant cette inscription sur les feuilles 6 et 8: „Petrus Vesconte de Ianua (Genova) fecit istas tabulas anno 1318“*.

tină, în cult și afaceri publice, Românii fiind în războiul neîmpăcat cu Bizanțul, nu luară limba greacă ci adoptară limba slavică, limba conlocuitorilor, limbă care, asupra dialectului propriu român, avea precăderea, ca una ce posedă traduse cărțile bisericesti, limbă în fine din cele trei decretate de chiar scaunul papal de limbe sacre.

Lupta această între Români, Slavi și Greci dură câțiva secolii, cu peripecii diverse. Triumful este deplin al direcțiunii slave în secolul XII și începutul celui al XIII.

Nu numai la noi, Grecii perdură influința lor, între secolii VIII—XIII-lea ci și în totă Europa. Crearea împărăției romane de Apus, la 800 în persoana lui Carol Magnu și nereușirea acestuia în combinațiunile de reunire a imperiului de Apus cu cea de la Bizanțiu, aduce un adevărat antagonism în Europa apusună și centrală contra Grecismului. Acesta explică de ce, de la secolul VII—XV-lea, nici măcar o copie de autor grec nu se află scrisă de mână de scriitor din Europa apusună! Incercările lui Carol Magnu, din prima și, de a ridica studiul limbii elene rămaseră vane... «Póte, țice Egger, (*L'Hellenisme en France*) că unirea ambelor biserici ar fi putut împlânta elenismul în o societate născândă; divisiunea lor 'l înlătură pe mulți secolii. Elenismul fu anatemitat de biserica catolică apusună ca un instrument de schismă și de erezie».

Apoi așa se întâmplă și Românului din ambele Dacii: în luptă cu Grecii bizantinii, Românul evită d'a lua limba greacă; decî influințele cultural grece sunt minime până în secolul XIII-lea, iar antagonismul acesta dă naștere, concordând spre acesta și necesitățile politice, — dă naștere, țic, predominățiunii seculare a limbii slave în ambele Dacii. Un moment se póte crede, că această predomina-

țiune va înceta... Acel moment fu sub domnia lui Ioniță Imperatorele. Theiner în „*Monumenta Slavorum Meridionalium*“, ni'l arătă scriind Papei că va să trecă la biserica catolică și 'i cere preoți catolici... cari de veniaū avéu să reintroducă limba latină la onóre, limba latină pentru învățarea căreia și împératul și mitropolitul din Têrnova trămit la Roma copii din propria lor familie.

Incercarea n'a reușit, ast-fel că cronicarul Catalan *Muntaner* ca și când-va evreul Beniamin de Tudella, nu află la curtea Asanilor aprópe nimica grecesc nici latinesc, din cauza aroganței șefilor cruciadei a IV.

Direcțiunea slavonă 'și reluă după Ioniță totă predominățiunea ei.

VIII. Numai după ce, cu desființarea împărăției Româno-bulgare, se dete ocașiune de constituire a Statelor pur române, decindea Dunărei, numai atunci relațiunile cu Grecii din Bizanțiu se reînnodă. Ne mai fiind motive politice de cértă cu Bizanțiu, Muntenii Basarabilor și Moldovenii Dragoșilor, sunt în legătură bicericesc, comerciale și culturale cu Grecii. Ast-fel că, nu numai de la 1453, ci și cu mult mai 'nainte ar fi putut cine-va afla, la Têrgoviștea, la Baia ori la Suceava, Greci în jurul tronurilor, esercitând o spornică înrîurire culturală. Nu este dóră un fapt izolat călătoria și primirea la curtea lui Alesandru cel Bun a Imperatorului grec Paleologu.

Din acéstă periódă noi nu avem documente cari să illustreze influința culturală grécă, dar ea se póte presupune. Acéstă influință nu ajunge a destrona limba slavică, dar este reală și ocaziónază o reacțiune salutară, căci ori cât de rari vor fi fost cetitorii de scrieri grecesc, acéstă cetire a unor opere superióre scrierilor din limba slavonă, trebui

să deprecieze în ochii cetitorilor însemnătatea limbii slavice. Scriitorii ca Zonaras, N. Choniates, Gregoras, Cedren, Curopalata, Pachimerion, Impărătesa Anna, Glicas, Manases etc., nu puteră ceda pasul în influințe culturale, unor biete manuscrite de biserică în limba slavică. Chiar și Țamblac, predicatorul român de la curtea lui Alexandru-cel Bun, se inspiră din scrierile grecesci. Pote-se nega rolul curentului grec de cultură, la curtea lui Alexandru cel Bun, când el dă Moldovei „*Vasilicalele*“ codicele de legi grecesci?

Chalcondila a cunoscut de aproape lucrurile din Țergoviște sub Mircea; el urmărește certele intime dintre urmașii lui Mircea... Ceea-ce ne arată că relațiunile cu Grecii, pe la 1460, erau mult mai mari de cât le bănuim.

IX. Negreșit că după căderea Constantinopolei, precum în Europa se citează ca imigranți acolo, numele lui Teodosiu Episcop de Efes și neîmpăcat inamic al bisericii latine, al lui Arghiropulo, al Gemistilor, Niceforilor, Trapezuncilor, Christodorilor și al lui Lascaris, cel care la 1454 se duce în țară medicisilor și în a lui Bembo Venețianul, (Villemain, în Lascaris, Paris 1825) tot așa și la curțile domnilor români vor fi inmigrat bărbații greci iluștri, compromiși în apărarea contra lui Mahomet.

Noi n'avem scrieri directe despre acei Greci refugiați la curțile române înainte de secolul al XVI-lea. Dacă în Italia și Francia s'ă conservat scire despre numele imigranților, lăsat-ău aceștia pre acolo monuminte literari și artistice cari să probeze influința lor culturale? Nu mai mult că la noi, și Villemain constată acesta dicând: „*Ces bannis de la Grèce ont laissé peu de titres de gloire; leur puissance fut tout entière dans la parole et fugitive comme elle. Ils répandirent autour*

«eux l'admiration et le goût des arts; ils sauvèrent la plus belle moitié des monuments antiques, mais ils n'ont pas créé de monuments.....» (Lascaris — pagina 113—114).

Singurul grec immigrat, care în Italia avu mai mare înrîurire, fu *Cardinalul Visarion*. Acesta trăi de la 1425—1472; a luat parte la conciliul de la Florenția și ca și Metropolitul român al Moldovei — deci în înțelegere cu el — au fost favorabil uniunii bisericilor, acea uniune care nu se realiză — dice Cron. Ureche, — din cauza pismeii grecesci... Metropolitul Moldovei orî cât de mâhnit de nereușirea unirei, reveni la Suceava, dar Visarion trecu la catolicism și deveni cardinal. El a tradus latinesce «Memoriile lui Xenofont, Metafisica lui Aristot. pre Teofrast, etc.» (Rangabé — Hist. de la litt. Grecque pg. 27).

Visarion este însă în Europa ceva mai înainte de căderea Constantinopolei.

Mult mai numerosă de cât în Europa a trebuit să fie fost immigrarea Grecilor, dupe 1453, în țările române, din cauză că aceste țări erau mai aproape de Bizanțiu, că Domnitorii lor se ilustraseră ca apărătorii ai creștinătății în atâtea resbele contra Turcilor, că Domnitorii lor erau încă mai d'inainte punctele de gravitațiune a creștinătății ortodocse...

De aci vine, că de acum, și după și, devin mai documentate legăturile dintre țările române cu Grecii, pe calea bisericeii și a comerțului. Se pôte dice de asemenea, că de acum limba slavonă perde teren, a măsurat cum se insinuază pe el limba grecă. O carte tipărită la 1701 la Znagov: *Προσφυγάριον τῶν ἀγίων Ὁσίων τοῦ ἁθῶτος*, menționează pre Domnitorii cari până la 1700 și pörtă privirea spre Orient și cari, deci, sunt în curentul grec.

Dar care fu influința culturală a acestor primii Greci imigrați în țară?

a) *Influință în legislațiune.* Până la Ales. cel Bun și Mircea, Românii avéu o legislațiune proprie, dreptul consuetudinar în tot cazul. La 1378 vedem dat privilegiul de a se administra și judeca după *dreptul valac (Na prawie Woloskiem)* satului Hodlo, pe apa Târnovei, în Galiția (se vede din numele apei că era aci o imigrațiune de Români de la Târnova, Bulgaria).

Și mai târziu la 1420 Ziemowit, principele de Mazowia și de Beltz, acordă locuitorilor satului Lubicz același drept al judecătorei «*Na prawie Woloskiem.* (Arh. istorică — T. I, pg. 153).

După Alesandru I, *Vasilicalele*, legile Impărătesci bizantine, sunt, repet, un elocinte document al înrîurirei putinte a culturii grece.

b) *Influință în biserică.* Crearea Metropoliei Moldave, pôte chiar naționalitatea primului Metropolit Iosif, legăturile Metropoliei Moldave cu Ochrida, sunt rezultatul înrîurirei grece din secolii XIV și XV.

X. In biserica română, curentul grec avu d'a lupta cu un rival putinte, cu limba slavonă.

Cum 'l-au învins?

Eū susțin o teză nouă: Grecii, vedând resistața ce întâmpinau în biserica română din partea limbei slavone, au fost siliți să caute un aliat la luptă și l'au aflat în deșteptarea *individualității naționale române.* Acésta ne esplică, de ce primele noastre cărți bisericesci se traduc și se imprimă de Greci. *Corezi* la 1577, este pentru mine manifestarea direcțiunei de lupta ce indicați. Până târziu patriarhia de Constantinopole conduce ea lupta limbei române contra limbei slavone. Dositei Patriarhul Ierusalimului nu scie îndestul lăuda și încuragia pre Șerban-Vodă

d'a traduce cărțile cultului în limba românească, căci, țice el : *) «cu glas strein grăind... Țeu nu ascultă... Iar acum sfinta scriptură se citește și cunoscută se face și la mari și la mici.»

Și cine lucrăză la traduceri de cărți bisericesci în limba română?

«Despre o parte puind (țice Biblia) dascăli sciuti forte din limba elinască, pre prea înțeleptul cel dintre dascăli ales și arhiereu Ghermano (de la) Nisis și pre alți carți s'au întemplat (adecă Greci) și despre altă parte ai noștri ómenii ai locului, nu numai «pedepsiți» întru a noastră limbă ci și de *limba elinască* avend scință, ca să o tălmăcescă...»

Va să țică *direcțiunea* traducerei Bibliei în secolul XVII o avu un episcop grec ajutat de câțiva bărbați «pedepsiți» în limba grecă.

Va să țică apoi că erau și între Români bărbați cu sciință de limba elinască.

Deci iată constatat curentul grec cultural în acest secol.

Deca în secolul XVIII avem de imputat dușmăneșca substituire a limbei elene la limba română în biserică*), apoi, (lucru nu pară paradoxal!), înainte de secolul XVIII, din contra, Grecii au luptat alături cu Români în favórea emancipării limbei naționale de sub dominațiunea limbei slavone. Document al acestei alianțe și împreună lupte va sta tot-d'a-una, *Evangeliarul* tipărit Grecesce și Românesce de Constantin Basarab Voevod la 1693.

În secolul XVII Grecii sunt forte mulți la curțile Domnilor Moldoveni și Munteni. Ei ajung chiar (cum țic cronicile) «poruncitori» la curțile celor mai naționali Domni **).

*) Predoslóvia Bibliei de la 1687.

***) Limba elină ocupă cel puțin *Strada dreaptă*. Veđi testamentul lui Antiu Ivireanul.

Aşa la curtea a lui Vasile-Vodă Arhidiacon. Paul de Alep în călătoria sa la Moldova (1650—60) ne arată pe Vasile Lupu atât de încunjurat de Greci, în cât se otăresce a 'l socoti chiar și pe el de Grec! La Monastiri — egumeni Greci; comercianți?—Greci; architect la biserica St. Sava, Greul Constantinopolitean Enake.... Vasile Lupu aduce chiar și o colonie grecă din Rumilia de face cu ea un sat în județul Putnei.... La liturgisire, la metropolie în Iași erau câte o dată până la 3 și 4 mitropoliți din Orient. Insuși mitropolitul Varlam este silit să officieze cu ei în limba greacă. Apoi acest fapt, că totă ortodoxia greacă graviteză în jurul lui Vasile Lupu, nu probază și marea înrîurire culturală ce Grecii urma să exercite asupra culturei noastre din acea epocă?

Dar și la curtea lui Matei-Vodă nu mai puțin se insinuază influința greacă. Se scie că de reul Grecilor fu silit Matei să îmble, cum țice el în Hrisovul de la 1641: *„gonit și pribég”* până ce luă tronul la 1633. Domnul Muntén nu scia grecesce, neci iubi pe greci, dar sciú grecesce urmașii lui, totă curtea lui și totă mișcarea literară se face în direcțiunea greacă, La 1652 se traduce din *grecesce* Nomocanonul lui Aristen, după ce în 1640 *«Правила»* de la Govora era tradusă de slovesnicul Udriste Năsturel din limba slavonă. (veđi apend.)

La Munteni influința greacă ajunge în curând și mai mare de cât la Moldoveni, așa că ceea ce nu se vede în Moldova de cât foarte târđiu și ca excepțiune, pe scaunul Metropolitan din Bucuresci se ardică un număr însemnat de greci.

O dată ce grecii *«poruncitori»* pe lângă Domnii Români, au părășie la mișcarea literară românească, încă de la Vasile Lupu și Matei Basarab, pôte-se nega că în traduceriile cărților noastre bi-

sericescî să nu fie manifestă influința literară a limbii grece?

Dar mai mult. Pe când Grecii inmigrați în Italia, Franca și Germania se mărginea a provoca acolo o mișcare în sensul editării palempsestelor elene, *) Grecii adăpostiți la curțile Domnilor Români întrețin o mișcare literară nouă grecă, scriind, tipărind și dedicând Domnilor Români cărți ajutate cu spese, numeroase cărți din diversele genuri literare. Acele scrieri nu puțin contribuie a destepa propria noastră mișcare literară. (Vezi bibliografia la fine).

Negreșit că pe cât influința grecă e necontestată vechie la noi, tot atât de vechie e ura contra Grecilor. Neculcea care dicea că atunci n'or mai fi greci în țară s'o mănânce, când n'o mai fi rugină pe fer nici lupi să mănânce oile,— Neculcea nu este, cum nu e nici «anonimul cronicar al istoriei țerei Românești dintru început**») primul și ultimul scriitor care ne-a vorbit de ura Românilor pentru Grecii; deja Archid. Paul constată ura boerilor contra Grecilor care încunjurați pe Vasile Vodă (pg. 74); «Causa urei lor pentru Vasile Vodă fu pentru că el era Grec din naștere și origină (!) și făcuse toți curtenii și ofițerii săi din Grecii, depărtând pe Moldovenii... de îndăduse la cea mai mare sărăcie și degradare. Pentru această rațiune Grecii și Moldovenii se urăsc unii pre alții peste măsură (pg. 75, T. I. partea II, Arch. istor.).

---

*) George Trapezuntios (1465) traduce unele tratate de la Aristot, din Ptolomei, Eusebiu... N. Tomeos traduce pe Platon și câte-va părți din Aristot.—Teodor Gazes gramaticul (1504) se ocupă de asemene, dice Rangabé, cu Aristot, cu Teofrast, Elien, etc., Joan Arghyropulo (1453—1471) traduce pe Aristot și St. Vasile, etc. Vezi Rangabé n „Hist. de la litt. grecque“, pg. 28.

***) Vezi articolul meu din foia D-lui Gr. Tocilescu despre „cronica anonimă“.

Maî adaugă Archid. Paul (la pg. 83 Arch. istoric. T. I. p. II) că reacțiunea contra Grecilor se face prin resturnarea lui Vasile Vodă din domnie în favoarea lui Ștefăniță Hatmanul. Acesta «în capul Iașilor și prin alte orașe trâmise noi magistrați din omenii ai săi, cari veneau acum căutând să și răsbune de inimiții lor, Grecii.

«Aceștia fură reduși la cea maî deplorabilă stare, căci tot avutul lor le fu luat și în fie-care și se vedeau espuși la tot felul de batjocuri... Turcii și Ovreii umblau în public fără nici o frică seû bănuelă, dar Grecii nu cutezau a se mișca din casele lor, din cauza marelui dușmăniț a Moldovenilor.

Căci, recunoșce Paul de Alep, boerii greci întrebuițaseră toate mijlocele pentru a depărta din serviciu și pentru a arunca pre Moldovenii la cea maî de jos treptă a miseriei; așa că *«am văzut dintre ei cei maî mari și maî nobili bărbați îmbrăcați cu succane ordinare....»*

Ură pôte să fi fost, o înțelegem, în unele momente ea este chiar justificată, dăr nu e maî puțin adevărat, că de la Grecii au primit Românimea și influinții culturale bune, maî alés în secolul al XVII-lea. Costinesci, Dosofteii, Varlam, Teodosii etc., totă pleiada de scriitori care împle secolul al XVII-lea sciū toți grecesce și erudiția lor o exauriră nu numai în cărțile poloneze și slavone, ci și direct din Omer, Xenofont, Tucidit, Plutarh, etc.

Influița grăcă nu ne-a venit numai prin Grecii inmigrați în Principate ci și prin educațiunea unora dintre feciorii de boierii încă de pe la finea secolului al XVI-lea și din cursul celui al XVII-lea. În adevăr, nu numai la universitățile din Bâr și din Cracovia învățau Români, ci și la Constantinopole. Aci încă îndată după căderea orașului sub

Turci, primul patriarh după 1453, Gheorghe Curtesius sau Ghenadius fundă, învoit de Turci, o școală care-î merită numele de *scolarius*; din acea școală nu puțină lumină veni în țerile române. Celebrul spătar N. Milescu (1625—1714) a învățat la Constantinopole; el vorbește de: «*sapiens vir ac pius Gabriel Blasius meus olim profesor in urbe imperatoria (Euchiridion)* *). Cantemir a cunoscut această școală; o laudă și o numește academia eletică (Rangabé: Hist. de la littérature, pag. 36).

XI. După ce am constatat lupta dintre cele două curente greco-slav, afirmăm că cultura greacă deșteptă *conștiința individuală română*. Acesta este cel mai mare câștig al secolului al XVII-lea. Mitropolitul Teodosie de la Munteni proclamă această deșteptăciune a conștiinței, când pe la 1680 se tânguia și dicea: «jalnicos-și plânsuros lucru este într'atâta mișcare și călcare a rodului nostru cestui românesc, care odată și el număra între puternicele neamuri și între țarii omenii se număra; iar acuma atâta de supus și de ocărit este, cât nici un obicei în tot rodul cât se pomenește astă-zi Român nu mai este. . . . ci ca nisce nemernici și orbi într'un obor învărtindu-se și înfășurându-se, de la străini și de la varvari, dora și de la vrăjmașii rodului nostru cer și se împrumutază și de carte și de limbă și de învățatură»**).

Admirabilă manifestare a vitalității naționale este amintirea trecutului și ce protest mai energetic ca acesta contra celor două curente străine culturale din agrul național!

---

*) Ghenadius dete direcția acestei școli lui Matei Camariotis, învățătorul său. Ea avu apoi de conducător pe Ion Zigomalas, căruia succede fiul său Teodosie, autorul călătoriilor la muntele Sinai și la Atos, etc.

***) Prefață la Leturghia din Bucuresci, 1680.

XII. Cu toate acestea nepărtinirea ne obligă să recunoştem că sub influinţa curentului grec din secolul XVII-lea limba românească începe a dobândi opere care o ficséză. Alătura cu poezia populară nescrisă, dar pe care o constată NeculaŃ Costin, cel puţin în parte, *) apare poezia scrisă a lui Dosofteiu, a contimpuranului seŃ Miron Costin, ba şi mai 'nainte ceva de ei a lui Varlam, carŃ toŃi fac versuri: «*pe încheieturŃi socolite*» cum numea Dosofteiu pedele metrice. Alătura cu limba curentă a afacerilor nasce proza cronicarilor, iar literatura religiósă trece de sub înrŃurirea traducetorilor slavŃ sub acea a traducetorilor din grecesce.

MaŃ mult încă, mulŃi bărbaŃi învetaŃi se ilustréză ca scriitorŃ grecŃ, nu e vorba fără să aibă consciinŃa naŃionalitáŃei lor. Aşa vom cita pe Gherasim *Vlahul*, care la Venezia a publicat, în 1661 *Ἀγορία ὁριστικῆ τῶν ὄντων, κατὰ τοὺς ἑλλήνων σοφοὺς* şi pe Ion *Balaur*, autorul cárŃei *Λόγος πανηγυρικὸς...* 1670. MaŃ toŃi aceştia sunt ajutaŃi de DomnitorŃi Romani să'şŃ publice scrierile ce lor le sunt dedicate.

XIII. Care este direcŃiunea lucrărilor din secolul XVII? Acésta este chestiunea cu care îmi propun să mă ocup pentru a termina cu aceste considerări generale. GrecŃi se serv de *ConsciinŃa naŃională* română pentru a se insinua în locul slavilor şi a limbei slavone, de la curŃile din BucurescŃi şi IaşŃ. Un moment mişcarea religiósă luterană din Transilvania vine să esercite şi ea o influinŃă asupra desvoltărei naŃionale romane. Traducerile în limba română de cárŃŃi bisericescŃi sub Ra-

---

*) „La mesele Domnilor cântău cu nume bun şi de laudă numele Domnilor bunŃ şi cu ocară al celor răŃi“.

coți Vodă pare că aș să aibă însă o influință fatală împedicătoare avântului ce luase limba românească din izbirea curentului slav cu cel grec.

Pre când metropolitul Varlam spre a paraliza lucrarea calvinistă din Transilvania provacă sinodul de la Iași din care ese Catechismul ortodox al lui Petru Movilă *) și necesitatea de a se tipări în țară cărți românești ortodoxe în sensul «Răspunsurilor» adevărată refutațiune ce Varlam face doctrinelor luterane, mitropolitul din Valahia Teodosie, care păstorește mai apoi, de la 1669—1709, revine pentru Ardeal la limba slavonă. El care, cel mai întâi rosti creșdul în românește, și care «jalnicos și plânsuros» strigă² contra limbilor străine, creșdu că ar putea împedica cetirea cărților românești în sens luteran obligând pre mitropolitul Atanasie din Ardeal (se scie că mitropoliții Ardealului se hirotoniaă la București) să subscrie un angajament la 1699 Ianuarie 22, că va introduce în biserică numai limba slavonă și greacă, iar limba română să se întrebuințeze numai la cetirea evangheliei și a apostolului.

Dar și la finea secolului al XVII curentul slav ic redeșteptat un moment de mitropolitul Bucurescean, nu întârziează a seca, pre când cel grec atât devine de important, încă de la începutul secolului XVIII, sub Domni ca Brâncoveanu și Cantemir! Până la aceștia slavonismul era plus—minus un factor cultural pentru Românime; de la acești Domni, Rusia devine factor la faptele politice.

Cantemir chiar care introduce Rusia ca factor politic la faptele naționali, este culminația mișcării grecești culturale în prețuia evenimentului Fanario-

*) V. d. despre P. tru Moghilă: *Πέτρος Μογίλας ὁ κιοβου, Ποδ-φύμιος ὁ Νικαίας, Μελέτιος ὁ Εργίτος, ἐν Πετροπόλει* 4. Vedî bi-grana în Biserica ortodoxă din 1884, d. arhim. Isăceanu.

ților la tronurile țerei. Cine nu cunoșce din această perioadă a influinței grecesci pre Ieremia Cacavela, primul dascăl de filosofie al lui Cantemir; pre Ilie Miniat, Episcopul de Mesina; pre Ión Cariofil? etc. Cantemir ne dă o listă de grecii cărturari și îndemnă pe Români să nu credă că Grecia merită numai disprețul lor *).

XIV. In vârtejul ce provocă, în secolul XVII, isbirea celor două curente culturale în agrul nostru național, ce devine Românul?

Sunt o mulțime de noțiuni false, eronate, răspândite de cărturarii noștri necetiți d'ajuns, în capul societății române. Așa este una, că Românul nu s'a deșteptat de cât la 1821, la strigătul lui Tudor Vladimirescu. Am probat aiurea (veđi cursul de istorie) că Tudor n'a esistat de cât grație împrejurărei, că aflase terenul cu mult mai nainte pregătit și încă din seculii anteriori.

In secolul XVII, ocașionate de isbirea celor două factori culturali: slavona și gréca, mulțime de acte și opere atestă și manifestă deșteptarea de conștiință națională, ba chiar ne o arătă în opozițiune energetică cu încălcările curentelor esterne.

Prima notă, caracteristică chiar, a acelor manifestațiuni a geniului și a tendințelor Românului, de la Vasile Lupu și Matei Basatab la Cantemir și Brâncoveanu, este stăruința tuturor scriitorilor noștri de orice categorie a proclama nobilele origine ale națiunei, legăturile de sânge ale Românului *cu Roma-*

---

*) Lista mai compl etă a savanților greci de la 1453—1804 ne dă 500 numo. Veđi catalogul lui Gg. Zaviras de Siatista (Macedonia); veđi biografiile lui Sathas atât de importante și pentru istoria lui Milescu; veđi catalogul lui Papadopulo Vreto. Sub Constantin Brâncoveanu s'au tipărit multe cărți de către Greci. In secolul XVII-lea, no'am pe cele cu No. 79, 82, 87 până la 90 din Vreto, cu baniul lui Brâncoveanu tipărite. Asemenea și in secolul XVIII numerile 91—96, 99—109 etc.; le vom aduce titlurile mai de parte.

niț, cu rasa latină. Cronicarii noștri aprópe toți susțin aceste origine, în țeră, ba unii din ei, bărbații de Stat, afirmă acésta chiar și în fața regilor unor neamuri cari ar fi dat mult să ni se probeze, nouă Românilor, că nu suntem de origină latină..... Un Mirón Costin spune unuși Jagelo al Poloniei, că «în câte-și trele țerile (Moldova, Valahia și Transilvania) poporul *se fălesce* cu numele de Român și nici se póte îndoi cineva că nu se trage din Roma *).

În proză și în versuri, toți scriitorii noștri se întrec a proclama latinitatea noastră... Și amintiți-vă că făceau acésta în un timp când cestiunea religioasă urma să dea un fel de repugnanță Românului d'a se dice «*letin*»! Din contra, cronicarul nostru esclama cu mândrie: «Caută-te dar acum cetitorule, și privesce de unde esci, lăpédând tóte cele-l-alte basme, câte au însemnat unii de tine... Nu numai numele acesta (Vlah), ci și dintr'altele te veși cunoșce: obiceiurile, firea, graiul, până astăzi, că ești *Vlah*, adecă *Italian* și *Romlean*.»

Până și în prefețele și postfețele cărților bisericesci, se proclama în secolul XVII, latinitatea noastră. La Psaltirea lui Dosofteiu, M. Costin alipia cronica versificată a țerei și esclama:

«Neamul țerei Moldovei, de unde deredă?

Din țera Italiei tot omul să cređă!»

Veđi ce dice și «Cronica anonimă» atribuită lui Milescu.

XV. *A doua* notă caracteristică mișcării literare

---

*) Este de observat că la Poloni d'abia în *Gornicki* autorul „*Curtezamului polonez*“ din secolul al XVI-lea, se află un pasagiu în care se grăesce de „*înrudirea limbelor slavice*.“ Cette protestation e ntre le latinisme, dice *Courrière* în *Histoire de la litt. contemp. chez les slaves*, pg. 328, est très-rare dans la litt. polonaise des siècles passés.“ La Români, din contra, a se alipi de *latinism* este o frequentă tendință manifestată.

din secolul XVII este conștiința perfectă ce au scriitorii despre *totalitatea* neamului românesc, respirat în provinciile ambelor Daciî. În secolul XVII nu se tipăresc cărți numai pentru usul unei provincie, ci pentru totă Româניה. *Eustratie* al doilea logofet, în Predoslovia codicelui de legi din 1646, dice că Vasile Lupu, aceste «pravile împărătești ne-au dat și ne-au lăsat *nouă tuturor rodului românesc*, ca să ne fie nouă deapurarea isvor de viață în veci nescăduț și nesfârșit».

Eustratie adaoge, că: «am scos aceste pravile și le am tâlmăcit din scrisore grecască pe *limba românească*, ca să le pôtă înțelege toți» (adecă nu numai Moldovenii).

Duca Vodă în prefața cărții lui Dosofteiu (1679) «*Dumnezeesca Leturgie*» adresază: «Cuvânt către **totă seminția românească**... de pretutindenea».

Varlam, mitropolitul Munteniei ca și omonimul său din Moldova, de mai înainte, încă se adresa: «tuturor pravoslavnicilor creștinii, cari sunt născuți în *limba noastră* rumânească».

Stefan, mitropolitul Ardealului din 1648, era și el doritor d'a face cărți pentru toți Români, iar nu numai pentru Ardeleni. Pentru a atinge acest scop, mitropolitul Simon Stefan declară că și-a impus sarcina a scrie cartea în o limbă mai generală românească: «Cuvintele, dice prelatul deja filolog, trebuie să fie ca bani; că bani aceia sunt buni cari îmblă în toate țările. Așa și cuvintele acele sunt bune care le înțeleg toți. Noi drept aceea, ne am silit de încât am putut, să isvodim așa, cum să *înțelegă toți*.... Iar de nu vor înțelege toți, nu-i de vina noastră ce-i de vina celuiia ce au respirat Români printr'alte țări, de s'au amestecat cuvintele cu alte limbi, de nu grăesc toți într'un chip!»

XVI. Unde au fost respirații Români de D-zeu, cum țice acest Simon Stefan?

Sciū domirit acēsta toți scriitorii din seculul XVII.

«*Cronica anonimă*» atribuită de D. B. P. Hasdeu lui Milescu, va să țică din seculul XVII, cunosce pre Români din toate provinciile romane ale Daciei.

Maș scie cronica anonimă și cine sunt «*Coșovlahii*».

«Sunt dér acești Coșovlahii, cum ne spun vecinii lor și încă când cu dēnșii am vorovit, ómenii nu mai osebiți nici în chip, nici în obiceiuri, nici în țăria și făptura trupului de cât *Rumânii aceștia*, și limba lor, rumânescă, ca acestora, numai stricată și mai amestecată cu de cea próstă grecescă și cu turcescă, pentru că fórte puțin, cum s'au țis, au rēmas, la nisce munți trágēndu-se de lăcuesc, carii se întind lungul de lângă Ianina și Epirului până spre Arbănași, lângă Elbasas, în sate numai lăcuind, măcar că și mari unele sate țic că sunt, și ómenii cu putere în hrana lor, de carii și mare minune este, cum și până astăzi se află păzindu-și și limba și nisce obiceiuri ale lor. Aceștia și limba ș'au mai stricat și ei s'au împuținat. Drept că și ei desăvērșit... s'au supus, unde și stăpānie și blagorodnie și tot ș'au perdit... că iată acum și cății sunt, *moșici și țerani sunt*».

Autorul descrie apoi locurile unde locuesc, țicēnd că se chiamă «*Vlachia*», și cum ei se împrăștie după muncă prin orașe... Recunosce autorul, că după cât i se pare:

«Grāind ei (Coșovlahii) mai mult înțeleg acești romāni de cât înțeleg aceia când grāesc aceștia. *Inșă și unii și alții, cu puțină vreme într'un loc aflāndu-se și vorbind adese, prea lesne pot înțeleg. De*

creșut dar este, că și acel Coțovlahi dintr'acești Români sunt și se trag. Și într'acele vremi ce Galian, aū alt împărat aū ridicat o sumă dintr'înșii de aici și i-aū dus de iaū aședat; pe acolo aū rămas și până acum.

«Coțovlahi» le ȃic Grecii, adecă șchiopi, orbi, blastemați, hoți și ca acestea le ȃic că sunt, rîdendu'și și batjocură făcendu-și de dênșii... precum și de acești Români de pe aicea rîd și încă destule cuvinte grozave le ȃic și de nemic îi fac și cum că din hoți se trag, povestesc și băsmuesc între ei. Ci de acêsta, căci Grecii cești după acum rîd de Rumâni și grăesc așa de rău, aū *socotêla mare*, pentru că vêdend și ei pe totă altă lume rîdend de dênșii și batjocorindu-și, aū stătuț și aū obosit și ei prin gunoale lor ca cocoșii rîcâind, pârêndu-le că aū mai rêmăs cevași vlag și de ei; unde vêd zugrăviturile celor vechi ai lor, ei întru dênșii 'și fac mângăerea și bucuria, soții pârêndu-le că aū pe cinevași batjocurei lor».

XVII. *A treia* notă caracteristică a culturii din seculul al XVII este direcțiunea ei românească. Cea mai frumoasă recomandare a unei opere, sub domnia lui Vasile Lupu, era că opera este *românească*. Unei codice de legi, Vasile Vodă 'i ȃice : «*Carte românească de pravile...*»

Mitropolitul Varlam dă aceștași titlu de «*Carte românească*» unei opere bisericesci!

Pare că sbucnia din inima tuturor bucuria, mândria, că aū și Români *cărți* în limba lor, că aū scăpat de robia slavă ori grecă!

Și cu tôte aceste, repet, acêstă bucurie și mândrie o dătoresc Români nu puțin curentului cultural grec în luptă cu cel slavon, aprôpe iezeit în seculul XVII.

XVIII. Se crede la noi obicinuit că Grecii ne

aū adus cutia Pandorei... Cutie plină de rele, cari aū cotropit și dezolat țerile Române.

— Da, însă în cutia Pandorei, cea trāmisă de Jupiter lui Prometeu, când relele aū nāpustit afarā, a mai rēmas ceva: *speranța*. În cutia Pandorei nōstre n'a rēmas numai *speranța* cea adese înșelātōre, ci ceva mai bun:

Deșteptarea consciinței naționale!

Ba, de mai scotocesci, ca istoric, în cutia Pandorei nōstre, mai dai de ceva... de vr'o douē învățăminte, ad usum Delphini.— Care sunt?

1° Romāniū și-aū început și desvoltat literatura în direcțiune romānescă.... Să căutām a lāsa literaturēi nōstre acēstā mântuitoare direcțiune!

2° Romāniū aū înțeles încă din seculul XVII că Romāniū nu sunt numai în Principate.

3° Romāniū aū ieșit în seculul XVII curentul slavic, ajutați, — fie și inconștient — de Greci.

CAPITULUL XX

I. După ce studiarām de sus influințele curentului grec în demersul seculului al XVII-lea, să descindem mai deapropē și la acele împrejurări cari, mai mult ori mai puțin, avurā influințe asupra mersului limbei și literaturēi romānesci.

Propaganda calviniștilor în Ardeal se semnalēză și în decursul seculului al XVII-lea. De astā-datā aflām chiar episcopi romāni conlucrând la cărțile romānesci, tipārite sub impulsivnea propagandēi calvine. Așa fu Episcopul *Ilie Ioresti*, care se urcă pe scaunul episcopal promițēnd concursul sēu la tipārirea de cărți romānesci cu tendința calvină. Nu se pare că se ținu de promisiune, d'aceea fu și depus la 1643 *), dupe abia vr'o douē

*) Veđi în Șincai, T. III, pag. 38: Diploma lui Racotzi.

anŭ de păstorire. Sub urmașul său, Simeon Stefan, activitatea calvină e mare în sensul tipăririi de cărți românești. *Catehismul* calvinesc din 1643 a fost dóră din primele cărți româno-calvine, primite de Simeon Stefan din Belgrad *). Diploma lui George Racotzi din 1643, întărind alegerea soborului ortodocs în persóna lui Stefan Popa Simonie (cum ű dice Șincai, T. III, pag. 38), pune însă 15 condițiuni, de natură dogmatică, administrativă etc. Cea d'întâiu otărăsce că: «cuvêntul cel sfânt al lui Dumnezeu, după cărțile St. Biblii, și Duminica și într'alte sêrbători, și în bisericile sale și la îngropăciuni și aiurea ori în ce loc, unde va fi op, în limba cea românească el va propovedui și va avea griă și va face ca și prin ori-care alți păstori să se propoveduască».

Simonie Stefan nu numai că primi catehismul calvinesc, dar se tipări sub păstoria lui și *Testamentul noŭ* (1648) și o Psaltirie în 1651 (veđi la bibliografie).

Alt episcop din direcțiunea tipăriturilor româno-calvinesci, fu nefericitul Episcop Sava II Brancovicŭ **). O diplomă a lui Mihaiŭ Apafi, rânduia, în 1674 (14 Iulie), inspector calvin peste bisericile românești (Șincai, T. III, pag. 119). În anul următor 1675, de sigur sub presiunea lui Apafi, soborul ortodox din Alba-Iulia decreta în mod oficial înlocuirea limbei slave în biserică cu cea românească.

II. Aceste mișcări ale calvinismului unguresc provocară însemnate lucrări, mai întâiu în Moldova (cum s'a vêđut sub Varlam Metropolitul («Rêspunsurŭ» Sinodul de la Iași) și apoi în

*) Veđi Șincai, la 1643.

**) Veđi Șincai, T. III, pag. 129.

Muntenia. Aci în lunga și frumoasă păstorire a Metropolitului Teodosie (1669—1709), adică în 40 de ani, se face puternica mișcare contra calvinizării Românilor din Ardeal. Dăcă Teodosie este primul Metropolit muntén care șise, la hirotonie, creșul în limba românescă, el, îngrijit de propaganda calvină prin cărțile românesce, publică la 1680 liturgia slavono-română, unde numai tipicul este românesc, iar rugăciunile în limba slavonă. Cartea, dedicată lui Șerban C., tinde să împedice cetirea cărților calvino-române. Ba încă, ca să dărîme decretul Sinodului din Alba-Iulia de la 1675, și să lupte în contra *unității*, în înțelegere cu Patriarhul Dositei al Ierusalimului, regulamentéază (22 capitule) modul de păstorire a bisericeii ortodoxe din Ardeal, încredințată lui Atanasie. Intre altele se otărasce, că limba serviciului divin să fie cea *slavonă* séu grécă, iar limba română să se întrebuinteze numai la cetirea Evangheliei și a *apostolului* și la *predice* *).

Pe lângă dispozițiunile așa șicând *negative* ce se luară de Metropolitul muntean în fața cărților românesce din Ardeal, se manifestă și lucrări proprii literare religiose în țeră, sub impulsunea lui Teodosie. Traducerea Bibliei de la 1688, este una din cele remarcabile lucrări (veđi bibliografia timpului, la fine).

III. Alătura cu lucrarea de reacțiune contra calvinismului pășesce și lucrarea de reacțiune contra *uniatției*. Pre acésta n'ó pôte împedica Metropolitul muntean și ea, realizată în parte, în zadar Metropolitul Teodosie al Valachiei rechiamă la datoria ortodoxă, până în 1702, pre Episcopul unit Atanasiu. **)

*) *Albumul Metropoliticii Bucurescei*, de Ghenadie Enăceanu.

***) Veđi *Symbolae*... de Nilles., vol. I, p. 343. — Hurmuzaki. — Fragmente.

Drept răspuns la injuncțiunile lui Teodosie și ale Patriarhiei, Cardinalul Kollonich, cu sprijinul Austriei și Romei, răspunde Metropoliei din Bucuresci cu cea mai mare insolență și 'i respinge doctrinele ortodoxe și amestecul în materie de administrațiune a bisericii române ardeleni.

IV. Dér decât constatăm nesuccesul Metropolitului Teodosie în fața *uniunii* Românilor ardeleni, datorî suntem a constata, că folósele acestui act religios fură mari pentru cultura națională. De la perpetrarea acestei *uniuni* Românimea ș'a modificat direcțiunea culturală, care la finele secolului al XVII-lea începuse a fi în scădere, de óre-ce curentele slav și grec, ce însuflețiseră ace direcțiune de cultură, acum unul e ezit și cel-l-alt era fórte redus intelectualmente.

V. Un factor al culturii române în sec. XVII, e *scóla și diacii de logofetie*. Orî cât de efemeră fu scóla creată de Vasile Lupu din Trei-Erarhi, ea lăsă urme. D. profesor Erbiceanu a constatat de curênd esistența în biblioteca Metropoliei și în biblioteca Universității din Iași a numeroase manuscrise didactice, cari sunt o probă evidentă la ceea ce șiceam noi de mai mulți ani despre influința culturală grecă la noi, mai 'nainte de fanarioți. D. Erbiceanu numără la 100 de profesori renumiți «cari au profesat în curgere mai de doui secolî în ambele academii (?) Bucuresci și Iași. (Veđi bibliografia la fine).

Dér nu numai în Principate au învățat Români ci și în Ardeal, unde (de sigur cum se făcea și în Moldova și Muntenia) preotul avea misiunea: «*după ce va isprăvi slujba bisericii, să facă scire cum să se strângă pruncii în biserică, să'i învețe**».

Aiurea am tratat în special despre isto-

---

*) Cipariu.— Act. et frag. Sinodul din 1675.

ria cunoscută a scôlei române. Aci adăogim numai că nu numai în țeră au învățat Românii în seculul XVII, ci mulți au primit instrucțiunea lor în țerile vecine *).

Nu vom cerceta cultura ce puteau primi Românii în țerile depărtate **), dér este profitabil pentru drepta apreciere a propriei nôstre mișcări literare, să aruncăm o răpede privire asupra centurilor de cultură vecine Românilor.

VI. *Polonia*. Literatura poloneză are o deosebită strălucire la începutul secolului XVI și la finea secolului este încă destul de remarcabilă. Seculul XVII clironomi de la seculul anterior pe Simon Simonovicî (1558—1629) și *Simonides*, iar după ce fu înnobilit, ca recompensă pentru meritele sële numit *Bendowski*. Pentru *Eglogele* lui poloneze, critica l pune alătura cu Virgil și cu Teocrit.

Simon Zimirovicî (1605), născut la Lemberg, continuă mișcarea poetică poloneză, pe când frate-său Vartolomei, scrie un poem epic asupra regelului cu Turcii, poem care ne interesază mult și pe noi. Cu *Cynerski*, elegia are nascere în limba polonă (1650); cu Govinski, la finea secolului (1695), limba polonă are pastorala. *Sarbievski* compune *Lehiada*, un fel de cronică versificată, ca și ca ceea ce Miron Costin a compus. Sunt demne de cunoscut și lucrările lui Samoil *Twardowski* (poesii diverse, ode, poeme istorice etc.) Istoria e cultivată în latinesce de Pastorius (1670) historiograful lui Sigismund III, autorul unei «*Prescurtări de istorie a Poloniei*» și a unei istorii a Poloniei de la

---

*) Veđi articolii: Unde învăța Românii de D. B. P. Hasdeu, în Anuarul instrucțiunei publice, publicat de mine. Asemen a articulele D-lui Misail asupra acesteiași materie în *Buletinul* inst. publice.

**) Bunăoară ca Ion Stefan fiul lui Petru Schiopul, etc. (Nilles, Liber VI).

Vladislau până la 1651. Eată și Maximilian Fredro (1679) « Tacitul Poloniei », cum era și *Palatin* al Podoliei, ca *Logofeții* și *vorniciii* noștri *cronicarii*.

Literatura din traduceri este bogată în Polonia în secolul XVII. Ovid și Virgil sunt traduși în limba polonă de Otfinolski și de Zaborowski. Bardzinski traduce pe Lucan și pe Seneca tragicul. Jablonowski traduse pe *Esop*, pre La Fontaine și pre *Télémaque*, etc.

Să adăugim că poesia polonă clironomi de la secolul anterior (al XVI) precioase lucrări, cari erau în toate mâinile în secolul XVII-lea. Să cităm pe *Kokhanowski* (1530—1584), cel mai mare din trei frați scriitori *). Opera lui capitală, fu: « *Traducerea în versuri a Psaltirei* **), lucrare, care, este mult probabil, a fost cunoscută de Dosofteiu Metropolitul Moldovei. O altă traducere în versuri a Psalmilor lui David dete *Lubelczyk*, încă unul din poeții cari ilustrază secolul al XVI-lea al literaturii polone, secol de *renascere* și pentru Polonia, secol foarte însemnat pentru mișcarea sa intelectuală.

Cât și în ce măsură acest secol și cel al XVII-lea au influențat asupra culturii românești, din Moldova, fie-cine poate a'și închipui, amintindu-și relațiunile nu numai politice, dăr chiar și cele intime, de legăturii de familie a multor case ilustre moldovene cu case poloneze. De sigur, mișcarea noastră poetică și istorică sunt născute în secolul XVII-lea și sub influințele culturale polone, ale cărții și școlii polone. Avem de observat încă, că în secolul al XVII-lea începe a străbate în Polonia limba și li-

---

*) Andrei a tradus *Eneida*, Nicolae a scris versuri la câștigul său și Petru a tradus „*Jerusalimul liberat și Roland furios*”.

***) C'est peut-être la plus parfaite qui existe dans toutes les langues. Alfred Bougeault. Histoire des littér. T. II, pg. 448.

teratura francesă, carî influințară foarte mult asupra literaturii poloneze. Nobilimea poloneză traducea pre *Cid* al lui Corneille și 'l jucatî pe teatrul de Varsovia *).

VII. Dér de la Ungurî n'au primit Româniî de asemenea influințî culturale ?

În jumătatea a doua a secolului XVII-lea realizându-se definitiv unirea Ungariei cu Austria, la Buda-Pesta se desvoltă óre-care cultură, care putea să radieze prin Ardeal până în Muntenia. Ca și la Români, primii poeți ungurî—sub dinastia de *Anjou*,—fură lăutariî, carî cântau la curtea din Visegrad, unde Charles-Robert, Ludovic-cel-Mare și Maria dădeau serbări minunate cavalerilor. Un istoric naréză că și la Mateiî Corvin, la ospete, *cobzarî* spuneaî cântece bértrânescî, cum ne spune M. Costin că se diceau și la curțile românescî.

Acéstă poesie populară fu năbușită în seculul al XVII de cultura latină și germanică. Influințî culturale franceze nu lipsiră în seculul al XVII-lea nici aici, ca și în Polonia. Universitatea din Buda e fundată de Mateiî Corvin, după ce la 1358, sub titlu de «*Studium generale*», se întemeiasc cea de Wesprim, și la 1467 cea de Presburg. Tóte aceste scoli fură ajutate în lucrarea lor culturală de către Jesuiți, carî în seculul al XVI-lea restabiliră în Ungaria limba latină. Acésta fiind limba de predare, limba maghiară rămase fără perniciose înrîurirî asupra limbei române. Istoriciî ungurî, scriind latinesc, fură mai mult cunoscuți istoricilor români din seculul al XVII-lea. În ce mod mișcarea religiósă ungerescă esercită în seculul al XVI-lea și XVII-lea înrîurirî asupra limbei și literaturii române, deja am văcut.

---

*) Veđi „*Mémoires du chevalier Pasuk*“.

VIII. Din Rusia, unde vădurașm ce loc însemnat ocupă Metropolitul Moghilă, ce influință literară și culturală puteau primi Români?

Apocrifele și istoriile împlu literatura rusescă în seculul XVII. Apocrifele religioase și bogomilice sunt comune și literaturii române. Dintre așa și-sele *istorii*, *Alexandria* nu lipsesce.

Din cărțile bisericești, vom cita «*Mineile*» lui Macarie, autorul «*Cărții neamurilor*» adecă a în-rudirii împăraților muscali de la Rurik până la Ioan cel cumplit.

În seculul al XVII-lea se produse în Rusia schisma *Rascolnicilor*, cari se opuseră la reforma cărților bisericești urmărită de patriarhul Nikon, care se bucura de mare trecere pe lângă Țarul Alexie. Simeon Poloțki, Epifan Slavinețki și Demetrie Metropolitul de Rostow duc polemica contra *Rascolnicilor*, din cari mulți se refugiază până la fruntariile Moldovei. Reforma cărților bisericești rusesci din seculul al XVII-lea, la care contribui Metropolitul Moghilă, cine nu o vede sincronistică cu tipărirea primelor noastre cărți bisericești?

În secunda jumătate a secolului al XVII-lea, Moldoveanul Milescu (Spătar Nicolae) duce la Curtea Țarilor influință culturale române. În seculul următor limba rusescă va fi ilustrată de Antioh Cantemir, *primul* scriitor al limbei rusesci, măcar că numai Lomonosoff (1711—1765) este adevăratul reformator al limbei și poesiei muscălesci.

IX. Din diversele aceste centruri de cultură literară sunt necontestabile influinți în cultura noastră literară din seculul XVII, dér cea mai mare înrîurire o esercită totuși scôla din Constantino-pole, de care vorbirăm mai sus, și numeroșii învê-

ταῖς Grecī carī petrecură în țerile române multī ca învătători și unī publicară opere interesând pe Romāni.

In notă principalele scrierī publicate de Grecī orī de Romāni în grecesce, în secolul al XVII-lea :

1. Τοῦ μακαριωτάτου καὶ σοφωτάτου Πατριάρχου τῆς μεγάλης καὶ ἁγίας πόλεως Ἱεροσολήμων κυρίου Νεκταρίου, πρὸς τὰς προσκομισθεῖσας θέσεις παρὰ τῶν ἐν Ἱεροσολύμοις Φρατόρων, διὰ Πέτρου τοῦ αὐτῶν Μαίστορος, περὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ Παίππα Ἀντίφθου, τυπωθεῖσα νῦν πρῶτον ἐν τῇ σεβασμίᾳ Πατριαρχικῇ καὶ αὐθεντικῇ Μορῇ τῶν ἁγίων ἐνδόξων καὶ πρωτοκορυφαίων Ἀποστόλων, τῇ κελουμένη Τζετατσούα κατὰ τὸ ἀρχῆ. ἔτος τὸ σωτήριο ἐν μηνί Ιουλίῳ. ἐν Γασιῷ τῆς Μολδαβίας, εἰς φύλ.

2. Ἀνδραγαθίας τοῦ εὐσεβοστάτου, καὶ ἀνδρειοτάτου Μιχαήλ Βοεβόδα. Ἐτε δὲ καὶ τὰ ἅσια ἐκινήθησαν εἰς τὴν Οὐγκροβλαχίαν, ἀπὸ τὸν καιρὸν, ὅπου ἀφέντερον ὁ Σερμπάνος Βοεβόδας, ἕως Γαβριήλ Μογίλα Βοεβόδα ἔτε δὲ Περιέχει καὶ τινὰς παραγγελίας πνευματικὰς πρὸς τὸν Ἀλέξανδρον Ἡλιάσι Βοεβόδα, καὶ εἰς ὅλους τοὺς διάδοχους τῆς Ἀφεντείας, καὶ Θρηνον περὶ τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Con Licenza de' Super. Ἐνετίησι παρὰ Ν. Γ. ἀρχγ'. εἰς 8.

3. Ἱστορία τῶν κατὰ τὴν Οὐγκροβλαχίαν τελεσθέντων, ἀρξαμένη ἀπὸ Σερμπάνου Βοιβόδα, μέχρι Γαβριήλ βοιβόδα, τοῦ ἐνεστῶτος Λουκὸς Ποιηθεῖσα παρὰ τοῦ ἐν Ἀρχιερεῦσι πανιερωτάτου μητροπολίτου Μυριών, κυρίου Ματθαίου τοῦ ἐκ Πογωνιανῆς καὶ ἀφιερωθεῖσα τῷ ἐνδοξοτάτῳ ἄρχοντι κυρίῳ Ἰωάννῃ τῷ Κατριτζῆ. Ἐνετίησι, παρὰ Ν. Γ. ἀρχγ'. εἰς 8.

4. Τοῦ μακαρίτου Μελετίου Συρίγου, διδασκάλου τε καὶ Πρωτοσυγγέλου τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει μεγάλης Ἐκκλησίας κατὰ τῶν Καλβινικῶν κεφαλαίων, καὶ ἐρωτήσεων Κυρίλλου τοῦ Λουκάρεως ἀντιφθῆσαι καὶ Λοσιθέου Πατριάρχου Ἱεροσολύμων ἔχειριδιον κατὰ τῆς Καλβινικῆς φρενοβλαβείας. Τυπωθέντα διὰ δαπάνης τε καὶ ἐπιτροπῆς τοῦ πανεπιλαμπροτάτου, εὐσεβοστάτου τε καὶ γαληνοτάτου αὐθέντου καὶ ἡγεμόνος πάσης Οὐγκροβλαχίας, κυρίου, κυρίσῃ, Ἰωάννου Κωνσταντίνου Μπασαράμπα Βοεβόδα ἐπιμελεία δὲ καὶ διορθώσει τοῦ λογιωτάτου Νοταρίου τῆς μεγάλης Ἐκκλησίας κυρίου Μιχαήλ Μακρῆ τοῦ ἐξ Ἰωαννίνων. ἐν τῇ περιφθῆμῳ πόλει Μπουκουρβοστῆ τῆς Οὐγκροβλαχίας. ἐν ἔτει σωτηρίῳ αχϚ, κατὰ μῆνα Σεπτέμβριον. εἰς φύλ.

5. Ἀκολουθία τῆς τε ὁσίας μητρᾶς ἡμῶν Παρασκευῆς τῆς νέας. καὶ τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν Γρηγορίου τοῦ Δεκαπολίτου, ἅμα δὲ τῶν προεορτίων τῆς ἐν τῷ ναῷ εἰσόδου τῆς Ἱεραργίας Θεοτόκου, διὰ

CAPITULUL XXI

Diaceiz de Logofetiz

I. Ne am deprins a pune pe séma luí Vasile Lupul și a luí Matei Basarab introducerea limbei române în actele publice, de și aceste acte nu încep de la acești Domni a fi scrise în limba românească, nici, cu ei să face isgonirea totală a limbei slavone din cancelariile țerei, de la Logofetia domnescă

τὸ συμπύπτειν κατ' αὐτὴν τὴν ἡμέραν καὶ τὴν ἑορτὴν τοῦ ἁγίου, τυπωθεῖσαι προσταγῇ καὶ δαπάνῃ τοῦ ἐκλαμπροτάτου, ἐνδοξοτάτου καὶ χριστιανικωτάτου Ἰωάννου Κωνσταντίνου Μπασαράμπα Βοεβόδα πάσης Οὐγκροβλαχίας, διὰ τὸ ἐρτάζεσθαι λαμπρῶς τὴν μνήμην αὐτῶν καὶ ἔτος ἐν τῇ Θεοφιλῇ ταύτῃ αὐθεντεῖα Οὐγκροβλαχίας, ἐν τῷ Μπουκουρεσιῶ τῆς Οὐγκροβλαχίας, ἀχΨβ'. κατὰ μῆνα Ἰουνιον, παρὰ τοῦ ἐλαχίστου ἐκ ἱερομονάχου Ἀνθίμου τοῦ ἐξ Ἰβνρίας εἰς 4.

6. Τόμος Καταλλαγῆς, ἐν ᾧ, περιέχονται συγγραφαὶ Ἀνοώνων τινῶν καὶ Ἰωάννου τοῦ Νομοφύλακος, καὶ Γεωργίου τοῦ Κορεσοῖοι καὶ Μακκρίου ἱερομονάχου τοῦ Μακρῆ, καὶ συνέλευσις ἐν τῇ ἁγίᾳ Σοφίᾳ τυποθεῖς ἐν ἔτει σωτηριῶ ἀχΨδ'. ἐτυπώθη παρὰ Δημητρίου Παιδοῦροι ἐν Γιάσιῳ τῆς Μολδοβίας' ἐν ἔτει σωτηριῶ ἀχΨβ', κατὰ μῆνα φεβρουάριον, εἰς φύλ.

7. Εγχειρίδιον περὶ τινῶν ἀποριῶν καὶ λύσεων, ἧ περὶ ἐξετάσεως καὶ ἐπιβεβαιώσεως ἀναγκαίων τινῶν τῆς Ἐκκλησίας δογματικῶν πονηθῆν μὲν παρὰ τοῦ σφωτάτου καὶ λογιωτάτου διδασκάλου κυρίου Ἰωάννου Καρσοφύλου μεγαλον Λογοθέτου τῆς τοῦ Χριστοῦ μεγάλης ἐκκλησίας κατὰ αἰτησιν τοῦ πανευγενεστάτου καὶ λογιωτάτου ἀρχοντος κυρίου Κωνσταντίνου τοῦ Καντακουζηνοῦ καὶ ἀφιερωθῆν τῷ ὑψηλοτάτῳ καὶ εὐσεβεστάτῳ ἡγεμόνι, κυρίῳ κυρίῳ Ἰωάννῃ Κωνσταντινῷ Μπασαράμπα Βοεβόδα πάσης Οὐγκροβλαχίας ἀρχιερέοντος τοῦ Πανιερωτάτου καὶ Θεοπροβλήτου Μητροπολίτου κυρίου κυρίου Θεοδοσίου ἐτυπώθη ἐν τῇ σεβασμίᾳ Μονῇ τοῦ Συναγῶθον ἐν ἔτει ἀπὸ Χριστοῦ ἀχΨζ', εἰς 4.

8. Λόγος πανηγυρικὸς εἰς τὸν Θεόστυπτον Βασιλέα καὶ ἰσαπόστολον μέγαν Κωνσταντίνον ἐκφωνηθεῖς ἐν τῷ πανσέπτῳ αὐτοῦ ναῷ, τῇ ἀγιωτάτῃ Μητροπόλει Οὐγκροβλαχίας καὶ ἀφιερωθεῖς τῷ ὑψηλοτάτῳ, καὶ γαληνοτάτῳ Πρίγγιπτι καὶ ἡγεμόνι πάσης Οὐγκροβλαχίας, κυρίῳ κυρίῳ Ἰωάννῃ Κωνσταντινῷ Μπασαράμπα Βοεβόδα, τυπωθεῖς δὲ ἐν τῇ σεβασμίᾳ Μονῇ τῶν Εἰσοδείων τοῦ Συναγῶθου, εὐθύνοντος τοὺς

până la acea a celui mai neînsemnat Șoltuz de oraș. Aiurea este adevărul! Din un motiv séu din altul, încă cu multe șeci de ani înainte de Vasile Lupul și Matei Basarab, limba română se utilizază la actele publice, ispitóce, urice, cărți domnesci și mai ales în zapise de vânderi de *Ociine* între particulari.

Una din împrejurarile carı aduc asemenea propă-

οίακας τῆς αὐτῆς ἐργιωτάτης Μητροπόλεως Οὐγκροβλαχίας τοῦ Πα-
ριερωτάτου, καὶ Θεοπροβλήτου Μητροπολίτου κυρίου κυρίου Θεο-
δοσίου παρὰ Ἀνθίμου ἱερομονάχου τοῦ ἐξ Ἰβηρίας, „ἐν ἔτει σωτη-
ρίῳ 1697· εἰς 4.“

9. Ὁ Θεοδοξος ὁμολογία τῆς Πίστεως τῆς καθολικῆς καὶ Ἀποστολικῆς
Ἐκκλησίας τῆς Ἀνατολικῆς, καὶ εἰσαγωγικὴ ἐκθ. εἰς περὶ τῶν τριῶν
μεγιστῶν ἀρετῶν, πίστεως, ἐλπίδος, καὶ ἀγάπης; τυπωθεῖσαι προτροπῆ
καὶ δαπάνῃ τοῦ εὐσεβεστάτου, ἐκλαμπροτάτου, καὶ γαληνοτάτου Αὐθέν-
του καὶ ἡγεμόνος πασης Οὐγκροβλαχίας κυρίου κυρίου Ἰωάννου Κοιν-
σταρτίνου Μπασσαράμπα Βοεβόδα, τοῦ Μπραγκοβάνου πρὸς κοιτην
ὦ φέλειαν τῶν ὀρθοδόξων Χριστιανῶν ἀρχιερατεύοντος υἱς ἀγιωτά-
της Μητροπόλεως Οὐγκροβλαχίας τοῦ παριερωτάτου καὶ Θεοπροβ-
λήτου Μητροπολίτου κυρίου κυρίου Θεοδοσίου ἐν τῇ οὐβασμίᾳ Μονῆ
τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου τῆ ἐπονομαζομένη τοῦ Συναγώβου ἐν
ἔτει ἀρχ. 1697· κατὰ μῆνα τὸν Φεβρουάριον παρὰ τοῦ ἐλαχίστου ἐν
ἱερομονάχοις Ἀνθίμου τοῦ ἐξ Ἰβηρίας. εἰς φύλ.

10. Κρητήριον, ἡ διαλέξεις τοῦ σοφοῦ μετὸν κόσμον, ἡ κρίσις τῆς
φυγῆς μετὸ σῶμα διὰ μόχθου καὶ φιλοπονίας Ἰωάννου Δημητρίου
Κωνσταντίνου Βοεβόδα (Καντιμήρου) νεωστὶ συντεθὲν ἐκ τῆς πα-
λαιᾶς καὶ νέας Διαθήκης, εἰς δόξαν καὶ ὄφελος τοῦ τῶν Μολδάβων
γένους εἰς τὰς ἡμέρας τοῦ εὐσεβεστάτου, ἐκλαμπροτάτου καὶ ὑψη-
λοτάτου αὐθέντου, καὶ ἡγεμόνος πασης Μολδαβίας κυρίου κυρίου
Ἰωάννου Ἀντιόχου Κωνσταντίνου Βοεβόδα, ποιμένοντος τὸ εὐσεβὲς
ποιμνιον τῶν Μολδάβων τοῦ Παριερωτάτου ἀρχιεπισκόπου Μιτρο-
πολίτου τῆς ἀγιωτάτης Μητροπόλεως Σουτζάβας κυρίου Σάββα διὰ
ἐπιμελείας δὲ, καὶ ἐπιτροπῆς τοῦ τιμιωτάτου καὶ εὐγενεστάτου ἀρ-
χοντις κυρίου Λούπουλου Μπογδάνου, τοῦ καὶ Χατμάνου ἐτυπώθη ἐν
τῇ περιφίμῳ πόλει Ἰασίου, τοῦ καὶ αὐθεντικοῦ θρόνου ἔτος ἀπο-
κτίσεως κόσμου ζς. ἀπὸ Χριστοῦ γονία; 1698· μῆ. Αὐγουστος λέ-
τυπώθη δὲ διὰ μόχθου τῶ, ἐλαχίστων, Ἀθανασίου ἱερομονάχου,
καὶ Διονυσίου μοναχοῦ, τῶν ἐκ τῆς Μολδαβίας Μολδαβοεοελλην.
στί· εἰς φύλ.

șire a limbei și scrisorei românesce, fu cu bună seamă lipsa de diac cunoscători de lim a slavonă.

Noi credem că *slujba* de diac raporta prea puțin ca să fie putut atrage slavii de peste otar, din Galiția și de pe aiurea. Acesta ne explică faptul că toți, dér toți diacii ce aflăm scriind în seculul al XVII-lea acte la cancelaria domnască, chiar și acei cari scriu câte o-dată în o limbă slavonă stilisată reu, *românizată*, toți aceștia fură *români*.

II. *Diacii*, mai ales în seculul al XVII-lea, sunt pionii cei mai activi ai limbei române. Lor se datoresce totă propășirea scrisorei românesce. Ei nu erau numai *caligrafi* ci și *concepiști*. Umilii și necunoscuții soldați ai triumfului limbei române, ei merită mențiunea istoricului literaturii naționale!

Înșirarea simplă a numelui celor mai însemnați diaci din Moldova din seculul al XVII-lea nu servă numai să ne arate că mănuierea condeiului în țeră era meserie exclusivă a Românului; aflând de existența atâtor *scriitori* români, cari nici unul se u de sigur, foarte puțin din ei au învățat peste oțarele țerei, nasce întrebarea: unde au aflat toți aceștia școlă, în care să învețe nu numai a scrie românesce ci și ore-care *carte*, care 'i pune în stare a *cugeta*, a concepe adese frumoșele preambule de la Uricile domnesci.

III. La finea seculului al XVI-lea aflăm *diac* la Domnul Bogdan Voevod (Moldova) pre **Patrasco Boreanu** (*uricul de la 1593—St. Spiridon Iași*) și pre **Pepelea** (*uric de la Ieremia Moghila din 1597, aceeași arhivă* *).

Diacii următorii, mai ades întâlniți în urice și di-

---

*) S'ar face o frumoasă și utilă lucrare dacă s'ar reproduce în facsimile oate o pagină din scrisoreea fie-cărui diac din seculul al XVI-lea, XVII-lea și XVIII-lea. La deslegarea câtor cestiuni literare n'ar servi asemenea operă?

verse *drese* de orine, în seculul al XVII-lea, după Pepelea și Boreanu, sunt: Marmure (1610 — sub Ștefan Tomșa), Nebojacico *), Vlasiu (1628. —) Crastea Damian (1632, Alecsandru Iliăș), Ilarian (1638) sub Vasile Lupu. Sub acest domn mai scriu diacii Dumitrasco (1644) și Romascu. Sub Gheorghe Ghica, la 1659 aflăm pre *Contăș. Ioan Sorocianul*. scrie sub Antonie Rosett; *Stratul* sub Dabija, — Tiron pe la 1662; Cotlat Pascal sub Alecsandru Iliăș, — Andrei Milcu sub Stefan Petru Voivod (1672/3 etc.); Misail Călugărul pe la 1676; Constantin Uricarul pe la 1682, sub Duca Voivod; Gavril, diacul este cunoscut pe la 1693....

Seculul al XVII-lea îl încheie și trec și în al XVIII-lea celebrii diacii Axintie Uricarul, Mustea diacul și Roșca. — O listă egală frumoasă am putea da și pentru țera muntenescă **).

IV. Diacii seculului al XVII-lea fac pipăită tranșacțiunea de la limba slavă la cea română. Cea din urmă rezistență a acelei slave în actele publice, este în titulatura Domnului, la începutul uricului: Іо (cutare Domn) вѣією мѣстїю гѣрѣ земан молдавскон... ѡж прїндошѣ прѣд нашии и прѣд всими нашиими Молдавскими Болѣрыи нашии слуги.... (că au venit înaintea noastră și înaintea tuturilor boerilor noștri Moldovenesci, slugile noastre....)

La finea actului, care, după formula de sus, era scris românesc, diacul adăogea vorbele: «гѣднь велѣа» adică «Domnul a poruncit».

Până și în actele private, formulele de cancelarie se menținură în limba slavă mult timp, pe când

*) Că Nebojacico e Român, probază uricele române scrise de el între 1615—1618 și faptul că a trăit și un Vornic mare moldav Nebojacico. În ori-ce caz alt nume străin de diacon nu aflăm.

***) Vezi cursul de la facultatea de litere din București.

corpul actului era românesc. Zăpisele (acte de vânzare de pământ, etc.) se făceau în mai multe moduri: se făcea înaintea boerilor Divanului, se făcea înaintea mai multor martori, ori înaintea Șoltuzului și a celor 12 pârgari. Intervențiunea ca martor la vânzare a Metropoliților și Episcopilor, este foarte arare-ori și numai sub fanarioși. În asemenea acte private, limba slavonă păstra un locușor în formula inițială: *CE SBO AZ ŠOLTŠZOMŪ IV PRZGARA* (Iată eu Șoltuzul și 12 pârgari); ori «*CE SBO AZ...* (numele boerilor din Divan); sau «*CE SBO AZ... cutare* persoană care vinde ocina; și la urma zăpisului: iar la această toc-melă a noastră a fost față (cutare și cutare). Zăpisul se termina cu: *Писъ* (scris la... locul cutare), *М. сца* (cutare lună) *кѣт* (data)...».

Cu timpul dispărură și aceste resturi de limba slavonă din actele publice și mulți din diacii Moldoveni mai ales, din secolul XVII-lea, nu se *rușinară* d'a nu mai scrie în actele românesce nici chiar vorbele *vel* și *biv vel*, înaintea boerilor citați ca martori în actele domnesce. Ast-fel se făcu definitiv triumful limbei române în cancelarii, grație *diacilor* români!

V. Negreșit că *Diacii* aduseră serviciu — poate inconsciente — limbei române îngăduiți de Domni și mai ales de marii Logofeți. Mulți dintre Domni nu mai știu slavonesce și nu sunt, pare-se, mulțămiiți cu redacțiunea în limba slavonă a uricelor ce ei subsemneză. Așa, ca să aducem un exemplu, Constantin Moghilă nu se mărginea a sub-semna uricul în limba slavonă *), ci cu propria sa pînă adăogea următoarele vorbe în limba română:

«Ceș dat de părintele meu dumitale încă am dat

---

*) Vezi între documentele moșiei Versesci, la St. Spiridon din Iași, plicul No. III (document No. I).

acest lucru să nu să mai strice.» (Vezi facsimilele la finea cărții).

Mulți din marii Logofeți — cum diseram — contribuira la triumful limbii române prin Diaci. Să amintim pre marii Logofeți mai însemnați:

La finea secolului al XVI-lea *Oprea* înlocuesce, la domnia II-a a lui Aron, pre Nestor Ureche, care emigrăză în Polonia, nevoind să urmeze poruncei ce *Oprea* 'y adusese de la Aron, din Constantinopole, d'a ucide pre boerii contrari. Dintre Logofeții secolului al XVII-lea, cei cari ne au lăsat mai multe urme scriitoarești fură: Nicoara (sub Erem. Moghilă), Stroiți (sub Simion și Eremia Moghilă), Ghenghea, forte mulți anți boerul cel putinte la Radu Vodă și la Moisi Moghilă.

Vestit mai puțin Dumitrașcu (sub Miron Baranoski), Gavrilas își însamnă bine calea la putere, dér mai puțin ilustru ca Tudosie Dubău și ca Miron Logofetul. Acesta subsemnăză urice sub Anton Roset, sub Alexandru Iliăș și apoi mai târziu sub Duca Vodă în diverse cărți. De el vom avea ocașune să grăim mai mult aiurea. Logofeția seú boeria de Divan ajunge nu târziu a fi o școlă pentru cei cari străbat cu talentele lor până la tronul țerei. Racoviță Celian, Logofet mare în 1663 sub Eustratie Dabija, ca și mai nainte Stefan Gheorghită sub Vasile Lupu, își deschid calea la Domnie, fie lor, fie familiei lor, prin influința ce câștigară ca boeri de Divan.

Cu Ioan Buhuș, care sub Const. Cantemir este mare Logofet, ajungem la finea secolului al XVII-lea.

Ca și mulți Domnitori, ca și Const. Moghilă, mulți din acești Logofeți se arătă nemulțamiți cu limba slavonă din urice, și deci, — lucru insolit dar de plăcută explicațiune — nu cred a face rău că,

după ce deja actul are subsemnarea orî pecetia dominescă, ș'a fost contrasemnat de eî, se mai adăogă în limba română esplicațiunî, ordine, carî completéză orî interpretéză textul slavonesc. Așa, bună-óră, Miron Costin, sub cartea domnescă a lui Anton Roset, din $\frac{7184}{1076}$ Maiü 2 (arh. St. Spiridon, Iași) relativ la o stâlpire de moșie cumpărată de un boer cu apetiturî de întindere în moșiile unor *rězașî*, adăogea, contra-semnând ordinul de otărnicie: *însă la alesul loculuî să hie tofî rězașîl*. Veđî la fine facsimile despre originala scrisóre a marelui Logofăt.

CAPITULUL XXII

(*Versuri*)

I. După ce analizarăm factoriî carî iaü parte la mișcarea nóstră literară din seculul al XVII-lea, să vedem principalele opere căroră deteră nascere.

A grăi de seculul al XVII-lea, este a cerceta producerile celei mai frumóse epoce literarie din istoria Românilor, din trecut.

Un secol care număra pre cronicariî Urechiă, Miron și Necolae Costin, pre adnotatoriî lui Urechiă, pre Meletie Macedoneanul de la Govora, primul tipograf în Muntenia, pre Melchisedec Eromonahul și Egumenul monastireî Câmpu-Lung, pre Daniil Andreî Panoneaul, pre Mitropolitul Teodosie (al Muntenieî), pre Iordache Cantacuzino, traducătorul Evanghelieî Muntene din 1682, pre Șerban și Radu Greceanu, traducătoriî Biblieî Muntene (1688) și unul din eî continuator al cróniceî: «Istoria țereî Românescî», pre Udriște Năsturel, pre Petru Moghilă metropolitul Kievuluî, pre Metropolitul Varlaám (din Moldova), luptătorul cel neadormit contra Calvinismuluî, pre Metropolitul Dosofteiu, etc., etc.,

o asemenea epocă literară constituie, repețim, secolul cel frumos al literaturii noastre.

Dăm la finea manualului, pentru această epocă, un catalog de principalele opere scrise ori imprimate. Nu o facem aci, căci acesta, nu e obiectul unui curs de istorie a literaturii.

II. «Intr'atâta lungă vreme, scriind și tălmăcind câte am putut birui în acești veaci grei ai țerei», dice cu duioșie nemuritorul Dosofteiu, — abia cu mult greu am scris și această sântă carte....»

Nimeni nu va putea face istoria literaturii noastre de la 1600 în cōce, fără de a pune de epigrafie lucrării sale, acele simțite vorbe ale marelui prelat, cari amintesc pre acele în care grăia alt poet, latin : Nam neque nos agere hoc, patriai tempore iniquo, possumus aequo animo *).

Tot așa grăia și Miron Costin :

«Puternicul Dumneșeu, cinstite și iubite cetitorule, să ți dăruască, dupe aceste cumplite vremi a anilor noștri, *când va*, și mai slobode vécuri întru care pe lângă alte trebî să aibî vreme și cu cetitul cărților»

Și cu toate aceste greutateși ale vremilor, bărbații noștri din secolul XVII au explorat nu numai o direcțiune a activității literare. Acum nu mai avem de înregistrat numai informele traduceri de cărți bisericesci, ci opere *originali*, poetice, istorice, legislative, etc., și operele lor sunt de acele, de care M. Costin dicea, «că *pot da sémă de acele câte am scris*» !

Nu urmază de aci că aceste sunt perfecte și că cele mai multe nu continuă să fie în limba bisericescă, adecă în acea limbă, carea, cum dice T. Cipariu (Principie de limbă, Blasiu 1866, pg. 8), cu toate calitățile ei și cele bune, nu poate să rămână *limba clasică*, căci până aci ea pōrtă pre sine vênătăile crucificațiu-

*) Lucretiu-De natura rerum.

nei, din cauză că fixatorii ei fură preoții serbi ori greci, gramatici și logofeți, cari erau străini și traduceu din limbi străine și nu învingeă tot-d'a-una dificultățile sintactice străine ce le introduceu în limba românească, în frasa lor stâlcită, torturată...»
Și apoi:

«Demeritul dialectului bisericesc e, că a șters din us și din viața poporului și a scos din biserică, numai de cât dupe intrarea limbei române într'ênsa, o mulțime de cuvinte, forme gramatice, sintactice, ortografice, însemnări ale cuvintelor rămase în frase, de cel mai mare preț, pre cari le-a supliniit cu altele mai *negenuine*, mai rele și mai schimonosite....» (Cipariu — opul citat, pg. 263).

III. Este de mirare totuși cum abea devenind limbă scrisă, limba românească este gata a primi ori-ce direcțiune a dezvoltării naționale. Așa secolul XVII ne dă și cele ântâi monumente ale poeziei scrise.

Nu scim decât primii noștri poeți au lucrat pentru a trage vre-o laudă din ostenela lor, dér amintim că Miron Costin, după ce ne spune că în «*tôte țerile se află acest fel de scrisore, care elinesce ritmos se chiamă*», ne probază apoi cu péna lui, că: «se pôte și în limba noastră a fi acest fel de scrisore și nu numai acesta, ci și alte dascalii și învățature ar putea fi în limba românească....» *)

---

*) Veđi prefața la «Viața lumei». Acastă lucrare abia puțin o au citit și o cunosc. Iat-o:

» *Predosloviă către cetitor*. În toate țerile, iubite cititorule, se află acest fel de scrisore, care elinesce *Ritmos se chiamă*, iar slovenesce *Stihologie* și cu acest chip de scrisore au scris mulți lucrurile și laudele împăraților, a crailor, a domnilor și începătorilor țerilor și împărățiilor; așa a scris vestitul istoric Omer, răsboele Troadei cu Ahileu, așa Virghilie începătura împărăției Rômului, și alți dascăli fără de număr. Intr'acest chip și sfârșit, învățatorii bisericeii

Abia începându-se a se scrie versuri românești și istoria literaturii române poate înregistra o mare parte din formele de versificațiune ce le posedă astăzi limba românească. Încă din secolul XVII avem în limba română ambele categorii de versuri: *rimate* și *nerimate*. Versul nerimat, ce dintr'o

---

noștre, cum este Ion Damaskin, Kozma, Teofan, Mitrofan, Andrei de la Crit, au scris cântările sfintei biserici, stihurile, canónele și antifónele, cu carele ca nisce pietre scumpe și flori nevestejite au împodobit biserica. Cu această pildă scrisu-ți-am și eu această mică carte, căreia numele cărții *Viața Lumei*, arătându-ți pe scurt cum este de luncosă și puțină viața noastră, și supusă pururea primejdiilor și priminelelor.

Nu să poftesc vre-o laudă dintr'această puțină ostenelă, ci mai mult să se vadă, că poate și în limba noastră a fi acest fel de scrisore care se chiamă *stihuri*. Și nu numai acesta ci și alte dăscălii și învățături ar putea fi pe limba românească, de n'ar fi covârșit vacul nostru cel de acum de mari greutate, ori să fie și spre învățături mai plecată a locuitorilor țerei noastre voia. Citesce cu bună sănătate și cât poți mai vârtos de primejdiile lumii să te feresci cu ajutorul puternicului Domnului Dumnezeu.

Iată acum și primele reguli de versificație ce da M. Costin:

» *Înțelesul stihurilor cum trebuie să se citească.* Stihul iaste nu ca altă scrisore des'egată, ci iaste legat de silave în număr; este silava, împreunarea a 2 slove: ba, va, ga, da, iproci. Deci de aceste silave, stihurile ceste ce scriu într'această cărțuie au 13 silave, iar se pot și în 9 și în 7 a face și sunt și într'alte chipuri stihuri la alte limbi, cum este elinésca și latinésca. Iar de acest fel 'ți facem scire în care chip 'ți-am scris aste de *Viața lumii*. Dar are și altă datorie stihul: cuvintele la sfârșitul stihului, a 2 stihuri, să se întocmescă într'un chip, pe o slovă să se sfârșescă, cum este: ață-viață, frunte-munte, spume-lume, iproci. Către acesta, la citit, unde vor fi cuvinte ce trebuiesc să le scurtezi, de vei trăgăna, 'ți va părea că nu-i stihul bun, ci trebuiesc unde va fi de trăgănat să trăgănezi, unde scurtat să scurtezi. Așisderea unde se vor prileji 3 slove, că-

eronată deprindere 'î-am ȃis vers *alb* *) e întrebuit fôrte adese în secolul XVII în același timp când se utiliza și versul rimat. Dosofteiu Metropolitul le mănuesce pre ambele, destul de bine, de ȃinem sémă de timpul când a scris.

În «*Prologele tuturor sfinților*» (Iași 1683) aflăm versuri nerimate ca aceste :

«Domnitore prea curată, ce-ai născut fără prihană
Pre Dumneȃeu, cum se cade și cu fecioria ntrégă,
Pentru sfințele icône mi s'a tăietu-mî dirépta.
Sfinția-ta scii și pisma, pentru care 'mî feace Leon,
Sîrguesce de 'mî ajuță și-mî istelesce dirépta,
A celui de sus diréptă, ce-î din trup neîntrupată.
Multe puteri ce scii face, și pentru a ta rugăminte
Și dirépta mea acésta, rógă'l să o isteléscă,
Să'ȃi fac cântări cum eȃi place, și ntrupatului din tine,
«*Cu 'ncheieturi socotite*» să le scriu precum se cade,
De sprijinélă să fie crestinătăței direpte ;
Că de tóte ȃi se póte, lui Dumneȃeu ce eȃi maică **).

rora le ȃicem *unoglasnice*, (ce s'ar ȃice de un glas), cum este a, e, i, o, acestea de se vor prileji 3 alătura, să lipséscă una: cum *nu este nice o avușie*, aicea caută, că o este între e și a, decî o pieré; și veî citi *nice-avușie*, iprocî. Alta, pentru acéastă slovă în cât va avea înaintea sa iar o slovă unoglasnică, se întuneacă, cum veî găsi între stihuri un stih, într'acést chip: *marî împărașî și vestișî* care nu cetitî *marî împărașî* ci *marî împarall*, că i 'l lipsesce slova ce iaste înainte; citind trebuie să citescî și al 2-a și al 3-a rînd' că așa veî înțelegé dulcéȃ; mai vêrtos să înțelegî ce citescî, că a ceti și a nu înțelegé iaste a vêntura vêntul său a fiarbe apa«.

*) La 1850 a fost o egomotósă cêrti literară între D-nii G. Sion și repaos. N. Istrati. Acesta scrisese drama „Mihul Stireea“ în versuri nerimate. D. Sion o critică aspru și la asti ocașione inventă — nu scim de ce — calificativul de „*alb*“ pentru versul nerimat. — Mai înainte de acé-ti cêrti alți bărbați contemporani făcuseră și ei versuri fără rimă. G. Seulescu, D. Gnsti, în Moldova, au scris versuri nerimate „*pe încheieturi socotite*“, iar numele acestor versuri îl da metrul. Elo erau: trocaice, iambice, dactilice, etc., Veđi bună-óră, Minunile lui Ercule de G. Seulescu:

„*Hercule, Leul Nemeu zugrumă invitat de Vristeu,*“ etc.

În Ardél fură multe încercări de versuri nerimate, de altmintre-lea nu prea recomandabile.

**) Veđi Ateneul Român. Edițiunea I dia Iași.

Că scrierile versificate ale lui Varlam și Dosofteiu făcură «*scôlă*» nu numai în Moldova ci și în Ardél, se pôte vedea de acolo, că ele aflareă imitatorî. Așa, la 1674, Halici din Caransebeș publica, cu litere, versuri în onórea amicului său, Doctor Francisc Papaí*). Aú *psaltirea* tradusă în versuri de *Corbea* (1700) nu este și ea o fică a mișcării literare ecle-siastice provocată de Varlaam și Dosofteiu Mitro-poliții Moldoveni?

Se scie în adevăr că, înainte de Dosofteiu, Varlaam a scris câteva versuri; de și une orî mai puțin corecte de cum vor fi apoi ale lui Dosofteiu, ele merită să fie cunoscute, ca premergătoare, în literatura poetică.

Așa sunt versurile ce dânsul pune sub stema Moldovei, în frunte la КАРТЕА РОМЪНЪСКЪ ДЕ ЛЪВЪЦЪ-ТЪРЪ ДЪМЕНЕЧЕЛОР ПРЕСТЕ АН ШИ ЛА ПРАЗНИЧЕ ЛПЪРЪТЕЩИ,

(din tipografia domnescă de la Trei-Ierarhi).

Iată-le:

«De și veđi când va semn gróznic,
Să nu te miri când s'arată puternic.
Că puternicul puterea-l închipuesce,
Și slăvitul podóba-l schizmesce.
Cap de bour și la Domniî Moldovenesci
Ca puterea acelei hieri să o socotesci.
De unde mari Domni spre laudă 'și-au făcut cale,
De acolo și Vasile Vod a început lucrurile sale.
Cu învățaturî ce 'n țera sa temeliesce,
Nemuritor nume pe lume-și zidesce!

IV. Alăturaea cu poesia scrisă, de sigur că continua poesia populară. Care sunt acum poemele populare ale acestuî secol al XVII-lea? Nu putem spune, dar trăsăturile generale ale poesiei din acest secol nu putéu fi altele de cât: simplul, naturalul, versi-ficațiunea neartificioasă, firéscă, neîngrijită; iar ca fond: cântarea vitejieî, a iubireî.... Este acest period

*) Veđi *Pumnul* în *Lecturar*. Tomul III, página 67. Columna lui Trajan, de B. P. Hasdeu. Noembre-December, página 413.

de poezie în mult asemenea periodului linilor, peanilor, threnilor de la Greci. Miraculosul mitologic — ca fond daco-latin, — nu putea lipsi literaturii noastre poetice populare d'înainte de secolul al XVII-lea.

O caracteristică a poeziei populare este versificațiunea. Rima este la cântările poporului Român cam ceea ce era în evul mediu la trubaduri și truveri: se află multe versuri, unul lângă altul, cu aceeași categorie de *rimă*, lucru netolerat bună-ora la poezia modernă. Mai se cuvine a se atribui secolului al XVII-lea și întrebuirea *rimeț* ce o numim noi de *asonanță*, adică aceea care stă numai din ultima vocală accentată a cuvintelor care fac rimele a două versuri. Așa riméză. *asonantic*: a îmblă cu a cântă:

«Ulmiț că s'or c'ătina,
Frunțele s'or scutura,
Trupul că mi-a astupă!»

Încă o caracteristică a poeziei populare române, urma să fie întrebuirea de animale simbolice, de ființe misterioase.... Aci paserile vorbesc, câniș se transfigurează, caiș sapă cu copitele morminte pentru stăpânii lor iubiți, etc. Acastă tendință, dice literatoarele ilustru *Zoncada*, apare și în cele mai faimoșe monumente ale evului mediu. *Farmeccele*, descântecele, *fatum*, nu putură lipsi din secolul XVII. Aceste fură pentru noi o clironomie de la strămoși. Ați fermecătorea Baba Clonța, nu este o strenepotă a acelei Φαρμακείτρια a lui Teocrit?*)

V. În poezia populară din 1600—1700 a trebuit să predomine două genuri: cel *eroic* și cel *erotic* său de amoriu.

Amorul e pasiune de toți secolii și vitejia a fost caracteristică națională. Ca și trovatorii, Românul

*) Vezi Aten. rom. din Iași pg. 55. ediția în quarto.

nu putu privi lumea de cât sub două aspecte: «*Galante e gueriero*», cum țice Zoncada.

Un caracter al poeziei apusene din evul mediu este frecuenta întrebuire în versul inițial al unei poeme a unei comparațiuni neterminate, a unei invocațiuni la o frunză, la ceva verde... Cu:

Fiore verde, fiore verde...
Rosa fresca, rosa fresca...
Rosa verde, rosa verde...
Folia larga, foia larga...

Începău trubadurii cântecele lor (vezi Cancionero de Romance-Anvers 1585). Tot așa și Româniț avură și aș pre «*Frunză verde...*» la începutul cântărilor, a doinelor lor.

De și în planul acestei cărți nu intră reproducerea de pasaje lungi din scriitorii, lăsând această pe sēma diferitelor antologii saș culegeri de scrieri, precum se disting acele ale D-lor Stoicescu (*Autorii români*) și *Christom*. D-lui Gaster, socot însă a face bine să daș aci loc câtor-va strofe din poemele lui Miron Costin, forte puțin cunoscute încă.

VIATA LUMEI

POEMĂ DE MIRON COSTIN

СКАЕЧАСНО ПЛАБЗ ъ.

„Deșertarea deșertărilor și tite sunt deșerte”.

Lumei *) cânt cu jale cumplită viața,

Cu grije, și primejdii cum este și așa

Prea subțire și în scurtă vreme trăitoare,

Oi lume viclenă, lume-nșelă-ore.

Trec țile ca umbra, ca umbra de vară,

Cele ce trec nu mă vin, nici se întorc iară.

*) Tote versurile cu număr nesot încep cu literă mare, cele-l-alte cu literă mică, în genere.

Trece vécul desfránat, trec anii ca rótă,
Fug vremile ca umbra și nici o pórtă
A le opri nu póte; trec tot prăvălite
Lucrurile lumei și mai mult cumplite
Și ca apa în cursul sėu cum nu se opresce,
Așa cursul lumei nu se contėnesce-
Fum și umbră sunt tóte, visurii și părere,
Ce nu petrece lumea și-în ce nu-î cu durere?
Spuma mării, și norii sub cer trecători...
Ce-î în lume să n'aibă nume muritor?
Đice David Prorocul: viața este flóre,
Nu trăesce, ci-îndată este trecătoare.
«Vierme sunt și nu om!» tot același strigă.
O! viclénă, în tótă vremea, cum să nu se plângă?

Nu-î nimica să stea în veci, tóte trece lumea,
Tóte-s nestătătoare, tóte-s nisce spume.
Tu părinte al tuturor, Dómne și-împérate,
Singur numai covėrșesci vremi nemėsurate *)
Cele-l-alte tóte cu vreme să se trecă,
Singur ai dat vremilor, tóte să petrecă.
Sub vreme stăm, cu vremea ne mutăm viața,
Imblăm după a lumei înșelătoare fața.

Norocul la un loc nu stă, într'un cės schimbă pasul,
Anii nu pot aduce, ce aduce cėsul.

Vremea începe țerile, vremea le sfărșesce,
Indelungate împărății vremea premenesc.
Vremea petrece tóte, nici o împărăție,
Să stea în veci nu-o lasă, nici o avuție.
A trăi mult nu póte! Unde-s cei din lume,
Marii împerați și vestiți? Acum d'abia un nume
Le-au rămas de poveste! Ei sunt cu primejdii
Trecuți cine a lumii se lasă nădejdi!
Unde-s a lumii împerați, unde este Xerxes,
Alexandru Machidon, unde-i Artarxerxes?

Nimeni lucruri pe voe de tot să nu creză
Nimeni grele nădejdi de tot să nu piardă.

*) A se vedea aceste versuri, cu óre-cari variante, la finea croniceului lui N. Costin, în edițiunea secundă a letopisetelor D-lui M. Kogălniceanu.

In lut și în cenușe te prefaci o óme,
In verme, după care te afli în putóre,
Iate aminte, oame, dar cine ești pe lume :
Ca o spumă plutitóre rămâi fără nume.
Una fapta, ce'ți rămâne, bună te lățeșce,
In cer cu fericie în veci te fericeșce*).

Epigrama

Prea sfințitul Părinte Dosofteiu (proin**) Mitropolit Suceavschii.

„Cine-și face	Că mai bună,
Zid de pace.	Tot-d'auna
Turnuri de frăție,	Viața cea frățeseă,
Duce viața	De cât rică ***)
Fără grătă,	Care strică
Intr'ênsa bogăție.	Oastea vitejescă!*

СЪИИ АВГУСТИИ АР ****)

Cine'î bogat de avere pre lume? Tot omul,
De nu va avea întru sine locuind Domnul,
Acela d'avuție sașiū nu mai vede,
De iar da tótă lumea el tot nu se-încrede.
Și pre cât strânge mai mult, mai mult se lărgeșce.
Și tot deșert se vede într'averea cei creșce.
Deci nimeni într'avere să nu se gândescă,
Că va putea să se umple, să se odihnescă.
Iar într'acărui suflet Domnul locueșce,
Acela de nimica numai jelueșce.
Pentru aceea tot omul să nu se lenescă,
Pe Dumneđcū în suflet să agonisescă.

Stihuri împotriva zavistiei

Vacul teū n'are pace, zavistnice óme,
Colțul teū plin de venin pierde tot de fóme.

*) Notă la poemul *Viața Lumei*. Acest poem a eșit din aceeași in-
riurire din care a eșit și cugetarea diacului scriitor uricului de la
Miron Barnovski din 1628, Ghengar 14, pentru monastirea Hangul
unde se citește: „am vedut și am cunoscut că nioi o mūrire nu este
stătătóre pe pământ care să nu se împărtaşescă morței, ce ca o fióre
se veștejesce și ca umbra trece și se strică tot omul“.

***) Fost.

****) Ceartă, viajba.

*****) Sfântul August: c. 33.

Se musce pre cineva pururea răhnesce,
In ce chip ar ocări pururea păzește *)
Bine a scris în psaltiri de tine prorocul,
Zavistnicului, acesta este norocul:
Gătlanul **) lor mormântul destupat cum cuscă,
Limbile lor sunt gata să ocărăscă.
Să le fi giudeț Dómnne, din gânduri să cađă
Ocări, care fac ei, spre sine, să vađă.
Două bóle întru sine zavistnicul are,
Una când petrece rău, a doua mai mare
Când privește pre altul că petrece bine,
Numele bun al altuia ca o mórte 'i vine!
Acestuia nici o dată bóla nu 'i lipsește,
In tot césul cu aceasta viața 'și pedepsește.
Dar ce gândești să faci? Să pierđi dreptatea,
Acésta nu vei putea, binele să 'l faci răutatea.
Saú rěul să 'l faci că 'i bun, nič acestia nu poți face,
Deci așa viața ta nu mai are pace ***)).

CAPITULUL XXIII

Proză

I. Producerea literarij din secolul XVII (*prosa tipărită*), cu referință la biserică, cu cale a se cita sunt cele următóre:

a) *In Ardél*, la indemnul lui Racotzi, se editéză mai multe cărți bisericesci ca: *Evangelia cu tēlcă*, Belgrad 1641. Acésta nu este de cât o reeditare a celei din 1580.

Primele ceaslove fură imprimare unul la Belgrad în 1686 și altul la Sibiu în 1696. Inainte de arderea Bibliotecei monastirei Neamțului esista acolo un manuscript de *Ceaslov*, în două limbi, Românesce și Slavonesce, de la finea secolului XV.

Cartea care, imprimată în Ardél sub influința

*) Gândește, meditéză.

**) Gătlegiul. „Grópă deschisă grumazul lor, cu limbile sale violene“.

***) De sigur sunt în aceste poeme multe versuri stălcite, cu inversiuni grele, dar nu mai puțin sunt de mirare pentru timpul când fură scrise. Remarcabil este și epitaful lui Ion Cantacuzin, din 1693, de la monastirea Bogdana.

Calvinilor, provocă în Moldova o carte *răspun-tătoare*, o carte de polemică, fu «*Catehismul*» editat la Belgrad în 1642 *). În adevăr, contra *catehismului* calvinesc Metropolitul Moldovei *Varlaam* scrie «*Respunsurile*» sale din 1645.

Șincai (Tom. III, pag. 45) menționează acest catehism calvinesc făcut pentru Românii cât și cartea lui *Varlaam*, resturnătoare doctrinelor ereticesci. Acastă carte fu tipărită la Suceava. Eată cum grăsesce ilustrul Metropolit moldovean către fiii săi sufletesci: «Iubiții mei fiu! tîmplându-mi-se estimp a fi în părțile țerei românesci cu trebii domnesci și a norodului, în Tîrgoviște, cu cei mai de frunte și mai de fire vorbind, mai vîrtos cu un óre-care boiarin cinsteș și slovesnic și a tótă destoinicia și înțelegerea harnic, drept pravoslavnic creștin, al doilea logofet și frate Dómnei a bunului credincios și a luminatului Domn Ioan Matei Voevod cu mila lui Dumneșeu Domnul țerei Românesci, Dumnealui Udriste Năsturel, carele ca un iubitoriu de învățatură și socotitoriu credinței cei drepte, în mijlocul altor cărți noue ce mi-aũ aretat, adusumi-aũ și o cărțulie mică în limba noastră românescă tipărită, și decă o am cetit am văduț semnul ei scris: КАТЕХИЗМЪА КРЕШТИНЕСКЪ» care o am aflat plină de otravă de mórte sufletescă, de care lucru, iubiții mei fiu, mărturisesc înaintea lui Dumneșeu, cu firea mea, că mare grije și multă scârbă aũ coprins sufletul și inima mea, pentru care lucru am chiebat și am strîns sobor dintr'amendouă părțile, și din țera Românescă și din țera Moldovei, nu atâta, că dóră să pótă ei clăti inima vóstră ce-ı întărită și rădăcinată prę temelia cea bună și tare a bisericei nóstre pravoslavnice, cât cuget și socotesc, când

*) Academia a dat o edițiune, cu litere, a acestei cărți, prin în grijirea D-lui membru G. Barițiu.

ei cu aceste minciuni și amăgiri, căcă și ispitesc în tot chipul să pótă afla pre neștine prostan și neșciutoriū să'l spărie cu mărturia sfintei Scripturi, care fără de cale le-au pus și rēū tălcuesce spre a lor perire.

«Pentru aceea am socotit, că am o datorie mare să fac răspuns și să arēt strâmbătura și tîlcul cel rēū al lor, ce tălcuiesc rēū și strâmbéză Scriptura sântă. Și aceea nu că dóră propuiū ceva întru făptuirile rele cele pravoslavnice ale creștinătăței noastre, că știū fôrte bine și sunt adeverit, cum credința vóstră ce ați apucat d'întâiū și din început, nici unul din voi cărțile cele ereticescī și învățătura lor în număr nu le socotiți, ci numai pentru să arēt întunerecul și neînțelegeria lor, ce au întru scriptura sântă, care o tălcuesc pre voia și pre volnicia lor, etc».

Mișcarea ante-calvină provocată de Metropolitul Varlaam se estinsă până la finea seculului al XVII-lea în biserica ortodocsă. Pe la 1690 (sept) se publică la Bucurescī opera lui *Michail Macri*: Τοῦ μακαρίτου Μελετίου Συρίγου Διδασκάλου τε καὶ πρωτοσυγγέλου τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει μεγάλης ἐκκλησίας, κατὰ τῶν καλθινικῶν κεφαλαίων καὶ ἐρωτήσεων κυρίλλου τοῦ λικάρεως Ἀντιδόχου. Καὶ Δοσιθέου Πιτριάρχου Ἱεροσαλῦμων ἐγχειρίδιον κατὰ τῆς καλθινικῆς φρενοβλαείας. . .

II. O operă publicată în Ardeal și care avu și ea înrîurire asupra limbei noastre literare, fu «*Noul testament*», tipărit la Belgrad, în anul 1648. Titlul acesteï cărți e: Noul Testament sēū împăcarea cu legea nouă a lui Is. Hs. Domnului Nostriu, isvodită cu mare socotință din isvod Grecesc și Slovenesc, pre limbă Românescă, cu îndemnarea și porunca, dimpreună cu totă cheltuiala a Măriei Sale George Racoti, Craiul Ardélului etc. Tipăritu-s'a întru a Măriei Sēle tipografie d'întâiū

nouă, în Ardél, în cetatea Belgradului, anii de la intruparea Domnului și Mântuitorului nostru Is. Hr. «ХМН (1648).»

Acastă carte e tipărită de Simon Stefan, Arhiepiscop și Metropolit Belgradului... și a tótă țera Ardealului.

În această scriere sunt mai rarî slavonismî, ba pôte se întroduc și unii neologismî. Așa considerăm vorba *șuma* *) însemnând *sumariu*. Traducătorul ne destăinuiesce curat, că cu intențiune a scris în o limbă care e mai generală între toți Româniî, că alt-fel nu ar fi înțeles ei toți cartea. Cu acest scop Simon Stefan a utilizat numai vorbe ce avéu curs între toți: «КВВИНТЕЛЕ ТРЕБЕ СЪ ФІЕ КА БАНІН, КЪ БАНІН АЧЕА СЪНТЪ ВЪНИ КАРІИ ДМБАЖ. Д ТОЛТЕ ЦЗРЕЛЕ АША ШИ КВВИНТЕЛЕ АЧЕЛЪ СЪНТЬ ВЪНЕ КАРЕЛЕ ЛЕ ДЦЗЛЕГЪ ТОЦИ. НОН ДЕРЕПТЬ АЧКА НЪМЪ СИАНТ ДЕ ДКЗТ АМ ПЪТЪТЬ, СЪ ИЗВОДИМ АША КЪМ СЪ ДЦЕЛЪСЪ ТЪЦИ. ІАРЪ СЪ НЪ ВОРЪ ДЦЕЛЪЦЕ ТОЦИ, НЪИ ДЕ ВИНА НОАСТРЪ, ЧЕЙ ДЕ ВИНА ЧЕЛВА ЧЪС РЪСФИРАТ РЪМЪНИИ ПРИ ДТРАЛТЕ ЦЪРЪ, ДЕ ШАЪ МЕСТЕКАТ КВВИНТЕЛЕ КЪ АЛТЕ АНМБИ ДЕ НЪ ТРЕЗЕСЪ ТОЦИ Д ТРЪНЪ КИПЪ «

Iată dar pe la 1648 preocupățiunii filologice demne de neuitare **).

b) *In Muntenia*. Vădурăm că cea d'întăiу carte tipărită fu *Правила* cea mică de la *Govora*, cea

*) „ .... Noi în cest Testament ântăiу am pus ШМА (suma) la tôte capetele și în *șumă* sunt stihuri carî arată mai prescurt ce sunt scrise în acel cap....“ *Predoslovie către Racofi*.

**) Nu sunt unice aceste cărți tipărite în Ardél, dar credem util pentru o istorie a literaturеi, să înregistrăm numai acele opere carî avură o înriurire, fie asupra limbеi, ca „*Noul Testament*“, fie căci аă provocat, activat, ori întărdiat miscarea literară. În „*Analectele*“ D-lui Cipariu, (pg. XXI), se pot аfa înregistrate și cele-l-alte publicațiuni аpărute în secolul XVII, în Ardél, precum: *Psaltirea din Belgrad* (1651), *Catehis*, ediția II, Belgrad (1657), *Sicriul de Aur* (carte de cuvânturi la morți), Șabesiu, 1683. *Cărare pe scurt* Belgrad, 1685. *Diaconariu*, Belgrad, 1687. *Molitvenic*, Belgrad, 1689 și *Kyriacodromion*, tot din Belgrad, în finea secolului, la 1699.

edată de Meletie Macedoneanul, după traducerea ce făcu Eromonahul Silvestru. Acastă carte pare să fi avut două edițiuni sincronistice: una a Metropolitului Teofil al Munteniei și alta a lui Genadie al Ardealului*).

Carte bisericească demnă de atențiune a fost *Cazaniile*. In seculul al XVII-lea notăm *Cazania* de la Govora, *Cazania* de la monastirea Dealului, și *Cazania* lui Varlam Metropolitul Moldovei.

Cele două cazanii muntenesci sunt din 1642 (Govora) și cea de la monastirea Dealului (1644). Silvestru ardeleanul e traducătorul celei din 1642, iar cea de la Dealu se vede a fi prelucrată după aceea a lui Varlam.

Eată câte-va șiruri din titlul și prefața *Cazaniei* de la Govora:

«Cu voia părintelui și cu îndemnarea fiului și cu sevrșitul duhului sfânt, Prea luminat întru drept slăvitor și credincios întru părintele nenăscut și întru fiul de la părintele născut înainte de toți vecii, și întru Duhul sfânt de la părintele purceător și pre fiul odihnitoriū sfânta troița, unul adevărit Dumneșeu ziditoriū și făcător tuturor vechutelor și nevechutelor, **Creștinul Mateiū Basarab Voevod** cu mila și cu darul lui Dumneșeu biruitor atotă țera *rumunescă* (sic)

Impreună cu blagoslovenia și cu nevoința prea sfințitului Mitropolit Θεωφιλ,

Și iubitoriū de Hristos Episcopul Κυρ Ignatie *Rđvnički* și Stefan Episcop *Bozovski*,

Cu tot svatul cinstiū boeri mari și mici, de la Dumneșeu și izbăvitorul nostru Isus Hristos care

---

*) In prefața *Pravilei* din Govora se cite ce: „Scotit-am că mai tôte limbile aū carte pe limba lor, in aceea cugetaiū și eū robul lui Dumneșeu să scot acastă carte anume *pravilă*, pe limba *rumunescă*.”

nu s'a îndurat d'întru mila lui de ne-aŭ dăruit dar ca acesta: **Carte** pre limba *rumunescă*, și pre dînsa cetiți, pre noi pomeniți întru ruga vóstră, nu ne uitați pururea și întru veaci de veaci amin».

În prefață dîce că: «am făcut acéstă Cazanie preste tot anul, ce se dîce Dumeneacele a tot anului, către carea îndemn pre fie-cine să o primescă măcar puțin (пoчин) căci și puținul bine este de folos, iară și puținelul rău este vêtămătura sufletescă, iară puținelul bine este de lauda și de spăsenie sufletescă, decî pentru aceea și voi toți căți veți nimeri acéstă Cazanie, schimbați-vé mintea cea rea care țineți și să iubiți învêțătura și pre acéstă carte cetind întru ruga vóstră, pre Domnul pomeniți și nu uitareți și fiți sănătoși, amin.»

«Ispravnic de pre izvodul scripturei și cuvintelor tocmitoriu acesteï Dumnezeescă carte mult greșitul Ieromonah Meletie Machedonul, proegumen al Govorei. Invêțătura alésă din sfânta Evanghelie și de-in multe Dumnezeesci scripturi, saŭ voroave de-in Evangheliile Duminicelor preste tot anul și la praznice *gospodskie*.»

Biblia lui Șerban. Deja am avut ocasiune să semnalăm însemnătatea acesteï cărți. Cu ea câștigă mult în *unificare* limba literară românescă, din causă că la publicarea ei iaŭ parte Românii din ambele principate, ca Radu și Șerban Grecianu *) (munteni) și Mitrofan fost episcop la Huși. Între traducătorii orî redactorii Bibliei acesteia este și Arhiereul Germano de la Nisis, «pedepsit» elenist, adecă adânc cunoscător al limbei elene. D. B. P. Hasdeu a susținut părerea că originala traducere a Bibliei este datorită Spătarului N. Milescu. Nu

---

*) Frații Grecenii au mai tipărit și o traducere a Pravoslavniciei mărturisiri a lui Petru Moghilă din Kiev (Buzeu—1671), ajutând și Const. Cantacuzin.

aflăm destul de întemeiată aserțiunea ilustrului profesor, orî cât scim că N. Milescu s'a ocupat și cu asemenea traducere, fiind la Constantinopole. Cum că Grecenii au utilizat *isvode* mai vechi și pôte că au avut de față și *Памѣ* din 1582 (Orestia) a lui Tordaș Mihai, nu încapе îndoială. Despre utilizarea de «*isvode*» vechi chiar o declară. Apoi de-ce ar fi negat lui Milescu colaborarea la traducere, mai ales când se pretinde că aprópe întreaga Biblie era deja tradusă de celebrul aventurar moldav?

Este de observat în Biblia de la 1688, mai rara întrebuire a pleonasticilor pronume de dativ și acuzativ: mi-me, ți, te, etc. În privința limbey, Biblia lui Șerban se recomandă prin întrebuirea de mai multe vorbe vechi române de cât alte opere contimpurane eș. În privința alfabetului chirilian, amintim că aceștași biblie, regulază în câtva scrierea română, ficsând întrebuintarea lui *ѣ* la începutul vorbelor, a lui *ѡ* drept *ă* și a lui *ѧ* drept *ê* î.

La *Govora* se tipăresc mai multe cărți însemnate, încă înainte de Biblia din 1688. Vom aminti, pre lângă Pravila mică, pre cea următoare:

«*Evangelia învățătore*»... din 1642.

«Drept aceia, ȕice traducătorul Silvestru Ieromonahul, în *prefață*, eă cu rîvnă pohtiū pentru frații mei și cugetaiū să scoț această sfântă carte ce se chiamă Evanghelie învățătore tălcuită, să fie propovedanie creștinătăței *nóstre*.... de o am primit de in limba rusescă pre limba rumânescă».

Din 1644 avem o «Evanghelie învățătore, de la monastirea Dealului».

Din același an 1642, avem:

«*Învățătura preste tóte ȕilele*» din Câmpu-Lung, traducere de Egumenul de acolo *Melchisedec*. Acesta ȕice în *prefață*:

«...Învățăturile aceste ele se află scrise pre limba

grecescă carele nu le pot înțelege toți oamenii țerei noastre ai vremei de acum, iar noi Ieromonahul Melchisedec Egumenul sânteii monastirii, unde este hramul Uspenia Precistei... pohtit-am și am nevoie de le-am scos pre limba rumânescă ca să fie de trebă și de folos».

Altă carte: *Mărgăritar* —, adecă cuvinte de multe feliiur... s'a tipărit în Bucuresci la 1691 *);

Până la data tipăririi, la Znagov, a cărței: «*Floarea Darurilor*» (1700), carte cu care începe seculul XVIII, multe sunt încă cărțile muntene ce se pot înregistra și din ele și însemnăm mai multe în bibliografia de la fine. Aci vom mai cita pre următoarele:

1°) *Cheia înțelesului* de Varlam Metropolitul Ungro-Vlahiei, la 1678. Autorul dice că vrea «să înmulțescă talantul între neamul *meu* rumânesc...» De aceea a *adus* tipografie... «Am pus smerenia mea în socotelă, cum va fi de folos mare bisericeii țerei noastre rumânesce și de îndreptare a mulții spre folosul a sufletului neamului nostru...»

Deci dice că «am pus dascăli învățați..., de au scos de pre limba rusescă pre limba noastră *drept rumânesce*..., spre înțelegerea neamului nostru».

2°) *Pravila cea mare, seii «îndreptarea legii»* tipărită la Têrgoviște, traducere de Daniil Andreii Panonianul, ajutat de cei doui greci din Chio: Ignatiu Patritzi ieromonacul și Pantelimon Ligaridi și de un frate al acestuia Paisie Ligaride, învățator la Iași **).

În prefață cărței acestora, Daniil Panonianul dice către Metropolitul Ștefan, că voesce «a prepune

*) Iarca o pune greșit la 1689.

***) Vezi Șincai la anul 1645. Acastă carte fu tradusă în latinesce, sub titlul de: «*Regula legis*», în 1751, în Ardeal, de Petru Dobra.

acastă îndreptare de lege de pre limba elinască pre limba *próstă rumânescă* *)).

c) În Moldova tipăririi din secolul al XVII-lea avem mai mult religiose. Cele mai însemnate sunt următoarele:

1°) «*Răspunsuri*» ale Metrop. Varlam, tipărite la 1645 în Suceava *). (Să se vadă despre ele mai sus și la biografia autorului).

2°) Carte românescă de învățăturii a Duminicelor de preste an și la praznice împărătesci și la sfinții mari.

În prefață Varlam pune pre Vasile Lupu să se adreseze «cătrecă totă semenția românescă» și să spună acestei națiunii că: «Dintru cât s'a îndurat Dumneșeu, dintru mila sa de ne-aū dăruit, dăruim și noi acest dar *limbei românesci, carte pe limba românescă.*» Ca să se pótă judeca despre stilul lui Varlam, dăm un pasagiū din Cazanie (pg. 115), plângerea Maicei Domnului la Cruce:

Въ жѣле ѡчепоу а пазнице ши грѣни. Сѡ ювент фїюл мїев, оунде лашин манката Лїтракви касж мѣтреници. Ла-și-mě de acum fiul meū, și de astă-ѡї mě despart de tine. Dar pre cine voiū avea mângăere? Că pre tine fiul meū am avut nădejde, pre tine tata și mamă și Dumneșeu, de ajutor și de folosire. Dară de acum ce voiū avea în locul tēu fiul meū, amar mie *singurata* de mine! N'am tras nădejde, fiul meū, când te-am născut de una ca această; n'am așteptat să trag atăta scărbă și dosadă (досадж), fiul meū, seū atăta amar și durere. Când te-am născut fiul meū, n'am simțit durere, iară acum cumplită durere simt Лѣтрзница mea! În loc de bucurie, fiul meū, iaū *scrabă* (sic!), în loc de veselie

*) Veđi mai mult despre această carte la partea biografilor. Mai departe cine dorește a soi ce cărți altele s'aū tipărit în Muntenia, în secolul XVII, să caute la partea bibliografiei.

amar, în loc de desfătare nevoie, în loc de iușurare greutate, în loc de ți bună, fiul meu, ved ți rea și cumplită, în loc de cât bine am nădăjduit să aiobii (să am=аюзь), fiul meu, pentru nascerea ta, acum atâta rău și durere am. Unde este Gavril Arhangelul ce 'mî-a ȕis să mă veselesc, să 'l ved încaî acmu să grăiască către însei puține cuvinte, că el mi-a ȕis că mă voiu veseli iar eū acmu fiul meu mă amărăsc și mă dosedesc. Ȑisu-miaū că Impărăția ta nu va avea sversit, iar eū te ved fiul meu, nu ca un împărat, ci ca un vinovat!....»

De notat în «Cazanie» este b ografia originală a lui St. Ion cel nou de la Suceava, de la pagina 74 (luna Iunie 2).

Estragem aci următóarele rëndurî:

«ПѢНХЧЕ ВНИИ ШИ ЛЪ ЗРЕКИЛЕ ЧЕЛВА ЧЕ ЕРА ДОМНЬ АТѢНЧЕ ЦЪРЪИ МОЛДОВЕН, ДЕРЕПТЬ КРЕДИНЧОСЪ ІО АЛЕКСАНДРЪ ВОЕВОДА КАРЕЛЕ ЕРА НЪ НЪМАЙ КЪ ТОЛТЕ ЛЪКРЪРИЛЕ ЧАЛЕ БЪНЕ ЛЪФРЪМШЕЦАТЬ ЧЕ ШИ КЪ ЛЮБОВЪМЪ КЪТЪРЪ МОУЧЕНИЧИ, ШИ ДЪКА ЦІЪБ ДЕ МОЩІАЛЕ СВЪНТЪВАН, ДЕ ПООФТА ФОУ КЪПРИСЪ : ШИ КЪ СВЪТЪВЪ ЧЕЛВА ЧЕ ЦИНА АТѢНЧЕ КЪРМА БЕСЪРЧЕИ МОЛДОВЕН ТРЕМНСЕ БОГАРИ КЪ МЪАТЪ ГЛОАТЪ, СЪ АДЪКЪ КЪ МЪАТЪ ЧИНСТЕ КЪТЪРЪ СИНЕ СЛЪВНТЪВ ШИ СВЪНТЬ ТРЪПЪЛ МЪЧЕНИКЪВАН. ШИ АЧАСТА ДЪКА ДОБЪНДИ ДЕ СЪРЪГЪ КЪ МАРЕ ЧИНСТЕ, ШИ КЪМЪ СЪ КАДЕ КЪ ОСЪРЪДІЕ КЪ ТОЦІ БОГАРИ СЪИ ЧЕН МАРИ ШИ КЪ МЪАТЬ НЪРОДЪ ДЕ ОАМЕНИ КРЕДИНЧОШИ, ЛЪКЪ ШИ КОУ АРХІТЕРЕК ШИ ПРЕВЦИ, ШИ КЪ ТОТЬ КЛИРОСЪВЪ БЕСЪРЧЕИ, КЪ ЛЪМИНИ ШИ КЪ КАДИРИ КЪКЪВЪ ПРЕ РАКАА СВЪНТЪВАН ШИ КЪПРИНСЕ ЧИНСГИТЪВИ ШИ СВЪНТЪВЪ ТРЪПЪ ; ГЪРА ШИ ОКІИ СЪИ КЪТЪРЪ МЪНЪЛЕ СВЕНЦІЕН САЛЕ ПЛЕКЪНДЪ, ШИ ПРЕ СВІНЦІА СА ЛЪЖ ШИ ПЪСЪ СОКОТИТОРЮ ШИ ФЕРИТОРЮ ДОМНІЕІ САЛЕ ШИ АША ЛЪ СВЪНТА МИТРОПОЛІЕ КЪ ЧИНСТЕ ПЪСЕ. ЛЪТЪРЪ СЛЪВНТЪКЪ ЧЕТАТА ЛЪ СЪЧЕАВЪ, ОУНДЕ ЕРА СКАВНОУАВЪ ДОМНІИ АН.»

Fiind că este această carte din primele ale secu-

lului al XVII, să facem asupra ei unele *observațiuni relative la limbă*:

Ca și la Urechia, H este drept f: шивврхн = și vor fi. (Pag. 11) 8 și оу întrebuit fără regulă: лскр8 (pag. 3) și лскроу (pag. 4).

A drept м: мзндриа = mândria (Pag. 4). Are și pre ia în смиреніа (pag. 5).

Confunde pre з și л: сѣптѣмзѣнѣ.

w și o indiferent utilizate: а'ωй (pag. 6) și а ой (pag. 6). La începutul cuvintelor utilizează mai adese pre w: вѣнчєю.— вкѣн. Totuși aflăm: опри (pag. 17 verso).

î tot-d'a-una e cu trema (..) afară deca e tonic: аввѣіа (pag. 17); фііолзи (17 verso) etc.

Particularități de forme. Varlam ȳice:

Dómne curătesce-mě *mene* = pre mine».

квѣнт = «cuvinte: кжтеоуна кзроуашн дн лши = fie-căruia (pag. 12). менте = minte» Regimul direct la finea verbului: погорзль = 'l pogori (pag. 12); лнжлцль = 'l înalță (pag. 12), сѣмтѣ = sunt.

Sunetul. In prin зл мзлка (pag. 8 verso).

Dînsul prin лсз: îmbrăcat prin лсз.

Invis = învieat...

зоуа = ȳiua.

Перира = peirea.

Дн л = din: ne-au făcut дилнемик.

Vorbe caracteristice. Varlam are vorbe mai rar de aflat la alții. El chiamă pre Maica Domnului: «деспнитоаре (pag. 12)»; ȳice: ам кврсз = am alergat (pag. 12). ȳice «сз аювь» = să am (pag. 116). Lépădă pre «pre» de la acuzativ: «unde laș mai-căta?» pag. 115).

сзван, va să ȳică: Macar. (pag. 10)

шерез, rob, sclav, (pag. 15). лфрзмшатель, înfrumusețat. Доамне зъвле, Dumnezeuule. Врачль = doctorul (pag. 17). вамжшль = vameșul. мене = mine.

ДЪНЪОАРЪ = o dată. КИМЕРЕН, destinul. ТИКЪНЦЪЩЕ: de la a ticăi (în prefața cărței). а РЪШКИРА АВЪЦНА = a risipi. ИСТРЪВЕИМЕ, a isprăvi. БЪЕЧНИЙ = înșelați în desmerdațiunile lumii. ПЪРЪСИЧЮНЕ = părăsire. ВСТЕНИ = osteni, оУСТЕНЦЪЖ. а ДЖЕВЪСИ = a cheltui; ФНЕКАРЕЛЕНИНЕ, orî-cine. АРЕ ПЪТЕ = ar putea. *Câte unuia căruiașt din înșit* = fie-căruia.

Pe lângă aceste observări, să adăogim că tipograful nu desparte bine vorbele; așa imprimă: КАПРЕШНТЬ, că aș greși (pag. 19 verso); ШАКМЪ și acum (pag. 19); ТЕМЪМЪКЪНЪПЪЦНЪМЪ, temu-mă să nu pățim (pag. 21), etc.

La pag. 384. Varlam încheie Cazania cu aceste versuri:

Laudă, ție Dómnoc, cu angării dăm.
Când sfârșitul acesta Duminicilor am.
Trei părți (ПАРЦИ) ce sunt într'acéstă carte.
Un Dumneđeу în trei fețe, svantă Troiță pórtă.
Duminicile cu a triodului sərbătorî.
Lunile cu a praznicelor învățaturî.
Primesce Dómnoc ca de la un păcătос,
Să slujesc ție în céstă lume pân'voiúfi sánětос.
Să hie deapururea cinstit și laúdat numele тееу,
Ear eú de la inimă te mărturisesc cu condeiuл meu“.

Aceste versuri sunt mai incorecte de cât cele de la începutul cărței.

3) «*Șapte тайне*». Iași, 1645, de Eustratie logofetul încă se cuvine să fie citată la acest loc. Să nu se confunde cu «*învățătura preoților despre șapte тайне*» de Teodosie Mitropolitul muntean, care carte aparține tot secolului al XVII-lea.

4) *Cartea românescă* de pravile a lui Vasile Lupu, ocupă un mare loc în literatura timpului. Eustratie biv vel Logofetul dice, că acéstă carte a «scos'o și talmăcit'o dintre multe sfinte scripturî».

S'a tipărit în Iași la 1646, la tipografia din Trei Erarhî. La epilog Eustratie Logofetul dice:

«După aceea și eu un păcătos și mai neînțele-
gător de toți, râvnind urma învățătorei... m'am a-
pucat de am scos această cinstită carte de pre limba
grecescă pre-acastă limbă ce se chiamă *acmu* (?)
românescă, luând isvod de la multe feluri de
limbi... etc.».

Eustratie spune încă că Vasile Lupu a lăsat a-
cest dar (cartea) «nouă tot *rodului* românesc».

Autorii principali din care compilază Eustratie
sunt Balsamon, Vlastare, Armenopol *), Fotiu, Zo-
naras, etc.

5°) *Psaltirea în versuri* a Metropolitului Dosof-
teiu, tipărită la Uniew, la 1673, și

6°) *Acaftistul* de același, tipărit tot la Uniew în
același an cu *Psaltirea*.

De ce aceste două cărți se tipăriră la Uniew? Se
presupune că tipografia cea adusă de Varlam era
stricată. Nu târziu Dosofteiu reorganizează tipografie,
cu ajutorul lui Ioachim patriarhul Moscovei **).

7°) «*Paremiile*» lui Dosofteiu din 1683 la Iași.

8°) *Molitvelnic*, Iași 1680, cu o cronologie în
versuri a domnilor români, purtând titlu:

«*Versuri pentru prea luminații și slăvit pome-
niții Domni țerei Moldovei*»:

«Domni țerei Moldovei pus'au nevoință,

«D'au învățat și țera drepta credință,

«Pravoslavnică lege ferind necorcită,

«Și'n ceriū Christos le cruță vieța fericită».

9°) «*Liturghia*» tipărită în 1679 la Iași, de același
scriitor Dosofteiu, e o traducere din grecesce. Cre-
dem că această traducere a avut în vedere vre-o

*) L'a urmat apoi *Donici Andronake*. Un uric de la Vasile Vodă
din 1643 Dec. 20 (moșia Ionășescii St. Spiridon Iași) dice: „socoti-
tam pe lege dreptă și am căutat la pravilă și am socotit cum scrie
Pravila...” Deci *pravila* era scrisă înainte de 1645.

***) Vezi ce dice în *Paremier*.—Se cercasă dregerea vechii tipo-
grafii de către mesterul Stanou Faurul.

alta mai veche, cu care s'a servit biserica română moldovană, cel puțin pe timpul lui Varlam Metropolitul.

10°) «*Prologele tuturor sfinților*» două tomuri despre isvódele grecesci, de smeritul Dosotei Metropolitul Sucevei. Tiparniciu ieromonach Metrofan făcătorul tiparelor cu ucenicu sãu Pavel și Ursul Andrei, Iași, anul 1683.

Eacă o carte pe cât forțe cu greu din a se găsi, pe atâta comoră neprețuită pentru Român. Și importanța acestei cărți este deosebită. din varii și înmulțite puncturi de vedere.

Este prețioasă cartea acésta din punct de vedere istoric. Câte suveniru nu deșteptă, în mintea fiecărui român, cunoscător de ale séle, deja numai titlul ce Metropolitul Dosoteiu dá Voevodului Duca, de «*Domnu Moldovei și Ucrainiei*»?

În prefață, séu mai bine dedicarea ce ilustrul autor face cărței către Domnul Duca, istoricul află cele mai esacte scrieri despre toți membrii compunerii familiei lui Duca Vodă. Nu mai memorăm de astă dată și variiele note istorice preserate în dealungul prologelor.

Importanța literara a operei lui Dosoteiu, este însă îndoit mai mare. «*АТРАТЪТА АВНГЪ ВЪЗМЕ СКРИННЪ ШИ ТЪЛМЪЧИННЪ КЪТЕ АМ ПЪТЪТЪ БИРЪШЪ А АЧЕЦЪ ВЪЧЪ ГРЕКЪ А ЧЪРЕНЪ*», dice cu o duiósă întristare nemuritorul prelat, «*АВНА КЪ МЪЛЪТЪ ГРЕКЪ АМ СКРИСЪ ШИ АЧАСТЪ СВЪТЪ КАРТЕ ....*»

Opera lui Dosoteiu nu spune într'ênsa de «*petrecaniile și puterile Impăraților și a Cesarilor, ș'a Crailor ș'a Domnilor, nici de vitejiile și isbânde de hatmanilor nici de nevoințele vitejilor și «ГЪАРЪЦАЛОРЪ АВМЕЦЪ*», dar vorbind de nevoințele și biruințele și isbâncile vitejilor Impăratului și Dumnezeu ceresc, Dosoteiu întrebuesce adese o puri-

tate de stil și o înălțare de cugetare deosebită. Versurile cu cari uneori Dosoteiū începe s'eu termină biografia principalilor sânti, nu le putem dice poetice, der cel puțin ele sunt din cele mai bine versificate ce se pot găsi pe la acea dată. Aducem aici câte-va exemple :

- a) „Lui Avram 'i aū dat Dumneḃeū pre lume
„Ș'în ceriū de slăvește cinstitul lui nume.
„Și Lot încă să vede pentr'alui ticală
„C'aū pus nevointă, multă ostenelă“.

Octomb.

- b) „Nu ca Eva ce naște 'n grije și durere,
„Ce tu Ano ai născut, cu bună părere
„Ș'ai aplecat hiică, ce aū născut pre Domnul,
„De aū rădicat osānda de preste tot omul
„Cu a sa zāmislire fără de păcate,
„Ș'aū tins preste tot rodul, a sa bunătate“.

Iată acum și versuri albe, fără de rimă, mai bune încă de cât cele rimate, și pōte chiar și de cât cele din psaltirea lui în versuri.

Domnitōre prea curată, ce ai născut fără prihană
Pre Dumneḃeū cum se cade, și cu fecioria întrégă,
Pentru Sfintele icōne, mi s'aū tăiatu-mi dirépta,
Sfinția ta șcii și pizma, pentru care 'mi feace Leon.
Sārguește de 'mi ajută, și 'mi isteleşce dirépta,
Acelui de sus dirépta, ci-i din trup neîntrupată.
Multe puteri ce șcii face, și pentru a ta rugāmintē
Și dirépta mea acēsta, rōgāl să o istélēscă,
Să'ți fac cāntări cum ești place, ș'intrupatului din tine,
Cu'ncheieturi socotite, să le scriū precum se cade,
De sprijinelă să fie, creștinătății direpte.
Că de tōte și se pōte, lui Dumneḃeū ce ești maică.

Decembre A. pag. p̄44.

Lăsând însă de a mai stărui asupra importanței literare a operei lui Dosofteiū, voim să atragem cu deosebire atențiunea cititorului, asupra și mai

marei importanțe a aceiași opere, în vedere cu filologia, cu studiul limbei române.

Atât în prefața către cititor cât și în liniile de epilog, Metropolitul Dosofteiu dăce că a tradus din grecește și sârbește în „РѢСНИЦА ПРѢДНМѢЗ ПРОАСТЪ“ ca să pricépă orî și cine. Acéstă declarare are însemnătatea ei, căci, observând apoi notele esplicătore la unele cuvinte din testul cărței, ne puturăm convinge, că ceea ce Dosofteiu numea „АНМѢЗ ПРОАСТЪ“ era limba românescă adesea cea mai latină, și ast-fel precum conservatoriî noștri limbisticî acusa încă și astăđî că voesc să o refacă neologistiî. Cel mai frumos studiū se póte face din limba întrebuită de Metropolitul Dosofteiu. Pentru astă dată noi vom înșira aici unele din cuvintele și formele întrebuite de el.

Adevër în loc de amin. ШЕРБѢ = Robî; moșneni-clironomiî. Cumincare-împărtășire. Rēmășițe-moște. Asin-măgar. Causă-vină, împrejurare. ЛИНУЕГЛИ-bolnaviî. Datul—data. Ióne înainte КЪРЪТОРИО-alerğător. Partniciî-ocinatoriî. Meseriî și mișeiî-sēraciî. — РОСТЪЛЪ-*facia*. Spată-sabia. — А се аструка-*mormânta*. — ПОПОРЪ-norodu. Я ДРЪПНА-*a lovi, bate*. Я ЛНФОКА-*a înferbânta*. Я АНЛЕКА-*a da la titia*. КЪМИНЪ-*cuptor*. ЛНРЪРВОМАТЪ—*cu vêrf*. Я се КЪРТЕКИ-*a sta împrejur*. ДЕСНЪТОРЮ-*disposator*. БРЪДЕЛЪ-*copil*. ДЪЧНДЪ-*de cea parte*. ПРЪТОРЮ-*tribunale*. БЛЪМАЦИ-*să mergeți*. Я ДЪЦІ-*să mergem*. ДЕСКОЗЪРІ-*îmboldiri*. Я МЪНЧИ КЪ КЪРКА-*cu brațele*. РЕНОМИТЪ-*poreclit*. ІОАН КЪ РОСТЪЛЪ ДЕ ЛЪРЪ-*gură de aur*. *Invinge*-*a învinge*. ТАЛПЪЛАЦЕ-*opinci*. БАЛАНЪ-*baia, Balneul*. СОМАРЪ-*tarlitia, la șeoa asinului*. — ПРЪТЕКТОРІ-*spirjinatoriî, protectoriî*. НАЕКЪРЪ—*chilimbariu*. АРІНА-*nisip*. СТАВЪРЪЛЪ-*stabilul*. ФРЪНЧЕЛОА-*fruntea*. Мериле ОВРЪЗЪЛЪ-*facia*. СТРІГЪТОРЪЛЪ-*diaconul*. МЪРЪРІЕ-*mu-cenicia*. ПРЪВІРІЦЕ—*teatru*. БЕАТЪРЪ-*jertfelnic*: ЛЕГЪМЪ-

buruiana. ΣΦΡΩΝΧΑΛΕ-sprincene. ΜΙΤΗΙΥ-Vameşy. ΡΣΚΖ-trandafir, rosă. ΧΕΡΕΓΙΑ-heredia, clironomia. ΒΣWII-pumnîy. ΣΤΡΖΑΚΟΑΡΕ-strălucire. ΠΡΙΒΙΤΙWÏ-iertaciune. ΒΙΝΤΡΕ-pântice. ΤΣΤΕΤΡΕÏ, ΤΣΤΕΠΑΤΡΣ-tustrey, tuspatru. Α ΠΖΤΣI-a necăji, a căsni.— ΑΡΜΖΤΣΡΖ-armătura. Α ΦΟΡΜΣI-a închipui. ΤΖΜΠΛΑ DaviruluÏ-ca-tapitėsma. ΒΟΡΟΑΒΑ ΣΦΛΕΤΣΑΒI-gëndulu celu voit. ΟΡΑΡΙΣΑÏ-Plasca diaconuluÏ. ΚΟΚΣÏÏ-psaltire. Σιμțicioasă prăvitură-ogîndire. VerşurÏ-stihurÏ. Nimic a cugeta-a se sumeți. Peregrinăcione-Calëtoria. Re-paos-odihna. Soli-mijlocitorÏ. Continința-cumpëtare. A aulma-a simți. A da respunsul morțey-sentiņa capitală. Figură-chipul. A grăni-a hrăni. ȶiua de bulciũ-serbătore, hram. Propatoră. Hăo-lit-mângâiat. Ilustriũ, ilustrat, ilustru—însemnat, luminat. Rumân-roman de la Roma. Faeşe-stufoasa, désă. Scriitor de iscălitură-notariũ. Plân-tele-tălpile. Poetic-poetic. Itros-utrene. AşÏ umplea *alergătura*-misiunea. Loc *câmpũ*-loc de şes. Luciul-marea. Propriũ-al fireÏ séle. Destătut-depositum. Tristare-întristare. A grăi în *desine*-în sine, sieşÏ. Sedar-însă. Teorie-teoria. Tâmplare-noroc. Practicească-practică etc.

Reproducem aci, de curiositate, și câte-va rândurÏ din un text latinesc cu slove ciriliene, coprins în opera lui Dosotei. Din traducerea ce el face acestuÏ test și altora ce se mai află reproduse, ne convinseram din nou că Metropolitul Dosoteiu posedă alese cunoșcinți clasice.

Iată aceste rëndurÏ :

„ΘΗΣ ΕΣΤ ΔΕΘΣ ΠΑΤΕΡ ΚΕΡΒI ΒΙΒΕΝΤΙΣ, ΓΑΠΙΕΝÇΙΑΕ ΓΣΚ-
 ΣΙΣΤΕΝΤΙΣ ΕΤ ΠΟΤΕΝÇΙΑΕ ΕΤ ΦΙΓΣΡΑΕ ΔΕΤΕΡΝΑΕ ΠΕΡΦΕΚΤΣ
 ΠΕΡΦΕΚΤI ΓΕΝΙΤΟΡ ΠΑΤΕΡ ΦΙΛΙI ΣΗI ΓΕΝΙΤI ΕΤ ΘΗΣ ΔΟΜΙΝΣ
 ΣΟΛΟΣ ΕΚΣ ΣΟΛΟ, ΔΕΘΣ ΕΤ ΔΕI ΦΙΛΙΣ, ΦΙΓΣΡΑ ΕΤ ΙΜΑΓΟ ΔΕΙΤΑ-
 ΤΙΣ ΚΕΡΒΣΜ ΕΦΦΙΚΑΚΣ. ΓΑΠΙΕΝÇΙΑ ΘΗΙΒΕΡΣΑΡΣΜ ΚΟΝΣΤΙΤΣ-
 ÇΙΟΝΙΣ ΡΕΡΣΜ ΚΟΝΠΡΕΡΧΕΝΣΙΒΑ, ΕΤ ΠΟΤΕΝÇΙΑ ΟΜΗΙΣΜ ΚΡΕΑΤΣ-

РАРЪМ ЕФФЕКТРИКС. ФІЛІДС ВЕРЪС ВЕРІ ПАТРИС ІНВІЗІВІАІС ІН-
ВІЗІВІАІ. ЁТ ІНКОРРЪПТІВІАІС ІНКОРРЪПТІВІАІ. ІММОРТАЛІС ІМ-
МОРТААІ, АЕТЕРНЪС АЕТЕРНІ. ЁТ УНЪС СПІРІТЪС САНКТЪС,
ЕКС ДЕО ЕКСІСТЕНЦІАМ ГХАВЕНЪС, КВІ ПЕР ФІЛІЪМ МАНІФЕСТА-
ТЪС ЕСТ ВІДЕЛІЦЕТ ГХОМІНІЪСЪС.

Se va observa mai sus că *h* latin Dosoteiū il es-
prima de mai multe ori prin ΓΧ. Acesta nu ar voi
ôre să însemne că litera *x*, pe timpul Metropoli-
tului Dosoteiū, avea rostirea mai puțin aspirată de
cât chiar și *h* cel latinesc? — Se scie că această li-
teră *H* latinii o aū adoptat după *ιττα* cel grecesc.
Acesta o amintesc și *D. Alfredus Adolphus Cam-
mus* în «*Literarum latinarum institut.*» unde
citeză pre Mariu Victorinu, care çice «*nostri la-
tini cum literis uterentur quas a graecis acceperant:*
A, B, C, D, E, I, K, L, M, N, O, P, Q, R, S, T.»

E posibil că Romaniū coloniștī să fie venit în
Dacia fără de această aspiratore. Sofistul *Priscianu*,
pe autoritatea lui *Varon* și a lui *Mauru*, confir-
mând cele çise mai sus despre *H*, adaogă că nicī
K nicī *Q* nu fură, mult timp, litere romane.

Încă ceva:

Tiparul întrebuit la această operă nu este așa de
rotund și frumos ca acel ce servi la Pravilele lui
Vasile Lupu, cu 37 anī mai înainte. Totuș el este
mai bun în cât-va de cât acel făcut de Stancul
Faurul și cu care se tipări leturgia lui Dosofteiu în
1679. Tipografia lui Vasile Lupu se deteriorase,
se vede, atât de mult, că numai pe la 1679 reîn-
cepu a funcționa prefăcută. Dupe această dată tipo-
grafia e mai bună, așa cum se vede din «*Prologuele
lui Dosofteiu*», tipărite prin lucrarea ieromonahului
Mitrofan cu ucenicii sei Pavel și Ūrsul Andrei.

CAPITULUL XXIV

Literatura esternă

I. Am mai putea aduce aci și alte opere ale lui Dosofteiu, dar credem inutil și le înșirăm numai în capitolul bibliografic al secolului.

Preferim a conșigna la acest loc câte-va din cărțile *de literatură esternă*, cu referință la Români.

Intre acele cărți se cuvine a fi numerate:

a) *Catechismul creștinesc* al minoreului conventual din Moldova, *Vito Peluzio*, publicat la Roma, de *Propaganda fide*, în 1677. Am menționat deja această carte, între cele întâiu scrise cu litere latine. Aci vom spune numai că, judecând după limba scrierei, nu se vede să fie știut Peluzio prea bine, limba românescă și cât despre ortografia, ea este foarte nesatisfăcătoare. (*Vezi anexa la fine*).

b) *Histoire sommaire des choses plus mémorables advenues aux derniers troubles de Moldavie*, où sont descrites plusieurs batailles gagnées tant par les princes polonois, que par les Turcs et tartares. Ensemble l'évasion admirable du Prince Correcky des tours noires du Grand Turc, par l'invention d'un Parisien. Composée par M. I. B. A. En. P. sur les mémoires de Charles de Joppecourt, Gentilhomme Lorrain qui portait les armes durant ces troubles à la suite des Princes Polonois. A Paris chez Toussaint dv. Bray rue St. Jacques aux Epics moeurs: et en sa boutique au Palais, en la gallerie des prisonniers. MDCXX, avec privilège du Roy.

Opera acésta este de bună sémă din cele mai rare. Ea este tot o dată de o importanță deosebită fiind scrisă după memoriile unui martur ocular, mai mult încă, ale unui actor în evenimentele urmate de la 1608—1618, în Moldova, căci Charles de Joppecourt, gentilhomme Lorrain, «purtă armele

cât ținură turburările aceste, în suita Principilor Polonî».

Acésta operă cuprinde mai întâiu o dedicațiune:

A Monseigneur

Monseigneur le Comte de Chombert etc.

După dedicarea acésta vine o precuvântare: «Au Lecteur», în care autorul arată modul cum fu îndemnat de a scrie istoria acésta, cât și cuprinsul ei pe scurt.

Apoi vine o epigrafă și vr'o 10 versurî latine adresate către Moldova. Reproducem mai jos aceste versurî cu traducerea lor; ele sunt, pôte, primele note de compătimire ale unei ânimî franceze, ânima sororă, pentru sërmana nôstră patrie.

După aceste versurî mai vine versiunea lor francesă; «*un sonet à l'auteur*» subsemnat B. X. R.; nișce «stances a lui même» subsemnate: Ant. de Courgenay; o «ode sur le même sujet» subscrisă de Nerveze. În fine un extract din privilegiul acordat de rege, autoreluî pentru opera sa. După acésta începe textul, împărțit în capitule.

Iacă versurile latine cu versiunea lor:

De Moldavia varijs tumultibus, Tyrannoq;
Ottomano tandem mañcipata, a Domino
Baretio summae Curiae Patrono
excerpta Historia fide,
et exscripta.

Quis te felicem quis te Moldavia jactet,
Quum videat durum colla, subire jugum?
Quis te quis miseram versa vice dicere posset
Virtutis cernens, tot monumenta tuae?
In duris virtus at non in mollibus aequé
Spectatur, lauros sanguine et usq; rigat.
Ne dubites tibi palma frequens, tibi laurea multa
Surgit, et est laudis plurima parta seges.
Qui pressam narrat multo molimine, demum
Ex facili clatros rumpere posse monet.

Nancelius

VERSIUNE

Qui te peut dire heureuse, ô pauvre Moldavie!
Voyant ton chef pressé sous le joug d'un Tyran?
Ou qui ne portera à ton bonheur envie
Lisant tes beaux exploits contre l'ost ottoman?
La solide vertu esclatte davantage
Dans les diversitez, que parmi les plaisirs,
Aussi ses verts lauriers ont le sang en partage
Et l'honneur immortel, non les sales desirs.
Ne crains donc désormais que la palme bien deuë
A ta rare vertu flestrisse dans ton camps
Car ta gloire à jamais sera leuë et releuë;
Comme aussi des héros qui ont conduit ton camp.
Pourtant celuy qui t'a déseinte toute nuë
A cause des grand biens que l'ennemy t'a pris
De joyaux et lauriers t'a subtil revestue
Pour te faire gagner en la perte le prix *).

I. B.

c) Cartea lui *Antoniu Maria Gratian* (De Io-
anne Heraclide Despota Vallachorum principe
libri tres et de Iacobo Didascalo Ioannis fratre (liber
unus) aparține seculului anterior ca manuscript și ca
tipăritură numai seculului următor (tipărită la 1759
la Varsavia, tipografia Mizleriană) și deci ne măr-
ginim a o cita ca o lucrare ce de sigur a venit sub
ochii bărbaților învățați moldoveni din secolul al
XVII-lea.

---

*) Acastă carte nu era cunoscută lui Engel; întâi recenziunea sa,
la § LVII și LVIII. Tom I: „Saner in seinen Adversariis de scrip-
toribus rerum Hung T. II. S. G. führt an aus Zedleri Lexico Uni-
versali und aus Zwingger: daß ein gewisser Iean Baret herausgegeben
habe: Histoire des troubles de la Moldavie, à Paris 1620. 80

Ebenerselbe und ebendaselbst erwähnt S 54, aus Böchers Gelehrten
Lexicon: daß Joppecourt, ein Lothringer, aus vornehmer Familie der zu
Anfang des XVII. Jahrhunderts gelebt habe, herausgegeben hätte (in fran-
zöf. Sprache): „Relationem de rebus ab ano 1602—1617 in Molda-
via gestis“.

CAPITULUL XXV

Manuscrise din secolul al XVII

I. Până aci ne am ocupat de lucrările tipărite aparținând secolului al XVII; aci vine rândul a ne ocupa și de scrierile din acest secol rămase netipărite, deca nu până astă-zi, cel puțin în decursul secolului al XVII-lea.

Aceste manuscrise ori codice, se cuvine să le clasificăm în:

1) Letopisețe și *isvode* istorice;

2) Scrieri diverse.

La prima categorie sunt a se număra:

a) Letopisețul lui Ureche;

b) Letopisețele lui Miron și N. Costin;

c) Adăosăturile lui Eustratie Logofetul, Misail Călugărul și Simion Dascălul;

d) Cronica Făgărașului;

e) Cronica anonimă atribuită de D. B. P. Hasdeu — cu erore — lui Milescu;

f) Chronograful lui Pavel Ștefănescu, (bibl. Statului) din 1650;

g) Cronica anonimă publicată de *magaz. istoric* (IV, pg. 231).

Am mai putea adăogi câte-va *cronografe* ori istorii universale păstrate de Academia română și de Muzeul din București. Asemenea am putea număra între scrierile istorice române *originalul* perdut dar tradus de Walter «*Viața lui Mihail Viteazul*», asemenea autobiografia lui Neagoe-Vodă (iarăși perdută). «*Viața lui Nifon*», este o lucrare din 1654 după care la biblioteca Statului este copie;

Titlul ei este:

«*Viața și traiul sfinției sale părintelui nostru Nifon Patriarhul Țarigradului, de Gavril Protul*

Sfetagore» Aci este mențiune de zidirea Curței de Argeș de Neagoe Vodă.

La secunda categorie de scrieri vom număra:

a) Codicele lui Popa Ion ~~Dan~~ ^{Sf. Petru} *) din Transilvania, de la chiar începutul secolului al XVII-lea (1620?) Aceste codice copriind: «*Flórea Darurilor*», o *Pascală* și *Alecsandria*.

b) O geografie a Ardealului dintre 1660—1680, esistând în Biblioteca din București **).

c) Diverse copii din *Alecsandria* și alte scrieri bogomilice;

d) Câte-va poeme din ale lui Miron Costin (Viața lunei, împotriva zavistiei, etc. ***).

CAPITULUL XXVI

Biografii

Arătarăm o parte din scrierile cari aparțin secolului al XVII-lea. Acele scrieri ne-au putut convinge că la dezvoltarea noastră literară, au contribuit mai puțin niscași asociațiunii orî școle, ci mai mult *inițiativa privată*. *Individele*, ță în adevăr sorgintea mai tuturilor faptelor române. În tot trecutul nostru nu aflăm explicațiune la fapte de cât în o conștiință națională dezvoltată pre esuberanța mare a individualismului român.

La noi se pôte dice, — unde atât de puțin rol la

*) D. Bian a scris despre ele în Columna lui Trajan din 1883.

***) *Gaster Chrestometia*, T. I., Viena.

***) Din secolul al XVII-lea sunt mai multe manuscrise slavone scrise în țările Române și unele din ele pline de note însemnate.

Mineile, Triodul, Octoiul slavone scrise de Maxim Lanovici, sub Vasile Lupul, pot fi considerate ca manifestările și protestările ultime ale limbii slavone contra limbii române. (Vezi biblioteca D-lui D. Sturdza de la Micașenii de Episc. Melchisedec) și liturgia slavonă scrisă de Ivanu, pentru marele Logofăt Ioanovici la 1643 și dăruită de acesta Metropolitului Varlaam (se conservă monastirea Secul).

fapte avu, în trecut, poporul, — individele singur a trăit, a cugetat, a făcut. *Românismul* a existat și persistat mai mult prin *individ* de cât prin *masse*, prin colectivitate națională. *Individele române* s'a strecurat prin *valurile* cumplite ale vieții naționale ca petra pre care șiroiul cel mai violent nu pôte de cât s'o poleiască prin frecare.

Individul! ce fură de cât *individul* făcânduși plastică personalitatea lor pe fondul național, în realț netocit de timp, acei bărbați, cari de la restaurațiunea țerilor române, ilustrară Românimca?

Istoria *cultivei*, ca și a faptelor Domnilor, nu află în toate direcțiunile de manifestare a ei, de cât pre *individ* ca prim și ilustru factor.

Care este, în adevăr, mijlocul social, *colectivitatea*, care ne esplică pre *cronicarii* noștri?

Sunt *individualități*, abia esplicabile în mijlocul lor social, acei prelați ca Varlaam, Dosoftei, Teodosie, etc. din seculul al XVII-lea. În stare normală geniul se dice a fi *însurarea* spiritului tuturilor. De la ce candelile aprinsu-s'au nisce stele ca ceș ce numirăm?

Etă esplicarea, legitimarea hotărîreii ce luăm d'a face aci biografia câtor-va *individualități* mai bătătoare la ochi din seculul al XVII-lea.

METROPOLITUL VARLAAM *)

Unde e născut acest ilustru prelat, nu putem sci, cum nu putem determina anul născereii lui. Ca să fie putut a se urca pre scaunul Metropolitan în Septembrie 1632**), Varlaam urma să fie de o vîrstă mai înaintată și decî născut la finea seculului al XVI-lea, pôte cu vre-o 10—15 ani până nu se în-

*) Vedi autograful lui la finea cărței, asemenea al lui Vasile-Lupu.

**) Insemnarea istorică slavonă din „Pravila“ lui Eustratie Logofetul (Columna lui Trajan) din 1882, No. 45.

cheă acel secul. Unde a învățat Varlaam carte, iarăși nu scim spune, dar e neîndoios că el era un cărturar distins *). La monastirea Secul, unde 'i fu metania, e posibil că nu aă lipsit, câțy-va anŷ, luŷ Varlaam, povățuirile luŷ Nestor Urechie, ajutorurile intelectuali, dela titorele monastireŷ.

Sub domnia luŷ Moisi Moghilă, Varlaam, la Septembrie 1632, este instalat Metropolit. Asemenea împregiurare 'l va înlesni să cunoscă pre Petru Moghilă care ajuns Metropolit al Kievuluŷ, va fi de mult ajutor luŷ Varlaam în privința culturală a țerei sale. Luŷ Moisi Moghilă urmă Alexandru Iliăș în a doua domnie, dar se scie ce sórtă avu acesta și cum Moisi Moghilă reluă tronul în 1633. Este neîndoios că vechiul amic al junilor boerŷ carŷ răsturnaseră la 1632 pre Alexandru Iliăș din 1-ia domnie (între carŷ boerŷ era și *Vasile Lupu*), Varlaam se urcase la tronul Metropolitan sub Moisi Moghilă tocmai căcŷ lucruse cu rebeliunea triumfătoare. Acésta ne esplică favórea ce are Varlaam și sub Moisi Moghilă (a 2-a óră Domn la 1633) și sub Vasile Lupu (de la 1634).

Partizan al acestuŷ însemnat Domn, Varlaam este silit să se retragă cu el din scaun, când Vasile Lupu este isgonit de Ștefan Gheorghită, cu ajutor de la Muntenŷ și de la Transilvănenŷ. Ștefan Gheorghită primi bine-cuvântarea și ungerea de Domn de la *Ghedeon*, Episcopul de Hușŷ, căcŷ Varlaam de și conservă — pare-se — titlul de Metropolit, nu

---

**) Dēcă la hirotonirea luŷ Varlaam *Cuzania* orŷ predica fu rostită de Meletie Sirigo БЕЛИКИН ДИДАСКАА КРИТСКИИ urméză óre că Varlaam s'a folosit de prezența acestuia în țeră spre a învăța ceva mai mult de cât contemporanŷ seŷ? Meletie Sirigo ni probéză și el cece ce am đis, despre curentul cultural de înaintea epocel fanarioșilor.

mai funcționă și pare că se retrăsese din scaun *), în cât noul Domn 'l și înlocui la 1655 prin amicul său Ghedeon, Episcopul Hușilor. Acesta încă își are mormântul la mănăstirea Secul.

Încă înainte de a eși din Metropolie, Varlaam puse, pe la 1642, să i se facă mormântul la mănăstirea Secul, (7150), în al doilea an al pastoriei sele arhiepiscopale. Pe la 1657 îl aflăm subscriind « БИВ МЕТРОПОЛИТ » în acte d'ale mănăstirii Secului. Facsimilele de subscriere ce dăm la fine, sunt din 1646, din mărturia relativă la moșia Crăiniceni (St. Spiridon din Iași. Doc. No. 1.) El subsemna acest act alături cu Atanasie, Episcopul de Roman, Teofan de Rădăuți, Ghedeon de Huși, Ureche Vel Dvorn. dolnei Zemli... Petriceico Biv vel Dvornic.

P. S. Episcop Melchisedec afirmă că Varlaam numai reveni la Metropolia țerei după retragerea sa silită, cu domnitorul Vasile Lupu (*Epistola P. S. Melchisedec către mine*).

Trebue, credem, să atribuim relelor relațiuni politice cu urmașii lui Vasile Lupu, retragerea be-trânului Metropolit de la Arhipăstoria Moldovei. Câți-va ani mai trăi Varlaam la viața de sihastrie în Secul județul Neamțului, unde până ađi se conservă unele vestminte sacerdotale ale acestu prelat.

Judecat ca om politic, vedem pre Varlaam tot-d'a-una sprijinitor domniei române. Ca promotor al culturii limbei, Varlaam ocupă un loc foarte mare în istoria acestei culturii. Activitatea sa literară este mai cu sémă în primii ani de păstorie, din care avem instalarea tipografiei, scóla de la Trei Erarhi și cărțile ce a publicat.

Din această periódă sunt relațiunile lui Varlaam

---

*) Varlaam era eșit la munte, dice Miron Costin, Letop. T. I.

cu « *Cîstitul și Slovestnicul* » Udriste Năsturel ruda lui Matei Basarab. Cu acest bărbat pre care Varlaam 'l laudă în prefața uneia din operele sale, făcu cunoștință mergînd la Tîrgoviște, la 1641 ca trămis în afaceri de ale lui Vasile Lupu pe lângă Matei Basarab. Aci fiind, Udriste Năsturel arătă lui Varlaam mai multe cărți și scrieri nouă și între acele și *Catelicismul calvinesc* al lui Racotzi. Imboldit de această carte, el provocă o contra-mișcare religioasă în țeră, adunând Sinodul de la Iași, din 1641/2. La acest Sinod ia parte și Partenie I Patriarhul Constantinopolei *), cu Eugenie Episcopul Romanului, Anastasie Episcopul Rădăuților, Gheorghie Episcopul Hușilor, Sofronie Ieromonahul și Egumenul Trei-Erarhilor etc. În urma acestui Sinod Varlaam devine pivotul în giurul căruia graviteză mișcarea noastră literară din prima jumătate a secolului al XVIII-lea; el înnodă firele literari din ambele țeri și pregătesce, așa zicînd, avenimentul literar al lui Dosofteiu și al lui Teodosie de la Munteni.

Ca primul tipăritor de *carte românească* în Moldova, operele lui merită totă atențiunea istoriei literare. Am cercetat limba uneia din ele mai sus. Aci credem că facem bine să mai aducem unele mici observări și un pasagiu propriu a ne proba cât e de frumoasă prosa lui, plină de imagine și de comparațiuni.

Observările, completând pre cele deja făcute, sunt cu referință la ortografie. Metropolitul Varlaam distinge pre 3 de S (zalo de zemne), dar confundă pre z și ж. Prin ж scrie pe ea când nu este preces de un z.

---

*) Vezi Lequien in Oriente Christiano. T. I, pg. 1253. — Philippus Cyprius in Chronico Eccles. Graecae pg. 478.

Étă câte-va șiruri din o învățatură a Evangheliei lui Varlaam:

«Călătoria noastră în această lume e foarte sânguitoare ca o apă răpede ce cură. Așa și noi curăm și ne apropiem de mörte și ȃilele noastre trec ca o umbră de nor fără plöe, ca corabia pe mare ce o bate vântul spre margine, ca piatra din deal la vale când se röstörnă și nu se póte opri. Așa merge de tare și viața noastră către mörte și noi suntem ca nisce nemernici în această lume; că această lume ca o ospătrie numai pentru călători este făcută și pentru hrana călătorilor, și într'ênsa cine-ȃ stăpână? Este mörtea; ea foarte mâniösă, curënd ne scöte din casa sa și ia de la noi câte le avem, ca un fur și ne lasă goi numai cu trupul, de ne ducem în cale departe și străină».

CAPITULUL XXVII

Dosofteiu *)

Urmașul lui Varlaam în scaunul Metropoliei Moldovene de și nu imediat, *Dosofteiu* cum 'l chiamă poporul, ori *Dositeiu*, cum 'ȃ ȃic cärturarii subȃiri la condeiu, este continuatorul cu mai multe puteri și cu mult noroc al direcȃiunei literare religiösă în care lucrase Varlaam:

Unii ȃic că e născut în Moldova la anul 1630. Noi credem că nascerea lui a fost cu câȃi-va ani mai nainte de 1630, de öre-ce pe la 1659 este deja ajuns Episcop la Huși. Nu la 29 ani ajungea cineva Episcop pe timpii aceia! Urmaș de neguțator, ȃic unii, de mazil, scriu alȃii, el să *sie* fiul lui Leontarie:

*) Veȃi autograful la finea cärtel.

Bărilă și al *Misirei* *). Înainte d'a se face călugăr la *Monastirea Probota*, se numea Dumitru. Nu vom spune unde 'și-a făcut studiile junele Dumitru Bărilă, dar constatăm cunoștințele alese ce avea de mai multe limbi, între cari ceva latină, mai multă grăcă, multă polonă și slavă.

Ca om politic el aparține aceleși partide dintre Moldoveni care gravita în giurul Poloniei. Ca și Miron Costin, Dosofteiu ținu cu Stefan Petriceico Vodă, protegiatul Poloniei. La Iulie 1671 Dosofteiu, dupe ce de la Episcopia de Huși a trecut la cea de Roman, ajunse Metropolit. La 1672 Petriceico apucă tronul Moldovei, dupe Duca Vodă; Dosofteiu se manține pe tronul Metropolitan al țerei sale. Nu conservă mult acest tron, căci Petriceico cădând, Dosofteiu 'l urmază în retragerea în Polonia. Aci Dosofteiu, are ocaziune să cunoscă psaltirea lui *Kohanowski* și aceea a lui *Lubelczyk* **) și modelându-și traducerea sa pe una din ele, o tipări la Uniew, la 1673, în același an în care 'și imprima și Acatistul, tot acolo.

Étă în ce mod traduce Dosofteiu psalmul al 16-lea în versuri rimate ***).

---

*) Incercările de condei ale lui Dosofteiu din 7158 Septembrie 14. (Arhiva istorică T. I, partea I, pg. 118). Mult temeiu nu prea punem pe aceste „încercări de condei“ de aceea am scris: „să fie ful...“ etc. Vorbele scrise cu adevărat de *condeiful lui* (veđi *facsimilele*) ne arată că a avut o soră măritată cu unul: *Șerbul*. Datorim acest autograf P. S. Melohisedeo.

**) D. Picot a înaintat părerea, ne spune D. profesor I. Ionescu, în cursul de la scôla limbelor orientale în 1882, că Dosofteiu a avut în vedere traducerea Psaltirii în versuri din Ardeal din care D. Szilazi a publicat în „*Transilvania*“ un fragment copiat de *Wisly Ianoș*. Acesta nu mi se pare de loc documentat. Dosofteiu n'a avut cunoștinți de roua traducere de psalmi, din 1687. (Biblioteca de la Cluj).

***) Am vęđut că el utiliza egalmente și versul nerimat.

Limbile să salte,
 Cu cântări înalte;
 Să strige 'n tărie
 Glas de bucurie,
 Lăudând pre Domnul.
 Să cânte tot omul:
 «Domnul este tare,
 Este 'mpărat mare,
 Peste tot pământul
 Și-'și ține cuvântul.»
 Supusu-ne-au glóte
 Și limbile tóte,

De ni-s sub picioare,
 Limbi de pre sub sóre!
 Alesu-ș-au și
 Parte de moșie
 Țera cea dorită,
 Care-î juruită
 Luî Iacob iubitul
 Ce-î ține cuvântul,
 Mila să-și areate,
 Cea de bunătate,
 Spre noi ticăloșii,
 Precum ne spun moșii.

Dosofteiū, cum se vede, conservă limbei formele cele mai arhaice, mai cu deosebire în versuri, din nevoia d'a afla rimă. Pare că acele forme, Dosofteiū le-a luat din vechi traducerii anterioare, din Muntenia și chiar Moldova, cari nu au ajuns cele mai multe la noi.

Cu venirea la tron a lui Antonie Roset (1676) se dă ocaziune lui Dosofteiū să-'și reia cărja arhi-păstorască pre care o conservă sub următorul Domn Duca Vodă (a 3-a domnie) și sub Constantin Cantemir, până la 1687*), când Soviețki invadând Iași, ridică (pare-se cu bună-voie, de și Cantemir dăce alt-fel) pre Dosofteiū cu tóte odórele și archiva Metropoliei și le duse în Polonia, la Zolkiev. Aci rămase mai mult timp, apoi deveni Episcop la Azov, numit acolo de Petru-cel-Mare. Státu Episcop până la mórtea sa, tîmplată la Taganroc, în 1711, în o ețate fórte înaintată.

În a doua păstorire a sa, Dosofteiū continuă cu cel mai mare succes lucrările în favórea introducerii depline a limbei române în cult. Metropolitul Varlaam nu isbutise a da cărțile cultului în limba

*) În locul lui Dosofteiū fu numit metropolit *Teodosie* la 1674. Teodosie. revenind în 1675/6 Dosofteiū, fu scos din metropolie și închis la mănăstirea St. Sava din Iași.

română. Dosofteiu prin publicarea *Leturגיע* (Iași, 1679), a noiei sale Psaltirie în prosă slavo-română (Iași, 1680), a Molitvelnicului (Iași, 1680), a Prologelor (Iași, 1683*), a *Paremiarului* (Iași 1683), fac posibilă introducerea și domnia definitivă a limbei române în biserică. Așa, Dosofteiu este culminanța luptei limbei române contra curentului slav în biserică și decî și triumful ei definitiv asupra aceluî curent estern. Din nefericire nu e departe ziua cînd în locul celui slavon se substitue curentul grec!

Luî Dosofteiu datorim și versurile: «Pentru prea luminații și slăviții pomeniții Domnii», carî sunt ca o prefață la cartea luî bisericească «*Molitfelnicul*» :

«Domnii țerei Moldovei pus-aũ nevointă,
D'aũ învățat și țera dirępta credință,
Pravoslavnică lege ferind necorcită
Și 'n cer Christos le cruță viața fericită».

Luî Dosofteiu i se mai atribue, pe cuvinte încă nu deajuns stabilite, un lexicon al limbei române, și alte două lucrări rămase necunoscute*). Adevărata bio și bibliografie Dosofteiană va fi posibilă numai după ce — cum se speră — Academia va avea ultimele informațiuni ce zelosul său bibliotecar D. Bian este însărcinat a culege în Galiția, despre petrecerea celebrului Prelat acolo și despre odorele și documentele românesci, intrate fie în posesiunea familiei Radziwil, din care era unul din Ginerii luî Vasile Lupul, fie în posesiunea altăi arhive a vre-unei autorități astădi Austriace.

*) Veđi mai sus analiza dată de această carte.

*) *Despre transsubstanțiuine* și cele 12 epistole ale luî Ignațiu.

CAPITULUL XXVIII *)

I. *Mișcarea culturală din țera Muntenescă*, nu e mai puțin însemnată de cât cea de la curtea lui Vasile Lupu. De îndată ce la Govora se înființă prima tipografie românescă, sub Egumenul Meletie, adus de Matei Basarab anume din Macedonia, Metropolitul Grigorie cu Episcopul de Râmnic Teofil și cel de Buzău Efrem, nu voru întârzia d'a activa tipărirea primelor cărți necesarii cultului.

Puține sunt totuși notițele biografice ce am putea să aducem asupra unor bărbați ca Meletie Macedoneanul, Eromonachul Melhisedec etc. In genere, mișcarea literară Muntenescă este mai mult în giurul bisericeii, de cât a cugetării din altă direcțiune. Aci istoria mai puțin însemnată de cât la Moldoveni, érá poesia scrisă vine mult mai târziu.

Ceea ce trebuie observat, e, că de la începutul mișcării literare religioase muntene, dânsa ia de instrument o limbă cu mult superioară celei vorbite, o limbă tinzând a deveni unica și generala limbă a națiunii române. Limba bisericească a devenit ast-fel legătura cea mai tare a națiunii române orî unde era ea răspândită. La acesta a contribuit relațiunile literațiilor muntenei cu cei moldoveni (Udriste și Varlaam) cum și împărtășirea la traducerea unora din cărți a reprezentanților din biserica moldavă.

II. Cu mórtea lui Matei Basarab (1654) literatura eclesiastică avu în Muntenia o încetare de vr'o 30 de ani, până la domnia lui Șerban Cantacuzino. Acest spațiu de timp e plin de lucrările Metropolitului Dosofteiu din Moldova. S'ar părea că activitatea acestuia satisface toate trebuințele bisericeii

*) Veđi la fine autograful lui Matei Basarab.

întregi românesci, așa că, Dosofteiu lucrând și publicând cărți de cult, asemenea publicațiunii nu se mai fac în cele-lalte provincii române.

Din acest timp (1653—1678) avem de citat puține opere și încă și mai puținii scriitori. La data acésta 1678, păstorește Varlaam, Metropolit al Târgoviștei și al Scaunului Bucurescilor*). El este restauratorul literaturii eclesiastice, întreruptă de la Matei Basarab. Dorind a înavuți biserica cu cărți, Varlaam aduse la Bucuresci, la Metropolie tipografie: «*de isnovă tipografie, adecă tipar de tipăritul cărților am ridicat*, țice el, cu toate meșteșugurile câte aū trebuie» și a adus «și dascăli de tipografie»; după care «*cu multă cheltuială*» am tocmit dascăli învățați (Din Cheia înțelesului. în predoslovie).

Varlaam Metropolitul Munteniei, urmăresce direcțiunea omonimului seū din Moldova, din prima jumătate a seculului al XVII-lea. Și el avea conștiința deplină de unitatea neamului românesc și din dată, chiar în prefațiunea cărței prime ce tipăresce, se adreséză «ТѢТѢРОРЬ ПРАВОСЛАВНИЧНОЛОР КРЕЦІННИ, КАРІ СЗНТЬ НЗСКЗЦІ ЛНТРѢ АНМЕА НОАСТРЗ РЪМАНѢСКЪ». El voesce să înmulțescă talantul ce i s'a dat de la stăpânul și Dumneșeul Isus Hristos.... după puzerea priceperii sale» ЛНТРѢ НЪМЪЛЪ МІЕС РЪМАНЕСКЪ».

Titlul întreg al primei cărți tipărită în restaurata tipografie a Metropolei din Bucuresci, este acesta :

КЛѢЧЬ СЪБ КЪА ЛНЦЕЛЕСЪВНІ СКОАСЪ ПРѢ АНМЕЪ РЪМАНѢСКЪ
КЪ СЕРДІА ПРѢ СФЖНТ. КНР Варлаам Митр. Угроблахѣи Л
Зилеле прѢ ЛМ. ДОМ ІУ ШЕРБАНЬ КОВОД ШІ СЪБ ТИПЪРНІА
ЛТЪЮ Л МИТРОП. БЪКВРЕЦІИ.

*) Georgio Ghica, îndemnat de Turci, strică curtea domnescă de la Târgoviștea și mută scaunul în Bucuresci, la 1659. De atunci unii Metropoliți munteni luară titulatura de mai sus. (veđi Istoria de Laurian pg 467.)

Limba acestei cărți este destul de curată, în cât cu drep'tul țice Varlaam că este scósă cartea de pre limba rusescă «*ПРЕ ЛИМБА НОАСТРЪ ДИРЕАНТЪ РЪ-МАНЕАСКЪ*».

În slavonesce sau rusesc opera fu scrisă de Ioa-nițiu Galehowski arhimandritul Cernigovului și im-primată la Liov în Polonia.

III. După ce la 1640 se imprimase la Govora «*Pravila cea mică*», la 1652 se tipăresce *Pravila cea mare*. Tipografia de la monastirea Govora fu strămutată la monastirea Dealului, în Têrgoviște, unde era și Metropolia țerei și aci Daniil Andrei Panonianul, monachul, tradusă *Pravila mare*, aju-tat de două greci din Chio: *Ignatiu Patrîtzi* iero-monachul și *Panteleimon Ligaridi*.

În privința acestei cărți, Daniil Panoneanul țice către Metropolitul Ștefan, că voiesce «*a prepune această îndreptare de lege după limba elinescă pre limba prósă rumânescă*»....

În aceastași prefață, traducătorul, din o modestie esagerată, țice că este un ignorant, că dă cartea nu că dóră: «*dă ve (sic) într'o învățatură învățat, fără numai cât m'am ispitit a linge pe din afară puțin gramatica și sintacsul*».

Ignatiu Patrîtzi și Panteleimon Ligaridi erau *dascăli*, învățători de limba elină; ceea ce probéză din nou că, cum arătarăm, curentul elin începuse și la Muntenii a fi important chiar sub Matei Ba-sarab. (D. Cipariu țice că se pare că *Pravila* de la Govora nu e de cât a doua edițiune a pravilei din Brașov—1680).

Limba din cartea lui *Daniil Panoneanul*, este rômânescă dar nu «*prósă*». Calificativul acesta îl aflăm asemenea la 1683, în prefața lui Dosof-tei de la «*Prologele tuturor sfinților*. «*Prósă*»

voia să ȕică limba vulgară, a poporului, dând să se înţelegă că limba de carte, la curte, era o alta.

IV. Bărbat meritând o specială menţiune, la Muntenii, este cu deosebire *Udriste Năsturel*, acel bărbat *slovesnic* său literat, cum 'l numi Varlaam Metropolitul Moldovei. *) El era cumnat cu Matei Vodă.

Udriste Năsturel, cu averea sa, cu marăa lui influenţă, a ajutat la desvoltarea literaturii romănesci tipărite. «Tipografia ȕisă domnăscă» din Têrgovişte» se datori lui Năsturel. — Pe lêngă aceste şi însuşii Herăscu a edat: *Vięta şi petrecerea acelor dintru sfinţii cuviosş părinţii noştri Varlaam şi Iosaf indianilor*; scrisă de prea cuviosul şi sfântul părintele nostru Ioan Damaskin pentru folosul şi mântuirea sufletelor acelor ce se vor nevoi a ceti vięta cea cu osîrdie a lor; ea este tălmăcită de pe slovenie pre limba rumănescă, de Udriste Năsturel al 2-lea Logofăt.

Se pune data acestei cărţi la 1648 **).

La 1640, Uriil (ori Udriste) Năsturel din Feresci său Herăscii, tipări în tipografia de la Govora „ПРАВНАА, АЧЕСТА ЕАСТЕ АНРЕИТАТОРИО ДЕ АБЪЕ, ТОКМНТЕ ДЕ З СЗБОРЖ..... Năsturel Herăscu însoţesce cartea acăsta cu versuri slavone la stema ţerei. Adevărat este că nu Uriel Năsturel tipăresce opul ci *Meletie Macedonianul*.

Relaţiunile lui Udriste Năsturel cu Metropolitul Varlaam din Moldova nu puţin contrebuiră la manţinerea în cărţile tipărite a unităţei de limbă.

---

*) In Predosl. cărţei „Respunsuri“ tipărită la Suceva, (veđi Şincal, tom. III, pag. 45).

***) Veđi ediţiunea Academiei, pag. 176 şi 177. D. Gaster spune că la Viena (Bibl. Imperială) este o traducere din italienească a unei redacţiuni mai scurte de Varlaam şi Iosaf şi făcută de un Botulescu pe când se afla în închisore la Milano. (Lit. populară, pag 35).

CAPITULUL XXIX

Domnia lui Șerban Cantacuzino este una din cele mai însemnate ale secolului acestuia la toți Români. Efectele acestei domnii se întind și sub domnia lui C. Brâncoveanu. Șerban urmăria în politică un mare plan : isgonirea Turcilor din Europa și restaurarea tronului bizantin. Cu asemenea vederi largi politice, Șerban nu putea să nu simțea ce avea de făcut pentru dezvoltarea țerei sale în toate direcțiunile culturale. În adevăr, sub domnia lui, mișcarea literară e de o valoare deosebită. Metropoliții Varlaam, Teodosie și mai apoi Antim Ivireanul, sunt celebrii ajutători ai lui Șerban și ai urmașilor lui, la glorioasa lucrare în câmpul literaturii bisericești. Dăr nu numai Metropoliții ci putem dice, fruntea societății, boerii cei mai mari ai țerei iaș parte activă la mișcarea literară. Pre când Vodă scriea prefața la Evangelia românească tipărită în Bucurêscă la 1682, acesta fusese tradusă de Iordache Cantacuzino, iar frații Greceni pregătesc neîntârziata tipărire a *Bibliei* și iaș a mână și condeii istoriei spre a lăsa posterității precioase cronici. Nime nu va întrece însă autoritatea literară a lui Anim Ivireanul, care împle cu numele său o bună parte din finea secolului al XVII-lea și încă și din primii ani ai secolului al XVIII-lea!

FRAȚII GRECENI

Logofetul Radu Grecianu și fratele său Șerban, fură două din boerii cari ilustrară domnia lui Șerban Cantacuzino și pre a urmașilor acestuia, Const. Brâncoveanu.

Lucrările Grecenilor sunt din două direcțiuni : religioasă și istorică.

Cea d'întâiu carte bisericească la care ei lucrară,

orî pentru tipărirea căreia contribuîră în tot modul fu «*Biblia*». Incepută lucrarea ei la Octombrie 1680, fu terminată la 10 Noembrie 1689, sub titlu:

БИБЛІА АДЕКЪ ДЪМНЕЗЕЦКА СКРИПТЪРЪ АЛЕ ЧЕН ВЕКИ ШИ АЛЕ ЧЕН НОВА ЛЪЦЕ, ТОАТЕ КАРЕ САЪ ТЪЛМЪЧИТ ДЪПРЕ ЛИМБА ЕЛИНЪСКЪ СПРЕ ЛЪЦЕЛЪЦЕРЪ ЛИМБЪИ РЪМЪНЕЦИИ, КЪ ПОРЪНКА ПРЪ БЪНЪЛШИ КРЕЦИНЪ ШИ АЪМИНАТЪЛШИ ДОМЪИ ІОАНЪ ШЪРЪАНЪ КАНТАКЪЗИНО БАСАРАКЪ БОЕВОДЪ, ШИ КЪ ЛЪДЕМНАРЕА ДЪМИТЪЛШИ КОСТАДИНЪ БРЪНКОВЪНЪЛЪ МАРЕЛЕ ЛОГОФЪТЪ НЕПОТ ДЕ СОРЪ АЛЪ МЪРЪИЕН САЛЕ, КАРЕЛЕ ДЪПЪ ПРЪСЪТЪВЪРЪ АЧЕСТЪИ МАИ СВЪ ПОМЕНИТЪ ДОМЪИ, ПЪТЪРНИКЪЛЪ ДЪМНЕЗЕЪ ДЕН АЛЪЦЕРЕА А ТОАТЕН ЦЪРЪ РЪМЪНЕЦИИ, ПРЕ ДЪМИТЪЛШИ ЛАЪ КОРОНАТЪ КЪ ДОМЪИ ШИ СТЪПЪНИРЪ А ТОАТЪ ЦАРА ОУГРОВАЛЪХЪИЕН ШИ ЛЪТРЪЪ ЗНАЛЕЛЕ МЪРЪИЕН САЛЕ САЪ СВЪЖРШИТЪ АЧЕСТЪ ДЪМНЕЗЕЦСКЪ ЛЪКРЪ, КАРЕЛЕ ШИ ТОАТЪ КЕЛЪТЪЛА ЧЕ ДЕ СВЪЖРШИТЪ ВАЪ РЪДИКАТЪ.“

Acésta biblie e tipărită pe timpul Metropolitului Teodosie, la 1688.

La lucrarea acésta a luat parte cu frații Grecianu «dascăli pedepsiți» adecă sciutori de limba românescă și de cea elenă și mai ales arhierul Germano Nisis. Frații Grecianu avură ca isvode unele mai vechi de traduceri românesce spre a le consulta la lucrarea întreprinsă. Ei le alăturară cu versiunea celor 70 *) și «măcar că la unele cuvinte să fi fost foarte cu nevoie tălmăcitorilor pentru strîntarea limbei românesce», totuși, dice Șerban-Vodă în prefața primă, modelându-se pe traducerile latine și slovene, aū ajuns să dea la tipar totala Biblie.

Importantă este acésta carte, pentru că, cum se vede, de la publicarea ei se stabilește întru cât-va ortografia cu litere cirilice în limba română. Limba de asemenea este mult mai corectă și mai

*) Edițiunea de la Francofort.

românească de cât în Palia séu Vechia Scriptură de la Orestia. Nu puțin contribui la acésta părtășia ce avu la lucrare Mitrofan, Episcopul Hușilor «*în-dreptătorul cuvintelor românești*» *). Așa limba Bibliei ajunge a fi limba comună Românilor din ambele Principate și nu puțină înrîurire exercită asupra literaturii bisericești din următorii ani.

Frații Grecenii au mai tradus și cartea «*ΜΑΡΤΥΡΙΑΤΕ ΑΔΕΚΣ ΚΒΗΗΝΤΕ ΔΕ ΜΒΑΤΕ Φ'ΕΛΙΟΡΗ Α-ΛΘΗ ΖΛΑΤΑΟΤΥΒ..*» Bucurescî, 1691 **).

Deja în acéastă carte frații Grecenii dic că mai au pe mâinile lor, adecă în lucru, de scos de pe grecesce pe românește: «*Mărturia pravoslavnică*» de Nectarie Patriarchul Ierusalimului, și alte cărți cari «*cu Dumneșcescul ajutor nevoim a le isprăvi ca și acele în tipar să se bată*».

În adevăr, la 1691, frații Grecenii dau în tipar la tipografia Episcopului Mitrofan de la Buzău, cartea mai sus citată «*Mărturisirea pravoslavnică (ορθοδοξος ὁμολογεια)*». Din eróre Grecenii dic că acéastă scriere e de Nectarie, patriarchul Ierusalimului, nefiind de cât traducerea în grecesce a operei lui Petru Movilă cea provocată de Sinodul din Iași, de sub Metropolitul Varlaam.

Mai aflăm în prefața acestei traduceri scire că la facerea ei Grecenii au fost ajutați de Constantin Cantacuzino.

Șerban Grecianu făcu și numai singur o lucrare; el traduse «*Evangeliiile*» dupe elenesce și făcu din ele o edițiune destul de frumoasă, în tipografia Metropoliei din Bucurescî, 1693. Tipărirea acestei Evgelii în duble colóne și în folio, o făcu cele-

*) Mitrofan rămase la Munteni și fu numit Episcop de Buzău. Aoi el înființă tipografie, ce ținu de la 1691—1702, când muri Mitrofan.

***) S'a reimprimat o nouă edițiune în 1746. Bucurescî.

brul pe atunci numai ieromonah Antim din Iviria.

Ca și pentru Biblia din 1688, și la Evanghelie luă parte la traducere ieromonachul «Atanasie Moldoveanul», care, la finea marelui in folio, dice că a fost însărcinat cu nevoința și *cu cea dupe putere a amânduror limbelor îndreptare.*

Iată versurile incorecte («СТУХСРН ПОЛИТИЧЕИИ») ce pune Șerban al douilea Logofet la începutul «*Evangeliarului*», sub stema țerei:

Fericiții Domni a țerei rumânesce,
Vestiții aceia, mari Basarabesci.
Luminate Dómnne, firesce te-ai născut,
Și podóbă țerei acestei te-ai făcut.
Érá Dumneđeú, cerescul Impérat,
Cu domnie însuși te-a încoronat
Arme de biruință încă ți dărucesce,
In potriua vrășmașilor biruitor te versesce.
Și puternica armă, cea domnescă,
Prea cinstita cruce, ca să te păzescă.
Cu aceste dară, Dómnne Constantine,
Bine te întăresce, că Domnul e cu tine!
Stăpânesce vrednic, pre buní miluesce,
Și spre folosul țerei, pururea nevoiesce,
Ca Domnul ceresc să te învrednicescă.
După această vieță și la cea creșcă! *).

Radu Grecianu nu s'a ocupat numai de literatura bisericescă; el a scris și o cronică a țerei, cea mai recomandabilă din câte s'a scris în Muntenia.

---

*) Exemplarul dupe care copiam aceste versuri este proprietate a bisericii St. Ioan din Iași. El poartă o inscriere olografă a lui Nicolae Costin, care spune: această sfântă Evanghelie mi-a dăruit-o Măria Sa Domnul nostru Noi Constantin Duca V. V. Domnul țerei Moldovei, mie oumnatului Măriei Sale, Nicolae Costin Hatmanului, din cari evangeliile au trimis Măriei Sale Ducăi, socrul Măriei Sale, Noi Constantin Basarab Voevod, Domnul țerei românesce, leat de la zidirea lumey 7202, iar de la nascerea Domnului și mântuitorului nostru Is. Hs. 1694, să ne fie nouă pomană unde s'au dat, la biserica lui Sfét Ioan la mări, care este făcută de strămoșul nostru Barnovsohi Vodă, mie, lui Niculai Costin și femeei mele Ilenei, fata repositului Ducăi Voevod...."

I s'a atribuit de unii scrierea și a «Letopisețului de la descălecarea cea d'întâiu a Romlenilor și așezarea lor în țară». Cronicul acesta și a lui Radu Negru pînă la 1680 nu este de Radu Grecianu. Adevăratul cronic, adevărata operă a lui Radu Grecianu începe numai cu Domnia lui Brâncoveanu 1688 și merge pînă la 1700. «Magazinul istoric» la 1845 publică «Istoria țerei românesce» de marele Logofet Radu Grecianu, începînd cu capul I de la Domnia lui C. Brâncoveanu, căruia Radu Grecianu 'y și dedică lucrarea sa. În acest capitol, țice Radu Grecianu «iar noi de aci începem viața acestuia». Țtă vorbe confirmînd aserțiunea ca totă «istoria» orî cronica de mai 'nainte, copiată de el, nu era proprie lui. Titlul cap. I din lucrarea lui Radu Grecianu țice: «Incepătura istoriei vieței luminatului și prea creștinului Domnul țerei românesce Iw Constantin Basarab Brâncoveanu Voevod; de cînd Dumnețeu cu Domnia l'a încoronat, pentru vremile și întemplările ce în pămîntul acesta, în țilele Măriei Sêle s'au întemplat. Multe și vrednice istorii fiind lucrurile și întemplările ce s'au întemplat.... Și de vreme ce ale altor Domni vieți și istorii mai d'inainte întru neuitare de alții au rămas la letopisețul țerei așa și noi a pomeni de viața acestui Domn Iw C. Basarab Brâncoveanu, ne-am ispitit numai de cîte a ținea minte am putut, care în țilele noastre și pre vederea noastră s'au întemplat, dupe multe vrăjbi și tulburări, cari de la o vreme încôce întru împărăția Turcului și a Neamțului s'a întemplat».

Acastă istorie începută la 1689, coprinde 45 de capitole relative la vre-o 10 ani din Domnia lui C. Brâncovnanu *).

---

*) I se mai atribuie și o spiță de nemuri boeresce.

De și Radu Grecianu pare că cunoșce datoria istoricului de a compara datele (din *Chrisóve* și pisanii), el nu este nici așa de sigur în afirmațiunile lui chronologice, nici așa de *imparțial* ca predecesorii cronicarii moldoveni.

Deja din citațiunea acésta se póte vedea că stilul lui Radu Greceanu este inferior stilului celorl-alți cronicarii români. Frasa lui este mult mai incorectă și încărcată de pronumeni relativi care o fac interminabilă.

Déca Radu Grecianu n'a scris istoria țerei munténesce de cât de la Brâncoveanu Vodă cuí atribui-vom cronicile anterióre de la Radu Negru până la Brâncoveanu? Magazinul istoric pentru Dacia publică tot în 1845, «Istoriile domnilor țerei românesce, scrise de Constantin Căpitanul». Cronicul atribuit lui Constantin Căpitanul pare a fi fost scris numai la 1769, adecă aprópe un secol după Miron Costin. Din textul lui însă se vede că scriitorul a trebuit să fie martor ocular al evenimentelor din timpul cronicarilor moldoveni, așa dér nu este acel cronic adevérat al lui Constantin Căpitanul, ci póte că Constantin Căpitanul n'a făcut, un secol după aceea, de cât să copieze un cronic și cel mult să 'l continueze pentru câțiva ani cu propria sa pénă. Într'adevér, un letopiseș vechiú esista fără nume de autor și la dênsul se referá Logofetul Radu Grecianu, când în capul I al operei séle dicea că el 'și propune de a scrie istoria lui Brâncoveanu «de vreme ce ale altor Domni vieți și istorii mai d'inainte.,, de alții au rămas la *letopiseșul țerei*».

La anul 1859, librăria Grigorie Iónide a publicat în Bucuresce un manuscript intitulat: «Istoria țerei Românesce, începénd de la descălecatul României la Turnu-Severin și despre supunerea lor

sub Radu Negru până la anul 7236 (1728)». Editorul pretinde că acest manuscris l'ar fi găsit la Chişineu un óre-care ierodiacon anume Daniel. Acest cronic începe cu titlul «De când aű descălecat pravoslavnicii creştinii». Intru cât este autentic saű ba acest cronic nu scim, cu atăt mai mult că editorul publică în urma lui ca o continuare şi fără nici o observaţiune scrierea lui Radu Grecianu despre Brâncoveanu Vodă. Iată un pasagiű din acestă cronică pretinsă aflată la Chişineu:

«Insă d'întăiű isvodindu-se de Românii cari s'aű «despărţit de Romanii şi aű pribegit spre miadă-
«nópte. Decii trecend apa Dunărei aű descălecat
«la Turnu-Severinului, alţii în ţera Ungurască pe
apa Oltului şi Maramureşului, etc....

CAPITULUL XXX

Metropolitul Teodosie)*

I. Metropoliţii munteni cari, contimpuranii cu Varlaam şi cu Dosofteii din Moldova, iaű parte activă la mişcarea literară religioasă ce aceia provocară acolo, sunt: Stefan (1649—1669), Varlaam (1673—1679), Teodosie (1669 cu întrerupere până la 1709).

Sub Metropolitul Stefan, pe timpul lui Matei Basarab, se traduce în limba română şi se tipăresce «Pravila» seű Nomocanonul lui Aristen.

Un alt act important este strămutarea scaunului Metropolitan de la Têrgoviştea la Bucurescii la 1665. Aci s'a edificat Metropolia, începându-se la 1656, sub Iű Şerban şi s'a terminat sub Domnia lui Radu Leon.

II. Unul din cei mai mari prelaţii ai Muntenilor fu *Teodosie*. Demn emul al lui Dosofteii, Teodosie se ilustrează în literatura eclesiastică, cât şi în sus-

*) Veđi subsemnarea faesimilată la fine.

ținerea bisericeî ortodoxe în Ardeal, contra catolicismului.

Teodosie, din familia Cantacuzinilor *) se ridică pe scaunul păstoresc în 20 Maiu 1669. Era călugăr cu metania de la monastirea Cozia. Era om cunosător de limba latină, grăcă, slavonă. Până la data acésta fusese Episcop de Argeș. Timp de 40 de anî ocupă acest tron arhipăstoresc cu puține întreruperi când fu ținut de Dionisie (1673) și de Varlaam (1673—1679).

Domnitorul Gregorie Ghica, neamic al lui Teodosie, fiind că era din Cantacuzini, isbutesce, sub diverse calomni, a'l scóte din scaun, a'l esila la Cozia în 1672 și 'l substitue fără alegerea cuvenită pre Dionisie fost egumen la monastirea Sânta Treime din București (dis apoi Văcăresci). Dionisie móre puține zile dupe acésta (Ianuarie 1672) și pe scaunul Metroplitan Gregorie Ghica urcă pre Varlaam egumenul monastirei Glavag:ogul. Acesta păstori până la 1679, Aprilie.

Metropolitul Varlaam 'și însemnéză trecerea pe scaunul păstoresc, prin cartea «*Cluciu*» séu cheia învățăturêi, tipărită la 1675. Varlaam fiind în tinerete ajutat de Teodosie, care 'l și ridicase la Episcopia Râmnicului în 1672, a ținut, se pare, cu neplăcere, scaunul metropolitan, de la care nedreptatea domnéscă ținu depărtat pe Teodosie. Tot timpul cât *suplini* óre-cum pre Teodosie, Varlaam nu luă alt titlu de cât *Episcop al Râmnicului* **).

Șerban Cantacuzin cum veni pe tron la 1679, scóse din arest de la Tismana pre Teodosie și adună Divanul mare al țereî, la care asistară și delegați ai Patriarchieî din Constantinople: Metropolitul

*) Dionisie Fotino. trad. Sion p. 122, partea IV.

***) Dionisie Fotino îl acasă însă d'a fi lucrat însuși contra lui Teodosie cu Ghica Vodă, p. 122.

de la Maronia și Logofătul Patriarhiei Enaki (*Dionisie Fotino*). Acest Divan recunoscă dreptatea cauzei lui Teodosie și el fu reinstalat Metropolit în 1679. El păstori apoi până la 1709, având de succesor pre Antim II.

A doua perioadă a păstoririi lui Teodosie fu cea mai avută în publicațiunii. Amintim și aci minunata lucrare a Bibliei de la 1688. Cu edarea *Evangeliei* și a *Apostolului* *) pe săptămâni (traduse din grecesce) se ajută mult introducerea limbii române în biserică. În campania întreprinsă pentru a împiedica *uniatic* în Ardeal, nu fu ajutat de ajuns de Domnitorii țerei, și nu isbuti. Socotind că prin acesta va slăbi propagandele calvine și catolice, ordonă o reacțiune contra limbii române în Ardeal, unde această limbă avea să fie întrebuită în biserică numai pentru citirea Apostolului, a Evangheliei și a *Cazaniei*, iar pentru restul serviciului urma să fie utilizate limbile slavă și greacă. Din această direcțiune este publicată la 1680 leturgia slavono-română unde este românescă numai tipicul iar rugăciunile în limba slavonă. Dedicând cartea acesta lui Șerban Cantacuzin Voevod, Teodosie, care se intitulează Metropolit al «*Tergoviștei* și al *Bucureștilor*», dice că această carte este prima carte românească, în care din pricina sublimității tainelor **) nu s'au tradus din grecesce și rugăciunile.

Étă motivele ce alégă Teodosie ca să nu traducă tótă leturgia în limba română:

«Iar leturgia tótă a o prepune pre limba noastră și a o muta, nici am vrut, nici am cutezat (drept mărturisesc) pentru *multe alte pricini* (?) ce m'au

---

*) Veđi despre cel mai vechi *Praxi* saú *Apostol* în limba română, de la 1570, articolul D-lui profesor Cretzu în revista pentru arheologie, Vol. I. anul III. faso. I.

**) Veđi *Album* de Enăceanu.

împins, se vede că și pentru *scurta limba noastră* ce este, o am făcut, și pentru lipsa dascălilor (cum am dis), ce nu sunt întru ticălos rodul nostru, și pentru *neînțelegerea norodelor tainele*, ce sunt și ce însemnă și pentru neobiceiul bisericeii noastre, ce până astă-dî n'au ținut.» (Sta și Dumneșiasca leturghie. Predoslov. pag. 10). — Intre cele «*multe alte pri-cint*» ce tace Teodosie, principala era, repet, interesul împedicării propagandei calvine și catolice în Ardeal.

Correspondențele preschimbate de Teodosie în privința bisericeii ardelene sunt arătate de Nicolao Nilles în cartea sa nouă: *Symbolae ad illustrandam Historiam Ecclesiae Orientalis in terris coronae S. Stephani* (2 Vol. Oeniponte 1885).

Teodosie e ajutat de harnicul Mitrofan, care dupe traducerea Bibliei (la 1688) este ales Episcop de Buzău, unde tipăresce mai multe cărți *).

Seculul al XVII-lea se încheie de *Teodosie* Metropolitul muntean, cu tipărirea a două cărți despre care credem bine să dăm aci sémă.

Prima carte este: «*Flórea darurilor*», carte foarte frumoasă și de folos fie-căruia creștin, carele va vrea să se împodobescă pre sine cu bunătăți, de pre grece scósă pe rumânie, în zilele prea luminatului Domn Iă Constantin Basarab Voevod, cu blagoslovenia prea sfântului Metropolit КНР ТЕОДОСІЕ, cu îndemnarea și cu cheltuiala D-lui Constantin Paharn. Sarachin ГНЬ Gheorghie АУХТОРЪВЪ КРИТЕНЪВЪ și s'a tipărit în sfânta monastire Sneagov въ лѣт зси мца 10, de smeritul ieromonah Antim Ivireanul. Traducerea e de *Filotei Sfîntagorețul*, care dice și în altă carte (cea a doua mai jos), că «o au tradus

*) Precum Mineele pe 12 luni cu paremi slavono-română 1698; Pravoslavnica mărturisire, Catehismul lui Peru Moghilă (1692); Triod slavono-român—1697 și 1700. Molitfelnie—1698 etc.

spre cea de moșie și deosebită limba noastră rumâ-
«nască, pentru ca să fie bine priimită de locuitorii
«țerei acesteia».

Cartea are la început versuri și apoi două pre-
fețe, una către Vodă, și a doua către cetitorii.

A doua carte este:

«Învățături creștinești foarte de folos, acum în-
tâii scose de pe limba grecască pe limba rumâ-
nască și s'a tipărit spre folosul cel deobște, în zilele
prea luminatului Domn Iω. Const. Basarab V. V.,
cu blagoslovenia prea sfântului Metropolit chir
Teodosie, în anul mântuirii 1700 Ghenarie, în
Sneagov, de Gheorghe Radovicî.

Traducerea nouă a acestei cărți e tot de *Filotez*.
Traducătorul țice că cetitorul «nu va afla voroave
cu nevoie la înțeles, că sunt próste socotele și
învățături pe scurt și lesne».

Spre a se putea compara cu versurile cari, la
Varlaam din Moldova, încep poesia noastră scrisă,
dăm aci versurile din fruntea cărții lui Filoteiū
din 1700.

«In mijlocul corbului Dumneđeū cel mare
Domnului Constantin Radu dădu armă tare
Pre cinstita cruce, ca să biruiască
Pre ai săi vrăjmași și să stăpânescă
In mulți anī cu pace într'a sa moșie,
Hristos dăruiascăi multă veselie».

Ambele aceste cărți sunt datorite artei tipogra-
fice a deja vestitului *Antim Ivireanul din Snagov*.

CAPITULUL XXXI

Mitrofan, Episcopul Hușilor

Mitrofan ajunge Episcop la Huși la 1683. El
fu un prelat renumit prin învățătura și prin tipări-
turile séle. El sciea bine limba elenă, cea slavă și

cea română. E posibil ca el să fie fost unul din ródele date de gimnasiul lui Vasile Vodă.

Lucrarea ce-ı făcu reputațiunea de «pedepsit» în limba grécă, fu publicarea, în Iași, în grecesce a cărței patriarhului de Ierusalim Dosofteiu, despre Sântul Mormânt *). Apoi, ca Episcop conlucră la publicarea tot la Iași (1683) a «Tesalonicului» în grecesce, și a altor scrieri moderne **).

Contimpuran cu marele Dosofteiu, Mitrofan este un demn emul al aceluia. Ca și el pare că fiind partizan politiceı polone, cădu în disgrația lui Const. Cantemir Vodă, care-ı va fi obligat să demisioneze din Episcopat, de óre-ce pe la 1690 îl aflăm numindu-se «Πρώην» adecă *ex* Episcop de Huși.

Fie căci fu silit să emigreze, fie căci, reputațiunea lui ajungând la Muntenı, fu chıamat de ei să ia parte la traducerea și publicarea cărților bisericescı, noi l'am vădu conlucrător la Biblia din 1688.

La 1690 Mitrofan edită «Euchiridile» scris de Patriarhul Ierusalimului Dosofteiu, spre refutarea bisericeı reformate.

Asemenea serviciı readuseră pre Mitrofan în Episcopatul Muntean și anume pe la 1690 îl aflăm episcop de Buzău. Aci învățatul scriitor organiză îndată tipografie, în care a tipărit multe cărți, ca Mineiul, Invățătura pre scurt pentru cele șapte taine etc. Din tipografia lui Mitrofan eșiră și unele cărți străine peneı lui.

Mitrofan muri la 1702, bine meritând de la memoria națiunei române.

*) Veđi istoria bisericeı de Meletie, Tom. III, pp. 2, f. 200.

***) Veđi Lequien in Oriente Christiano-Eclesia Moldoblachica. T. I, pg. 1246 etc. Apud Melchisedec in Cronica Hușilor, pg. 145).

CAPITULUL XXXII

Metropoliții Ardeleni

I) Dintre prelații Ardeleni, cari sunt continuuranți cu mișcarea literară provocată în Moldova și Muntenia, se cuvine a menționa: pre *Teoctist* cu care se începe seria Episcopilor din secolul al XVII-lea (1605); pre Dosofteiu (1627); pre Ghenadie II (George Bradi) despre care documentează *Pravila* de la Govora din 1640; pre *Ilie Oreste* (Iorestu) despre care mai sus s'a arătat în ce relațiunii stătu cu Racotzi, în privința publicării în limba română de cărți bisericești. Acestui Episcop urmăzează la 10 Octombrie 1643, vestitul Simeon Stefan (St. Simonovici), cel căruia Racotzi i ordonă să nu se mai servescă și să nu îngăduie a se face serviciul bisericesc, în limba slavonă, ci numai în limba românească. Cunoșcem cărțile publicate sub acest prelat iubitor de limba românească.

Dintre urmașii lui Simeon Stefan (care păstori până la 1651), nu vom mai cita de cât pre Teofil și pre Atanasie I, sub care se face ori se întemeiază unirea unora din Români cu biserica Romei.

Teofil. — *Teofil*, numit ca laic Toma Ieremi din Teiuși a fost hirotonit Episcop al Ardealului de Metropolitul Muntenesc Teodosie, la Sept. 30, anul 1693 *). Pe timpul lui Teofil, Transilvania revenind în puterea Austriei, Calvinismul află un puternic contradicător în biserica catolică protegiată de casa domnitore. Catolicii simțiră nevoia a împedica propaganda calvină între Români și acelei progande

---

*) T. Cipariu pune alegerea acestuia în Ardeal în Septembrie 18, anul 1692, măcar că și Cipariu citează condica de hirotonii din Bucuresei, ca și D. Enăceanu, de la care am împrumutat data de sus și numeroase informațiuni. (Vezi acte și fragmente latino-românești pentru istoria bisericii române, de Cipariu).

substituiră pre a lor. Acum reîncepură lucrările pentru *Unire* a Românilor cu biserica Romei. Teofil, din indemnul jesuitului Pater Barani, din Belgrad, adună în Februarie și Martie 1697 sobor mare în Alba-Iulia, la Metropolie și se învoi spre primirea *Unirei*. Adevăratul întemeiător al *Unirii Catolice* fu însă *Atanasie I*, (Ved. Sam. Clain apud. Cipariu, pag. 83).

ATANASIE

Atanasie Anghel nobil din Ciugud de lângă Alba-Iulia, a fost sacrat și el Episcop tot de către Metropolitul Muntean Teodosie, la anul 1699 Ianuarie 22 (condica hirotoniei din Bucuresci). «După ce ajunse acasă Atanasie, din Bucuresci, s'a u iscusit multe împărecheri, dice Clain, (apud Cipariu în acte și fragmente pag. 34). Unii se nevoiau a trage pre Români către biserica Apusului, alții către cele-lalte religii legiuite din Ardeal. Tot cu sfatul jesuitului Pater Barani, Atanasie adună în Septembrie 30, anul 1699. un sobor și un al doilea în 1700 Septembrie, care perpetră definitiv *unirea* cu biserica catolică».

Actul acesta al lui Atanasie este sorgintea unei nouă direcțiune de cultură a Românilor din Ardeal, direcțiune care va avea efecte și în Principate. Metropolitul Teodosie a protestat și lucrat cât putu contra *unirei* lui Atanasie, dar istoria literaturii române nu pôte nega câștigurile culturale ce au rezultat din acest mare eveniment de subpăstoria lui Atanasie.

Atanasie se dice că a murit la 1714 (Ved. actele lui etc. în Nilles, *Symbolae*).

Contemporane cărți cu Teofil și cu Atanasie, în Ardeal, avem de înregistrat *Ceaslovul* din 1696 și *Cazană* din 1699 de la Alba-Iulia. Nilles (*Symbo-*

lae, T. I, pag. 372), grăesce despre două edițiuni a unui catehism românesc *unit* scris de Francisc Szunyogh. Prima edițiune ar fi din Tîrnavia (Ungaria) de la 1696 și a doua din Sibiu, din 1709. Acastă a doua edițiune ar fi tipărită *cu litere latine*.

CAPITULUL XXXIII

Metropolitul Moghilă

Dintre bărbații cari, în seculul al XVII-lea, duc în țeri streine, cu nume de laudă, scire despre Romanii, este *Petru Moghila*.

Nu alunecăm cu atâția biografii ai lui, să-l aflăm stremoși până sub Republica romană, până în *Mucius Scaevola* *).

Descindătorii după tradițiune **) din *Aprodul Purice*, care la 1486, Martie 6, ajută pre Ștefan-cel-Mare să se reurce pe cal, în mijlocul resboiului cu Ungurii ***) , *Mohilescii* sunt cuoșcuți în documentele Moldovei de la finea seculului al XV-lea ****).

Petru Moghilă e fiul lui Simeon Moghilă. Simeon era fiul cel mai mic al lui Ioan Moghilă și al 3-lea frate al lui Ieremia Moghilă. La 1596 Simeon era părcălab de Hotin; el fu și Hatman al țerei. Simeon, ajutat de Ieremia Moghilă, la 1601 ajunge Domn al Muntenilor și ocupă tronul până la începutul anului 1602, când fu destronat de Buzesci.

La 1606 Aprilie, Simeon succedă la tronul Moldovei, frate-său Ieremia, încă trăind acesta, și

*) Okolski (Orbis polonus) 1641.

**) La 1497 aflăm pre un „*ПАНА МОГИЛА ЧИЛШНЬКА*“ la curtea lui Ștefan Vodă. (Uric al moșiei Rosescii. St. Spiridon).

***) Veđi Neculcea.—Letop., T. II, pag. 196.

****) Pe la 1499 aflăm iar pre *Pan Moghilă* paharnic la Ștefan-cel-Mare (Veđi Chronica Romanului de Melhisedec. Buc. 1874, Partea I, pag. 150 et seq).

póte fără voia lui Ieremia care zăcea bolnav de mai mult timp. Acéstă duşmănescă purtare a lui Simeon cu frate-séu, înarmă pre véduva lui Ieremia contra lui Simeon. Ea 'l otrăvi că dóră va asigura domnia pentru copii sêi (Letop., Tom. I, pag. 127).

La 1607 Iunie, succede în tron, lui Simeon Moghilă, fiul sêu cel mai mare, anume Mihail Movilă. Vr'o opt luni domni acesta și fu destronat la 1608 Ianurie, de vêrul sêu Constantin fiul lui Ieremia.

Simeon Movilă mai avu și alți fii de cât pre Mihail, și anume pre Gavril Movilă, Domn la Muntenî în 1619, și pre *Petru* sêu Pêtrașcu, care este al treilea fiu, Pavel al 4-lea, Ioan al 5-lea și Moisi Movilă al 6-lea fiu, care domni la Moldova în 1630, după ce domnise puțin la Muntenî, în 1629.

Dómna Margareta Moghilă, soția lui Simeon, născu pre Petru în 21 Decembre 1597 *). Sub îngrijirea mamei sêle, Petru Moghilă dobândi o educațiune alésă, bazată pe religiune. Retrasă în Polonia, Dómna Margareta pune în relațiunii pre Petru cu Hatmanul și Cancelar Stanislas Jolkiewski, care de către Sobieski e numit chiar « *Singularis patronus* » al junelui Petru Moghilă **). La *Iolcva* continuă Petru a-și face instrucțiunea și educațiun sa. Cu Jolkiewski, Petru Moghilă ia parte în bătălia Polonilor contra Turcilor de la Țuțora. După mórtea lui Jolkiewski, Petru avu alți tutori, între cari pre Chotkevicî. Cu acesta, care comanda óstea polonă, Petru luă parte la bătăia de la Hotin. Conducător, tutor spiritual avu însă Petru pre Iov Borețki, Metropolitul de Kiev. Ducându-se Petru de mai multe-orî la Kiev, după 1622, sub influința lui

*) Enăceanu, în biografia lui Movilă, pag. 135.

***) Comentariorum Chotinensis belli libri tres de Iacob Sobieski.

Borețki, se călugări la 1627. Aci ajunse nu târziu arhimandrit, și la 1633, două anî după mórtea lui Iov, deveni Metropolit.

Activitatea Metropolitului Petru Moghilă fu mare. El fundă la Kiev o școlă teologică, la care utiliză dascăli de la vestitele școli din Lemberg, unde învățase și el. Acastă școlă avu influințe însemnate asupra culturii române, sub Vasile Lupu, care croi școlă de la Trei-Erarhi, pe cea de la Kiev. Posezând tipografie, Petru Moghilă dete la lumină multe lucrări, cari, fiind în limba slavonă, nu interesază studiul nostru. Din aceste cărți, „*Помокнионь*“ publicat la 1620, 1624 și 1629, a trebuit să fie venit la mâna lui Eustratie Logofetul când tipări cartea românescă de pravilă sub Vasile Lupu.

Ca Metropolit Petru Movilă se ocupă cu emendarea și tipărirea cărților cultului slavonesc. În cei 14 anî de păstorire ai lui Petru Movilă s'au publicat 71 de cărți în zece tipografii din eparhia sa, țice părintele Enăceanu în biografia cea mare a Metropolitului de Kiev.

Petru Moghilă n'a uitat origina sa românescă nici o dată. El puse la dispozițiunea lui Vasile Lupu și a Metropolitului Varlaam învățați slavoni, între cari pre teologul Sofronie Pociatski, pentru școlă din Trei-Erarhi; ajută înființarea tipografiei din Iași și la 1645 veni la curtea lui Vasile Lupu în Iași, unde asistă la nunta ficei Domnitorului Moldav, Maria, cu Principele Radziwil *).

Opera cea mai vestită a lui Petru Moghilă, din timpul când fu Metropolit, este „*Mărturisirea ortodocsă*” din 1642. Acastă carte e menită să împedice lățirea doctrinelor calvine și catolice prin cărți

---

*) Vezi orațiunea ce a ținut la această ocaziune, în *Euchologiu*, în prefața tainei nunței.

polone tipărite cu acest scop de propagandă. Sinodul adunat la Iași de Metropolitul Varlaam în 1642, mai, a îndemat pre Patriarchul Dositeiū să corégă definitiv cartea lui Petru Moghilă *).

O altă lucrare mare a lui P. Moghilă fu *Eucho-logiul*, adică Molitvenicul. În această carte este cuvântarea ce a ținut el la Iași, la nunta Mariei cu Radziwil.

Este o lucrare postumă a lui P. Moghilă, de și din 1619, conservată în un manuscript de curând descoperit și de care mai întâiu a scris la noi diligintele și seriosul călugăr Părintele Ghenadie Enăceanu. Această lucrare coprinde testamentul lui P. Moghilă din 22 Decembre 1646 și povestirea unei minuni tēmlate la racla St. Ión cel Nou din Suceava în 1620. În limba română, de la acest ilustru bărbat nu avem de cât câte-va rânduri la finea unui isvod: «despre baniș pentru robī și despre tôte județele.» Dér decât P. Moghilă n'a scris românesce conlucrarea lui la cultura română din seculul al XVII-lea este nu mai puțin forte mare! **)

CRONICARUL URECHE

1. Familia Ureche este din cele mai vechi familii boeresci moldovene. Vor unii să fie venit din Banat, prin țera Oltului și țera românescă. Cantemir o lega de némul Corvinilor (Cronica, Iași, 1835, t. I, pg. 41). Ba un însemnat profesor din Bucovina și-a dat osteneła să afle rădăcina némului Ureche tocmai la republica Romei! Ne mulțămim a o urmări în hrisóvele domnesci și zapise de ocine din Moldova

*) Declară acesta însuși acest patriarch în prefața ce pune la biografia lui Meletie *Sirigul*, primul corector al catehismului Movilean.

***) Catalog Wystaw y Archeologicznej i Etnograficzej we Lwowce 1885, coprinde mai multe documente relative la Movilesei, încă nepubli ate.

ce le utilizăm noi pentru prima oră. E mai puțină vechimea ce rezultă, dar mai documentată.

La 7 Ianuarie 1407, Mitropolitul Iosif însărcinează pre boerul Petru *Urecl* cu o afacere administrativă a monastirei Bistrița și a monastirei Neamțului (?). Actul este reprodus în Archiva istorică t. I, p. I, p. 140.

2. In un uric de la 1443, Maiu 18, relativ la moșia Roșescii (St. Spiridon doc. No. I), se citează credința panului «Bina Оуѣккѣ». *Oana Urecl* este cunoscut și din alte urice *).

Un uric de la Stefan Voevod din 1445 (6953) dăruiesce unui *Urecl* pământ din județul Putnei, pe apa Putnei, unde este Stan Hățăganul **).

In județul Putnei, plasa Răcăciunei, esista în secolul al XVI-lea un cuib de rzeși șiși *Urechesci*. Acastă rzeșie este documentată prin mai multe acte începând de la 1523 (daca este să credem citirea datei acesteia de unii scriitorii contemporanii din Iași) ***) și trecând până în secolul al XVIII-lea. Dacă Nestor Urechia a eșit din acest cuibar Urechesc, eu nu afirm cu totă stăruința, der lucrul e posibil. In orice cas la Urechesci și Cornățelul alipit de Urechesci, trăsesc rzeșii ce șiș dic *Ureche* până târziu ****). **Dobra Ureche** și cu feciorul ei Tiron Ureche încă la 1690, August, au pământ în Urechesci.

Mai este cu numele *Ureche* un iaz în județul

---

*) Veđi cursul meu de istorie la facultatea de Bucuresci. Veđi doc. moșiei Dumesii (silișt a Marcoviceni, St. Spiridon Iași) din 1442, unde este citat *Oana Urecl*.

***) Uric presentat la judecata Divanului domneso din 1837, Tom IV al anaforaletor. Veđi condica respectivă la ministerul justiției din Bucouresci. Veđi și alte două urice din 1442, 8 Martie și 7 Maiu, în care Stefan Vodă aduce credință aceluiași Oană Urecl din documentele descoperite de noi.

****) Veđi ce am đis la pg. 66.

*****) Veđi documentele moșiei. Arch. St. Spiridon.

Iași și o siliște pe cîsta Dêlului Osoiu, în locul dis din vechime Zizinka. De altmintrelea, numele de *Ureche* pare a se fi dat une-orî unor localități dupe configurațiunea munților orî a «*wrecher*» he-leșteelor, etc.»*).

3. Carî sunt membrii familiei *Ureche* pînă la finea seculului al XVI-lea, cînd avem pre Nestor Ureche, nu este locul să cercetăm. Despre Nestor Ureche posedăm astăzi mai mult de 30 de documente. Vom face mențiune de vr'o câte-va. Nestor este fiul lui Maxim Ureche și al soției acestuia Dumitra.

La 7096, Aprilie 1 (1588), un zăpis de cumpăratură de vie de la Trifan și un uric al lui Petru (Schio-pul) ne areată pre Ureche în funcțiunea de *Vornic de glôtă*. Ca să pôtă fi la data acêsta Nestor Ureche Vornic de glôtă, trebuia să aibă cel puțin vr'o 30 de anî, decî nascerea lui Nestor o punem dupe 1550. Rolul ce Nestor Ureche jucă în domnia lui Aron Vodă a fost însemnat. La 1592 el deveni *Mare Logofet*. Cu tôte acestea, silit de consciința sa, refusă, în domnia a II-a a lui Aron Vodă, de a persecuta pre boeriî neamicî lui Aron și fugi în Polonia. Locul de Logofet 'l luă Oprea Armașul. Nestor pare că nu se considera bine numit Logofet de tiranul Domn, de ôre-ce el va reintra sub Domniî următorî numai ca Vornic mare și numai mai târ-diî reia funcțiunile de Logofet. Cu Eremia Moghilă revine în țeră și sub el e Vornic mare, Stroie fiind Logofet.

Maî esistă un zăpis de cumpăratură din acestașî an 1588, Aprilie 15. Aci Ureche este numit numai *Двсрник* **).

*) Vedî în *Frunzescu* (Dict. topografic) localitățile ce pôtă numele de *Ureche*.

***) Intre documentele dăruite muscului din Iași de onor. D. Pa-naite Balș.

Posedăm din acestași an 1588, Martie 14, o scrisoare a lui Nestor Ureche Vornicul către Postelnicul Brut, în următoarea cuprindere:

«D-ta, Brut Postelnice, scriem D-le și fiului D-le și tuturilor ómenilor de acésta: am înțeles că ve lăudași asupra lui Septilicși și nu 'l dași pace, ci ve lăudași că 'l veși pîrî pentru satul care 'l-am vîndut lui. Pentru aceea ve însciințez că déca veși vedea acéstă carte a mea să 'l dași pace, iar de aveși ceva, să veniși înaintea Domniei și înaintea boerilor Măriei Sale. Ci de ve veși lăuda mai mult peste cartea domnescă și peste tocméla noastră, noi ne vom scula și vom spune și Domniei ca să iea de la voi 20 de boi, și dupe aceea veși veni și vom sta față la Divan. Cu acestea sfêrșind, ve dași scire».

Ureche Vornic.

La 1599 (7107), Martie 23 Ieremia Moghilă întăresce lui Vornicul Nestor Ureche cumpărătura satului Hăbășesciș *). În același an *marele Vornic* Nestor Ureche capétă uric pentru altă moșie, *Dumbrăvița* din județul Iași.

Tot din 1599 avem un uric de la același Ieremia Moghilă, întărind lui Nestor Ureche, *marele Vornic*, altă cumpărătură a moșiei Siliștea-Giulești, pe apa Bêrladului, de la Petrică nepotul lui Ioan Giudele.

Din 1599 Octombre 1, mai este zăpissul publicat de Archiva istorică (t. I, p. 1, p. 46), act care încheie seculul al XVI-lea.

În 1604 (7112) Iunie 25, *Vornicul țerei de jos* N. Ureche dobândesce uric de întărire de la Iere-

---

*) Condica de anaforale pe 1837. Veși și docum. No. 3 al Vulpășștilor, de la Ieremia Moghilă, unde este credința lui Пана Истор Срѣке Великаго Дворник доли Земан..... Acest uric e fôrte important pentru istoria lui Mihai Viteazul (*Arh. St. Sp.*)

mia Moghilă pentru o nouă cumpăratură: *Șoimă-rescii* *), pe apa Rîsca. În același an 1604 Iulie 3, N. Ureche e citat în un uric publicat în Archiva istorică (t. I, partea I, pg. 77).

Documente numeroase contra-semnate de *Урече Вел Дрварник*, aflăm în anul 1604 și cei următorii. Așa sunt uricele din 1606 (15 Martie, 2 Aprilie și 12 Mai), două din Archiva istorică t. III, p. 70 și 74, și cel din urmă în Chronica Romanului de Episcopul Melhisedec, pg. 30).

În 1610 Iulie 6, Nestor Ureche e menționat în anafora Mitropolitului Anastasie către Domnitor **). Archiva istorică mai publică un uric de la Ieremia Moghilă Voevod din 10 Martie 1607 (t. III, pg. 74). Este anul tocmai în care Nestor Ureche dobândește indigenatul de la Dieta Polonă ***).

Din 1608 Ianuarie 7 și Mai 11 avem două urice de la Constantin Moghilă ****).

Când Stefan Tomșa apucă tronul Moldovei, Moghilenii se refugiă în Polonia. Cu Constantin Moghilă și frații lui trecu acolo și *Nestor Ureche* *****). Cu ajutor de oștire adunată de Potoțchi, cumnatul lui Constantin Moghilă, acesta se încercă a reveni la domnia Moldovei. Nestor Ureche nu aprobă cu sfatul său asemenea încercare. În bătălia

*) Vezi condicta de anaforale pe 1840, t. III, anafora No. 31.

**) Archiva istorică t. I, p. I, pg. 22 etc.

***) *Ureki*. Nestor Ureki Dwornic i hetman Wojska Woloskiego W. roku 1607. indygenatem W. Polsce darowany, dla swojejku tej Rzeczypospolitej przychylnosc. O Kol. tom. 3, fol. 359. Urakowna *Alexandra* Kra sinkiego malzonka. De ce o chiamă *Alexandra*?

Care din nămul lui Nestor *Urechi* rămasă în Polonia, de aflăm pe la 1750 un „*Ian Nestor Urechi* „Kasztelan Brzecki Litewski“? (Din Herbarz Polski Kaspra Niesieckiego S. J. Powie kszony dodackami z pozniejszych a torow Rekopismow, Dowodow urzedowych i Wydany przez Iana Nep. Bobrowicza (Tom. IX, W Lipska. Nakladem i Drakiein Breitkopsa i Haert-la—1872; la litera U).

Vezi și Engel *Geschih der Moldau*, p. 1, p. 68.

****) Din condicta de documente ale Episcopiei de Roman și Arh. Stat.

*****) *Leropisețe*, t. I, pag. 229, edițiunea prima.

de la cornul lui Sas pe Prut, Constantin Moghilă fu învins și prins. În curând muri împreună cu mulți boeri cari l'însoțiseră. Nestor Ureche rămas în Polonia, numai la 1615 puse în mișcare oștire dobândită de la ginerii văduvei lui Ieremia Moghilă*). Cu această oște intră în țară și întronă pre Bogdan fiul lui Moghilă. Acum Ureche Nestor duce toate afacerile Moldovei (Letop. M. Costin T. I. p. 233). Această stare de lucruri nu dăinuie mult. Turcii prind pre Bogdan și pre maica sa, iar Nestor Ureche se refugiază iar în Polonia. Sub Radu Voevod l'vedem reîntors în țară. În actele ce posedăm de sub acest Domn, Nestor Ureche subsemnează: «*ВНВ ВЕЛ ДВЕРНИК*», deci el nu mai este în Sfatul domnesc, ci trăesece retras.

Până când mai trăesece Nestor Ureche? După ce l'afflăm citat în un uric din Martie 15, 1615, l'mai găsim sub Radu-Vodă la Febr. 19, 1617, în un document al moșiei Borșa (St. Spiridon din Iași). După această dată Nestor Ureche n'a mai trăit mult.

Însoțit cu Mitrofana fiica lui Toader Jora, eî zidiră monastirea Secul la 1594**) și în Iași biserica St. Vinerie, desființată acum trei ani, căci cădea în ruină***).

Ambii soții, Nestor și Mitrofana, sunt înmormențați în monastirea lor, Secul.

4. O inscripțiune pe laturea altei cruci titoricescî de la monastirea Secul ne spune că Nestor Ureche și soția sa Mitrofana avură două fiu (Vasile

*) În 1612, 1 Fev. N. U. era l Canenița. D'aci scrisă epistola cătră sig. Fargași. (Veđi *apendice*).

**) Luăm data de 1594 și n. una ulterioară, căci data acesta este pe o cruce titoricescă ce se conservă la m. nastirea Secul. Data de 1604 este a danieli lui Nestor către monastir a ce a zidit cu Mitrofana. El numea monastir a sa *Xiropotamo*, după numele unei monastiri din St. Munte.

***). Veđi *Melchisedec*. Cronica Romanului, pg. 245. — Hasdeu, Arch. istorică, T. I, partea I, pg. 175—176.

și Grigore) și două fiice : Anastasia și Maria, la 7105, Sept. (1597). *)

Maî multe documente pomenesc de *Vasile Ureche* în anii primii ai secolului al XVII-lea. Așa la 1629, Iulie 5, *Vasile Ureche* este martor la un zapis de ocină (doc. Episcop. Roman). Un uric de la Miron Barnoski, întăresce acest zapis al monastirei Sucevitza.

Deja la 1614, Aprilie 1, aflăm pre *Vasile Ureche* dăruind satul Cănesci, (județul Tutova) Hatmanului Racoviță. (Condica de Anaforale, Tom. I. N. I.)

5. **Grigore Ureche** este născut la finea secolului al XVI-lea. Pentru ca la 1631, Mart. 1, sa aflăm subsemnând pre Grigore Ureche cu formula ГИР БЕА Логоф. **), urmază că la 1631 să fi avut peste 40 de anii maî mult ca trecuți. La data acesta Ghenghea este Logof. mare la Moisi Moghilă, cum fu și la Radu Ales. Doi Lupul sunt Vorniciii țerei de sus și celei de jos, Pătrașcu Boul este vel spătar, etc. Cu Gr. Ureche, a visternicit în trecut Dumitru Buhuș.

Gr. Ureche nu fu partizan al domniei lui Alexandru Iliăș. Cronica lui Miron Costin (Letop. T. I., p. 263, ediț. I) ne arată pre *spătarul Ureche* mergând, cu alți boeri, la Constantinople, ca să lucreze contra domniei lui Alexandru Iliăș. Neisbu-

---

*) Veđi între docum. Episcopiei Roman, zapisul cu mărturia boerilor divaniști (între cari este subsemnat *Gligrone Ureche*) — 7139—1631.

**) La familia Ureche se ouvine a se număra și pre *Nestor Băstiste* călugărul, care la 1665, Aug. 5, subscrie cu Vasile Ureche și cumnatul lui, Kiriak și Alexandru Buhuș, ginere lui Nicolae Ureche, în zapisul de renunțare a Urecheștilor d. la moșia Pleșesci. (Condica de documente a Mitrop. Iași — T. I., pg. 339. Nestor e fiul lui Nestor ori al lui Greg. Ureche? Maî probabil fu a acestuia, căci alt-f. inscripția istorică din Seoul l'ar fi menționat. In acest act din 1665 (Aug. 5) maî subsemneză și Nicolae Ureche care s'a dis că era socru lui Alex. Buhuș.

tind, boeriŭ Moldovenŭ, între carŭ Vasile Lupu Vornicul, Savil Hatmanul, Visternicul Buhuș, Racovița Cehan Vornicul și Spătarul Ureche, resculară țera contra lui Alexandru Iliăș și a Grecilor de carŭ se încungiurase, între carŭ era și vestitul *Baptiste V. leli*. Avenirea la tron a unui Moghilă, în locul destronatului Alexandru Iliăș, reăd...ce la onorurŭ pre spătarul Ureche. Dar este abia de un an acastă nouă Domnie și 'i succede Vasile Lupu.

Indată la urcarea pe scaun a lui Vasile Lupu, Gregorasco Ureche primesce să fie *mare spătar*, pe când *Petriceico e vel armaș **).

Dece zile apoi *Gregorasco Ureche* este înaintat **) vel vornic *de țera de jos*. El are de colegŭ pre Toderășco vel logof., pre Savil Hatmanul și pre Teodor Petriceico vel vorn. de țera de sus.

Cum și de ce nu știu, dar la 1635, August 29, reafiu pre *Gregorasco Ureche* numai spătar mare. Intre documentele moșiei Borșa (șiliștea Baloșesci, doc. N. 7, St. Spiridon) ***) este un zapis curios de vânzare de ocină săvârșită înaintea lui Gr. Ureche spătar, de un Ipatie Sirbea. Gr. Ureche aduce mărturia mai multor *slugŭ* ai lui și ómenŭ de casă și subsemneză punând și sigiliul seŭ.

(Urméză la fine facsimilele).

În anul următor 1636 Ureche continuă a fi *vel spătar ****)*.

În 1637, Noembre 9, tot spătar mare e *Ureche*

---

*) Actul No. 87 al moșiei *Popricaniŭ* (St. Spir. Iași), (1634, Aprilie 14).

**) Docum. Academiei române. Veđi la fine facsimile.

***) Un uric de la Vasile Lupu din anul următor Noembre 28, întăresce cumpărătura și citéză ca martor la zapis pre ГЛИГОРАШКО ВРЕЧЕ БЕА СПАТАР (Doc. N. 15, plicul No. 2).

****) Veđi și uricul lui Vasile Vodă din 7144, Martie 20, al moșiei Popricani (Doc. No. 139, St. Sp r. Iași). Asemenea uricul din 1636, Noembre 28, a moșiei Baloșesci — Plic. No. 2.

Grigore, cum documentează zăpisiul relativ la moșia *Româniș* (doc. No. 4, St. Spiridon) întărit cu iscălitura și pecetea sa.

Toți anii următori 1637, 1638, 1639, 1640*)— 1641, *Grigore Ureche* se manține în Spătăria mare. Așa, în zăpisiul de la 1641 Februarie 19, de cumpăratură a *Bodescilor* de către Toma (Cantacuzino) marele Stălnic, făcut înaintea boerilor Sfetnică Gavrilescă vel Logof., Toderasco vel Vornic țereș-de-jos, Petriceico vel vornic țereș-de-sus,.... este și *ВРЪКЕ БЕЛ СЪЗТАР*. (Arch. St. Spiridon).

5. Număi la finea anului 1642 sau în 1643 *Grigore Ureche* este în locul lui Toderasco ca Vornic țereș-de-jos, coleg cu Petriceico Vornicul țereș-de-sus; Toderasco a trecut Logofăt în locul lui Gavrilasco, care se vede a fi mort (doc. No. 35 a moșiei *Bodescilor*, St. Spiridon). În Septembrie 19 anul 1642, *Grigore Ureche* vel Spătăric încă, împreună cu Gavrilas Mateeas vel Logofăt încă, și cu Vornică Toderasco și Petriceico, atestă zăpisiul prin care Pascalina Iacomasa înșiează pre *Alexandru* *scul* lui *Costin* biv *Hetman* și pre nepoța sa Safta.

Vădă-se de aci în trecăt, că *Costiniș* nu pot fi nesciutori cine era *Grigore Ureche* și familia lui și când decă *Costiniș* ne vor afirma vre-un fapt relativ la Urecheșă, sunt demni de creșare.

6. Din anul 1643 înainte Gr. Ureche este Vornic țereș-de-jos. Intre boeră Sfetnică începe a figura ca *trete* Logofăt *Gheorghe Stefan*, care mai târșiu avea să restorne pre Vasile Lupu. Acăsta o vedem în documentul din 1644 Iulie 15 (St. Spir.) și din cel cu No. 41 al moșiei *Bodescă* și *Dăncescă*, din acelaș an 1644, Iulie 31.

*) Document. moșiei Logofetă, 4 zăpise ale lui Toma Cantacuzino din 1640 Martie 19, St. Spiridon, Plie No. 5 și 6.

La 1644 Septembrie 28, Gr. Ureche, Vornicul cel mare, este pomenit în zăpisiul moșiei Docolina. Asemenea în zăpisiul de schimb din 18 Sept. 1644 publicat în Arch. istor. t. I, p. I, pag. 120.

Două ani apoi, la 1646 Februarie 15, aflăm coleg de vornicie lui Grigore Ureche pre *Toma Cantacuzino* ruda Costinilor (cum la biografiile lor se va vedea). Toma este vornic de țera-de-sus. Tot Toderasco este vel Logofăt, dar Petriceico e Spătar. Acum încep a se ridica Racovițescii. Unul din ei este *vtori*-Logofăt. La 1660, sub Stefan-Vodă îl vom afla logofăt mare.

La 24 Martie 1646 mai este Grigore Ureche «ВЕЛ ДВОРНИК ДОЛН. ЗЕМАН», împreună cu Toma Cantacuzino Vornicul țerei-de-sus (docum. No. 45 al moșiei Bodescii, St. Spiridon Iași).

În Octombrie 20 anul 1646, Grigore Ureche continuă mare Vornic. La data acesta el subsemneză, împreună cu Varlaam Mitropolitul, o sentință de judecată a monastirei Pantocrator (Doc. moșiei Crăiniceni, St. Spiridon Iași).

De la data acesta eu nu am mai aflat pe Gr. Ureche subsemnând ori dând credința sa la vre-un uric ori zăpis. Deci de la finea anului 1646, Grigore Ureche nu mai e Vornic și trăește retras, poate cum se afirmă, la Prigoreni, în județul Cârlișăturei. Acum se ocupă el cu scrierea chronicei sele, căci *Predoslovie* ne spune că a scris când «*fusesse Vornic mare*».

Murit-a în 1646, în 1647 ori mai târziu? Un act din 1647 Maiu 3, grăind de împărțela averei lui Grigore Ureche la copiii săi, ne dovedește că cel mai târziu la începutul anului 1646 a murit Grigore Ureche, iar nu la 1650 cum scria unii*)

---

*) Actul e citat în cond. de anaforale pe 1837, tom. III.

Grigore Ureche avu fiu, pre Vasile Ureche.

Pre un Nicolae Ureche îl aflăm pomenit în documentul mai sus citat din 1647 Maiu 3. El face zapis de învoială cu Stolnicul Ghica pentru siliștea din Buhăeni, Lețcani și Busurmani. Nu știu bine ce era Nicolai lui G. Ureche.

Un alt document din 1665 August 5, din condica de documente a Mitropoliei din Iași (tom. I, pag. 339), pomenesce de Nicolae Ureche ca tată femeii lui Alexandru Buhuș. Pare că la data aceștia Nicolae Ureche nu mai trăesce.

Vasile ori Vasil sco Ureche este mult mai cunoscut de cât Nicolae.

La 1662 (Iunie 25) 'l aflăm subsemnat în un document a moșiei Laslaoani (No. 7) și în altul al moșiei Bodescii (St. Spiridon) cu No. 54 din același an 1662, luna Iulie în 7.

În actul din 1665 (August 5), deja citat mai sus, Vasile Ureche subsemneză cu toți Urecheștii renunțarea lor de la moșia Pleșescii. În acest act se intitulază Vasile Ureche «ce am fost Spătar».

Tot asemenea subsemneză «ce am fost spătar» în zăpisiul din Maiu anul 1669, prin care vinde lui Lupașco Buhuș Paharnic «ocinele sale Ceplenița și Buhaiuți și Vitejani și Roșcani și Verbenti, lângă Cotnari, cu casă gata de piatră și cu heleșteu lângă case.»*) Aci amintesce și că este feciorul lui Ureche ce a fost Vornic mare. Din același an 1669 Maiu 18, între documentele moșiei Roșescii, este unul cu mărturia lui Vasile Ureche.

Gr. Ureche Vornicul a avut două fete, *Alexandra* și *Antimia*. A trăit și o fată a lui Nicolae Ureche cu nume *Alexandra*. Alexandra lui Grigore Ureche se mărită după un Medelnicerul de Bacău, *Chiriak***).

*) Vezi facsimile după sub orierea lui Vasile Ureche.

**) Vezi cond. de anaforale pe 1840, t. III, No. 31. Vezi *apendicele* relativ.

Nu scim încă din ce familie era acest Chiriak. Fata lui Nicolae Ureche se mărită cu Alexandru Buhuș*) Ambele femei sunt citate în zapisele de la 1665, August 5.

Nu mult trăiră feciorii lui Ureche, după 1669, căci de la 1675 este un document prin care Hatm. Buhuș, anunțând că siliștea *Cănescii* (județul Tutova) «hiind a *Urecheștilor*» a oprit-o el «după mórtea *Urecheștilor*» (condica de anaforale t. I, No. I). *Cănescii* fuseseră dăruii de *Vasile Ureche* Logofetului Racovița, care la 1675 Hatm.-Buhuș o restituie Racovițescilor; nu mai era decî la 1675.

Acum că studiarăm, cu documente sigure, tot ce privesce familia Ureche și în deosebi pre Grigore Ureche, să ne întorcem la acesta.

7. *Grigorie Ureche* este unul din boerii influinți ai curței lui Vasile Lupu; decî nu credem că se cade a fi numărat la scriitorii secolului XVI, cum îl socotesce P. S. Melchisedec**). Acesta rezultă și din vorbele din Predoslovia cronicului, unde spune, că el «ce a fost Vornic mare» s'a apucat să scrie istoria. *Vornic* fost nu pôte fi de cât în secolul al XVII-lea.

Indemnul lui Grigorie Ureche de a scrie***) chronica sa, 'y-a venit din *iubirea de patrie*; «Și alții pismuind și însemnând, cum și eü Grigore Ureche, care din mila lui Dumnezeu și a Domnului meu am fost Vornic mare, cu multă nevoieță am citit cărțile și isvódele și ale nóstre și a celor străine

---

*) Condica de anaforale pe 1837, t. III, în procesul lui Alex. Buhuș, ginere lui Ureche (care?) și Const. Jora pentru două heleștaie (dos. No. 2 al moșiei Badeana din 1673, August 13).

**) Cronică Hușilor — Apendice, pg. 36.

***) Motivele pentru cari noi nu ne unim cu părerea D-lui B. P. Hasdeü, că Nestor iar nu Grigorie este autorul Letopisețului, se vor vedea în memoriul ce presintam la Academie în anul acesta. Fiind o siune de polemică, eü n'o ored potrivită cu un manual ca acesta, care e de ajuns să cuprindă scirile ce le ored positive.

și am aflat cap și începătură moșilor : de unde au isvorit în țeră și s'au înmulțit și s'au lățit, ca să nu se înnece anii cei trecuți a tóte țerile și apoi să nu se pótă sci ce au lucrat și să sémene hiarelor și dobitócelor mute și fără minte».

Așa dér dorul de țeră, ca să nu rămână în întuneric despre începuturile ei, îndemnă pre Gr. Ureche să se facă chronicar. De aceea Miron Costin disse despre el, că «numai lui Ureche 'y-a fost milă de acéstă țeră, ca să nu rămână întru întunericul nesciinței».

Gr. Ureche care era om destul de învățat și scia mai multe limbi, ce le studiase în Polonia, cu ocasiunea imigrării acolo a familiei sale, scie prețul unei istorii. El ne-a spus că «mulți scriitori s'au nevoit de au scris rëndul și povestea țerilor și au lăsat isvod pe urmă, și bune și rele să rămână feciorilor și nepoților, să le hie cele bune de învățatură și cele rele ca să se pótă feri și să socotescă, ca celor bune să urmeze».

8. Isvóarele din cari au scris Gr. Ureche, fură pământene și străine. Cele pământene aparțin seculului al XVI-lea și acolo le-am arătat. Ele fură : a) *Letopisețul dis moldovenesc*; b) *Letopisețul latinesc*; c) „Alte isvóde ale nóstre».

Isvódele esterne: *Enea Silviu*, *P. Colommi* (Papa Pius II) Bielschi Ioachim, Martin Pascowski.

V. Scrierea lui Ureche pórtă titlul :

«Domniș țerei Moldovei și vieța lor». Ea cuprinde istoria de la Dragoș Vodă până la a doua Domnie a lui Aron Vodă, cam la 244 ani, admitând domnia lui Dragoș la 1350. Acéstă cronică se împarte în 32 capitule **) în vedere cu Domniile

---

**) Capitulele sunt secționare în paragrafe sau *zaceți*. Așa cap. VI e din 6 paragr. și cap. 12 din 28 etc.

orî marile evenimente și e precedată de o introducere, ôre-cum, ce se pôte considera ca un chronic separat. Acesta pörtă titlul: «Pentru descălecatul țerei».

Utilisând la scrierea sa diferite isvóre, Gr. Ureche le confruntéză, le judecă une-orî și introduce un laudabil început de critică, de metodă *ad probandum*.

9. Stilul lui Gr. Ureche este d'ajuns plastic și colorat. Vom recomanda la citire Bătălia de la Cahul a lui Ioan Vodă și fuga lui Petru Rareș.

Ca limbă, observăm că Gr. Ureche a reușit a ne păstra limba română destul de pură, neîncăr-cându-o mult cu vorbe slavone. Ca să evite vorbele străine, Gr. Ureche se pare că a tradus unele din ele cu elemente din propria limbă. Așa e vorba «*începătură*» drept *origină*.

Vestitul nostru chronicar scie d'altmintrelea, că: «graiul nostru din multe limbî e făcut și este amestecat graiul nostru cu al vecinilor, de prin prejur, măcar că de la Romlenî ne tragem și cu a lor cuvinte ne este amestecat graiul».

Particularitățî de limbă la Gr. Ureche sunt:

a) Intrebuirea infinitivului întreg *are, ère, ere* și *ire*;
b) înlocuirea dialectică a lui *f* prin *h*: *hiarele* în loc de *fiarele*; c) vorbe ca: *slamangiune, rëndul* în loc de *aședarea, Constituțiunea*, etc. *).

Gr. Ureche este dintre rariî boerî carî, pe sigiliul lor, aû inițialele numelor în litere *latine*, (Veđî sigiliul la fine).

10. Cărțile destinate cultului nu ne pot da scire despre reala cultură, despre modul de a fi, de a cugeta al unui popor. Mai lesne devine iconă po-

---

*) Veđî mai pe larg „Biografia lui Gr. Ureche“ în cursul de la facultate, în „Chronicele nôstre“ de V. A. U. și în *Biografia D-lui Sbiera* (analele Academiei) pe 1883.

porului cartea de literatură profană. Negreșit poezia populară, în primul rang, este proprie a fi expresiunea fidelă a poporului, dér acest gen fiind aproape necunoscut pentru secolul al XVII-lea, cred util a constata, decât cronicile noastre și în ce măsură ele pot să reflecte societatea română în mijlocul căreia trăiră autorii lor. De sigur cercetând în opera sa, credințele, aspirațiunile lui Grigore Ureche, cercetăm, în mod indirect, credințele, aspirațiunile însăși societăței în care el a trăit. Orî și cât scriitorul esercită, — dacă este om de merit — o înrîurire asupra mijlocului seü social, nu mai puțin și societatea are o mare înrîurire asupra scriitorului ei.

Așa fiind, să facem un răpede studiü asupra credințelor și vederilor politice și sociale ale lui Grig. Ureche.

1 I. *Cugetările religiose.* «Unde nu va Dumnezeu, omul nu póte» țice Gr. Ureche la cap. VI (pg. 109).

El credea în puterea celor sfinte. El țice că Alexandru cel Bun aduse: «din țeră păgână sfintele móște a marelui mucenic Ion Novî și le-au pus întru a sa vestită cetate, ce este la orașul Sucevei, cu mare cinste și pohvală, *de ferirea Domniet Sale și de paza scaunului Seü*». Aiurea țice:

„Шіа нср>чеците Д-зех пре чеі мжндри ші фалнічі, пентрѳ сз архте лврѳрїле оміне иі кят сѳнт де фраѳеде ші неадевзрате; кз Д-зех нѳ л мвлці че л нѳ іні аратѳ нѳтереа са, ка німе сз нѳ се нздзждѳескз л нѳтереа са, чї лтрѳ Д-зех сзї фїе нлдеждае, нічі фзрз кале рескоае сз факз, кз Дѳмнезех чеорѳ мжндри сз пѳне лпротївз“.

La răsboiul lui Ștefan Vodă cu Turciî la podul înalt la Vasluiü, spune că Ștefan i-au învins și aci, nu cu vitejia cum cu meșteșugul... „Ші апої ауїѳтжндѳ ші нѳтереа чеа Дѳмнезѳескз, кѳм се впа токмі, воїа абї

ДѢМНЕЗЕѢ КЪ А ОАМЕНІАНОРѢ, АША ІАѢ КЪПРИНСѢ ПРЕ ТЪРЧИ О НЕГЪРЪ, КЪТЪ НЪ СЕ РЕДЕА ЗНА КЪ АЛТА. “

De mai multe ori Ureche ȳice cĂ Ștefan avu biruința de la „сннгр ДѢМНЕЗЕѢ ДЕ СЪС. “

La rĂsboiul de la RĂmnic cu «Тепалуș Vodă» (pag. 132) se areatĂ creȳetor vorbeі cĂ s'ar fi arĂtat luі Ștefan Vodă St. Martir Procopiū cĂlare și dĂnduі ajutor: „ВСТЕ ДЕ КРЕЗЪТ АЧЕСТ КЪВЪНТ КЪ ДАКЪ С'АѢ ПТОРС ШІ ЦЕФАН ВОДЪ КЪ ТОАТЪ ОАСТЕА СА, КЪ МАРЕ ЛІВЪДЪ, КА ДОМН БІРЪІТОРІ АА СКАЗНА АѢ АА СЪЧІАВА, АѢ ЗІДІТЪ БІСЕРІКЪ ПТРЪ НЪМЕЛЕ СЪНТЪАѢ М. ПРОКОПІѢ.

Tot asemenea argumente aduce și la pag. 140 la rĂsboiul cu Albert al Poloniei, pentru vorba cĂ s'ar fi arĂtat luі Ștefan St. Dumitru.

La pagina 139, sub titlu: „чертареа челор марн“ gĂsim urmĂtoarele frumoșe, creștinescї și putem ȳicerі politice cugetĂri și observĂri:

„ДѢМНЕЗЕѢ ЧЕЛ ДІРЕПТ, ЧЕЛ ЧЕ ЧЕАРТЪ НЕДІРЕПТАТЕА ШІ ПЛАЦЪ ДІРЕПТАТЕА, КЪ КЪТЪ ЧЕРТАРЕ ПЕДЕПЕСЕ ПРЕ ЧЕІ ЧЕ КАКЪ ȳІБРЪМЪНТЪА! КЪ АЧЕСТЪ АЛБРЕХТЪ НЪ АСЪПРА ПЪГЪНІАНОР ЧІ АСЪПРА КРЕЩІНІАНОР АѢ РІДІКАТЪ РЪСКОІѢ. НЪ ДА АУѢТОРІѢ ЧЕЛѢІ ЧЕ НЪ АВЕА ОДІХЪЗ ДЕ ТЪРЧИ, ЧЕ ВРА СЪ СЪ СЪЗВЕАСЪЗ ПРЕ ЧЕЛѢ ЧЕ СЕ АЪПТА КЪ ВЪЗЪМАША КРЕЩІНІАНОР, КЪРЪІА ТРЕБЪІА СЪ-І ДЕ Е ТОЦІ АУѢТОРІѢ. ЧЕ ДѢМНЕЗЕѢ АА ТОАТЪ АПСА ШІ НЕВОІА АѢ АДЪСЪ ПРЕ АЧЕЛѢ ЧЕ МЕРЪЕА КЪ АТЪТА ФАЛЪ СЪ СТРОПШЕАСЪЗ ШІ СЪ КАЛЧЕ ЦЕАРА; ЧЕЛА ЧЕ ПЪІѢ НІЧІ ТАІНА СА НЪ О ВРЕА СЪ О СЪІЕ... “

La pagina 140 ȳice:

„ШІ ДЕАКОЛО ІАѢ СЛОВОЗІТЪ ДЕ АѢ МЕРЪѢ ЧІНЕШІ ПРЕ АКАСЪШІ, АЪЗЪНЪАѢІ ПРЕ ТОЦІ СЪ ДЕ АЪДЪЗ АѢІ Д-ЗЕѢ „ПЕНТЪРЪ КЪ ТОАТЕ СЪНТЪ ДЕ АА Д-ЗЕѢ ДЕ СЪСЪ. “

CĂnd Petru Rareș, la a 2-a domnie venind ucise pre Mihul Hatmanul și pre Trotușanul LogofĂtul etc, aflaі de vicieni, Ureche ȳice:

„ВАН СОКОТІЦІ ДѢМНЕВОАСТРЕ, КЪМ ПІВЪТЕЩЕ ДѢМНЕЗЕѢ ЧЕЛОРА ЧЕ ФАКЪ РЕВЪТЪЦНІ! “

La pag. 178, după războiul lui Alexandru Vodă cu Despot la Verbia (7069, Noembrie 18), Ureche dice:

„АЧЕСТЕ ДЕ ЛА ДЪМНЕЗЕЎ СЪНТ ТОВАТЕ ТОКМИТЕ, КА НЕ-
МІКЪ СЪ НЪ ХІЕ СЪЗЪТЪТОР А ЛЪМЕ, ЧЕ ТОВАТЕ ДЕ РІСІНЪ ШІ
ТРЕКЪТОВАРЕ. ПРЕ ЧЕЇ ДЕ ЖОСЪ СЪЕ, ПРЕ ЧЕЇ СЪІЦІ ПОГОАРЪ,
КА СЪ ХІЕ ДЕ ПИЛЪЗ ШІ ДЕ ЛЪВЪЦЪТЪРЪ НОСЪ, СЪ КЪНОАЩЕМЪ
КЪ НЕМІКЪ А ЛЪМЕ НЪ АВЕМ ФЪРЪЗ НЪМАЇ ФЪПТЕ КЪНЕ.“

La domnia lui Ivonia face o crimă acestuia căci
în post se însurase: „ДЕ ЛЕЦЕ ШІ РЪДЕА, КЪ А ПОСТЪА
ЧЕЛ МАРЕ С'АЪ ЛЪСЪРАТЪ.“

Ca o dovadă însă despre tolerantismul lui Ure-
che în materie de religie, să aducem aci urmă-
torea bucată din capit. V... sub titlu: „СЪКОРЪА
ЧЕ С'АЪ АДЪНАТ ЛА ФЛОРЕНТИНА, ШЪДЕ МАЇ АПОЇ
НЕМІКЪ БЪН НЪ С'АЪ АЛЕСЪ.“ Pare că chiar în
titlu acusa pre Marco Episcopul de Efes, care
„ПЕНТЪРЪ ПІСМА ГРЕЧЕАСКЪ“ аъ ДАТЪ ВЕСТЕ ЛА ТОЦІ СЪ НЪ
ПРІМЕАСКЪ АЧЕЛ СЪБОР МАКАР КЪ АЦІ ТОЦІ АЪ ФОСТ ПРІС-
ТЪНІТ ШІ А ФОСТ ПРІМІТ. . . ДЕ КАРЕ ЛЪКРЪ, ДЕ ЕРА
МАЇ НАІНТЕ ДЕ АЧЕЛ СЪБОР НЕ ІНГЪЗ ДЪІНЦЪ ЧЕ В А ЛЪРЕ
АЧЕСТЕ БЕСЕРІЧІ, ЕРА НЪДЕЖДЕ КЪ СЕ ВОР ТОКМІ ШІ ВОР ВЕНІ
ЛА ЛЪПРЕВНАРЕ; ЕАР ДЪНЪ АЧЕЛ СЪБОР, АТЪТА СЪРЪЧІШНЕ СЪЗ-
ТЪ ЛЪРЕ АМЪНДОВЕ БЕСЕРІЧІЛЕ, ДЕ НЪ СЕ ПОТ РЕДЕА КЪ ДРА-
ГОСТЕ, ЧЕ ШНА ПРЕ АЛТА ХЪАЕЦЕ ШІ ДЕФАІМЪ ШІ ШНА ПРЕ
АЛТА КА СЪ О ПЪГОАРЕ ШІ СЪ О КАЛЧЕ. РЪСЪ РІТЪАЕСТЕ ЛЪЧЕ-
ПЪТОР, АПЪСЪА ВА СЪ СЕ ЛЪНАЦЕ; ШІ АША ШНА АЛТІА НЪ ВА
СЪ ДЕЕ КАЛЕ, КЪМ РЪСЪРІТЪА КЪ АПЪСЪА Н'АР ХІ
ФОСТ ЛОГОДНА ЛЪІ ХРІСТОС.“

12. *Cugetări și credințe politice.* Ureche, ca toți
contemporanii săi, crede domnia de origină divină:
«Dumnezeu pre cel mai mare l'a lăsat și giudețul
cel ceresc al său, pe pământ i l'a dat» (pg. 175,
t. I. Letop.). El spune că pecetea țerei se conser-
vă «în mâinile celuiia ce-l alege *Dumnezeu a hire
Domn țerei*».

Cu tótă originea divină a *puterii*, a *tronului*, cronicarul nostru preferă *puterea legii* la voința coronei și țice: «Unde nu's pravile, din voia Domnilor multe strâmbătăți se fac!».

Ureche nu prea se arată partizan al Domniei cu puteri nețermurite. El țice: «Precum nu este des-călecată țera de ómenii aședați, așa nici *tocmeala*, nici obiceiele țerei bine nu's aședate, *ci tótă direptatea a lăsat pre cel mai mare s'o judece*, și ce i-au părut lui, orî bine orî rău, aceea a fost lege; de unde au luat și voe pe așa mărie și vêrf! Decî cum e voia Domnului, numai ce caută să le placă tu-tului, *orî cu folos, orî cu paguba țerei!...*».

Etă un frumos pasagiți, unde Ureche arétă cum ar fi bine să se pórte cei *marî* ai țerei și că bine face cine nu se supune nedreptăței:

„ДѢМНЕЗЕѢ ПРЕ ЧЕЛ МАЙ МАРЕ Л'АѢ ЛЪСАТ ШИ ЧИДЕЦБА ЛБИ ЧЕЛ ЧЕРЕСК ПРЕ ПЪМЖТ І Л'АѢ ДАТ: ШІ ПРЕКЪМ ІЗКЕЦІЕ ЕА СЪ ВАЪЪ ПРЕ ДѢМНЕЗЕѢ Л ЧЕР ЖЪДЕКЪТОР ВЪЗНА ФРАЦІ-ЛОР ЛБИ, АША СЪ СЕ АРАТЕ ШІ ЕА ЧЕЛОРА ЧЕ СЪНТ СЪЕТ СЪА-ПЖИРЕА СА; КЪМ НЪ СЪФЕРЕ ДѢМНЕЗЕѢ СТЪМЪЗТАТЕ, АША ШІ ЕА СЪ НЪ ФАКЪ АЛ'ГІА. ДЕЧІ КАРЕ ПОАТЕ ФІ ВЪСА КА А-ЧЕЛА, СЪ'ШІ ВАЪЪ МЪІЕРЕА СІАВІТЪ ШІ БАТЖОКОРІТЪ ШІ СЪ СЪ-ФЕРЕ? КАРЕЛЕ НЪ ВА СЪСПІНА ВЪЗНА ФІІКЪСА ДІН СЪНЪА СЕѢ ЧЕ О АѢ КРЪЦАТ, СЪ О ІЕЕ ОАРЕ ЧІНЕ ШІ СЪ'ШІ РЪЪЪ ДЕ ДЖИ-СА? ШІ КАРЕ СЪВЖІТОР СЕЛЪ ВОІАРІН ВА ПІМІ СЪ'ШІ ІЕЕ МЪ-ЕРЕА СПРЕ ПОХТА СА ЧЕ НЕСТЪМЪРАТЪ, ШІ НЪ'І ВА ГЪНДІ РЪѢ? ЧЕ ВІНЪ ДАР ВОМ ПЪТЕ ДА ЧЕЛБИ ЧЕ НЪ ПОАТЕ СЪФЕРІ АМАРЪА ІНІМЕІ САЛЕ? КЪ НЪ ЕА, ЧИ Д-ЪЕЪ СІМЕЦЕЦІЕ ПРЕ ВЪСА КА АЧЕЛА СЪ ФІЕ ПЛІНІТОР ШІ ЧЕРЪТОР ДЕ ПЪКАТЕ, КА АЧЕЛЕ, ШІ ПЕНТРЪ АЧЕАСТА АЕ ТРІМІТЕ СЪЪРШІТ КА СЪ НЪ МАЙ АДАОРЪ ПЪКАТЪА *),“

Scie Ureche că mult strică firea bună a domni-
torilor, *pohlubitorii*, *imbunătorii* orî curtezani:

*) Veđi cap. XX, pag. 174. Letop. T. I.

«Pururea domniî tinerî (noî) se plăcă și cred cuvintele cele rele ale pohlibuitorilor!».

13. Arătând pre omul politic, nu putem să nu mai aducem aci de la Ureche și următoarele rëndurî în carî el apără cauza celui apăsât, celui nedreptățit :

«Multe *capete* sunt iubitoare a călca legile și a vërsa sânge nevinovat, apoi dau vină locuitorilor, că sunt viclenî. Dér cine ar iubi (strâmbătatea) și să móră? Cine nu doresce să viețuască? Cu drag este *celor mari* să aibă vîtașă; cei *mai mici* încă nu o ar lepêda! *Cred mai bine ar hi din dragoste, de cât de frică* să'î slujescă ! Și de s'ar învêța cei *mai mari* de pre nisce musce fără minte cum se ține Domnia ! Că tótă albina 'și apără căscióra și hrana sa cu acele și cu veninul seü; iar *Domnul*, adică *Matca*, pre nime nu vatëmă; ci tôte de învățatura ei ascultă. Cum dér ar hi mai bine, pentru blândețe să asculte pre cel mai mare și să'î iubescă și cu dragoste să'î slujescă, de cât de gróză și de frică să i se plece. Pentru că cela ce pohtesce să se témă de el atâta norod de om, trebuesce și acela să se témă de toți!» Așa dicea Decimus Laberius : «*necesse est multos timeat quem multi timent*».

În fine ca protestare contra organizărei sociale a țerei sale, Ureche esclamă :

«În Moldova aü cei mai mici despre cei mai mari acest obicei : de pier fără județ, fără vină și fără sémă. Singurî cei mai mari judecătorî, singurî pîrîși, și singurî plinitorî legiei. Și de acest obicei Moldova nu scapă!»

14. Arëtarăm pe Ureche ca om al ortodoxiei și al organizațiunei politice a țerei séle. De multe ori te mirî găsind eșite din pana lui grosolane aserțiunî alătura cu credințe și cugetări politice ca cele mai sus estrase. Așa, ca să cităm un exemplu, la capitolul XIII (pg. 152) ne spune că «*în anul 7025*

Noembrie 8, s'au arătat semn mare pre cer, că a strălucit despre miadă-nöpte ca un chip de om de au stă-tut multă vreme și iar s'au ascuns». Cu asemenea semne și fenomene adese Ureche pune în legătură evenimentele.

CAPITULUL XXXIV

Adnotatori și Gr. Ureche

Așa numim pre Eustratie Logofătul, Simion Dascălul și Misail Călugărul, cari se mărginesc a adăogi unele notițe și observațiuni la lucrarea lui Gr. Ureche.

Simion Dascălul e fiul lui Eustratie Logofătul, iar Misail nepot. Acesta e tot ce se scie mai neîndoios despre acești trei scriitori.

Eustratie Logofătul a scris în Domnia lui Vasile Lupu, între 1632—1646. A luat parte activă la traducerea și tipărirea «*Cărții romănesce de pravile împărătesce*» în Iași 1645 și «*Șapte taine*». Aceste «*șapte taine*» sunt numai un mic estras *), pe cât scim, din «*Pravila Bisericească*», o altă scriere rămasă netipărită, scrisă pe la 1632.

Simion Dascălul și *Misail Călugărul* urmăză lui Eustratie, decopiind chronicele lui Ureche și adnotându-le.

Acestor trei scriitori Miron Costin le imputa cu grele cuvinte, că au plăsmuit minciuna, că Trajan a colonizat Dacia, cu furii scoși din închisorile Romei.

Pe lângă adnotațiunile din corpul chroniceii lui Ureche, acestor trei scriitori li se mai atribue:

1° Lui Eustratie Logofătul și după dănsul au copiat Simion Dascălul și Misail Călugărul, fragmentele publicate de D. M. Kogălniceanu în apendii-

---

*) T. Cipariu — *Analecte*, pg. XXXI.

cele tomului I al chronicelor séle și anume: a) Pentru ijderenia Moldovenilor și cum au bătut pre Tătari de pre aceste locuri; b) Pentru descălecarea Maramureșului și c) Pentru descălecarea țerei Moldovei al 2-lea rând.

Luî Simion Dascălul i se mai socotesc proprii lucrări: a) Cumu-î țera leșescă; b) De împărăția rătărescă; c) De împărăția Turcilor; d) Pentru țera Ungurască și Ardealul-de-Sus și e) Pentru Despot Vodă de unde s'a ijderit și în ce chip 'ș-a scos nume de Domnie *).

CAPITULUL XXXV

*Spătarul Milescu **)*

Spătarul N. Milescu s'a născut la Vaslui, la începutul seculului XVII.

Sunt cari scriseră că Milescu e din *Laconia*, sub cuvânt că în opera «*Euchiridion Sive stella orientalis*» este numit: Nicolai Spadario, *Moldavo-Lacone*. Dar se vede aci o eróre de scriere ce este a se îndrepta prin *Moldavo-Vlaco*. Greșesce deci Zaviras și Sathas (*Bibliotheca graeca medii aevi*, III. 493) scriind că Milescu era grec de origine.

Milescu știu multă carte. Din ea a învățat nu numai în țeră ci și la Constantinopole ***). El amintesce pe unul din învățătorii săi Greci, dicând: «*Sapiens vir ac pius Gabriel Blassius, meus olim professor in urbe imperatoria* (în *Euchiridion*). Acest

*) Veđi apendicele I, VII și IX de la tomul I a chronicelor.— edițiunea II.

**) Veđi biografia lui, de Picot.

***) Pomponne, în o scrisór adresată Domnilor de la Port-Royal, dice că se miră d'a afla (pe atunci Milescu era în Suedia) în Milescu un om cu țera vecină de Tătari „antant instruit aux langues et avec une connaissance aussi générale de toutes choses”. Apud Picot. pg. 14.

Blassius a fost Metropolit de Naupacta (Lepant) și de Arta între 1618—1632. Pe la anii aceștia dor de era Blasius în Moldova, căci prea mic scolar era Milescu, ca să fie dus la Constantinopole.

Milescu a fost amic cu Hatmanul Gavrilă, fratele lui Vasile Lupu și om de curte ales la acest Domn, apoi la Gheorghii Ștefan (1653) răsturnătorul lui Vasile Lupu; la Ghica Vodă (1657) și la Ștefăniță fiul lui Vasile Vodă. Din cauze politice fugi din Moldova și petrecu mult timp prin Polonia, Germania și Muntenia, la Craiova. Ajunse aci la mare demnitate și în fine capuchihaiia al țerei la Constantinopole.

Vestit este acest boer moldoven, pentru că mergând în Rusia, ajunse și aci la curtea împăraților moschivesci. Se zice cu greșelă că Milescu fu unul din învățătorii lui Petru cel Mare al Rusiei. (vezi Neculcea). Țarul Alexie Mihailovici l'a trimis în o ambasadă explorătoare până în China. Milescu a scris călătoria lui din acea parte și ea este tradusă în diferite limbi.

Se atribue nu tocmai cu cuvânt lui Milescu traducerea Bibliei muntene de la 1688 *) și alte scrieri.

Noi nu negăm că Milescu va fi tradus Biblia, dar de ce să susținem că frații Grecenii au dat sub numele lor o lucrare a lui Milescu, fără măcar a'l cita?...

Opera lui vestită e: *«Enchiridion sive stella orientalis, id est sensus Ecclesiae orientalis, scilicet Graecae, de transsubstantione corporis Domini aliisque controversiis, a Nicolao Spatario, Moldavolacone, barone et olim generali Wallachiae, conscriptum*

---

*) D. Hasdeu mai întâiu, D. Picot apoi, au susținut această teză rezimându-se pre Demetrie Procopie (ap. a Fabricius, *Bibliotheca Graeca*, II. 789) și pe Uricarul D-lui Codrescu (I. ed. II. 402).

Holmiae anno 1667 mens. febr.» Milescu a scris astă carte în grecesce și latinesce, la cererea lui Pompone (Arnauld) ambasadorul Franciei la curtea Suedeză. Aci venise ilustrul moldav ca să stăruiască în favoarea lui Stefan Gheorghită.

Spre a servi interesele mazilitului Domn, Milescu călători mai în totă Europa. În Rusia fiind, a scris mai multe opere didactice, precum: o aritmetică, un dicționar greco-latino-rusesce, o carte neisprăvită de teologie, *Chresmologul*, din ordinea Țarului Alexie Mihailovici. El mai scrisă o carte de istorie sub titlu «*Vasiliologiă*», adică istoria împăraților lumii; asemenea o culegere din autori greci și Latini etc. etc. Nu le însirăm aci pre toate: nefiind scrise în limba română, sau pentru Români, nu au loc în acest manual *).

Dintre operele anonime ale secolului al XVII-a se cuvine să menționăm cu deosebire cronica pe care D. Kogălniceanu, urmând unei opinii a D-lui Hasdeu, o consideră scrisă de Spătarul N. Milescu.

Acastă cronică e probat**) că nu este scrisă de un Moldoven cum era Milescu și aparține anilor de la 1670 la 1680. Ea tratéză despre istoria țerei românesce dintru început, dar nu ajunge de cât până la colonisare.

Valoarea lăuntrică a acestei opere, repetim aci, e însemnată. Autorul anonim cunoște prețul diferitelor isvóre de consultat pentru un istoric. Între a-

---

*) Despre Milescu veđi Satirul No. 12, 13, 14 din 1866. Trajan, II. 1870. No. 7, 8, 9, 11, 13 și 14. Columna lui Trajan din 15 Septembrie 1872. Picot în Notice biograph. et bibliogr. sur Nicolas Spatar Milescu, Paris 1883. Articolul meu „Cronica anonimă” în Revista de arheologie și filologie, anul II. vol. I. fasc. I. 1884.

**) Veđi Monografia de V. A. Urechiiă la pg. 65, vol. I. Fascicul I. Anul II din „Revista pentru istorie, arheologie și filologie a D-lui Tocilescu” 1884.

cele isvóre menționéză «cântecele carĭ vestesc de vitejiĭ aũ de alte fapte ale Domnilor și ale altor vrednicĭ ómenĭ», constatând ast-fel esistența literaturerei nescrise poetice. Asemenea menționéză hrisóvele domnescĭ, etc.

Stilul acestuĭ chronic se recomandă atențiunei literatorilor; limba este românescă; ea cuprinde cuvinte și forme ca «a istori» = istorisi; «începătură» = origine; «a monarhi» = a domni; «nevindecațĭ», = nerěsbunațĭ; «om tocmit» = om echilibrat moralmente; «crudătate» = cruđime etc.

Opera remarcabilă a Spătarului Miclescu rămâne și călătoria sa în China în 1676. Agentul frances de la Neuville, trãmis în Rusia, la anĭ 1689, cu alte afacerĭ politice, cunoscu pre Miclescu și dete o «Relation curieuse et nouvelle de Moscovie», în care coprinse și «le récit d'un voyage de Spatharus par terre à la Chine (Paris 1698. La Haye 1699, în 12, pg. 219 etc. din edițiunea de la Haga).

Se crede că spătarul N. Miclescu a murit pe la 1714.

VITO PILUZZIO

În memorialul bisericeĭ catolice din Iași*) este însemnat cu numele *Vito Piluzzio*. E nãscut la Vignanello. După memorial a fost prefect al bisericeĭ din Iași de douė orĭ, în 1679 și apoi în 1683. Pe la 1644, sub influința mișcãrei culturale provocată de Metropolitul Varlaam și de Vasile Lupu Vodă, Archiepiscopul de Marcianopole, vizitator apostolic de Moldova, se hotãrĭ să înființeze o scólă în Iași, cu direcțiune catolică, de sigur în opozițiune cu scóla domnescă ortodocsă și cu mișcarea calvinistă. El, spre acest scop, aduse jesuiți în locul *Conven-*

*) Veđĭ Aten. Romãn, edițiunea din Iași, 1861.

tualilor, cari țineaū biserica catolică în Moldova. Asemenea dispozițiunii nu plăcură lui Vasile Lupu și «*dietro favorevole relazioni del Principe*», Papa ordonă isgonirea jesuiților, în 1646, și restituirea conventualilor în administrațiunea bisericelor catolice. Mai interveni o nouă intrare a jesuiților în Moldova la 1653, dăr în 1677 dăce Memorialul bisericeii catolice «noī (adecă preoții conventuali) re-intrarăm, chiamați de Domnitor și de popor».

Data reintrării conventualilor în Moldova este acea a misiunii lui Vito Piluzzio. Acesta având cunoscință de sigur de mișcarea religiósă din Iași, provocată de Metropolitul Varlaam și de cea calvinistă din Ardeal, simți nevoia să ficseze dogmele și pentru închinătorii catolici, de națiune română. Decī scrise orī traduse în Românesce catechismul catolic și îl tipări la Roma cu titlurile: «*Katekismo krestinesko*», orī «*Dottrina Christiana tradotta in lingua Valachia, in Roma, nella stampia della Sac. Congreg di Propag. fide, 1677*». Multă carte românescă nu scia Piluzzio judecând după opera lui.

Necesitatea ca misionariī catolici să scie limba românescă (din cauza satelor româno-catolice), se simți chiar la Roma, de două orī, în 1774 și în 1778.

Papa Clement al XIV-lea decretă că misionariī catolici să fie supuși, după șese luni de ședere în o țeră, la esamen de limba acelei țeri și de nu o vor sci, să fie isgoniți de acolo.

CAPITULUL XXXVI

Miron Costin

1. Nicī o figură mai mare și mai duiósă între scriitorii români din seculul al XVII-lea, ca Miron

Costin orî Costîn (КОСТЯН). Décă Ureche a fost primul chronicar, Miron Costin a fost și martirul *datoriei* către țeră, a murit pentru acéstă datorie. Miron Costin e acela care pe când Turcii amenințau încălcând otarele țerei, cuteza să ȝică Sultanului: Intindă-se împărăția Măriei Tale orî unde, dar nu ne place să se întindă asupra țerei nóstre! Și în ȝiua când inamicul nu asculta numai de graiul acesta și invadea țera, atunci Miron Costin în fruntea oștirea il întâmpina, strigând oștenilor săi: «Să nu dăm locul, frașilor, că pământul acesta e frământat cu sângele moșilor și strămoșilor noștri».

Domnilor țerei nu mai puțin verde grăia Miron Costin. Lui Cantemir (cel bătrân), care avea deprinderea d'a bea mult la mese, când acela 'și permise să arunce dări grele asupra locuitorilor, Miron Costin 'i striga: «Mai des cu păharul, Măria Ta, dér mai încet cu orânduile (birurile)».

Decă Miron Costin, a ȝis despre Ureche, că «numai lui de acéstă țeră 'i-a fost milă să nu rămână întru întunerecul nesciinței», Nicolae Bălcescu a scris despre Miron Costin că «numele lui va rămânea vestit pentru *Istoria* Moldovei și scrierile ce a lăsat, cât și prin tragica sa mórte, căci și el asemenea a cinstit sciința și a dat un frumos exemplu în acele timpuri triste, perȝând viața pentru binele omenirea*».

2. Nu voiți afla tulpina neamului *Costinilor* —cum n'am aflat nici pe a Urecheștilor,—la cutare eroi al republicei romane, dar nici mă pot uni cu aserțiunea lui D. Cantemir că Costinii sunt *Sêrbii***). Preste 140 de documente am la mână, carî 'mi dau dreptul a respinge aserțiunea lui D. Cantemir.

*) Mag. istorie p. Dacia.

***) Acest nume „Sêrbii“ a venit Costinilor de la moșia „Serbiu“ în județul Dorohoiu.

Neamul Costinilor e vechi în Moldova: pe la finea secolului al XIV-lea, aflăm un *Costin* la Roman Vodă, în 1392, Martie 20 *). Acestă familie e reprezentată și la curtea lui Iuga Vodă **).

Dar nu tot-d'a-una acest neam a fost cunoscut cu numele *Costin*, ci une-orî *Mironesci*, dupe numele ce foarte adesea l'aū purtat membrii din familia *Costin*. Așa nume a purtat mai mulți membrii înainte de Miron Costin. Chiar și acesta foarte adesea subscrie numai **Miron**. Un uric de la Tomșa Vodă ne spune că moșia Bărbescii era a **Mironilor**. Tomșa a dat'o lui Vasile Roșca, fiind că Balică (ruda Costinilor) era hain și că „**Mironescii**“ pribegiseră și ei din țără ***).

Mironescii cari pribegiseră din țără și pre cari Tomșa îi despôie de moșie, erau *Costinii*. Partisanii ai Moghileștilor, Costinii sunt rău persecutați de Tomșa. Un *Miron* Stolnicul și perde capul în aceste persecuțiuni.

3. Nu voiți aduce aci sciri despre Mironii sau Costinii anteriori lui Miron Costin. Acestea se vor putea citi în lucrarea specială ce imprim sub auspiciile Academiei.

Voiți urmări aci numai biografia lui Miron Costin.

Care fu anul născerii lui Miron Costin? Era, țice, pe la 1640, de 12 ani, când mergea la scôlă la Bar în Ucraina, fiind emigrat în acea țără cu familia sa. Va să țică ar fi născut pe la 1628.

Inainte de ce Miron Costin să ajungă la onoruri, de ele vedem folosindu-se un Alexandru Costin. Acesta, în un uric de la Episcop^s. Roman, din 1642,

*) Arch. istor., T. I., pg. 19.

**) Idem, pg. 14.

***) Veți documentele culese de mine în archiva St. Spiridon (Iași), în archiva Statului din Iași, în colecțiunea cabinetului de științe naturale (tot Iași). Veți uricar, T. V., pg. 387.

Septembre 19, este  is fiu al unui Costin biv vel Hatman la data ac sta.

Alexandru Costin, fiul acestuia *biv vel Hatman* de la 1642, fu ginerele lui Barnovski Vodă. Din actul de la 1629 *) apare că el luă de so ie pe Safta, nepo a Domnitorului. Nenorocitul Domnitor '1 lăsă «ispravnic» al averei sale (esecutor testamentar), c nd fu tăiat de Turci, la Constantinople.

Alexandru Costin, ginerele lui Barnovski Vodă este tatăl cronicarului Miron, al lui Vasile Costin**)  i al lui Velicico, fratele se . Prin Velicico, care ia pre Catinca, fata vestitului Toma Cantacuzino, Vornicul cel mare, mort pe la 1658. O altă fiică a lui Toma, Nastasia, e so ia lui Ioan Racovi a***). Alexandru Costin trăesce încă pe la 1658 Februarie 18, de ore-ce '1 vedem (ca Vornic de P rt ) subsemnând un zapis a lui Ramandi fost Visternic (archiva Stat. Bucuresci).

4. Miron Costin a trecut prin t te demnit ile curței moldave. La 1661 Iunie '1 aflăm Б Н В П з х а р н и к****). La 1662—4 este p rc lab de Hotin*****).

La 1665 Maiu îl aflăm *vel Comis* pe c nd Nicolae Buhuș era vel Logofet,  i Solomon B rl deanu era Vornic iar Nicolae Racovi a Cehan Hatman  i P rc lab de Suceava*****). La 1666

*) Arch. istor., partea II, pg. 189.

**) Intr'o inscripțiune autografic  dupe o evanghelie ce se conservă la biserica S. Ion Maji din Ia i, Nicolae Costin nume ce re Barnovski Vodă str mo  Pe la 1642, Septembrie 19, Alexandru Costin fiul lui Costin biv Hatman, c p t  prin danie, el  i so ia sa Safta, n scut  Barnovski, avere de la Pascalina Iacomesa, m tu a lor (Actul este în archiva Episcop. Roman). Despre Vasile Costin n'avem sciri. La 1669, Iulie 8 subscrie ca martor în un zapis al moșiei Dumesci, (doc. No. 4) a St. Spiridon.  l credem frate cu Costinul: Miron  i Velicico.

***). Ve i actul No. 55 din ale moșiei Bode tilor, în care se pomenesce de  mp rt la averei lui Toma Cantacuzino. Bodescii vin în partea lui Velicico.

****) Doc. moșiei Balo escii, St. Spiridon.

*****) Zapisul moșiei Bobe ti al St. Spiridon din 1662 Ghenarie 28  i alt zapis al moșiei Pi igani  din 1664 Februarie 12.

*****) Dooum. No. 8 al moșiei Serbii. St. Spiridon.

Martie 28, Miron Costin este iarăși mare Ciasnic sau Paharnic*.

Indată apoi, în același an 1666 în August, Miron Costin este *vel Logofet* sub Antonie Roset**), dar la 1668 Martie, îl reafăm *vel Vornic* (condica de doc. amonastirei Barboiului, la Academie), alătura în Sfat cu Solomon Bârlădeanul, care e *vel Logofet*. Numeroase sunt actele ce ne grăesc de marele Vornic Miron Costin în 1668, 1669, 1670, 1671***). Căderea lui Duca Vodă îndepărtază, pare-se, pe acesta de la guvern, pre cât-va timp, căci nu mai dăm de acte subsemnate de el până la Maiu 31, 1674, sub domnia lui Dumitrașco Cantacuzino. Acum iarăși este *vel Vornic*. La data acésta subsemneză ca martor la un act privat prin care Safta, jupănesa lui Alexandru Costin ce a fost Postelnic mare, adoptiva fată a Pascalinei Iacomevei, murindu'i bărbatul și copi, se face danie lui Gavril Costache ce a fost Vornic mare. Alătura "cu *Miron Costin* Vornic de țera de jos, subsemneză Velicico Costin și Vasile Costin. In 1675 continuă a fi Vornic mare. La 1676, sub Antonie Roset, Miron Costin, în Maiu 22 subsempéză ca Logofet mare. Este acesta un document (No. 17) al moșiei Petresci (Blageștii)****) în care sub iscălitura sa, Miron Costin Logofetul adaoge cu mâna sa ordinea că: «la alesul locului (e vorba de otărnicie) să hie toți răzeși, vorbă ce arată cât se îngrija ilustrul Logofet, ca să nu se aducă strâmbătate răzeșilor. In Iulie 12 același an 1676, mai aflăm un autograf al lui

*) Zapise de cumpărare de vie de către Duca Vodă. (din 1669 Martie 28), Aroh. Stat., doc. monastirei St. Sava, Iași.

**) Uric de cumpăratură a monastirei Barboi. (Academie).

***) In 1671, Iulie 29, Miron Costin, marele Vornic, subsemneză un zapis (arch. Stat. Doc. Mitropoliei Iași) alătura cu Mitropolitul Dosofteiu.

****) Arch. St. Spiridon, plicul No. 6.

Miron Costin, tot atât de însemnat, pe uricul de otărnicie a Poenarilor de pe Taslău (arch. Statului—Iaş). Dăce aci Miron Costin, contra-semnând cartea domnescă, că: «iar de a fi eşit vre-o vên-đare saŭ vre-o danie cuiva, dintr'acest hotar, acela s'o ție pe drese». La 1677 Ian. 26 tot V. Logofet este la Antonie Rosset. (Veđi doc. din pag. 11 a St. Ioan Gură-de-Aur).

Nu trăi bine până în fine cu Antonie Roset și chiar în a doua jumătate a anului 1677 se retrasă din Logofeție și se apucă de scris cronica sa fiind în opozițiune cu Domnitorul.

Sub domnia următoare a lui Duca (a 3-a oră), Miron Costin continuă ca mare Logofet, alătura cu Gavril Costache Vornicul, Gligore Ghenghea Vorn. de țera de sus, Alex. Buhuș Hetman, Tudosie Dubău Spătar, Velicico Vel Comis, Ilie Moțoc etc. Avem acte numerose din 1679, 1680 *) 1681, 1682, 1683.

În 1683, Decembre 25, Miron Costin este prins de Poloni, împreună cu Duca Vodă, la Domnesci. În scurta nouă domnie din 1684, a lui Dumitrașco Cantacuzino, numai pre Velicico Costin 'l aflăm mare Spătar, iar de acte subsemnate *ca boer divanist* de Miron Costin n'am dat până acum. La 1685 este mare Logofet Tudosie Dubău. Sub Constantin Cantemir, dupe ce Costinești se împacă cu noul Domn, Velicico Costin continuă a fi Spătar și Hetman, iar Miron Costin subsemnăză *Biv* vel *Logof.* **). Se scie că Miron se mulțami să fie sta-

---

*) În Iulie 23, anul 1680, Miron Costin contra-semnăză un act domnesc, adăogând dupe obiceiul lui, cu mâna sa vorbele: „aŭ adus și drecele cele vechi de la călugări în Divan de față. (Veđi doc. Academiei).

**). Veđi actul din 1687. Cărtea lui Constantin Cantemir către Miron Costin, „ce aŭ fost Logofet“ relativă la moșiile lui Miron Costin din sus de Focșani. În condicta de anaforale a ministerului de justiție. T. III, pe 1842, anafora No. 501.

roste de Putna, ca să stea aprópe de moșiile sale din acest județ și să curețe țera de jos de cetele de hoți, Moldoveni și Poloni, ce pustieau țera *). Sunt la cunoscința mea două documente, în cari aflăm subscris (la 1690, Decembre 15 și la 1691 Octombre 15) pre *Miron Costin* tot cu demnitatea de Logofet, dar acesta e mai mult un *lapsus calami*, de cât o realitate**), căci alătura cu el subsemneză adevăratul mare Logofet, Teodosie Dubău ***).

5) Suntem aprópe de anul fatal al uciderei lui Miron și a lui Velicico din ordinea lui Const. Cantemir Vodă (1692 luna Decembre ****).

Miron avu mai mulți copii: Ioniță, Nicolae, Pătrașco *****) și Tudosia *****)), care deveni nora lui Gligoraș Spătarul și dobândi ca zestre moșia Bărbesci (Uricar t. II, pg. 388).

Ioniță Costin fu *Serdar* sub Const. Cantemir.

Un act din 1783, Septembre 18, dice că Ioniță ajunsă Hetman. Era Ion Costin al 2-lea Postelnic sub ultima domnie a lui Duca Vodă (Letop. t., II p. 31). Acesta avu două fi: unul numit Nicolae Costin biv vel jignicer și al doilea Miron Costin Mutul. Nicolae Costin acesta avu trei fiice: pre Vornicesa Casandra, care se mărită cu Iordache Cantacuzino *****) vel Vornic și pre Victoria care de-

*) Veđi în anexă un document de la Const. Cantemir, propriu a arăta cum chiar boerii moldoveni prădaŭ Moldova.

**) De altmintețea documentul prim este relativ la alegerea moșiilor lui Const. Cantemir Vodă iar al 2-lea e un zapis de case din pachetul No. 16 a monastirei Cetățuia.

***), și în 1689, Aprilie 2, Miron Costin mai subsemneză un document ca Logofet. Veđi doc. monastirei St. Sava din Iași, la arch. Statului în Bucuresci.

****) Veđi Letop. T. II, p. 254),

*****) Veđi împărțela moșiilor lui Miron Costin la cei trei fi în actul din Arch. istorică, partea III, p. 281. Posedem în original 10 urice relative la moșiile lui Miron Costin cu însemnări autografice.

*****) Uricar T. II, p. 388.

******) Deja un *Costin* a fost luat o fată (a 6-a) a Postelnic. Const. Cantacuzino, dice genealog. Cantac. Muntenii din 1707. Acest Costin avu un fiu, Constantin Costin. De el nu șeim nimica ca și de tatăl său cine era?

veni soția lui Matei Hurmuzaki biv vel Paharnic, și pre Safta ce se mărită cu Banul Ioniță Crețulescu de la Munteni *).

6) *Patrașco Costin*, Cămăraș mare sub Const. Cantemir, merit ginere acestuia Domn (fu logodit cu Domnița Safta), nu pare că trăi mult și nici lăsa un nume cunoscut.

Nu avu fiu cel-l'alt frate, Nicolae.

Se scie că acesta este continuatorul cronicului lui Miron.

Nicolae Costin Logofet al 3-lea sub Const. Cantemir, se însură cu Ileana fata lui Duca Vodă. Acesta se pare că mult contribuie la mânia lui Const. Cantemir pre Costinesci.

N. Costin continuă a fi om foarte cunoscut în țară, mai ales în anii primii ai secolului al XVIII-lea. Deci acolo vom face mai departe biografia lui.

7). Am schițat cu documente biografia lui Miron Costin. Considerându-l ca om politic, noi l' aflăm dintre boerii cari credeau că apropierea țerei de Polonia era unica ei salvare. Cu totă această părere, Miron Costin rămâne lipit cu inima de țară și când scie cari sunt gândurile dușmănesci ale lui Sobiețki asupra Moldovei, nu mai e cu Polonia ci cu Const. Cantemir, care la Boian bate oștea lui Sobiețki. Aliat cu Cantacuzinii prin Velicico Hatm.; cu Duca prin N. Costin, înrudit cu Moghilescii **), înrudit cu neamul Balica (Hatmanul), Costin (M) este unul din bărbații cei mai influenți ai timpului său. Sub Const. Cantemir nu mai era Logofet; și cu toate acestea Filip d'Avril ***) spune că Domni-

---

*) Vezi actul genealogiei din 1783 Sept. 28, în mâinile urmașei lui Ioniță Mutenco. Nepotul lui Miron Costin avea numele de Mutencu fiind-că era *mut*.

**) Soția lui era Elena fiica lui Ion Moghilă.

***) Vezi cum Nicolae Costin primesce în țară pre d'Avril, în Arch. ist. p. II, p. 17.

torul Moldav obligă pre Miron să preste jurământ : «l'illustre Miron, grand chancelier de l'Etat, lequel avec toute sa famille et le grand général (Hetmanul), son parent, paressent extrêmement attachés aux intérêts de la Pologne».

Castagnères, ambasadorele Franciei la Pórta Otomană, în un raport către regele său (din 15 Iunie 1690), încă acuză pre Miron Costin «l'ancien chancelier et quelques uns de son party» că lucrază în înțelegere cu aliații creștini, adică cu Polonia și cu Leopold al Austriei *).

Adevărul e că Miron Costin ținu nu cu interesele Poloniei orî ale creștinătăței ci cu ale țerei sële, pentru care, lă trebuință, sciu să se bată vitejesce **).

8) *M. Costin ca scriitor.*

Mobilul sub care Miron Costin 'și scrie chronicele sële sunt, ca și pentru Ureche, tot *iubirea de țeră*, dér un patriotism luminat, împăcat cu iubirea de adevăr. Nimic mai duios de cât lupta sufletului lui Miron Costin când se hotărească a scrie istoria țerei sële: «De a începe ostenéla acésta după atâtea vécuri, de la descălecatul ântéiû, de la Traian, Impératul Rômului, cu câte-va sute de anî peste mie trecute, se spărie gândul (*mens haerat!*); a lăsa iarășî nescris, cu mare ocară înfundat neamul acesta de o sémă de scriitorî, este *iniméi durere!*... Dar «vicit amor patriae» cum đice Lucrețiu, și Miron Costin scrise: «Mě veî ierta, iubite cititor, đice el apoi, scriind, crede valurilor și cumplitelor vremî; întrébă pe ce vremî am scris și cât am scris!».

Nu este loc de a certa pre Miron Costin de cele ce a scris, ci dé a đice despre el, vorbele ce el le

*) Col. doc. Hurmuzaki, T. V., p. 287.

**) Veadá-se pe larg studiul meû asupra politiceî urmate de M. Costin, în cursul meû de istorie și în biografia dia fruntea operilor complete ale lui M. Costin.

șise despre Stefan Gheorghită: «Nasc și în Moldova ómení!».

Miron Costin a continuat chronica lui Ureche până la 1662 și a scris și despre descălecatul cel întâiu al Moldovenilor, de la Trajan împératul despre care Ureche puțin însemnase și pe urmă și despre cel al 2-lea de la Dragoș. Miron Costin definesce istoria, șicând că prin ea putem: «*cu cele trecute vremi să pricepem cele viitoare*».

La atâta nu se mărgini activitatea literară a lui Miron Costin. El era tot atâta de bun poet cât și istoric. Scris-a el în versuri și încă în limba polonă, un poem în care făcu istoricul Moldovei, dedicându-și poemul Regelui polon Ioan III. Titlul poemului este: «Despre poporul Moldovei și al țerei Românesce». In această operă M. Costin se silește a proba că noi suntem latini. Cântul I începe șicând:

«Voiu să-ți descriu patria lacrimată și pre bieții locuitori ai pământului românesc, colonizați o dată în ambele Dacii, până la valul lui Trajan și desbi-nați apoi prin îndelungul șir de ani în următoarele trei ramuri: 1° Ardealul, unde petrecând de un timp lung, tot la un loc cu Dacii, Romanii au cădut sub Ungurii; 2° Țera Oltului séu Muntenia, înființată deja în urma marelui Trajan; 3° Moldova, după numele apei, întinșându-se de la peșterile Maramureșului până la talazurile mării. In câte-și trele țerile poporul se fălesce cu numele de Român și nici se póte îndoi cine-va că nu se trage din Roma *)!»

Poemul merge până la 1670. Pe mormântul lui Solomon Barladeanu, (la monastirea Adam) colegul de Divan, al lui Miron Costin, este un lung epitaf în versuri care ar putea fi tot de Miron Costin

*) Veđi Arhiva istorică de D. B. P. Hasdeu.

10) Stilul lui Miron Costin este superior celui al lui Ureche. Frasa plină de inversiuni (aşa aproape dispărute din limbă, sub influinţa fatală a sintacsei franceze), este de o rotundime şi de un ritm încântător, propriu mai ales lui Miron Costin. Metafora sub condeiul lui Miron devine un adevărat *gest al cuvântărei*, adică subliniază cu deplinătate înţelesul cugetărei şi 'i dă o *plasticitate* deosebită.

Urmărind *adevărul* şi numai *adevărul*, gata de a da sémă orî-cuî despre cele ce scrie, Miron Costin, mai mult ca Ureche încă, nu este un simplu analist, ci caută a documenta faptele ce narază.

Miron Costin a scris un mic tratat asupra versificaţiunei române *) şi ne-a dat în «*Vięta lumel*» pe la 1670 **) frumoşe poeme, ca să probeze, că «póte şi în limba nóstră a fi acest fel de scrisóre (ρυθμος ce se chiamă)»

Miron Costin se încercă ca poet chiar la scrierea chronicului său. Acolo traduse 4 versuri de la Ovid. Apoi, sub inspiraţiunea psalmilor traduşî şi versificaţi de Metropolitul Dosofteiú, amicul lui, Miron Costin dădu acestuia unele versuri în cari, amintindu-şî de poemul său polon, cânta românesc originile Românilor. Dosofteiú făcu loc acestor versuri, ale amicului şi emulului său, la pag. 265 a Psaltirei séle:

«Neamul țerei Moldovei de unde derează ?
Din țera Italiei tot omul să creadă.»

D. T. Cipariu mai menţionează despre o «Epigramă» a lui Miron Costin către Dosofteiú. Aceasta e acea de la pag. 127 a acestuî manual.

De sigur Miron Costin a scris şi tradus şi alte

*) Veđî *Satirul*, foiletonul de la No. 9 din Aprilie 1866.

**) D. Cipariu menţionează despre acest tratat în *Analect*, dar eu cred că nu e vorba de cât de priefaşa ce pune M. C. la poemul său «*Vięta lumel*». (Veđi-l la pag. 124 din urmă, reprodus).

opere. Un manuscris *) cedat de noi Bibliotecaei din Bucuresci, spune acesta, aducând o cronică ori «*Исторіе де Ррѣне Днррѣскѣ*» isvodită de pre limba latinăscă pre limba moldovenăscă cu multă osîrdie de Dumnealui Miron Costin, marele Logofet. Cronica acesta merge până la 1683. Copiatorul, în prefață'î dice că «*multe cărți și istorii la noi în țeră se află talmăcite de D-lui (M. C.) de pre limba latinăscă și de pre limba leșăscă pe limba noastră și letopiset al țerei noastre deplin din început cu osîrdia D-sale, cărele nici mai nainte de veacul D-sale, din aleșii cârmuitorii ai țerei ca D-lui, nu s'au aflat să lase atâte învățaturii și istorii dintr'atatea limbii streine talmăcite pe limba noastră. Află-se la noi în țeră letopisețe și altele isvodite și de D-lui Ureche ce a fost vornic mare în vremile mai de de mult dar tot nu așa bine alcătuite cu de tot felul de învățaturii. Dăruiască D-șeu acel dar de învățatură al D-sale Logofetului Miron în urma D-sale, și alți cârmuitorii ai țerei noastre să'l aibă, ca să se cunoscă și de la alții mai în urmă câte ceva învățaturii rămase și numele lor să se pomenescă pentru învățaturile ce le au rămas în urmă (pg. 86)*».

11) Carii sunt opiniunile religioșe, politice, sociale... sub influința cărora, îmboldit de patriotismul său, Miron Costin, a scris cronicelē sēle?

Opiniuni religioșe. «*Cred din scripturii și din «scripturii avem, dice M. Costin (pag. 3, t. I), și «sânta credință a noastră creștinăscă, și mēntuirea, «cu coborâtul fiului lui Dumneșeu și întruparea «cuvēntului cel mai nainte de veci, în firea ome- «născă și fără de păcat*».

---

*) Manuscrisul e un Codex copriindēnd mai multe materii. La pg. 116, pe verso, se spune că e copiat în zilele lui Ioan Matei Ghica Voevod întrū sântēia Domnie, fiind Metropolit țerei Iacob, de e la anii 1753....

De ce această mărturisire catihetică în cele d'antëtî pagine ale unui cronic ?

M. Costin a făcut studiile séle în o țeră până la carea aũ fost strebătut luptele reformei religiöse; M. Costin avea de a scrie după cărți, după autorî *latini*, adecă, séu păgânî, séu Catolicî. Trebuia dar se îndepărteze de asupra cronicului séu, îndoéla, *necredința*. — Póte că el însuși își amintia cu repugnanță ofensele aduse credinței strébune, de Domnî ca Despot, ca Graziani etc. Profesiunea acésta religiósă, în gura lui M. Costin, era óre cum, cea ce se numesce în oratorie, *moravuri oratorice*.

Asta nu va să șică că el nu și simția ceea ce scriea, că era fătarnic séu ipocrit. Nicăierî omul n'a trãit mai în sinceră și mai în bună înțelegere cu relegea de cât la noi Români. Relege de pace și de înfrățire, relegea română fu cea mai tolerantă din tóte ramurile creștine: ca sciu împăca esigintele cerului cu ale naturei omului, și ast-fel românul, află în altarele ei, nu un jertfelnic, nu un rug al libertăței, al voinței libere, ci din contra scut de apărare a dreptului și mai presus de tóte paladiul naționalității.

Cum că M. Costin nu din bigotism scrise profesiunea sa religiósă, póte să o demustre mai multe din paginile istoriei séle, vieța sa chiar.

El singur ne spune că a fost în bune relațiuni cu un episcop Italian, pre care-l numesce *om de înțeleș*, la pag. 9.

La pag. 136. M. Costin îndemna pre Domn a se alia cu Turciî, măcar că de lăudat este fie-care Domn să fie spre partea creștinescă...

Atâta e de puțin bigot M. Costin, că el nu se sfiesce de loc de a da epitetele puțin reverentioase de *mahler și amagei călugărului* Simion, când acesta și-a permis neadevăruri contra naționalității române.

Ureche a recunoscut omului o voință liberă, *sfatul liber*, alătura cu voința lui Dumnezeu. «Când se va întocmi, ține el, voia lui D-zeu cu a omenilor», atunci este victoria, este realizarea a verice faptă mare! — M. Costin scie că: «judetul lui D-zeu spre ce trage, cu nevoie se mută cu sfatul omenesc.» Déră în fine și el cunosce existența aceluși *sfat omenesc*, chiar în neputința lui, când ține: (pag. 317) «macar câte nevoițe pune omul, sorocul lui D-zeu, cum este rânduie, al clătire nime «nu póte».

Asistând la lovirile, la risipile atâtor case și Domni, față și cu ănimă în durere la atâtea pierderi și scăderi, pre-cară fiind prea târziu nu le mai putură opri nici armele bravilor, nici sfatul înțelept, — sufletul simțitor al lui M. Costin óre putea el, vędând, după espresiunea lui, cum *stă în mică clipelă lucrurile omenesci și risipele a mară case și domni* (pag. 322), óre putea el să nu îngenuche înmărmurit înaintea unei ființe necunoscute, misterioasă, conducătoare a lucrurilor omenesci? Óre nenorocirea nu este cea mai elocintă lecțiune de catehism, despre puterea divină și despre existența unei prevedințe?

M. Costin a simțit efectele acestei Provedințe. El a arătat nimicnicimea planurilor, a înțelepciunii omului, față cu decretalele acestei prevedințe. Hume a țis că mașinele cele mai gigantice, produse de mintea omului, sunt sdrobite de un fir de pěr ce aruncă sórta în fața lor. Nu e tréba lui Costin să esplice cu ce drept apoi se pedepsesce faptele omului, comise din predestinațiune; el atâta simte, atâta înțelege, «că gândul omenesc e nes-ciutor de sine la ce merge și la ce întemplări «apoi sosesc (266)» și că este nesciutóre firea omenescă de primejdiile séle!... (271).

M. Costin îngenuchind, ca tot cel ce a suferit mult, înaintea acestei Provedinți, a înțeles, de o parte, mângâerea dulce a sufletului în *rugăciune*, (p. 268) și cum nu sunt domni cu fapte mari decât *acei cu frica lui D-zeu* (pag. 258, 308, 361), și de altă parte, cunoscând *puținătatea omenesca față cu atot-puternicia acelei prevedinți*, sufletul lui, nu ne vom mira de-l vom vedea alunecând până la superstițiune, până la fatalism. «Cu nevoie, țice el în unul din aceste momente de îngenuchiare a sufletului său, cu anevoe este fie-căruia a se feri de ce este să fie!»

Ce vrei? Minte omului în acesta e icóna lui D-zeu, că voesce a'și esplica totul: déră în acesta își mësóră puținătatea față cu D-zeu: în tăcerea ce află drept răspuns, când întrebă ce este mai dincolo de ceruri? Ce este mai dincolo de om? Și atunci, în mișlocul întunericului în care se afundă mintea lui, înțelepciunea nu este a țice: dincolo de mine e întunericul..., ci înțelepciunea este a lui Bossuet, care va țice: «l'homme s'agite et Dieu le mène»; înțelepciunea va fi fatalismul lui M. Costin, carele ca și Bossuet va recunosce: «țice că «dēcă ar fi făcut cutare și cutare ar fi într'alt chip; «iar nu sunt vremele sub cărma omului, ci bietul «om sub vremi...!» (304).

L'homme s'agite et Dieu le mène!

Fatalismul acesta al lui M. Costin, în atâta este însă scusabile și rămâne creștin, că nici o dată nu l'a împins la fanatismul religios. Crestinismul român nu a vërsat sânge; el n'a făcut martiri ai crucei, déră a făcut martiri glorioși ai libertăței și ai naționalităței! Fanatismul lor strămoșit nu-l îndreptău la relege, ci relegiei cereau fanatismul pentru patriă. De aci esplicarea gloriei împărtășită de patrie și de biserică, La noi mitropoliții au fost

marî nu prin *lacrimi* și *maceratiuni pioase*, ci prin lupte pentru țără, prin zelul ce au pus nu la salvarea ei în ceruri, ci prin zelul cu care s'au ocupat de luminarea ei, de cultura ei intelectuală și morală. Fanarioții apăsă țera : românul e redus prin biruri la sapă de lemn ; atât nu ajunge. Domnia voesce să arunce nouă dări, vâcăritul. Neci amenințări, nici promisiuni nu înduplecă pre Piosul Iacob a subscrie legea ; el asvêrle cărja păstorască : « Luați-o și 'faceți ce vreți cu ea » striga el ? (pag. 240).

12) M. Costin, nu este inferiore lui Ureche, în opiniunile politice și sociale, dar cugetarea lui se resimte de mijlocul sociale mai puțin propice în care a trăit, « din cari vremi ah ! esclama Costin, s'a început și răul nostru în care până astăzi ne aflăm cu acest pământ la cumplite vremi ».

Cronicarii noștri d'ânteu recunosc inviolabilitatea *domnitorului* și procederea puterei lui din sorginte divină. Intru acesta, Ureche și Costinii sunt sub influința societății lor.

Miron Costin a și is însă la pag. 231 :

« A tuturor tiranilor, la toate țările, urită este tirania » și « unde este frică nu încapă dragoste ». « Pentru aceea, fericiți acei domni, cărora țările lor le slujesc din dragoste, nu de frică, că frica face urăciune și urăciunea cât de târziu isbucnesce. »

« Fericiți, adăogă el (pag. 265), Craii și domni cari domnesc ast-fel, să nu le fie de cei mai mici nici odată silă... Domni cei buni și drepti fără grije și desfătat domnesc, éra cei răi tot cu silă ».

Déră écă un pasagiu din care va apare mai cu lesnire ce formă alta de guvernământ mai bun de cât domnia, întrevedea Costin. El laudă *republica* romană și dice :

«De mirat lucru este că această împărăție la câtă putere și lățime a venit, tot într'acele sute de ani. de subț cârma *sfetnicilor* aũ crescut».

Miron, nu cuteză a se pronunța, nu scie nici numele unuĩ guvern ca acel al consulilor, d'er recunoșce că este preferabil la despotism, la absolutism. Aũ nu scie el că «din desfrânata cârmuire a împerașilor rēi și sburdașĩ» a căduť Roma? Nu scie el că atunci chiar când Domniĩ sunt bunĩ, «la curșile lor multe rēuťășĩ pot a se face fără sciirea lor»? ?

Scia el aceste tóte. căcĩ le a đis însușĩ. In contra acestor neajunsurĩ M. Costin întrevědușe, fără să-ĩ scie numele, guvernământul reprezentativ. Este admirabilă apologia ce face la pag. 285. a *sfaturitor*, adunărilor de care se încunjórá domniĩ ceĩ bunĩ. carĩ nu voesc. đice el. să lucreze din șopte nici după otărĩrile ce iaũ la mese, ci după matură chibzuință și desbatere cu *voróva!*

M. Costin ne arėtă încă și cum. deca s'a aședat cutare domn (Alesandru Vodă) la scaun, și fiind domn rēu, cel pușin «*cârpea*» boerĩ cum putea trebile țereĩ, iar domnia mai mult își petrecea».

Miron Costin iubescce Domnitorĩ *întregĩ la mințe*, nemândri, blândĩ, nerăpitorĩ. Cu prețul întregimeĩ de mințe, etc. Costin lăuda până și pre Ștefanuță Vodă. «Era acest Ștefanuță om deplin, cap întreg. fire adâncă, cât pot đice că nasc și in Moldova ómenĩ. (pag. 336).

Ca și Ureche, M. Costin voescce domniĩ dreptĩ. Despre Radu Vodă đice (pag. 256): «Cuvěntul ce grăia ca o pravilă era tuturora, judecășile cu mare dreptate și socotelă, fără fățarie, cu cinste, iar ni-měnuĩ cu voe veghiatã...»

M. Costin đice despre Mateiũ Basarab că fu

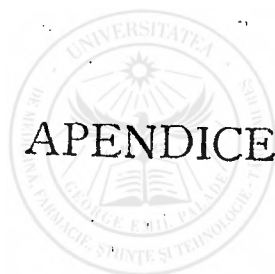
«om fericit peste tóte domniile acestei țării, ne-
«mândru, blând, drept om de țeră, bărbat la răs-
«bóe, așa neînfrant și ne spăimat cât poți să-l a-
«semenî cu cei mari și vestiți oștenî ai lumey».

NOTĂ. Intre biografiile secolului al XVII-lea nu punem și pre a
lui Cantemir Demetre, din causă, că el aș soris și în secolul urmă-
tor. *Divanul lumey* e publicat ce-l dreptul în 1698, dar operele ce
ilustrézú pre Cantemir sunt de o dată posterióră. Vom reveni, deci,
asupra lui în secolul al XVIII-lea.

Tot acolo va fi vorba de Nicolae Costin, de Acsente Uricarul etc.,
atâți bărbați cari cu lucrarea lor pășesc peste pragul secolului al
XVIII-lea.

APENDICE

APENDICE *)

Pagina 35. Cu câțiva ani înainte de scrierea «*Tutăl nostrului*» cu litere latine, Stroici subscrie cu litere latine. — Veđi documentele monastirei Probota pachetul No. 2 la *archiva Statului*.

Pag. 36. Se cuvine a se băga în sémă sigiliile proprii ale lui Grigore Ureche și Constantin Costache, din începutul secolului al XVII-lea. Gr. Ureche a înscris cu litere latine G. U.; inițialele numelui său; Costache are o devisă întregă latină.

Pagina 38. Metodiū și Chirilă erau de loc din Salonic. Chirilă studiă la Bizanț sub Fotiu. Despre ei se pot consulta ađi numeroase scrieri. Vom cita aci numai pre Ginzl: *Geschichte der Slawen Apostel Cyrill und Method (1857)*. Asemenea: Raczki,

---

*) Am cređut util a adăogi în aceste apendice unele explicații la câte-va cestiuni numai atinse în corpul manualului. Apendicele sunt destinate mai mult pentru profesor de cât pentru scolar.

Vick i dielovanie Sf. Cyrilla i Methoda—Zahreb—1859. Leger—Cyrille et Methode—Paris 1868. Metodiu și Chirilă după ce predicară la Chazarî (Chersonез), aduseră la creștinism pre Boris (861), regele Bulgaro-Românilor și apoi trecură în Moravia (863). Traducerea cărților cultului în *paleoslava*, adică *slavonă eclesiastică*, *) ocașionă crearea alfabetului și Chirilic.

Acest alfabet fu el în adevăr creațiune a lui Chirilă? Intrebarea este agitată de slaviști și astăzi. *Kopitar* și *Miklosicz* și ce, că acest alfabet e opera sântului Clement. *Shafajik* înclină mai mult spre teza contrară, că Chirilă este inventatorul alfabetului slavon.

Acı vine și altă întrebare. Sunt două alfabete slavone: cel și Chirilic și cel și *Glagolitic* **).

Glagolit este și de la verb *Glagolo*, ce însemneză: cuvânt, *sunet*.

Certa dintre slaviștii: ore-care din aceste două alfabete este al lui Chirilă, ne privesce și pre noi, la carı *Glagolitismul* nu scim să fi avut acces și mai ales înrîuriri asupra scrierei românesci.

Alfabetul *Glagolitic* pare să fie cel mai vechiu. *Razski* și ce că au fost imitate literile glagolitice după scrisoarea feniciană. Unı pretind că *Glagolitica* e mai nouă, căci ar fi inventat'o St. Clement, discipolul lui Chirilă. Alții resping această aserțiune.

Alfabetul *Glagolitic* era din 40 litere***) și alfabetul Chirilic din 42.

*) *Shafajic*, nu știe otăritor ce este să se înțelgă prin limba cărților lui Metodiu și Chirilă. Acum și ce că limba acestor cărți e vechia limbă bulgară, acum că fu limba slavonă, cum susținu *Kopitar* și *Miklosicz*.

**) Despre alfabet veđi: *Kopitar. Glagolita Clozianus* (Viena. 1836). *Shafajik*, *Pamatki hladolskeho pisemnictoi* (amintiri despre scrisoarea *Glagolitica* (Praga 1853). De același: *Glagolitische Fragmente* (1857). *Ueber den Ursprungun die Heimath des Glagolitismus* (1856). *Miklosicz*, *Slavische Bibliot-k*. Viena 1851.

***) Veđi *Courriere*.—*Histoire de la littérature contemp russe*.

Déca slaviștiî descoperiră manuscripte cu glagolitică în număr mai mare de cât chirilica și déca din contra, în Dacia română, manuscriptele chirilice sunt aprópe esclusive, urméză că înfrúririle limbey și literaturéi bulgare în Dacia Trajană sunt din o epocă mult mai recentă de cum s'ar putea crede.

Pagina 56. Să se compare «Invěțăturile lui Neagoe Vodă Basarab către fiul său *Teodosie*, cu «*Invěțăturile către fii săi*» a le țarului Kievului *Vladimir Monomakh*, operă atât de însemnată prin puritatea de stil și prin înălțarea de sentimente.

Pagina 65. Nu este esact că numai de la Vasile Lupu și de la Matei Basarab s'a utilizat limba română în cancelariile țerei. Avem documente destul de numeroase în limba română din secolul anterior, cum avem apoi documente destule în *limba slavonă* în urma domniilor lui Vasile Lupu și a lui Matei Basarab, până în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea chiar. Aș nu există școlă slavonă chiar în această a doua jumătate a secolului din urmă? *Evroghie talmăcitorul* uricelor slavone de pe la monastiri, era vestit dascăl al școléi slovenescé, în secunda jumătate a secolului al XVIII-lea.

Actele ce de ordinar se făceau în limba română erau:

a) Ordinele domnescé către vre-un Părcălab și vre un otarnic să mérégă să *stîlpescă* o moșie;

b) Raportul otarnicilor către Domnitor cu rezultatul otărîrei;

c) Punerile de *di* în cauze. Chemările la judecată a vre-unui boer' arbitru;

d) Zapisele de vëndări de ocine, de schimburî, de învoeli etc.;

f) Scrisorile dintre particulari.

Intre aceste acte se amestică în preambule și la finit, formule slavone.

g) Resoluții domnesci, ca cele ce punea la începutul secolului al XVII-lea (1607, Septembrie 25), Constantin Moghilă (vezi doc. monastirei St. Sava din Iași).

Pagina 66 Mai vechi document și de cât acesta: ar fi o *inscripțiune* de mormânt din satul Stoenesci.

Iată ce publică de curând un jurnal:

«In excursiunea ce a făcut-o prin Muscel D. D. Butculescu, scrie *Națiunea*, a găsit în satul Stoenesci din plaiul Nucșora o cruce de piatră purtând următoarea inscripțiune, în limba română:

«Cu vrerea Tatălui, cu ajutorul Fiului și îndemnarea sântului Duh, ridicatu-s'au această cinstită cruce pre hramul santei și de Dumneșeu născătoare și pururea feciora Maria, și s'a nevoit robul lui Dumneșeu Dan, Andrei, Stanca, Stoica, Voica în zilele Măriei Sale Ion Constantin Voevod, leat 7021.

«Inscripțiunea este în limba română și cu litere cirilice. Importanța este data de 7021 (adică 1512 d. Chr.), pentru un domnitor cu numele Constantin, lucru necunoscut în istoria țerei.

«Atragem atențiunea specialiștilor asupra acestei descoperiri».

Așa credem noi, fără de a ne pretinde specialiști, că asemenea inscripțiune saă mai bine *data* de 7021 e *reă cetită!* .... Este pôte vre un mormânt de la 7121, dar de la 7021 nu!

Pag. 68. Literatura șiă *apocrifă* nu se născu în Bulgaria, Ea veni acolo pe calea Bizanțului, din

Orient. Din Bulgaria se răspândi în tot Orientul și la noi Români.

În evul mediu avură mare resunet un șir de povestiri eroice, epice, sêu numai cât în formă de enigmă și de parable. Aceste scrieri luară numele de *bogomilice*, după numele lui Bogomil (de care vezi la pag. 68). Scrierile bogomilice au în favoarea lor, că constituiesc o literatură *originală și poetică bulgară*. Creștinismul bizantin nu putu desrădăcina la Bulgaria fondul de tradițiuni păgâne, mitologice, care rămăsese în credințele lor. Bulgarul din evul mediu adaptă vechile lui credinți și superstițiuni la formele creștinismului și dete sântilor și sântelor atribuțiunile vechilor lor zei.

Secta Bogomililor, din origine manicheeană, se servi de superstițiunile populare ca să și predice doctrinele cu ajutorul lor în Bulgaria, în Bosnia, în Serbia și chiar în apusul Europei, unde produse secta Patharenilor și Albigezilor. Bogomilii *) duceau o viață foarte pură, ascetică chiar. Ascetismul îl împrumutară de la Masilienți, sectă care esista în Tracia și în Macedonia în secolul al XI-lea, în urma stabilirei acolo a unor Paulicienți armenți pe timpul lui Simisces. Acești Paulicienți fură convertiți la catolicism mai apoi, dăr numele și îl conservară.

Bogomilii recunoscău existența a celor două principii în luptă eternă: *binele și răul*. Ei nu primău *testamentul vechiu*, căci, diceau că până la Christ în lume a domnit *Satanul*, principiul răului. Pre acesta îl închise Christ în iaduri. Sunt, după Bogomilii, două lumi: una nevădută și spirituală, — lumea lui Dumnezeu — și alta vizibilă și materială — lumea diavolului. Sufletul omnesc intru-nese în sine aceste două lumi.

---

*) Vorba înseamnă literalmente: plăcut lui Dumnezeu.

Genesa încă o schimbare Bogomiliilor. Diavolul a creat pământul și din pământ apoi a scos pre Adam și pre Eva*). Fiind-că Diavolul nu putea da suflet lui Adam și Evei, s'a rugat de Dumnezeu să li-l dea. Eva în dragoste cu Satan născu pre Cain și pre Calomena. Dar Satan din cauza acesta își perdu de atunci puterea creatoare și nu mai fu domnul lumii.

După ce ast-fel, doctrina bogomilică făcea din corpul omului o creațiune a diavolului, era consecința să nege Bogomiliilor *întruparea* lui Christos. Ei diceau că această incarnațiune fusese numai *aparentă* și dară și morțea pe cruce 'i-a i-a fost numai *aparentă*.

În doctrinele bogomilice erau unele din care eși *protestantismul*. Așa ei nu voiau icone, nici chiar crucea, căci le consideraui ca o idololatrie. Nici chiar bisericii nu aveau, căci ei diceau că rugăciunea se poate face pretutindenea. În Bosnia însă aveau *capisce* fără de icone și fără de clopote.

Viața ascetică a adevăratului *Bogomil*, îl îndeparta de căsătorie și de societate. Se nutriaui cu plante și cu pesce, căci carnea și ouele erau, după Bogomili, făpturi diavolesc.

Dacă ducend asemenea viață aspră doctrinele lor aflără aderenți, poate se cade a se atribui succesul lor la baza ce dau Bogomiliilor societății, în *egalitatea oamenilor*. Tot aceasta fu altă dată forța doctrinelor budaice **).

---

*) După unii Bogomili, din aceste părți au fost creat omul de Satanail: din pământ, marea, pétra, vântul, norii, soarele, roua, rațiunea îngerilor și o părticică din St. Spirit.

**) De consultat asupra literaturii apocrife: a) Manuscriptele Sertocroațice și rusesci; b) *Indicele și Nomocanonele* grecesce și slave. Cel mai vechiu este al lui Pogodin din s. cul. XIV; c) Operele lui Fabricius: *Codex Apoc. Vet. Testamenti et Codex Pseudepigraphus Novi Test.* Migne, *Dictionn. des apocryphes*; Thilo, *Codex apocryphus Novi Test.* Courrière Hist. de la litt. contemp. russe. — Trec'ek; Dejiny narod. Benoit dominicain. Histoire des albigeois. Hasdeu și Gaster.

Alătura cu literatura bogomilică trăi în țările slave și la Români, acea literatură din evul mediu născută din iubirea omului în copilărie pentru *minunat*.

«*Alexandria*» decât nu Varlam și Iosaf, Xantip și înțeleptul Arghir etc., este din această categorie de opere, de și unii o pun greșit la activul Bogomililor.

Cea mai veche «*Alexandrie*» rusescă se găsește în cronica lui *Malala* din secolul al XV-lea, dar acolo se țice că este copiată după un manuscris mai vechiu, din secolul al XIII-lea.

Influența literară bogomilică ved unii din filologii noștri, până și în poesia română. Așa chiar poesia «*Cucul și turturica*» ar fi să o considerăm ca bogomilică. Mărturim că nu suntem tocmai convinși de acesta: nu aflăm nimic *bogomilic, doctrinar bogomilic*, în această delicioasă producere poetică. Dar o întâlnim, țice-se, la multe popore slave și chiar apusene? Ei, și?... numai pe calea bogomilismului putea să se propage acest poem? Este un *fond* intelectual comun al omenirei. *Farmachevtria* lui Teocrit este *Baba Cloanța* românescă, cum este *turturica* românescă, *La tortorella* medio-evală a Italiei.

Credem a face bine reproducând aci cântecul românesc «*Amărâtă turturică*» alătura cu «*La tortorella*» italiană.

La tortorella

Fonte freddo, fonte freddo !
Fonte freddo e pien d'amor,
Dove tutti gli augelini,
Vanno a togliere un ristor;

Se non se la tortorella
Vedovetta nel dolor !

Passo li di frasca in frasca
L'usignuolo traditor.

Li parole ch'ei dicea
Son di falso adulator.
— „Se volesti tu, o signora,
Io sarei tu servitor.»

— Vanne via, tu mal nemico!
Va, bugiardo ingannator!
Ch'io ne posso in ramo verde
Ne in pratello che abbia fior:

Ch'io se trovo l'acqua chiara
Beo la torbida tut'or.
Non vó'sposo, non vo'figli,
Ne dolcezze aver da lor.

Via! lascia, traditor,
Tristo, falso, via da me!
Ch'io nè amarte vo'd'amor.
Ne far nidio insiem con te.»

Amărită turturică

Amărita turturica
O! sărmana vaî de ea!
Când rămâne singurică,
O! sărmana vaî de ea!

Plânge inima 'și strică,
O! sărmana vaî de ea!
Ne știind ce să mai dică
O! sărmana vaî de ea!

Sbóră tristă prin pustie
Cu dor dup'a sa soție,
Jalea ei nu se mai știe.
Mai mult mórță de cât vie.

Cât trăeșce tot je'eșce,
Plânge de se prăpădeșce,
Cu alta nu se 'nsoțeșce,
Nici nu se mai veseleșce,

Trece frumóse livede,
Nu se uită, nici nu vede;
Fuge prin pădurea verde
Și se duce de se perde.

Sbóră până de tot cade,
Ocolind dumberăvi, ograde,
Și pe lemn verde nu șade
Dorul ei de loc nu scade.

Și când stă câte odată,
Tot pe ramură uscată,
Cu inima înecată
De jale nevindecată.

Șade pe câte o stâncă;
Nici nu bea, nici nu mănâncă.
Intristarea-i cea adâncă,
Din și în și crește încă.

Unde vede apă rece
Nu va la ea să se p'eece,
Ci o turbură și trece,
Blăstemându-o să sece.

Unde vede apă plină
De noróe și de tină,
Merge setea de 'și alină
Și de soțul ei suspină.

Unde-aude să pocnescă
Pușca cea vânătorască,
Ea se duce s'o lovască,
Ca să nu se chinuască!

La pagina 69. Despre *Rotacism* a scris mai întâi la noi D. B. P. Hasdeu, bărbatul cel mai însemnat în filologie. Codicele Măhăceanu a dat, mi se pare, ocasiune D-lui Hasdeu de a se ocupa de acest fenomen din limba românească. La Măhăciu, dice D. H., pe la finea secolului al XVI-lea și pe la începutul secolului XVII-lea (timpul când popa Gregore colecționa scrierile religioase de care am făcut mențiune la pagina 69), trăiau Români cari în

înlocuiată în rostire pre *n* prin *r*. Acest fenomen ortoepic este çis «rotacism *)».

Rotacismul există și până açi în satele românesç din Istria, unde aũ mai rămas graiũ românesc. În călãtoria nãstrã în Istria în 1867, am verificat lucrul de *auditu*, în urma repausatului Ioan Maiorescu **), dar D. Sbiera îl crede cã a existat cândva în tãte dialectele române. D. Sbiera nu crede însã cã la Mãhãci se mai grãia românesce cu «rotacismul» la timpul când scria popa Gregore. Apoi dar: «graiul codicelui Voronetian, pentru cã ne presintã fenomenul rotacismului, trebuie, çice D. Sbiera, sã dateze din restimpul în care acest fenomen era în flãre în graiul românesc...» Prin urmare, dupe D. Sbiera, codicele Mãhãceanu este mai vechiũ și de cãt copia popei anonim din 1550 (pag. 68 a manualului) și tot asemenea este mai vechiũ «codicele Voronetian»; el este o copie târðie dupã o traducere cu mult mai veche, de pe când adecã era în us *rotacismul*.

La pagina 70. Despre «*Alexandria*» vadã-se articolul meũ publicat în 1860 la Iași, în «*Instrucțiunea publicã*», numãrul unic apãrut. Acolo am arãtat cum povestiri fantastice despre *Alexandru* al Macedoniei există fãrte vechi și în limba spaniolã.

Cronica anonimã, atribuitã lui *Mile cu*, pomenesce de «*Alexandrie*» și de alte scrieri din literatura popularã cea nãscutã sub înrãturã bogomilice.

---

*) În Decembre anul trecut 1894 am dat spre tipãrire acest manual ministerului de culte. În Noembrie 1895, când ni se trãmiserã probele acestei cãle, a apãrut despre «rotacism» opiniunea învãțatului profesor și membru academiiei D. Sbier în «Codicele Voronetian» pag. 330. D. Sbiera nu se unesc în tãte cu D. Hasdeũ.

***) Veçi *Itinerarul* sãu—Iași—1874.

Veçi escelintele articole publicate în jurnalul «*Istria*» din Trieste, de doctorii Candler, Covaci etc. — Veçi bibliografia mea istriianã. — Veçi analele congresului etnografic din Paris din 1878.

La Muscali vechurăm, că cea mai veche Alexandrie este din secolul al XV-lea.

La pagina 115. De la Constantin Moghilă mai aflarăm două autografe la archiva Statului din București. Acestea sunt din anii 1608 (7117) și 1609, între documentele monastirei din Iași a sântului Sava și a *Bisericanilor*. In primul, în josul sigiliului domnesc Domnitorul adaugă cu propria sa mână: «Dumnia mea însumi amă (sic) scrisă (sic) și am datu acestă carte, nime să aibă a învălui nice a să mesteca fără de căluguri de la Sti Sava la cea vie». In doc. al 2-lea Vodă scrie: «Cine va vrea să strice darea și miluirea noastră, acela sa fie ne er-tut de Dumne-teu».

Pătrasco Vel Vornic contrasemnează această dispozițiune a lui Vodă, document care probază încă odată, că începutul resboiului contra limbei slave e anterior lui Vasile Lupu.

La pagina 139. D. Hasdeu țice că la biblioteca națională din Paris există un esemplar prescurtat al Vasilicalelor în limba grăcă, întrebuit în România pe la 1400, cam sub domnia lui Mircea și Alexandru-cel-Bun *).

Sub Stefan-cel-Mare legea scrisă a Moldovei era Matei Vlastares (din Bizanț), dar nu în limba Grăcă ci de sigur tradus slavonesce. Un esemplar ast-fel, scris în Iași la 1495, s'a aflat când-va la monastirea Sărbăscă *Opovo*** din Sirmia, după cum țice catalogul bibliotecii de acolo. Din secolii XV—XVI, mai cunósce D. B. P. Hasdeu două nomocanóne slavonesci scrise însă în țerile române.

*) Și la Românii din Ardeal se pomenesc de „*Ius Valahie*“ „lex antiqua et aprobata“. Veđi și oficiul domnesc la codicele Caragea.— București 1854; Uricar T. II, pg. 196.

**) Veđi *Hasdeu*—Opovo—Trajan—1869. No. 14.

Dér presupunând că aceste copii orî manuscrise nu există, încă avem urice, cari ne spun că înainte de tipărirea legilor erau în țeră legi *scrise*, cari se consultaū de Domni și sfaturile lor la împărțirea dreptăței. Așa chiar cu puțin an înainte de tipărirea cărței de *pravile* de Eustratie Logofétul, într-un uric de la Vasile Lupu (1643, Decembre 20), Domnitorul țice: «Socotit-am pe lege dréptă și am cătat pe pravilă, decî cum scrie pravila într'acela chip am judecat și noi....»

Și mai la vale: «Am socotit cum scrie pravila: cine are feciorî cu femeia sa și va muri unul dintre dênșii, aū bărbatul aū femeia, rămâne partea celui mort feciorilor, iar de se vor prileji să móră feciorî pre urma părintelui celui mort rămâne partea feciorilor tótă pe mâna părinților séu celui ce rămâne viu....»

Aceste *pravile* de cari se serviaū domnitorî români, erau, de bună sémă, mai mult canonice de cât laice.

La pagina 148. Am fi putut adăogi încă unele scrieri relative la Români, din secolul al XVII-lea, mai ales cele relative la domnia lui Mihaiū-Viteazul, dar ne-am temut ca să nu ia acest manual porțiunii prea largi. *Origines et occasus Transylvanorum in Dacia*, cartea lui Topeltin din Mediaș*), *Călătoria Arhid. Paul de la Alep* etc., nu mai puțin ar merita să ocupe un loc în capitulul literaturii esteriore. Am citat, în cursul de literatură, la facultate, preste două-șeci de lucrări la această parte.

La pagina 185. Două scrisori avem până astăzi cunoscute de la Vornicul N. Ureche: una o dădu-

---

*) Lugdunum—1667.

răm în biografie. Este descoperită de mine. A doua este cea designată la pag. 185, în urmă. Acésta nu este însă în limba română și chiar subsemnarea lui Nestor este în limba latină: *Nestorius Vreka Dwornik Gubernator Moldaviae*. Ea este publicată în tomul V, partea I, colecțiunea Hurmuzache. Introducerea sună așa:

«Illustrissime domine, D. mihi semper colendisime.

Ser-orum meorum paratis. commend.

«Prea bine știu că Măria Ta ai aflat până acum din scrisoarea ce ți s'a trimis în zilele aceste din partea Măriei Sale Domnului despre starea lucrurilor de aici; ți va fi vorbit și sluga lui, Vistierul Papa. Cu toate aceste, vestindu-mă Nagy Abraham că merge la Măria Ta, n'am putut lăsa ocazia să nu te salut prin scrisoarea mea. Prea mult te aș ruga, Măria Ta, ca, ținându-mă în buna voință, să mă onorezi și Măria Ta cu scrisoare, pentru că atât Măria Sa Domnul meu, cât și eu să știu, cum stau trebile Măriei Vostre, și unde se află Radu Vodă. Măria Ta să poruncesci ori și când și eu mă voi sili din toate puterile, ca dupe înduratul meu stăpân să te servesc cu inimă curată și cu dragoste. Sperăm că bunul Dumnezeu în scurt să ne îndrepte trebile iar spre bine. Dumnezeu să te ție, etc. Datum in Civitate Camenici nsi, die 1 February anno domini MDCXII.

addictissimus servitor

Nestorius Vreka Dwornik

Gubernator Moldaviae.

Acésta carte e adresată: «*Ill-mo Domino Comiti Sigismundo Forgachi de Ghymes S. R. M. Iudici Curiae comiti Nogradensi eiusdemque Reg. M.*

Consiliario et superioris regni Hungariae partium Generali Capitano etc.»

Cine era acest Forgachi și despre ce Radu grăsece scrisoarea lui Nestor Ureche?

Sunt cunoscute evenimentele din Ardeal, la care ia parte contele Sigismund Forgachi. El lucra contra lui Gabriel Battori, în înțelegere cu Constantin Moghilă din Moldova și cu Radul, care umbla să apuce tronul Muntenesc. Battori săpa la Constantinopole pre *Const. Moghilă*, decî acesta era amicul și aliatul lui *Forgachi*, care lucra în înțelegere cu Regele și împărat Matei contra lui Battori. La 1612 Iauuarie, încă domnea Const, Moghilă.

La 1612 Februar, *Stefan Tomșa* reușese, parese, a apuca domnia. Nestor Ureche retras cu Domnul la Camenița dice, că «*Sperăm ca bunul Dumnezeu în scurt să ne îndrepteze trebile iar spre bine*» *).

La pagina 190. Posedem un *Zapis* din anii 7168 (1660) Iuliu 18, care ne arată unde anume erau casele lui Gregorie Ureche în Iași și, ceea ce e mai precios, ne dă sciri neîndoiioase despre copiii cronicarului. Etă acest *zapis*:

«Adecă eu **Alexandra** fata **Vornicului Ureche** (УРЕЧЕ) scriu și mărturisesc cu acest adevărit *Zapis* al-meu, cum eu de bună voia mea, de nime nevoită nici silită, am vîndut dumisale *Visternicului Ducăi* casele mele din Iași ce sunt înpotriva *monastirei Barnoski Vodă*, carele mi s'au venit în partea mea, când m'am împărțit cu frate-meo **Vasilasco** ce au fost spătar și cu soru-mea **Antimia**; și casele aceste ni-au fost nouă schimbare cu D-lui

*) Mai posed un precios autograf slavon de la Nestor Ureche. Este tocmai din 7080 (1572) Februarie 19. La data aceasta УРЕЧЕ era abia diacon la Ionasco Vodă.

Racoviț Cehan marele Logofăt și noi am fost dat D-luî alte case ce am avut de la părintele nostru *Ureche Vornicul* pentru *ceste (sic)* case, precum avem și Zăpis la mâna noastră de schimbarea făcută d'inaintea a mulțî boerî mari și feciorî de boierî. Decî eî am vîndut aceste case Dumisale *Vistieru Ducăi* drept șese sute de lei și acești banî miau dat D-luî toțî gătaa (*sic*) la mâna mea și i-am vîndut D-sale casele gata, cu pivnița de pétră și cu loc cu tot cât ține ograda. Și în tocméla noastră au fost D-luî Racoviț Cehan marele Locofăt, și Toma Cantacuzino, marele Vornic Țereî-de-Jos și D luî Ioan Prajescul marele Vornic Țereî-de-Jos, și D-luî Ilie Șeptilicî Hetman i prăcălab *Suceavskîi (sic)* și D-luî Nicolae Răcoviț marele Spătar, și D-luî Andronic marele Postel. și D-luî Iordache marele Vist. și Solomon biv Hetman și Statie marele jitnicer și Popa Saul ce au fost cămănar, și *frațîl meî Vasilasco ce a fost spătar și Antimia ce a fost paharnicésă*. Iar preste acest Zăpis al nostru și tocmélă ce am făcut cu D-luî Vist. Duca, nicî dintre **frațîl** noștri saî din *cuconî* noștri saî *nepoțî* de aî noștri saî dintre semintiile nóstre să nu se amestece a strica tocméla noastră, ci să fie D-sale Visternicului Duca diréptă ocină și moșie și să aibă a 'șî face și *dîres domnescu (sic)* pre acest **ACAMZNT** (*sic*, póte aședemânt) al nostru. Și pentru maî mare credință pusu-mi-am pecetea mea și D-lor boerî toțî au iscălit și eî **Tiron Diacul** am scris să se scie u Iașî vleat 7168 Meșița Iuliu în 18 zile. Urméză subscrierile și un singur sigiliu mic, acel al Alesandrei. Numele acesta e împrejurul sigiliului, în rotund, In mijlocul sigiliului un vultur rêu făcut. Sub sigiliu subscrierea: *Alexandra fata lui Ureche Vornicul*. Cea-l-altă soră subsemnéză numaî numele:

Антимиа cu o parafă din numeroase linii neabil trase. Subsemnarea lui Vasilasco e deja cunoscută.

În Iuliu 25 același an 1660, Ștefan Vodă (fiul lui Vasile Lupu) dă lui Racoviț Cehan Vel Logofet uric de întăritură a cumpărăturii caselor Alexandrei Ureche. (vezi acest uric în art. Stat. acatele monastirei Barnoski).

Am putea—deacă s'ar cere— să facem tot asemenea genealogia documentată a neamului Ureche, de la Gregore încóce.

Despre *casa* cea mai veche, proprietate a familiei Ureche avem sciri în un uric al lui Miron Barnoski din 7137 (1629) Februar 25. Aci Miron Vodă dă unui Nicolae din Iași o pivniță. *от кирвзсрїе Гдє рна Домѣ Ѣрієки рив Бел Дворник* «O pivniță de la Carvarsara unde a fost casa lui Ureche ce a fost mare Vornic. Decî încă o dovadă ca la 1629 Nestor Ureche nu mai trăesce, ba nici casa lui. Se pare că aceste case ruinate le-a schimbat Alexandra, fata lui Gregorie cu Racoviț Cehan înainte de Zapisul de mai sus. *Carvarsara* era lângă monastirea Barnoski *). Vasile Ureche încă o casă din Iași, clironomită de la tată-său Gregore Ureche, a vîndut-o Dómei Dafina a lui repositul Dabija Vodă, la 1669 Iulie 2, (vezi docum. monastirei Birnova).

La pagina 192. La 1592 a devenit N. U. dicem: Logofet mare al lui Aron Vodă. Ceva curios însă este că în un uric din 1592 Maiu 14, vedem contra semnând ca *marî Logofeți* pre două, pre Nestor Ureche și pre *Bărlădeanul*. De ce?

Aeneas Silvii Piccolomini nu este anume citat de

*) Arb. Statului. Docum. monastirea Barnoski. Vezi și doc. monastirei Barnova. Casa lui Vasile Ureche era în strada *rusească*, dar acésta venia la *Tergul-de-Jos*.

Gr. Ureche. El menționază numai de «*Letopisețe latinesc*». Din compărarea unor citațiuni ale lui, rezultă că Aenea Silviu Piccolomini (Papa Pius II) i-a fost cunoscut.

Dintre cei doi *Bielschi*: *Ioachim* tatăl și *Martiu*, fiul, Gr. Ureche a avut înaintea sa numai pre *Ioachim*. Póte că s'a servit la aceasta cu edițiunea din 1597.

De altmintrelea *Ioachim* publică, chiar și lucrarea sa sub numele tată-său. Étä—s'o ñicem în trecăt — un exemplu ce încă ar fi putut îndepărta pre *Gregorie Ureche* de a'și apropria scrierea părintelu' seú!

Martín Pascowski traducător la 1611, în poloneza, cu adăogirí despre Moldova, a operei «*kronika Sarmacyey Europeyskiey*» de *Striucovski*. Acéstă operă era publicată de *Alexandru Gragnini* în 1578, ca o lucrare proprie a sa.

Gr. Ureche s'a folosit mai mult de *Bielshi* de cât de *Pascowski*.

La pagina 209. Din Iunie 1677 până la Februarie 1679*) nu am întêlnit până acum Zapise orí documente semnate de *Miron Costin*. In titlul croniceí sele ñice că a scris'o la 7185 (1677) și subsemnézá la data acéstă «*biv vel Vornic Tereí-de-Jos*». Ar urma decí o ínterupere în *vornicia* lui, sub ultimele luni ale domnieí lui *Anton Ruset* și la primul timp al revenireí la domnie a lui *Duca Vodă*. Se scie opozițiunea ce făcu *Miron Costin* cu alí boerí, lui *Antonie Ruset*, opozițiunea care aduce

---

*) In 1679 Februarie 21 *Miron C.* subserie cu „*БІМЕ БЕА ЛОГОФ.*“ un zapis de vîndare de ñughene din Iași. (Veđi doc. monastireí Cetătuia paohetui No. 11. Archiva Statului Bucuresoi. In doc. I, anul 1679, *Miron Costin* subserie iar ca *Vel Logofet*, sub *Duca Vodă*, Veđi doc. St. Ioan Gură-de-Aur, pag. No. 12, archiva Statului.

căderea acestuî Domn. De *timpul* ce-î lăsa liber situațiunea sa politică față cu Antonie Roset Vodă, se folosi decî M. C. spre a scrie cronicul său.

Pagina 212. Isvórele de carî s'aú servit Miron Costin la scrierea croniceî séle sunt indicate de el însuși, în fruntea opuluî său, unde țice:

I. *Istoricîi* adică scriitorîi de cursul anilor, acestor cărți, carî pomenesc de descălicatul cel d'ăutêiú a țerilor nóstre: *Bonfin*.... *Dion* la viața luî Trajan Impëratul. *Topeltin*.... II. *Istoricîi* leșescî: *Cromer* aú scris latinesce). *Stricovskie* Litvan (aú scris leșesce). *Piasinski*, vlădica de Premisla—latinesce. III. *Istoricîi* leșescî pre carî 'î-a urmat *repausatul Urechi Vornicul*: *Bilski*—*Martin Pascovski*. ... (leșesce).

— La familia Costin din Bucovina se conserva un baso-relief represintând pre Miron Costin. Dupre acest portret am scris în «*Buletinul instrucțiunei publice*» din 1865. Se vor putea consulta ultimele documente relative la el în operele complete ale luî *Miron Costin*, edițiunea cea nouă a Academiei, ce nu va întârđia să apară.

TABEL BIBLIOGRAFIC

PRODUȚIUNI ANTERIORE SECOLULUI XVIII

Anii

1. Producțiuni religioase:

- 1) *Codicele Voronețian*, traduceri bogomilice, venite în Moldova în secolul al XV-lea.
- 2) *Codicele Măhăceann*. Colecțiune de scrieri bogomilice vechi, de Popa Grigore din Măhaciū, între. . . . . 1580—1619
- 3) *Invățăturile lui Ioan Scărarul* din prima jumătate a secolului al XV-lea, dupe arhimandritul Neofit Scriban; (epistola sa către directorul Ateneului Român din Iași din 1860 . . . . .)
- 4) Catehism — Sibiu. . . . . (1544 ori 1546)
- 5)   "   Brașov 1560
- 6) Cazania. — Corezi. — Sibiu. . . . . 1560 (?)
- 7) Tetravanghelul. — Corezi. . . . . 1561(?)
- 8) *Pracslul*, cel ântâi român, dupe D. Crețu 1570

	Anit
9) Evangeliarul conserv. muzeul Londra, de Radul Grămăticul.	1574
10) <i>Psaltirea</i> .— Corezi. — Braşov.	1577
11) Cazania II " "	1580
12) Evangeliarul cu tîlc.	1580
13) <i>Pala</i> sub Mihaiu Fordaş.	1581
14) Codicele Popa Ion din St. Petru: Pas- calia şi florea darurilor	1620
15) Evangelia cu tîlc (ediţiune nouă a ce- lei din 1580) Alba-Iulia	1641
16) Învăţături saū cuvîntări bisericesci. — <i>Melisedec</i> .— Câm, u-Lung	1642
17) Cazania.— Silivestru.— Govora	1642
18) Catechismul calvinesc al lui Racoţi.	1642
19) Evangelia învăţătoare.— Govora.	1642
20) Carte românească de învăţături.— Me- tropolitul Varlam.— Iaşi	1643
21) Cazania monastirei Dealu	1644
22) Răspunsuri de Varlam.— Suceava	1645
23) <i>Şapte taine</i> .— Eustratie log. Iaşi	1645
24) Catechismul Calvin (cu litere) Stef. For- gaşi. — Alba-Iulia	1648
25) Noul testament. tr. <i>Silivestru Ierom</i> . Bel- grad.	1648
26) <i>Psaltirea</i> .— Belgrad	1651
27) Catechismul calv. (Racoţi. — ediţ. II)	1657
28) <i>Psaltirea</i> în versuri de Dosofteiu. — Uniew	1673
29) Acatistier de Dosofteiu.— Uniew	1673
30) Cluciu saū cheia învăţaturei.	1678
31) Leturghia. — Dosofteiu	1679
32) <i>Psaltirea</i> slav. rom.— Dosofteiu.— Iaşi.	1680
33) <i>Leturghia slavo-română</i> . — Inocentie Ieromonah.— Bucuresci.	1680
34) Molitvelnic de Dosofteiu.— Iaşi	1680

	Anii
35) Evangeliile. — Iordake Cantacuzin.— Bucurescî	1682
36) Prologul tuturor sântilor. — Dosofteiu.	1683
37) Paremile. — Dosofteiu	1683
38) Apostol.—Bucurescî	1683
39) <i>Sicriul de aur</i> (cuvinte funerariî) <i>Popa</i> <i>Ion</i> din Vinți-Sabeș	1683
40) <i>Carare pe scurt.</i> — Popa Ion din Vinți- Alba-Iulia	1685
41) Ciasloveț.—Belgrad	1686
42) Diaconariu.—Belgrad	1687
43) Biblia lui Șerban. — Frații Grecenî etc.	1688
44) Ceaslov.—Belgrad	1689
45) Euchiridiele.—Buzău.	1690
46) Pravoslavnica mărturisire.—Buzău . .	1691
47) Mărgăritar. Radu Șerban Grecianu.— Bucurescî	1691
48) Evangeliile.—Șerban Greceanu.—Buc.	1693
49) Ceaslovu de Sibiu	1696
50) Triod.—Buzău.	1697
51) Evangelia.—Snagov	1697
52) Leturghia.—Têrgovisce	1697
53) Leturghia.—Râmnic	1698
54) Mineile Slavon-român.—Buzău . . .	1698
55) Molitvelnic român-grec.—Buzău. . .	1699
56) Maxim Peloponesianul.—Snagov . .	1699
57) Kiriacodromion.—Belgrad	1699
58) Invățaturile creștinești de George Ra- dovicî.—Snagov	1700

2. Produceri filosofice:

- 1) Invățaturile lui Neagoe Vodă . . 1513—21
- 2) Divanul saii gâlcéva înțeleptului cu lu-
mea.. 1698

- 3. Istoria:**
- 1) *Unele izvode ale noastre*, citat de Gr. Ureche până la. 1540
  - 2) Letopisețul cel lătesc, citat de Gr. Ureche, până la. 1502
  - 3) Letopisețul Moldovenesc (mai multe edițiuni de întindere diverse). . . . .
  - 4) Letopisețul lui Gr. Ureche 1646
  - 5) Cronica anonimă (munténă) scrisă de mai mulți autori, până la secolul al XVII-lea.
  - 6) Adnotatoriî Eustratie Logof., Simion Dascălul și Misail Călugărul.
  - 7) Cronica lui *Miron Costin*. 1677
  - 8) Cronica Făgărașului. *) 1690
  - 9) Cronica de la Verșeți **).
  - 10) Cronologia Iancului Vodă ***).
  - 11) Cronica anonimă, rău atribuită lui Milesco.
  - 12) Viața și faptele lui Neagoe Vodă ****).
  - 13) Viața patriarhului Nifon.
  - 14) Cronica bisericeî catolice.—Iași
  - 15) Cronica bisericeî catolice.—Têrgoviștea
  - 16) Viața lui Mihaiu Vitezul tradusă latinesce de Walter.
  - 17) Cronica lui Mihail Mocsa.
  10. Cronica lui Const. Căpitanul.
  11. Letop. de Radu Greceanu, continuat de Radu Popescu.
  12. Némul boerilor, de același.
  13. Cronica versificată a lui Miron Costin.

*) Apud Const. Căpitanul.—Magasinul istorie I.

***) Apud Bălcescu.

****) Apud Bălcescu.

*****) Arhiva istorică, T. I pag. I).

14. Cronol. versificată de Dosofteiu.
 15. Chronograful lui Pavel Stănescu . . . 1650
 16. Geografia Ardealului. . . . . 1660—1680

3. Jurisprudența:

- 1) *Pravile* scrise, la cari se refer uricele domnesci înainte de 1646.—Jus Valachie, *Na Prawie Woloskiem*.
 2) *Pravila*.—Brașov 1580
 3) *Pravila mică*.—Govora 1640
 4) Cartea Românească de pravile. 1646 (Iași).
 5) Indreptarea legii.—Târgoviște . . . 1652

4. Filologie:

- 1) Luca Stroič. — Scriere cu litere . . . 1593
 2) Incercare de *poetică*, de Miron Costin (ca Predoslovie la *Viața lumii*).
 3) *Gr. Ureche*. Opinie despre limba Română. . . . . (1646)
 4) Anonimul (dis Milescu) despre limba Cuțovlahilor . . . . . 1670?
 5) Lexicon româno-slavon din secolul al XVII-lea *).
 6) Dicționar Slavono-moldovenesc anonim, finea secolului al XVII-lea **)

5. Oratoria:

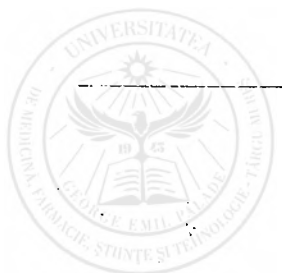
- 1) Cuvântări bisericesci de Țamblac, sub Alecsandru-cel-Bun 1401
 2) Urme de elocință de tribună, în Cronice.
 3) *Luca Cârja*. Discurs către Regele Polon Sigismund I. 1523

*) Proprietate a D-lui D. Sturdza.

**) Vezi analele Academiei din 1869.

6. Literatura populară:

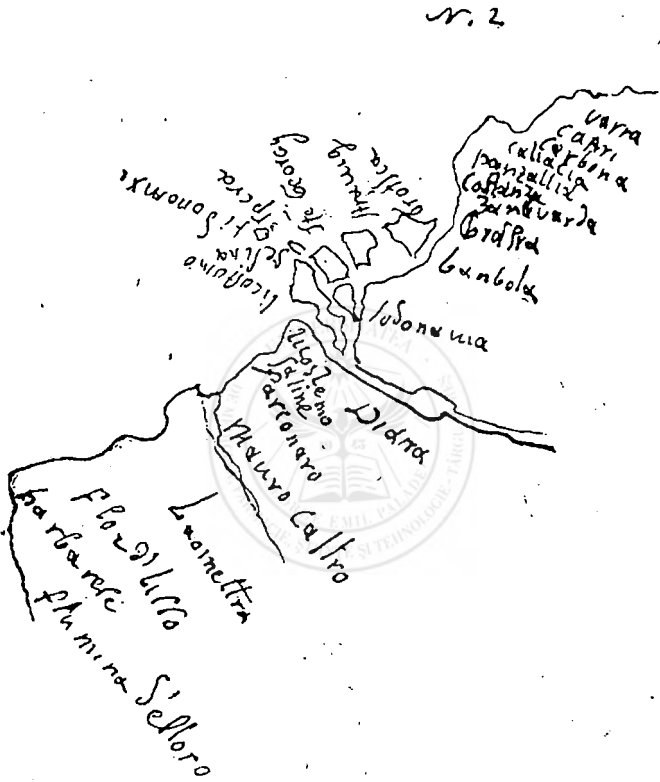
- 1) Cimiliturî.—Povești.—Cântece.—Doi-
ne.—Balade.
- 2) Versurî scrise de Varlam Metropolitul.
și de Dosotei, la cărțile bisericescî etc.
- 3) *Viața lumii* de Miron Costin. 1670
- 4) Poesia de Halici 1674
- 5) Alexandria.
- 6) Varlam și Iosaf, de Udriste Năsturel.
- 7) Și alte scrieri bogomilice și apocrife.

DIVERSE FACSIMILE

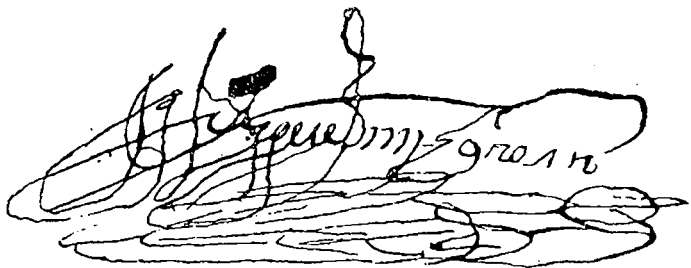

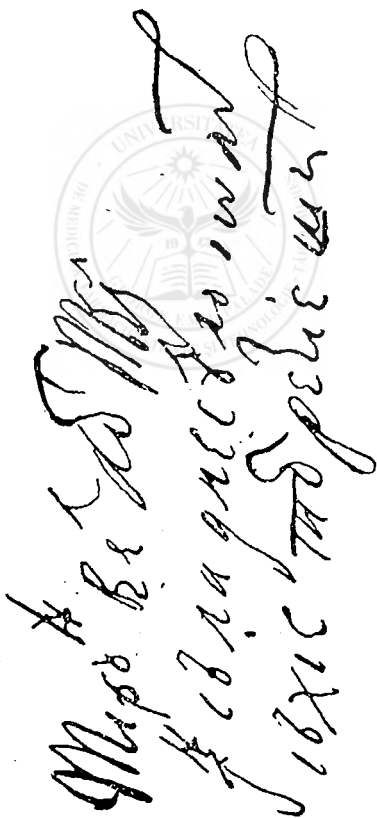

Fac-simile d'une carte en 9 feuilles, de la méditerranée et d'une partie de la côte de l'Océan, portant cette inscription sur les feuilles 6 et 8: " Petrus Vessconte de Ianua (Genova) fecit istas tabulas anne 1318.

Subscrierea Metropolitului Varlam al Moldovei:

Subsemnare și autograf de la Miron Costin.

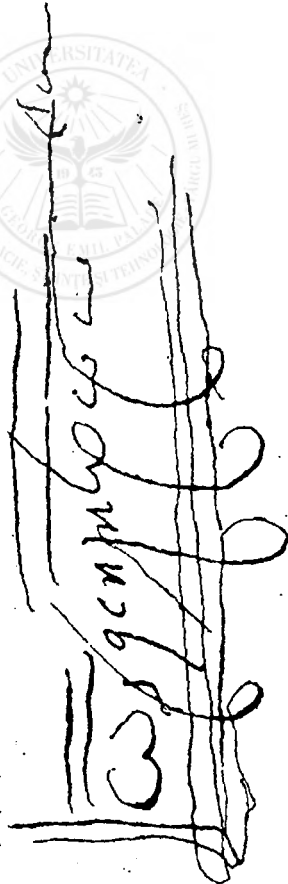

Subscrierea lui Grigore Ureche.

Sigilul lui Grigore Ureche, cu literile
G. U. în latinesce.

Subscrierea lui Vasile Vodă (Lupu)

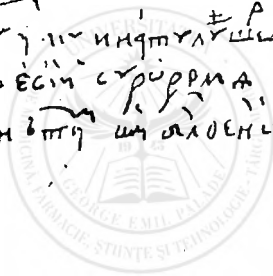

Subscriere și scrisoare a Metropolitului Dosofteiu

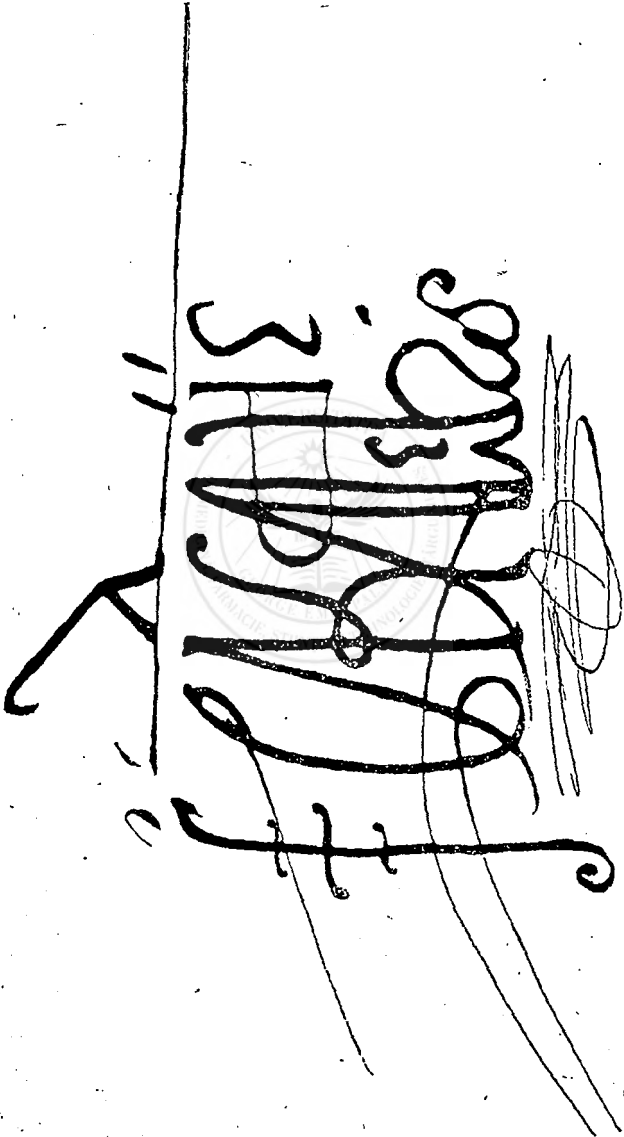
† Дософтеи мѣо
по м сръцкѣ

—

† Доръ м инѣтѣлѣ
шѣ есѣи срърмѣ
сѣ нѣтѣ шѣ олоенѣ

Subscrierea lui Vlădica *Teodosie* mitropolitul Munteniei.

The image shows a large, ornate handwritten signature in black ink, written vertically. The signature is highly stylized and cursive, with many loops and flourishes. It is written over a faint circular watermark or seal in the background. To the right of the signature, there are several horizontal lines and a scribbled-out area, possibly indicating a date or other administrative markings.

TABELA MATERIILOR

	Pagina
Prefața	I
Dedicațiune.	III
<i>Capit. I. Definițiuni φιλόλογοι-λογόφιλοι</i>	1
Istoria generală a literaturilor	4
<i>Capit. II. Istoria literaturii române. — Sfera ei. — Produceri scrise de domeniul literaturii</i>	5
Elementele constitutive literaturii.	6
Limba științifică. — Limba literară	6
<i>Capit. III. Importanța limbii ca factor cultural. — Doctorum modus loquendi</i>	7
<i>Capit. IV. Vechimea limbii</i>	11
Părerile D-lor Hasdeu. — Cipariu. — Tocilescu. — Diez. — Miklosich etc.	13
<i>Capit. V. Locul ce ocupă limba română între limbile neo-latine</i>	14
Caracteristica limbii române.	15
Numele <i>Valach</i>	17
" <i>Romanus</i>	18
<i>Capit VI. Sub ce influință s'au dezvoltat limba românească</i>	18

	<u>Pagina</u>
Substratul Daco-Tracic etc.	19
Relațiunile Românilor cu Grecii	20
Substratul bulgar	22
Puriștii și conservatorii	24
Academia și neologismii	26
<i>Capit. VII. Dialecte.</i> — Caracterizarea dia- lectelor române.	27
<i>Macy</i> în Mappemonde des langues	29
Matheiu Conradi și pater noster.	30
<i>Capit. VIII. Geografia</i> limbii române	31
<i>Capit. IX. Grafia.</i> Opiniunea lui <i>D. Cantemir</i> combătută	32
Literile latine aplicate la limba română, Luca Stroici	35
<i>Catechismus, atsaia et atsaia</i>	36
Vito Piluzio	“
Ioan Viski	“
Diționarul Valachico-latinum.	“
Samuel Clain.—Petru Maior în lupta în favo- rea alfabetului latin	37
Asaki.—Seulescu.—Eliade, etc. idem	“
Fonetiștii și Etimologiștii	“
<i>Capit. X. Alfabetul Chirilian, istoria</i>	38
<i>Capit. XI. Analisa alfabetului Chirilian dupe</i> <i>Lambrior.—Hasdeu.—Miklosich etc.</i>	41
<i>Capit. XII. Transformările alfabetului Chiri-</i> <i>lian.—Mitrofan.—Văcărescu.—Golescu.—</i> <i>Eliad.—Asaki.—Seulescu</i>	45
<i>Capit. XIII. Cele mai vechi urme de limba</i> <i>Românilor</i>	46
<i>Capit. XIV. Tipografi.</i>	50
<i>Capit. XV. Lucrări netipărite din secul. XVI.</i> <i>Capit. XVI. Doc. nescrise ale limbii în se-</i> <i>culul XVI.—Poesia populară.—Oratoria.—</i> <i>Panegiricul lui Ștefan Vodă</i>	52
	61

<i>Capit. XVII.</i> Cel mai vechiă co-	
din 1523, Martie 25.	
Zapisul de la Bistrița 1573, Decembr	
<i>Manuscrite.</i> Codicele Măhăcean.	
Codicele Voronetian.	69
Alecsandria	70
<i>Capit. XVIII.</i> Tipăriră din seculul XVI	71
Influențele esercitate de limba bisericească.	74
<i>Capit. XIX.</i> Factoriă culturală. — Influența grăcă	
mai veche de căt Fanarioțiă. — Slavoniă ca	
factoră culturală	75
Caracteristica producerilor literare din secu-	
lul XVII. — Latinitatea	97
Consciința întregimeă naționaliă	99
Direcțiunea romănescă	101
Dășteptarea consciinței romăne.	102
<i>Capit. XX.</i> Propaganda calvină în fața lim-	
bei romăne.	"
Reacțiune contra calvinismului	104
Factoră diversiă culturală	105
Vecinătatea ca factor cultural. — Polonia.	106
Unguriă	108
Rușiă. — Apocrifele. — Rascolniciă	109
<i>Capit. XXI. Diaci.</i> Rolul lor și desvoltarea	
limbei romăne. — <i>Logofetă</i> mari	111
<i>Capit. XXII.</i> Versuriă din seculul XVII.	117
Predoslovia la Viața Lumeă	119
Versuriă din Prológele tuturilor sfinților	121
Caracteristica poesiă populare.	123
Viața lumeă de M. Costin	124
Epigrama lui Dosofteiă	127
Stihuriă împotriva zavistiă.	127
<i>Capit. XXIII.</i> Producerile în prosă în Ardél	
în seculul XVII (Prosă tipărită)	128
Biblia lui Șerban.	133

	Pagina
... de tóte ilele	134
Substratul Dac	135
Relațiunile ^{cu} mare	"
Cazălia ^{atru} nănescă de învățături a Duminicelor	136
Cazălia lui St. Ioan-cel-Noū din Suceava	137
Șapte taine	139
Carte romănescă de pravile a lui Vasile Lupu.	"
Psaltire în versuri.—Dosoșteiū	140
Paremiile.	"
Molitvelnic.	"
Leturghia din 1679.	"
Prológele din 1683.	141
<i>Capit. XXIV.</i> Literatura esternă. — Charles de Joppecourt.	146
Antoniu M. Gratian	149
<i>Capit. XXV.</i> Manuscrise din seculul XVII.	149
<i>Capit. XXVI.</i> Biografii.	150
Metropolitul Varlam.	151
<i>Capit. XXVII.</i> Dosoșteiū	155
<i>Capit. XXVIII.</i> Mișcarea culturală din țera Muntenescă	159
<i>Capit. XXIX.</i> Frații Grecenī.	163
<i>Capit. XXX.</i> Metropolitul Teodosie.	169
<i>Capit. XXXI.</i> Mitrofan episcopul Hușilor.	173
<i>Capit. XXXII.</i> Metropoliții Ardealului.	175
<i>Capit. XXXIII.</i> Mitropolitul Moghilă	177
Cronicarul Ureche	180
Scrisórea lui N. Ureche către Post. Brut.	183
Gregore Ureche.	186
Mórtea lui Gr. Ureche la 1647.	189
Scrierea lui <i>Ureche</i>	192
Credințele și vederile politice și sociale ale lui Ureche	194
Superstițiuni	198
<i>Capit. XXXIV.</i> Adnotatoriū lui Gr. Ureche	199

<i>Capit. XXXV. Spătar Milesco Vito-Piluzio.</i>	241
<i>Capit. XXXVI. Miron Costin.</i>	241
Apendice.	241
Tabel bibliografic.	241
Facsimile diverse	246
Facsimile dupe carta Țisă Venețiană, din se- culul XIII	247
Facsimile dupe carta mediteraneană etc., de Petrus Vessconte de Janua.	248
Subsemnarea lui Varlam Metropolitul.	249
„ și autograf de la Miron Costin.	249
Autograf de la Constantin Moghilă	250
Subscrierea lui Gr. Ureche.	251
Sigiliul lui Gr. Ureche	„
Subscrierea lui Vasile Lupu	„
Subscriere și autograf de la Dosoteiŭ Mi- ropolitul	252
Subscrierea lui Teodosie Metrop. Muntean	253

